

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

mgr Hubert Kocur

ROZPRAWA DOKTORSKA

**Analiza dogmatycznoprawna e-czynności procesowych
w polskim prawie karnym procesowym**

Rozprawa doktorska przygotowana
pod kierunkiem promotora:
prof. dr hab. Hanny Paluszkiewicz

Szczecin 2024

OŚWIADCZENIE

Oświadczam, że rozprawa doktorska pt.: *Analiza dogmatycznoprawna e-czynności procesowych w polskim prawie karnym procesowym*

- a) została napisana przeze mnie samodzielnie,
- b) nie narusza praw autorskich w rozumieniu ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie, autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U.2022 r. poz. 2509 ze zm.) oraz dóbr osobistych chronionych prawem, nie zawiera danych i informacji, które uzyskałem w sposób niedozwolony,
- c) nie była podstawą nadania stopnia naukowego ani mnie, ani innej osobie.

Ponadto oświadczam, że treść rozprawy doktorskiej zawarta na przekazanym nośniku elektronicznym, jest identyczna z jej wersją drukowaną.

Szczecin, dnia.....

.....
podpis doktoranta

OŚWIADCZENIE

Wyrażam zgodę/~~nie wyrażam zgody~~ na udostępnienie mojej rozprawy doktorskiej pt. *Analiza dogmatycznoprawna e-czynności procesowych w polskim prawie karnym procesowym*.

Szczecin, dnia.....

.....
podpis doktoranta

OŚWIADCZENIE

Akceptuję ostateczną wersję pracy.

Szczecin, dnia.....

.....
podpis promotora

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	10
Wstęp	15
Rozdział I. Informatyzacja postępowania karnego – technologiczne tło e-czynności procesowych	20
1. Pojęcia związane z technologicznymi zmianami zachodzącymi w wymiarze sprawiedliwości	20
2. Korzyści dla procesu karnego wynikające z jego informatyzacji	28
2.1. Ograniczenie kosztów wymiaru sprawiedliwości	28
2.2. Zwiększenie dostępności wymiaru sprawiedliwości dla osób z niepełno- sprawnościami	30
2.3. Zwiększenie dostępności wymiaru sprawiedliwości dla osób wykluczonych transportowo	36
3. Zagrożenia dla procesu karnego wynikające z jego informatyzacji	41
3.1. Ograniczenie prawa do sądu dla osób wykluczonych cyfrowo	41
3.2. Cyberprzestępczość	45
3.3. Problemy techniczne z funkcjonowaniem urządzeń elektronicznych	55
Rozdział II. Wprowadzenie do zagadnienia e-czynności procesowych w prawie karnym procesowym	59
1. Pojęcie czynności procesowych w prawie karnym procesowym	59
2. Klasyfikacja czynności procesowych	64
2.1. Czynności procesowe jako czynności faktyczne, spostrzeżenia procesowe i oświadczenia procesowe	65
2.2. Czynności procesowe proste i złożone	67
2.3. Czynności procesowe organów procesowych, stron procesowych i innych uczestników procesu	68
2.4. Czynności procesowe indywidualne i zbiorowe	69
2.5. Czynności procesowe rozpoznawcze i wykonawcze	69
2.6. Czynności procesowe ustne i pisemne	69
3. Istota i charakter e-czynności procesowych w postępowaniu karnym	70
3.1. Potrzeba wyodrębnienia e-czynności procesowych	70
3.2. Urządzenia elektroniczne wykorzystywane do dokonywania e-czynności procesowych	71

3.3. Rola Internetu w dokonywaniu e-czynności procesowych	80
4. Pojęcie e-czynności procesowych	81
5. Relacja e-czynności procesowych do zwykłych czynności procesowych	85
Rozdział III. Podmiotowe i modalne uwarunkowania e-czynności procesowych w prawie karnym procesowym.....	90
1. Zakres podmiotowy e-czynności procesowych	90
1.1. Zdolność do e-czynności procesowych i legitymacja do e-czynności procesowych	90
1.2. Podmioty uprawnione do e-czynności procesowych	95
1.2.1. Organy procesowe jako podmioty przeprowadzające e-czynności procesowe	96
1.2.2. Pomocnicy organów procesowych i ich rola w przeprowadzaniu e-czynności procesowych	98
1.2.3. Strony procesu karnego jako podmioty e-czynności procesowych.....	101
1.2.4. Przedstawiciele procesowi stron a udział w e-czynnościach	103
1.2.5. Pomocnicy procesowi stron a udział w e-czynnościach	104
1.2.6. Osobowe źródła dowodowe a udział w e-czynnościach	106
2. Okoliczności modalne e-czynności procesowych	108
2.1. Forma e-czynności procesowych	108
2.2. Miejsce dokonania e-czynności procesowych	120
2.3. Czas dokonania e-czynności procesowych	126
2.4. Język e-czynności procesowych	131
3. Utrwalanie e-czynności procesowych	133
3.1. Protokół	134
3.2. Notatka służbowa	139
3.3. Stenogram	139
3.4. Rejestracja obrazu lub dźwięku	140
Rozdział IV. Ocena wybranych e-czynności procesowych w świetle zasad procesu karnego	148
1. Wprowadzenie.....	148
2. E-czynności w postępowaniu przygotowawczym	149
2.1. Hybrydowe posiedzenie aresztowe	149
2.1.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne	149

2.1.2. Ocena hybrydowego posiedzenia aresztowego w świetle zasad procesu karnego.....	152
2.2. E-czynność przesłuchania podejrzanego	155
2.2.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne	155
2.2.2. Ocena e-czynności przesłuchania podejrzanego w świetle zasad procesu karnego	158
2.3. E-czynność przesłuchania świadka oraz biegłego	163
2.3.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne	163
2.3.2. Ocena e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego w świetle zasad procesu karnego	166
3. E-czynności w postępowaniu jurysdykcyjnym.....	168
3.1. Rozprawa hybrydowa	168
3.1.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne.....	168
3.1.2. Ocena rozprawy hybrydowej w świetle zasad procesu karnego	177
3.2. E-czynność wywołania sprawy	185
3.2.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne	185
3.2.2. Ocena e-czynności wywołania sprawy w świetle zasad procesu karnego	188
3.3. E-czynność przesłuchania oskarżonego	192
3.3.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne	192
3.3.2. Ocena e-czynności przesłuchania oskarżonego w świetle zasad procesu karnego	194
3.4. E-czynność przesłuchania świadka oraz biegłego	199
3.4.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne	199
3.4.2. Ocena e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego w świetle zasad procesu karnego.....	204
4. E-czynność doręczenia za pośrednictwem portalu informacyjnego	206
4.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne	206
4.2. Ocena e-czynności doręczenia za pośrednictwem portalu informacyjnego w świetle zasad procesu karnego	212
5. Podsumowanie	214
Rozdział V. Ocena tendencji rozwojowych i propozycje wykorzystania e-czynności procesowych	216
1. Elektroniczne uwierzytelnianie e-czynności procesowych	216

2. Zmiany w zakresie utrwalania przebiegu e-czynności procesowych	218
3. Elektroniczne akta sprawy karnej	223
4. Wyodrębnienie zasady procesowej poświęconej e-czynnościom procesowym – ocena propozycji	230
Zakończenie	242
Wykaz tabel i ilustracji.....	246
Wykaz źródeł	247
Akty prawne	247
Wykaz literatury	250
Orzecznictwo	261
Pozostałe źródła	262
Streszczenie	269
Summary.....	271

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Akty prawne

d.k.p.k. – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm.)

eIDAS 2.0 - rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE

EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. i uzup.)

k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)

k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138)

k.k.s. – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2022 r. poz. 859 ze zm.)

k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.)

k.p.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)

k.p.w. – ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz.U. z 2024, poz. 977)

Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.)

nowelizacja k.p.c. z 9.01.2009 r. – ustawa z 9.01.2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 26, poz. 156)

nowelizacja k.p.c. z 16.09.2011 r. – ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381)

nowelizacja k.p.c. z 24.05.2000 r. – ustawa z 24.05.2000 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. Nr 48, poz. 554)

nowelizacja z 10.01.2003 r. – ustawa z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. nr 17 poz. 155)

nowelizacja z 27.09.2013 r. – ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247)

nowelizacja z 7.07.2023 r. – ustawa z 7.07.2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1860)

p.p.s.a. – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 935)

p.u.s.p. – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.)

pr. adw. – ustawa z 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.)

reg. prok. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.04.2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2017 r. poz. 1206 ze zm.)

reg. sąd. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.)

rozp.dor.elektr.post.kar. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12.03.2024 r. w sprawie doręczeń pism w postaci elektronicznej w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 367)

rozp.taj.świadek – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2003 r. w sprawie postępowania o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie

tożsamości świadka oraz sposobu postępowania z protokołami z zeznań tego świadka (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 110)

rozp.utrw.al.post.kar – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11.01.2017 r. w sprawie utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 93)

tarcza 4.0 – ustawa z 19.06.2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2022 r. poz. 171 ze zm.)

u.aml. – ustawa z 1.03.2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1124)

u.c.b.z.c. – ustawa z 17.12.2021 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z powołaniem Centralnego Biura Zwalczania Cyberprzestępczości (Dz.U. poz. 2447).

u.dor.elekt.r. – ustawa z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 285 ze zm.)

u.inf.adm. – ustawa z 29.04.2016 r. o szczególnych zasadach wykonywania niektórych zadań dotyczących informatyzacji w zakresie działów administracji rządowej budżet i finanse publiczne (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 186)

u.inf.p.publ. – ustawa z 17.02.2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 57)

u.pol. – ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2021 r. poz. 1882 ze zm.)

u.r.pr. – ustawa z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166 ze zm.)

u.sys.cyber. – ustawa z 5.07.2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa (Dz.U. z 2024 r. poz. 1077)

z.o.s.prok. – zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21.07.2021 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów oraz innych działów administracji w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury (Dz.Urz.MS. poz. 170)

2. Organy orzekające

TK – Trybunał Konstytucyjny

SN – Sąd Najwyższy

SA – Sąd Apelacyjny

ETPC – Europejski Trybunał Praw Człowieka

3. Czasopisma i publikatory

BSP – Białostockie Studia Prawnicze

Dz.U. – Dziennik Ustaw

Dz.Urz.MS. – Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości

GSP – Gdańskie Studia Prawnicze

Pal. – Palestra

PME – Prawo Mediów Elektronicznych

PPC - Polski Proces Cywilny

Prok. i Pr. – Prokuratura i Prawo

PS – Przegląd Sądowy

4. Inne skróty

ang. – po angielsku

art. – artykuł

cz. – część

el. – elektroniczne (-a, -y)

Legalis – System informacji prawnej Legalis

LEX – System informacji prawnej LEX

lit. – litera

m.in. – między innymi

n. – następne
nb – numer brzegowy
np. – na przykład
Nr – numer
pkt – punkt
pol. – po polsku
por. – porównaj
poz. – pozycja
pt. – pod tytułem
r. – rok
red. – redakcja
s. – strona (-y)
t. – tom
t.j. – tekst jednolity
tj. – to jest
tzn. – to znaczy
tzw. – tak zwana (-e, -y)
ust. – ustęp
vol. – volumen
z. – zeszyt
zd. – zdanie
ze zm. – ze zmianami
zob. – zobacz

WSTĘP

Postępująca informatyzacja wymiaru sprawiedliwości, w tym procesu karnego jest nie tylko realnym zjawiskiem dostrzeganym współcześnie w praktyce, ale także przedmiotem refleksji teoretycznej. Badania podejmowane w tym obszarze problemowym prowadzą się jednak, zwłaszcza po doświadczeniach pandemii COVID-19, do analizy zdalnej komunikacji uczestników procesu karnego, „zdalnych” rozpraw czy też szerzej wpływu postępującej informatyzacji życia społecznego na postępowania sądowe, w tym także postępowanie karne. Jak dotąd, nie podjęto w szerszym ujęciu badań nad czynnościami procesowymi dokonywanymi za pomocą urządzeń elektronicznych, nad ich istotą prawną, wymaganiami co do formy czy też ich relacją do czynności dokonywanych w procesie karnym w sposób tradycyjny – w formie ustnej lub pisemnej. Forma czynności procesowych jest ściśle związana z ich poprawnością (niewadliwością) i skutecznością rozumianą jako osiągnięcie zamierzonego przez dokonującego tę czynność i założonego przez prawodawcę skutku procesowego.

O ile polski prawodawca dostrzegł konieczność ustawowego uregulowania kwestii korzystania w postępowaniu karnym z urządzeń elektronicznych, o tyle nie poświęcił żadnej uwagi kwestii czy czynności procesowe dokonywane w taki sposób, wymagają szczególnej regulacji i potrzebie ich normatywnego dookreślenia. Pomimo braku takiego unormowania, uwarunkowania modalne czynności procesowych dokonywanych za pomocą urządzeń elektronicznych można *de lege lata* dekodować z konkretnych przepisów Kodeksu postępowania karnego, odnoszących się do tego sposobu komunikacji. Problemem praktycznym jest jednak brak wyraźnej normy prawnej odnoszącej się do istoty takich czynności procesowych, ich elementów dystynktywnych i relacji do pozostałych czynności dokonywanych w postępowaniu, co stanowi wyraźną lukę prawną. Uzasadnia to w oczywisty sposób potrzebę poddania tej problematyki refleksji naukowej, z uwzględnieniem zarówno współczesnego modelu polskiego procesu karnego, jak i leżących u jego podstawy założeń aksjologicznych wyrażanych poprzez zasady procesu karnego i sformułowania pod adresem prawodawcy odpowiednich postulatów i propozycji.

Czynności procesowe, stanowiące podstawową formę aktywności uczestników postępowania karnego, do czasu wprowadzenia regulacji pozwalających niektórym z nich na realizację ściśle określonej aktywności procesowej za pomocą urządzeń

elektronicznych, mogły przyjmować wyłącznie formę ustną albo pisemną. Zważywszy na sposób realizacji zasad pisemności i ustności, jaki przyjął polski prawodawca konstruując współczesny model procesu karnego, problem dokonywania czynności procesowych w jednej z tych form nie budził dotąd wątpliwości ani w doktrynie, ani też w praktyce.

Wprowadzenie do Kodeksu postępowania karnego przepisów¹ umożliwiających przeprowadzanie niektórych czynności procesowych na odległość z wykorzystaniem urządzeń technicznych zapewniających jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku (urządzeń elektronicznych), otwiera nowe pole badawcze, którego głównym problemem jest szeroko pojęta elektroniczna forma dokonywania czynności procesowych, ich skuteczność procesowa oraz relewancja do innych aktywności procesowych uczestników postępowania karnego. Trzeba bowiem znaleźć odpowiedź na pytanie czy w polskim procesie karnym wraz z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego pojawił się nowy rodzaj czynności procesowych (e-czynności procesowe), a jeśli odpowiedź byłaby pozytywna, to jakie są ich warunki modalne, jak stwierdzić poprawność ich dokonywania *in concreto*, a także kiedy mogą okazać się nieskuteczne. Kwestią niemniej istotną z perspektywy systemowej jest zakres dekodowania z obecnie obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania karnego norm odnoszących się do tego typu czynności, jak i zakres ewentualnych dalszych zmian ustawy karnoprosesowej w kierunku ich normatywnego zakorzenienia i dookreślenia. Ustawodawca wprowadził bowiem do prawa karnego procesowego przepisy poświęcone czynnościom procesowym bez wprowadzenia przepisu konstytuującego ich elektroniczną formę.

Hipoteza przyjęta na potrzeby niniejszej dysertacji sprowadza się do stwierdzenia, że zmiany w prawie karnym procesowym odnoszące się do możliwości przeprowadzania niektórych czynności procesowych na odległość z wykorzystaniem urządzeń technicznych zapewniających jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku (urządzeń elektronicznych), wykreowały nowy rodzaj czynności procesowych, które powinny być z uwagi na swoją odrębność formalną nazywane e-czynnościami procesowymi.

Zidentyfikowanie nowej formy czynności procesowych wpływa na ich ocenę w perspektywie zasad współczesnego procesu karnego. Przyjęcie założenia, że poprawność normatywnego ukształtowania e-czynności zarówno *de lege lata*, jak i *de lege ferenda*

¹ Chodzi przede wszystkim o przepis art. 374 § 3 i 4 i art. 250 § 3b k.p.k. wprowadzone do Kodeksu postępowania karnego tarczą 4.0.

wymaga analizy tej nowej konstrukcji procesowej z punktu widzenia zasad procesowych pozwala na prowadzenie badań z uwzględnieniem zawartości treściowej i znaczenia, jakie dla modelu procesu karnego mają: zasada prawa oskarżonego do obrony, zasada bezpośredniości, zasada swobodnej oceny dowodów, zasada ustności, zasada informacji, zasada kontrydiktoryjności, zasada jawności oraz zasada ciągłości rozprawy.

Stanowią one nie tylko aksjologiczne, ale także normatywne podwaliny polskiego procesu karnego, wpływając na wyznaczenie granic aktywności procesowych jego uczestników i ich gwarancje procesowe.

Zasady procesowe będąc też swego rodzaju dyrektywami kierunkowymi mają znaczenie dla wykładni prawa, a skoro prawodawca nie zadbał o pełną regulację normatywną e-czynności procesowych, to wszelkie zabiegi interpretacyjne na gruncie obecnie obowiązujących przepisów muszą być dokonywane z uwzględnieniem granic, jakie wyznaczają konkretne zasady procesu karnego. Ta sama perspektywa winna być przyjęta przy analizie tendencji rozwojowych polskiego procesu karnego i miejsca jakie w przyszłości mogą w nim zajmować e-czynności procesowe.

Celem badań było także przedstawienie problematyki e-czynności procesowych, na tle szeroko ujmowanych uwarunkowań technicznych w ramach postępującej informatyzacji wymiaru sprawiedliwości. Obie te kwestie nie mogą bowiem zostać rozdzielone, są ze sobą silnie sprzężone, a normatywny kształt e-czynności procesowych zawsze będzie ich pochodną.

Całość rozważań została podzielona na pięć rozdziałów.

W Rozdziale I przedstawiono technologiczne tło e-czynności procesowych. Pochylono się w nim nad pojęciami związanymi z technologicznymi zmianami zachodzącymi w wymiarze sprawiedliwości (takimi jak m.in. informatyzacja, elektroniczna, a także digitalizacja) jednocześnie wskazując na występujące w doktrynie nieścisłości w zakresie posługiwania się przedmiotową nomenklaturą i podejmując próbę jej uporządkowania. Zwrócono również uwagę na wielowymiarowy wpływ informatyzacji na proces karny, poprzez wskazanie stwarzanych tym korzyści, jak i zagrożeń. Wskazano na efektywność ekonomiczną i realne zmniejszenie kosztów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w wyniku informatyzacji. Poświęcono uwagę sytuacji osób z niepełnosprawnościami oraz osób wykluczonych transportowo, dostrzegając perspektywy zwiększenia dostępu do wymiaru sprawiedliwości na skutek wykorzystania możliwości, jakie niesie ze sobą normatywne dookreślenia sposobu i warunków prowadzenia aktywności procesowej w formie e-czynności.

Rozdział II stanowi wprowadzenie do zagadnienia e-czynności procesowych w prawie karnym procesowym. W oparciu o przyjęte w doktrynie pojęcie oraz klasyfikację czynności procesowych (zwanych w pracy zwykłymi lub tradycyjnymi czynnościami), przedstawiono propozycje definicji e-czynności procesowej. Sformułowanie definicji wymagało poczynienia ustaleń odnośnie do urządzeń elektronicznych, które stanowią niezbędny element konstrukcji normatywnej e-czynności procesowych. Zwrócono również uwagę na rolę Internetu i jego znaczenia dla wykorzystania e-czynności w toku procesu karnego. Podjęto również próbę określenia relacji pomiędzy zwykłymi czynnościami procesowymi, a e-czynnościami, rozważając ich wykluczanie się i koegzystencję.

Rozdział III przedstawia wyniki przeprowadzonych badań i ustalenia w zakresie okoliczności modalnych właściwych dla e-czynności procesowych. Wskazano w nim krąg uczestników postępowania, którzy powinni być zobowiązani lub uprawnieni do działań procesowych przybierających postać e-czynności, zarówno jako organy procesowe o określonych kompetencjach, jak i podmioty uczestniczące w tych czynnościach. Omawiając kolejne – zgodnie z przyjętą definicją – elementy konstrukcyjne e-czynności zwrócono uwagę na specyficzną elektroniczną formę wyrażania ich treści. Wskazano również na takie okoliczności modalne jak miejsce dokonania e-czynności i wystąpienia jej skutku procesowego, czas jej dokonania oraz język w jakim jest przeprowadzana. Zwrócono również uwagę na problem sposobu utrwalania e-czynności procesowych, rozważając celowość wprowadzenia szczególnych form utrwalenia.

Rozdział IV poświęcony został przedstawieniu kształtu normatywno-technicznego wybranych e-czynności procesowych, których istnienie w systemie prawa karnego procesowego można wykazać w drodze wykładni przepisów: art. 177 k.p.k., art. 250 k.p.k., art. 374 k.p.k., art. 374 § 3 i 4 w zw. z art. 381 k.p.k. oraz art. 133a k.p.k. Każda z tych czynności została poddana ocenie w świetle kształtujących model polskiego procesu karnego zasad procesowych. Katalog badanych e-czynności został określony w taki sposób, aby zaprezentować ich szerokie spektrum, uwzględniając jednocześnie występujące między nimi różnice. Ten zabieg pozwolił na ustalenie procesowego kształtu m.in. e-czynności przesłuchania podejrzanego, e-czynności przesłuchania świadka, e-czynności wywołania sprawy, a także czynności złożonej częściowo z e-czynności procesowych prostych, w postaci rozprawy hybrydowej. Przyjęcie za kryterium oceny

zasad procesowych pozwoliło na ustalenie, czy *de lege lata* e-czynności procesowe pozwalają na zachowanie gwarancji rzetelnego procesu.

Rozdział V koncentruje się na wskazaniu tendencji rozwojowych polskiego procesu karnego i ocenie czy możliwe jest, a jeśli tak to w jakim kształcie normatywnym wprowadzenie do systemu prawa karnego procesowego wyraźnych unormowań dotyczących e-czynności. W tej części rozprawy zaprezentowane zostały m.in. postulaty *de lege ferenda* odnoszące się do kluczowych dla dalszej informatyzacji procesu karnego kwestii. Dotyczą one wprowadzenia elektronicznego uwierzytelniania e-czynności procesowych, utrwalania ich przebiegu za pomocą elektronicznego protokołu wraz z prowadzeniem automatycznej transkrypcji z postaci dźwiękowej na tekstową oraz wprowadzeniem w pełni elektronicznych akt sprawy karnej. W tej części rozprawy poddano również krytycznej ocenie zgłoszoną w piśmiennictwie propozycję wyodrębnienia odrębnej zasady procesowej, która zakresowo wpisuje się w zagadnienie e-czynności procesowych.

Badania zostały przeprowadzone z wykorzystaniem metody dogmatyczno-prawnej, właściwej dla dyscypliny nauk prawnych oraz najbardziej adekwatnej dla dokonania prezentacji podjętego tematu. Analizie poddano akty prawne relewantne dla badanych kwestii, nieliczne orzecznictwo polskich sądów oraz piśmiennictwo. W zakresie niezbędnym dla odtworzenia norm z obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania karnego wykorzystywano założenia derywacyjnej koncepcji wykładni M. Zielińskiego, co pozwoliło na dekodowanie normatywnego kształtu e-czynności procesowych i prowadzenie dalszych rozważań z wykorzystaniem tego konstruktu prawnego. Ze względu na zaawansowany stan badań nad informatyzacją wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych, istniejące na gruncie prawa i postępowania cywilnego regulacje szczególne, analizie poddano również rozwiązania i propozycje wypracowane na gruncie tych gałęzi prawa, czyniąc stosowne odniesienia do prawa karnego procesowego *de lege lata* i formułując pod adresem prawodawcy liczne własne postulaty *de lege ferenda*.

Podjęte w pracy rozważania zostały przeprowadzone na podstawie stanu prawnego na dzień 10.10.2024 r.

Rozdział I.

Informatyzacja postępowania karnego – technologiczne tło e-czynności procesowych

1. Pojęcia związane z technologicznymi zmianami zachodzącymi w wymiarze sprawiedliwości

Celem tego rozdziału jest określenie środowiska technologicznego w którym współczesny polski proces karny ma być normatywnie zakorzeniony. Analiza informatycznych uwarunkowań ma znaczenie dla ustalenia obecności w systemie prawa karnego procesowego regulacji odnoszących się do e-czynności procesowych, a także ich normatywnego kształtu.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o istotę informatyzacji postępowania karnego należy rozpocząć od wskazania, czym jest „informatyka”, która – jak wydaje się – stanowi podstawę informatyzacji. W dalszej kolejności należy zgłębić samoistne pojęcie „informatyzacji” oraz podjąć rozważania o pojęciach mu towarzyszących. Dopiero wtedy możliwe będzie zidentyfikowanie tytułowego pojęcia informatyzacji postępowania karnego.

Informatyka. Jak wynika z Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki, jest dyscypliną nauki w dziedzinie nauk ścisłych i przyrodniczych². Współcześnie informatyka jest przede wszystkim utożsamiana z wykorzystaniem komputerów³. Nie należy się temu dziwić, ponieważ jedno z jej angielskich tłumaczeń brzmi „computer science” – co bezpośrednio wskazuje na jej związek z tymi urządzeniami. W Klasyfikacji zawodów i specjalności wskazuje się na zawód Technika informatyka, który polega w dużej mierze na pracy z komputerami, ich oprogramowaniem oraz sieciami komputerowymi⁴. Druga strona informatyki (rozumianej jako teorie informatyczne)

² Klasyfikacja dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych – Załącznik do Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z 11.10.2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. poz. 2202).

³ Jak wynika z podstawy programowej, jednym z celów kształcenia dla przedmiotu informatyka w II etapie edukacyjnym (klasach IV-VIII) jest „Posługiwanie się komputerem, urządzeniami cyfrowymi i sieciami komputerowymi, w tym znajomość zasad działania urządzeń cyfrowych i sieci komputerowych oraz wykonywania obliczeń i programów”. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Informatyka*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, s. 12, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/informatyka.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴ Klasyfikacja zawodów i specjalności, nazwa: „Technik informatyk”, https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/klasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci/wyszukiwarka-opisow-zawodow/-/klasyfikacja_zawodow/zawod/351203?_jobclassificationportlet_WAR_nnkportlet_backUrl=https%3A%3A

skupia się na wszelkich operacjach dotyczących informacji (m.in. jej przechowywaniu, porządkowaniu czy przetwarzaniu)⁵. Zagłębiając się w początki informatyki można dostrzec, że brakuje w niej komputerów, jednak nie brakuje innych urządzeń i zainteresowania informacją. Historia informatyki sięga XVII-XIX wieku – to wtedy stawiano pierwsze kroki w celu zautomatyzowania obliczeń wykorzystując do tego urządzenia mechaniczne⁶. W tym czasie rodziła się również polska informatyka. Wśród pierwszych polskich konstruktorów maszyn liczących był Abraham Stern (1769 r. – 1842 r.). To od 1810 r. spod jego rąk wychodziły urządzenia mechaniczne umożliwiające wykonywanie czterech podstawowych działań arytmetycznych, jak i wyciągające pierwiastki kwadratowe⁷. Do grona najbardziej uznanych Polaków w zakresie informatyki należy logik Jan Łukasiewicz (1876 r. – 1956 r.). Jest on autorem notacji polskiej, umożliwiającej zapisywanie jednoznacznie każdego z wyrażeń notacji bez konieczności umieszczania nawiasów. Notacja polska jest stosowana w wybranych językach programowania⁸.

Odnosząc się do informatyki nie sposób nie wspomnieć o informatyce prawniczej, która już z samej nazwy wydaje się być bardziej powiązana z tematem niniejszej pracy, aniżeli informatyka *sensu largo*. W przeciwieństwie do tej ostatniej, informatyka prawnicza dotyczy „informacji prawnej” do której przetwarzania wymagane jest korzystanie z metod prawnych (teoretyczno-prawnych i dogmatyczno-prawnych)⁹. Oprogramowania z zakresu informatyki prawniczej (np. systemy informacji prawnej) powinny być tworzone w granicach wyznaczonych nie tylko przez reguły matematyczne właściwe dla każdego oprogramowania (w zależności od wybranego języka

2F%2Fpsz.praca.gov.pl%2Frynek-pracy%2Fbazy-danych%2Fklasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci%2Fwyszukiwarka-opisow-zawodow%2F%2F-%2Fklasyfikacja_zawodow%2Flitera%2FT (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁵ Encyklopedia PWN, hasło: „informatyka”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informatyka;3914698.html> (dostęp: 10.10.2024 r.); Podobnie: W. Furmanek, W. Lib, W. Walat, *Lustrowany Słownik Informatyczny. Podstawy informatyki z ilustracjami i objaśnieniami*, Wrocław, Warszawa, Kraków 2004, s. 100.

⁶ Encyklopedia PWN, hasło: „informatyka”.

⁷ J. Madey, M.M. Sysło, *Początki informatyki w Polsce*, s. 1, https://www.researchgate.net/profile/Maciej-Syslo-2/publication/280742444_Poczatki_informatyki_w_Polsce_The_Beginning_of_Computer_Science_in_Poland/links/55d0355f08ae6a881385e124/Poczatki-informatyki-w-Polsce-The-Beginning-of-Computer-Science-in-Poland.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁸ M. M. Sysło, *Historia rachowania – ludzie, idee, maszyny. Historia mechanicznych kalkulatorów*, 2019, s. 311-312, <https://mmsyslo.pl/wp-content/uploads/2019/08/Historia-mechanicznych-kalkulatorow%C3%B3w.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁹ G. Wierczyński, W.R. Wiewiórowski, *Informatyka prawnicza. Nowoczesne technologie informacyjne w pracy prawników i administracji publicznej*, Warszawa 2016, s. 34.

programowania), ale także przez zbiór szczególnych zasad, które stanowią normy prawne¹⁰.

Informatyzacja. Według słownika języka polskiego oznacza „wykorzystywanie nowoczesnych metod przetwarzania informacji w gospodarce, technice, itp.”¹¹. Ustawodawca posługuje się pojęciem „informatyzacji”, które występuje chociażby w tytułach takich aktów prawnych, jak ustawa z 17.02.2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (u.inf.p.publ.), czy ustawa z 29.04.2016 r. o szczególnych zasadach wykonywania niektórych zadań dotyczących informatyzacji w zakresie działów administracji rządowej budżet i finanse publiczne (u.inf.adm.). Pomimo, że pojęcie to występuje również w treści ww. ustaw, nie wskazano w nich jego definicji legalnej. W związku z tym może pojawić się przypuszczenie, iż według ustawodawcy „informatyzacja” jest czymś tak oczywistym lub nie zasługującym na sprecyzowanie.

Jeżeli jednak zwróci się uwagę na angielskie tłumaczenie słowa „informatyzacja” – „*computerisation*” – wtedy uwidacznia się nawiązanie do pojęcia „**komputeryzacji**”. Jest ono zbliżone do informatyzacji i oznacza „wprowadzenie komputerów i komputerowych metod przetwarzania informacji w gospodarce, technice, itp.”¹². Każdy ze wspomnianych procesów wiąże się z przetwarzaniem informacji, pierwszy z wykorzystaniem bliżej nieokreślonych „nowoczesnych metod”, a drugi z wykorzystaniem metod „komputerowych”. Wydaje się, że komputeryzacja jako proces wprowadzania komputerów do wymiaru sprawiedliwości jest już zakończony. Przetarg na skomputeryzowanie Ministerstwa Sprawiedliwości przeprowadzony został w 1990 r. Systemy komputerowe zostały wdrożone w pierwszej kolejności do Sądów Rejonowych w Szczecinie, Warszawie oraz Pruszkowie. Jednostki te miały testować nowe rozwiązania i w następstwie dzielić się swoimi doświadczeniami. Problemem wskazywanym jako ten najważniejszy było „przełamanie oporów ludzi, którzy nie do końca wierzą w potrzebę pracy z komputerem. Pewien lęk, obawa, czasem uprzedzenia występują dość często. Jednak stopniowo udaje się je przezwyciężać, szczególnie gdy ludzie widzą efekt pracy z komputerem – ogrom korzyści i oszczędności czasowych.”¹³.

¹⁰ G. Wierczyński, W.R. Wiewiórowski, *Informatyka...*, s. 34.

¹¹ Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „informatyzacja”, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/informatyzacja.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹² Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „komputeryzacja”, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/komputeryzacja.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹³ „NOVELL(izacja) w Ministerstwie Sprawiedliwości” – wywiad z 1.06.1991 r. z przedstawicielkami Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://www.computerworld.pl/news/NOVELL-izacja-w-Ministerstwie-Sprawiedliwosci,312489.html> (dostęp: 24.07.2023 r.).

W 1997 r. w polskich sądach było 1095 komputerów i 796 drukarek, a w 2001 już 8627 komputerów i 5429 drukarek. Tylko w 2000 r. zakupiono około 420 zestawów komputerów (320 przenośnych i 100 stacjonarnych) mających usprawnić protokołowanie posiedzeń w 15 sądach okręgowych. W tym samym roku polskie sądy dysponowały prawie 800 licencjami na korzystanie z bazy oprogramowania LEX. Według Ministerstwa Sprawiedliwości na dzień 10.07.2001 r. nie było już sądu niewyposażonego w przynajmniej jedno stanowisko z bazą aktów prawnych¹⁴.

Porównania wcześniej wspomnianych dwóch pojęć podjął się J. Gołaczyński. Według niego przez komputeryzację rozumie się „stosowanie komputerów w różnych podmiotach i wprowadzanie nowoczesnych metod przetwarzania danych za pomocą komputerów” – w skrócie „stosowanie komputerów tam, gdzie jeszcze ich dotąd nie zastosowano” lub „wymianę istniejących systemów komputerowych na nowe”. Natomiast informatyzację pojmuje jako „proces o szerszym zasięgu niż komputeryzacja”, który polega m.in. na „racjonalnym wykorzystaniu uprzednio wprowadzonych już danych w postaci elektronicznej do systemów teleinformatycznych w możliwie największym dopuszczalnym zakresie, także przez systemy teleinformatyczne innych podmiotów”¹⁵. Interesujące jest spostrzeżenie J. Janowskiego związane z komputeryzacją, zgodnie z którym uniwersalizm, który towarzyszy fenomenowi komputerów może grozić ich nadmiernym wykorzystywaniem, a co za tym idzie, podporządkowaniem spraw ludzkich strukturze oraz funkcjonalnościom komputerów¹⁶. Możliwy do wyobrażenia jest scenariusz, zgodnie z którym stanowiłoby to zarówno zagrożenie, jak i szansę, nie tylko dla człowieka, ale także dla przyszłości procesu karnego związanej z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych. Wątek ten zostanie rozwinięty w dalszej części pracy.

Drugim z pojęć, które często towarzyszy w dyskusji na temat informatyzacji jest „**elektronizacja**”. Encyklopedia wskazuje, iż jest to „wprowadzanie do powszechnego użytku elementów, układów i systemów elektronicznych, w tym także (uzasadnione technicznie i ekonomicznie) zastępowanie urządzeniami elektronicznymi urządzeń

¹⁴ Odpowiedź Sekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z 10.07.2001 r. na interpelację nr 6709 w sprawie informatyzacji polskich sądów, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/main/27FE29CC> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹⁵ J. Gołaczyński, *e-Sąd przyszłości*, M. Praw. 2019, Nr 2, s. 97; Podobnie: M. Dymitruk, *Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości?* [w:] *Prawo sztucznej inteligencji*, red. L. Lai, M. Świerczyński, Warszawa 2020, Legalis/el.

¹⁶ J. Janowski, *Trendy cywilizacji informacyjnej. Nowy technototalitarny porządek świata*, Warszawa 2019, s. 29.

pracujących na innych zasadach.”¹⁷. Nie powinno ulegać wątpliwości, że elektronizacja (tak jak wspomniana wcześniej komputeryzacja) ma charakter pierwotny względem informatyzacji. Oznacza to, że dopiero wdrożenie urządzeń elektronicznych umożliwia przejście do etapu informatyzacji¹⁸.

W przypadku zagadnień poświęconych rozwojowi technologicznemu państwa pojawia nierzadko można spotkać się z pojęciem „**digitalizacji**” (ang. digitization). Jest ona rozumiana m.in. jako proces polegający na „konwertowaniu dokumentów papierowych do postaci elektronicznej” (poprzez skanowanie dokumentów papierowych)¹⁹, „przechodzenie z analogowej (...) na cyfrową (...) postać informacji oraz cyfrową (...) drogę komunikacji”²⁰, czy też „nadawanie postaci cyfrowej danym pisany i drukowanym, zawartym a nośnikach magnetycznych lub innych”²¹. Jak widać, jej celem jest utrwalenie w formie elektronicznej informacji zawartej w dokumentach papierowych.

Pojęciem, które bywa utożsamiane z digitalizacją, a jednocześnie często bywa nadużywane i odmieniane na wszystkie możliwe sposoby jest „**cyfryzacja**”. Podstawą pierwszego z wymienionych problemów może być angielskie tłumaczenie tych słów: digitalizacja – digitization; cyfryzacja – digitalisation. Słownik języka polskiego przy hasle „cyfryzacja” odsyła do pojęcia „dygitalizacji”, które to jest tożsame z omówioną wcześniej digitalizacją, jednocześnie wskazując na definicję cyfryzacji jako procesu „rozpowszechniania i popularyzowania techniki cyfrowej oraz wprowadzania na szeroką skalę infrastruktury elektronicznej”²². Z kolei encyklopedia wskazuje tożsamość pojęć cyfryzacji i digitalizacji, wyjaśniając, iż rozumie się przez to „zmianę postaci sygnału z analogowej na cyfrową, przeprowadzoną w procesie przetwarzania analogowo-cyfrowego” lub „zespół działań mających na celu zastępowanie w systemach techn. urządzeń opartych na technice analogowej układami cyfrowymi”²³. J. Janowski niemalże w sposób zamienny operuje pojęciami cyfryzacji i digitalizacji. Zabieg ten wydaje się być świadomy, gdyż ma miejsce w monografii, w której autor rozprawia się z różnymi

¹⁷ Encyklopedia PWN, hasło: „elektronizacja”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/elektronizacja;3897399.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹⁸ J. Kosowski, *Kierunki skutecznej elektronizacji procesu karnego*, Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, t. XVII, 19 (1) 2022, s. 152.

¹⁹ D. Taberski, *System digitalizacji akt „Sydig” w praktyce*, Prok. i Pr., 2011, Nr 1, Legalis/el.

²⁰ J. Janowski, *Trendy...*, s. 32.

²¹ Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „digitalizacja”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dygitalizacja;2555621.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²² Słownik Języka Polskiego, hasło: „cyfryzacja”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/cyfryzacja;2553935.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²³ Encyklopedia PWN, hasło: „cyfryzacja”.

pojęciami z zakresu technologii²⁴. Dodatkowego trudu w zdefiniowaniu tego pojęcia przysporzyło stanowisko G. Szpor, według której w sytuacji, w której funkcjonuje pojęcie „informatyzacji”, korzystanie z pojęcia „cyfryzacji” staje się zbędne²⁵. Mogłoby to oznaczać, że autorka utożsamia te dwa pojęcia. Z kolei opierając się na definicjach słownikowych można by przyjąć, że cyfryzacja jest zjawiskiem bardziej zbliżonym do elektroniczności aniżeli do digitalizacji. Odnosząc się do faktów, że dotychczas pojęcie „cyfryzacji” nie doczekało się definicji ustawowej, w przeciwieństwie do np. pojęcia „cyberprzestrzeni”, które również dotyczy nowych technologii i tylko na pozór wydaje się zbliżone²⁶.

Wyżej omówione pojęcia są często zamiennie stosowane z pojęciem informatyzacji. Jak jednak można zauważyć, nie są one tożsame. Informatyzacja odzwierciedla proces, który ma charakter następczy względem pozostałych. Przyjąć należy, że J. Gołaczyński, że informatyzacja wymaga przetwarzania danych w możliwie najszerszym dopuszczalnym zakresie. W związku z tym o pełnej (efektywnej) informatyzacji będzie można mówić dopiero wtedy, gdy wykorzystywane będą wszystkie możliwości urządzeń elektronicznych zaadaptowanych na jej potrzeby. W innych przypadkach informatyzacja powinna być określana mianem niepełnej.

Informatyzacja postępowania karnego. Wyżej wskazane informacje dotyczące informatyki, informatyzacji, jak i pojęć pobocznych, powinny być pomocne przy wyjaśnieniu pojęcia informatyzacji postępowania karnego. Zastosowanie znajdzie tu dychotomiczny podział wprowadzony w poprzednim akapicie. Na tym etapie można postawić tezę zgodnie z którą informatyzacja postępowania karnego w obecnym kształcie jest bardziej zbliżona do tej określanej mianem niepełnej. Weryfikacja tej tezy będzie możliwa po przeprowadzeniu dalszych rozważań poświęconych obecności e-czynności procesowych.

Trudno jest jednak określić na jakim etapie rozwojowym znajduje się współcześnie polski proces karny. Czy jest to jeszcze etap elektroniczności, czy już może informatyzacji. Trudność w umieszczeniu punktu na osi czasu technologicznego rozwoju wynika z tego, iż jest to wielowątkowy i wciąż trwający proces.

²⁴ J. Janowski, *Trendy...*, s. 32.

²⁵ G. Szpor, *Jawność i jej ograniczenia. Tom I. Idee i pojęcia*, 2016, wyd. 1, Legalis/el.

²⁶ Więcej o pojęciu cyberprzestrzeni i jej prawnej perspektywie: M. Rojszczak, *Ochrona prywatności w cyberprzestrzeni z uwzględnieniem zagrożeń wynikających z nowych technik przetwarzania informacji*, WKP 2013, LEX/el.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć zwolenników koncepcji elektronizacji wymiaru sprawiedliwości. Jednym z nich jest J. Kosowski, który opowiada się za uznaniem, iż aktualnie proces karny znajduje się właśnie na etapie elektronizacji. Pogląd ten jest zbudowany na założeniu zgodnie z którym o informatyzacji można mówić dopiero wtedy, gdy następuje wykorzystywanie nowoczesnych metod przetwarzania informacji. W ocenie autora aktualnie występuje „proste wykorzystywanie sprzętu, np. przy wideokonferencji, podpisie elektronicznym, e-dowodach itp.”²⁷. Ze względu na nieostrość pojęcia „nowoczesnych metod przetwarzania informacji”, jak i „prostego wykorzystania sprzętu” kwestię określenia na jakim etapie znajduje się proces karny można uznać za irrelevantną z perspektywy dążenia do realizacji celów postępowania. Nawiązując do elektronizacji postępowania karnego należy wspomnieć o koncepcji zasady elektronizacji zaproponowanej przez P. Czarneckiego²⁸. Spotkała się ona z krytycznym głosem, który wyrażony został w rozdziale V.

W literaturze przedmiotu można spotkać się z próbami ujęcia technologicznych zmian zachodzących w sądownictwie (cywilnym lub karnym), jednak w wielu przypadkach autorzy propozycji są w błędzie co do istoty tego procesu co powoduje, że wykorzystują do jego opisu niewłaściwych pojęć. Dla przykładu należy wskazać błędne użycie zwrotu „digitalizacja posiedzeń w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania”²⁹. Jak już wcześniej wskazano, digitalizacja służy konwersji treści dokumentów papierowych do postaci elektronicznej. W przypadku posiedzeń sądowych należałoby mówić raczej o ich informatyzacji. Niestosowne jest też zamienne i bezrefleksyjne (tzn. bez uwzględnienia rzeczywistej zawartości treściowej) stosowanie pojęć digitalizacji, cyfryzacji oraz informatyzacji³⁰.

Informatyzacja postępowania karnego, w jej pożądanym odśłonie tzn. informatyzacji pełnej – powinna obejmować swoim zakresem procesy: komputeryzacji, elektronizacji, digitalizacji i cyfryzacji. Pełna informatyzacja powinna dotyczyć całej struktury funkcjonowania sądownictwa. Począwszy od komputeryzacji – tj. korzystania z

²⁷ J. Kosowski, *Elektroniczne akta postępowania w świetle udostępniania akt sprawy karnej* [w:] *Srebrna księga jubileuszowa upamiętniająca XXV-lecie Wydziału Prawa i Administracji : salus publica suprema lex*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2022, s. 357.

²⁸ P. Czarnecki, *Zasada elektronizacji (cyfryzacji) procesu karnego* [w:] *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi*, red. D. Szumilo-Kulczycka, Warszawa 2022, LEX/el.

²⁹ K. Łakomy, *Wpływ pandemii COVID-19 na proces karny na przykładzie digitalizacji posiedzeń w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania* [w:] *Prawne i medyczne wyzwania pandemii*, red. J. Długosz-Jóźwiak, E. Paszyńska, wyd. 1, 2021, Legalis/el.

³⁰ K. Łakomy, *Wpływ pandemii...*

nowoczesnych metod przetwarzania informacji z użyciem komputerów. Wykorzystując elektronizację – poprzez wyparcie urządzeń analogowych urządzeniami elektronicznymi. Przez digitalizację³¹ – nie tylko zastępując dokumenty papierowe ich elektronicznymi odpowiednikami, ale prowadząc elektroniczną dokumentację (w sposób pierwotny, z pominięciem dokumentacji papierowej), czy cyfryzację – rozpowszechniając technikę cyfrową oraz wprowadzając na szeroką skalę infrastrukturę elektroniczną.

W tym miejscu należy wspomnieć o idei „myślenia wynikowego” podnoszonej przez R. Susskinda³². Na tej podstawie należałoby zastanowić się, czy istotą procesu karnego powinno być prowadzenie postępowania (w tym np. przeprowadzanie rozprawy) z wykorzystaniem tradycyjnych metod, czy może osiągnięcie wynikających z ustawy celów postępowania. Niezaprzeczalnie istotą jest m.in. wykrycie i pociągnięcie sprawy przestępstwa do odpowiedzialności karnej, czy rozstrzygnięcie sprawy w rozsądnym terminie (art. 2 § 1 k.p.k.). Jeżeli zatem cel postępowania karnego jest dokładnie wskazany, to (przy uwzględnieniu kształtujących model postępowania naczelných zasad procesowych) należałoby na nowo skonstruować instrumenty procesowe, aby korzystając z urządzeń elektronicznych przybliżały one realizację celów postępowania.

Przez instrumenty należy dla potrzeb niniejszych rozważań rozumieć rozwiązania prawne odnoszące się do urządzeń elektronicznych wykorzystywanych w celu informatyzacji jakiegoś fragmentu życia społecznego. Oczywiście, wspomniane instrumenty nie okażą się przydatne jeżeli zabraknie pomysłu jak je należy (tzn. dla osiągnięcia założonego celu) wykorzystać i jeśli nie będzie reguł ich wykorzystania. Przyjmując te założenia można wskazać na prawodawcę jako podmiot kreujący cel i wytworzenie adekwatnych dla jego realizacji instrumentów prawnych oraz na zasady (w przypadku regulacji karnoprocessowych są to naczelné zasady procesu karnego), pozwalające finalnie na stworzenie ram prawnych dla informatyzacji procesu karnego. Dla pełnego sukcesu tzn. wykorzystywania w bieżącej działalności organów wymiaru sprawiedliwości otoczenia informatycznego, konieczne jest jednak także przełamanie barier co do chęci i nabrania umiejętności właściwego korzystania z tych instrumentów prawnych przez uczestników procesu karnego.

³¹ Za digitalizacją wymiaru sprawiedliwości opowiadają się również m.in.: A. Behan, *Przyszłość DLT [w:] Waluty wirtualne jako przedmiot przestępstwa*, A. Behan, Krakowski Instytut Prawa Karnego 2022, LEX/el.; J. Gołaczyński, *e-Sąd przyszłości...*, s. 99.

³² Myślenie wynikowe w perspektywie rozwoju wymiaru sprawiedliwości objawia się tym, że uczestnicy postępowania nie chcą przechodzić ścieżki jaką jest postępowanie sądowe, a zamiast tego chcą po prostu osiągnąć cel np. w postaci uzyskania sprawiedliwego wyroku. R. Susskind, *Sądy internetowe i przyszłość wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021, s. 45 i n.

Dodatkowym ułatwieniem dla przyspieszenia informatyzacji postępowania karnego powinien być ciągły rozwój sektora ICT (ang. Information and Communication Technologies, pol. Technologie informacyjno-komunikacyjne)³³. Jest on odpowiedzialny za produkcję dóbr i usług, które pozwalają na rejestrowanie, przetwarzanie, transmitowanie, odtwarzanie lub wyświetlanie informacji w formie elektronicznej³⁴. Wskazuje się, że już w 2017 roku polską specjalizacją w ICT było przede wszystkim tworzenie oprogramowania na zamówienie (może to stanowić wskazówkę do rozważenia poszukiwań wykonawcy nowego dedykowanego oprogramowania dla sądów wśród polskich przedsiębiorców)³⁵.

2. Korzyści dla procesu karnego wynikające z jego informatyzacji

2.1. Ograniczenie kosztów wymiaru sprawiedliwości

Postępująca informatyzacja postępowania karnego może nieść za sobą wiele korzyści. Pierwszą z nich, jest zmniejszenie kosztów funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, zarówno w ujęciu organizacyjnym, jak i procesowym.

W skład kosztów organizacyjnych funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości wchodzi m.in.: utrzymanie budynków sądów (w tym koszty energii elektrycznej) oraz wynagrodzenia pracowników sądów. Koszty procesowe, a ściślej koszty procesu karnego są częściowo wskazane w treści art. 616 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem do kosztów procesu należą koszty sądowe oraz uzasadnione wydatki stron, w tym z tytułu ustanowienia w sprawie jednego obrońcy lub pełnomocnika. Z kolei wspomniane koszty sądowe obejmują opłaty oraz wydatki poniesione przez Skarb Państwa od chwili wszczęcia postępowania. Elementy składające się na wydatki Skarbu Państwa wskazano w art. 618 k.p.k.

Informatyzacja postępowania karnego może stanowić odpowiedź na zmniejszenie wysokości kosztów każdej ze wspomnianych grup. Przykładowo:

- 1) w przypadku wnoszenia pism procesowych w formie elektronicznej nie byłoby konieczności wnoszenia ich również w formie pisemnej – strony nie byłyby obowiązane do ponoszenia kosztów pocztowych;

³³ Więcej o rozwoju sektora ICT: <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/o-tym-jak-technologie-ict-zmieniaja-przemysl-w-przemysl-4-0/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

³⁴ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1858,pojcie.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

³⁵ *Perspektywy rozwoju polskiej Branży ICT do roku 2025*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2017, s. 20, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/2017_ict_sector_by_2025_pl.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

- 2) w przypadku zdalnego udziału stron w rozprawie do uzasadnionych wydatków stron nie należałoby doliczać kosztów związanych ze stawiennictwem w sądzie;
- 3) przeprowadzanie rozpraw w których wszyscy uczestnicy braliby zdalny udział mogłoby pozwolić zmniejszyć wydatki na utrzymanie budynków sądów.

Oczywiście wprowadzenie rozwiązań technologicznych umożliwiających informatyzację postępowania karnego również wiąże się z wydatkami. Wydaje się jednak, że większa część tych wydatków pojawi się już na etapie wdrażania nowych rozwiązań (np. zakupu nowych urządzeń)³⁶. W dalszej kolejności do katalogu wydatków dołączą: opłaty licencyjne za korzystanie z oprogramowania, utrzymanie komputerów, serwerów i innych urządzeń, a także stała obsługa informatyczna. Planując wydatki związane z informatyzacją należałoby spojrzeć na nie długofalowo – przykładowo, zakup tańszych urządzeń może powodować ich niekompatybilność z rozwiązaniami dostępnymi na rynku za kilka lat (np. oprogramowaniem), co spowoduje konieczność ich wymiany i dokonania kolejnego większego zakupu. Rozważając wydatkowanie pieniędzy na ten cel warto rozważyć wybór technologii, która będzie dawać możliwość jej rozwoju bez ponoszenia kolejnych większych nakładów.

Podsumowując swoje badania nad sprawnością postępowania karnego a jego kosztami, A. Orfin wskazała, że „mniejsza sprawność zwiększa koszty, z drugiej strony jednak większe koszty (w sensie nakładów na wymiar sprawiedliwości), zwiększają sprawność”³⁷. Efektywne wykorzystanie możliwości jakie niesie za sobą informatyzacja powinno zwiększyć sprawność postępowania karnego, a co za tym idzie, zmniejszyć jego koszty. Zatem wspomniane wydatki w dłuższej perspektywie należałoby uznać za inwestycję w wymiar sprawiedliwości.

Analizując budżet polskiego wymiaru sprawiedliwości można zauważyć, że w latach 2018-2020 nastąpił jego wzrost o 24% w Euro/33% w złotych polskich. Budżet wymiaru sprawiedliwości w roku 2020 stanowił 0,39% PKB, a w przeliczeniu na jednego mieszkańca wynosił 51 Euro. Porównując te wyniki na tle innych państw europejskich biorących udział w badaniu, Polska jest powyżej średniej zarówno zważając na procent

³⁶ *European judicial systems CEPEJ Evaluation Report. 2022 Evaluation cycle (2020 data)*, Council of Europe, September 2022, s. 113, <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279> (dostęp: 10.10.2024 r.).

³⁷ A. Orfin, *Podsumowanie [w:] Sprawność postępowania karnego a jego koszty*, Warszawa 2020, LEX/el.

od PKB (średnia wynosi 0,25%), jak i w przeliczeniu na jednego mieszkańca (średnia wynosi 46 Euro)³⁸. Elementy składające się na budżet obejmują: wynagrodzenia (sędziów i innych pracowników), utrzymanie budynków sądów, inwestycje w nowe obiekty, informatyzację sądownictwa, wydatki na wymiar sprawiedliwości, szkolenia i edukację, a także inne wydatki. Wynagrodzenia obejmują średnio 70% budżetu, z kolei wydatki na informatyzację stanowią średnio 5% budżetu³⁹.

Zauważalna jest tendencja do zwiększania wydatków na informatyzację wymiaru sprawiedliwości wśród państw europejskich. Ocenie poddano średni udział wydatków na ICT w budżetach sądów w latach 2014-2018 oraz 2016-2020. Porównując te dwa okresy można wskazać, że aż 23 z 29 państw zwiększyło swoje wydatki na ten cel. Na tym tle wyróżnia się 6 państw – Polska, Albania, Cypr, Izrael i Łotwa – których procent wydatków na ICT w porównywanych okresach zmniejszył się oraz Bułgaria, której porównywany wskaźnik nie zmienił się⁴⁰.

2.2. Zwiększenie dostępności wymiaru sprawiedliwości dla osób z niepełnosprawnościami

Pojęcie „osoby niepełnosprawnej”, które dotychczas jawiło się jako pojęcie neutralne doczekało się już swojego następcy w postaci pojęcia „osoby z niepełnosprawnością”. Oddzielenie niepełnosprawności poprzez wykorzystanie spójnika „z” wskazuje, iż niepełnosprawność to tylko jedna z cech danej osoby. Pojęcie to ma służyć zapobieganiu depersonifikacji i definiowaniu osób ze względu na ich niepełnosprawności⁴¹. Mając na uwadze, iż język jest jednym z narzędzi kształtujących rzeczywistość oraz zważając na potrzebę poszanowania godności każdego człowieka, w niniejszej rozprawie wykorzystywane będzie pojęcie „osoby z niepełnosprawnością”. Sformułowanie „osoba niepełnosprawna” oraz pochodne tego zwrotu, które incydentalnie pojawiają się w dalszej części rozważań, znalazły się tam wyłącznie ze względu na konieczność przytoczenia określonych treści w niezmienionej formie.

Niełatwo jest określić dokładną liczbę osób z niepełnosprawnościami w Polsce. Trudność ta wynika m.in. z rozbieżności jakie występują na tle pojęciowym. Odnaleźć można różne definicje osoby z niepełnosprawnością na podstawie których przyjmuje się

³⁸ *European judicial systems CEPEJ Evaluation...*, s. 26.

³⁹ *European judicial systems CEPEJ Evaluation...*, s. 27.

⁴⁰ *European judicial systems CEPEJ Evaluation...*, s. 113.

⁴¹ K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2014, s. 21.

inne kryteria warunkujące ten status. Mimo tego, że zarówno w Konstytucji RP, jak i Kodeksie postępowania karnego znajdują się przepisy poświęcone osobom z niepełnosprawnościami, nie znalazło się tam miejsce dla definicji legalnej tego pojęcia. Próbując ustalić w sposób możliwie najdokładniejszy liczbę osób z niepełnosprawnościami w Polsce należy sięgnąć do wyników badań prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (dalej: GUS). W 2019 roku GUS przygotował raport, w którym wskazał na liczbę osób niepełnosprawnych w Polsce. Do przeprowadzenia badań wykorzystano trzy definicje niepełnosprawności.

Pierwsza z nich – „niepełnosprawność prawna” – wynika z treści przepisów prawa, dotyczy prawnej podstawy kwalifikacji do grupy osób z niepełnosprawnościami. Druga definicja, którą w statystyce stosuje GUS, obejmuje zarówno „niepełnosprawność prawną”, jak i „niepełnosprawność biologiczną” (czyli osoby, które nie posiadają orzeczenia o niepełnosprawności, ale deklarują, że występują u nich poważne ograniczenia w wykonywaniu wybranych czynności). Trzecia definicja jest definicją unijną, która jest zgodna z metodologią badań Eurostatu⁴². Uwzględnia ona wyłącznie „niepełnosprawność biologiczną” wyrażoną przez deklaracje respondentów w której mają oni możliwość udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu ich problemy zdrowotne powodują ograniczoną zdolność wykonywania czynności zwykle wykonywanych przez ludzi, uwzględniając przy tym czy ta ograniczona zdolność trwała poniżej albo powyżej 6 miesięcy⁴³. Zważając na powyższy podział w 2019 roku: 10% społeczeństwa Polski stanowiły osoby posiadające orzeczenie o niepełnosprawności lub równoważne, 13% społeczeństwa Polski stanowiły osoby niepełnosprawne wyróżnione z wykorzystaniem metody statystycznej GUS; 23% społeczeństwa Polski stanowiły osoby niepełnosprawne wyróżnione z wykorzystaniem definicji unijnej⁴⁴.

Badania GUS pozwalają zauważyć, że osoby z niepełnosprawnością stanowią co najmniej kilka milionów obywateli Polski. Niezależnie od liczebności, każdy z przedstawicieli tej grupy zasługuje na uwzględnienie jego szczególnych potrzeb oraz umożliwienie mu pełnego korzystania z przysługujących mu praw i wolności. Katalog szczególnych potrzeb może różnić się w zależności od tego z jakiego rodzaju niepełnosprawnością ktoś się mierzy – mogą to być niepełnosprawności intelektualne, sensoryczne oraz fizyczne (ruchowe).

⁴² Eurostat – Europejski Urząd Statystyczny, <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴³ Główny Urząd Statystyczny, *Stan zdrowia ludności Polski w 2019 r.*, Warszawa 2021, s. 61.

⁴⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Stan zdrowia...*, s. 62-65.

Osoby z niepełnosprawnościami borykają się z różnymi wyzwaniami dnia codziennego. Dotyczą one nie tylko sfery architektoniczno-organizacyjnej, ale również legislacyjnej. Przykładowymi barierami jakie na swojej drodze mogą spotkać osoby z niepełnosprawnością ruchową, a które można zaliczyć do sfery architektoniczno-organizacyjnej są schody, czy zbyt wąskie drzwi. Należy pamiętać o tym, że problemem jest również niezrozumienie problemów osób z niepełnosprawnościami przez społeczeństwo, a także brak odpowiedniego przeszkolenia w tym przedmiocie.

Jak wynika z badania przeprowadzonego w 2016 roku przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich stereotypowe postrzeganie osób z niepełnosprawnościami przez pracowników wymiaru sprawiedliwości nie jest iluzoryczne⁴⁵. Uzasadnia to potrzebę szerzenia empatii wśród społeczeństwa, a przede wszystkim potrzebę podjęcia działań systemowych - prowadzenie szkoleń dotyczących pracy z osobami z niepełnosprawnościami dla pracowników instytucji publicznych, w tym prokuratury i sądów. Problemy na płaszczyźnie legislacyjnej wynikają z tego, że polskie ustawodawstwo nie zawsze uwzględnia potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Dotyczy to chociażby uprawnień osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi w postępowaniu karnym⁴⁶.

Badanie przeprowadzone przez Fundację Court Watch Polska wskazuje, że powyższe problemy nie omijają polskich sądów⁴⁷. Trudności pojawiają się jeszcze na długo przed przybyciem osoby z niepełnosprawnością do sądu, bowiem już na etapie korzystania ze strony internetowej.

Strony internetowe sądów powinny być dostępne dla użytkowników, a standardy tej dostępności wynikają m.in. z Web Content Accessibility Guidelines⁴⁸ oraz ustawy o

⁴⁵ Zob. *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich* 2016, nr 7, *Dostęp osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości - analiza i zalecenia*, Warszawa 2016, s. 74.

⁴⁶ Więcej o problemach osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi w procesie karnym: H. Kocur, *Czy ustawodawca wspiera osoby z niepełnosprawnościami jako uczestników procesu karnego? Analiza wybranych przepisów kodeksu postępowania karnego* [w:] *Młodzi Naukowcy 2.0. Tom I.*, red. J. Korpysa, P. Niedźwiedzka-Rystwej, Szczecin 2021, s. 470-478.

⁴⁷ Badanie zostało przeprowadzone w latach 2021-2022, próba badawcza wynosiła 26 sądów (15 sądów rejonowych, 6 sądów okręgowych, 3 sądy apelacyjne i 2 sądy administracyjne) – Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć dostępność sądów dla osób ze szczególnymi potrzebami*, Toruń 2022, https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2022/12/Raport_WDS_web_1-1.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴⁸ Web Content Accessibility Guidelines – dokument przygotowany przez Konsorcjum W3C (w którego skład wchodzi kilkadziesiąt firm, ośrodków naukowych i instytucji z całego świata, są to m.in. IBM, Microsoft, Adobe, Apple, Google, Facebook), stanowiący o dostępności treści stron internetowych. Jest to zbiór zasad, którymi powinien kierować się twórca strony internetowej, aby była ona maksymalnie dostępna. Więcej o WCAG: A. Marcinkowski, P. Marcinkowski, *WCAG 2.0. Podręcznik dobrych praktyk*, Fundacja Widzialni 2012, s. 10-14, <https://widzialni.org/download/podrecznik-dobrych-praktyk-wcag-2.0.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.); <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/wcag-21-w-skrocie> (dostęp: 10.10.2024 r.).

dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych⁴⁹. Przez dostępność rozumie się m.in. publikowanie tekstu łatwego do czytania i zrozumienia – zawierającego odpowiednie odstępy, a także z możliwością zmiany rozmiaru czcionki (dla osób z problemami natury poznawczej). Dostępność polega również na udostępnianiu filmów opatrzonych napisami i tłumaczeniem na Polski Język Migowy (dla osób niedosłyszących oraz Głuchych, które nie słyszą od urodzenia albo utraciły słuch w późniejszym czasie), opatrzeniu grafik tekstami alternatywnymi a także publikowaniu dokumentów nie w formie skanów (ma to znaczenie dla osób niedowidzących i niewidomych, które korzystają z czytnika ekranu; w przypadku opublikowania skanu albo grafiki bez tekstu alternatywnego, treść ta jest pomijana przez czytnik ekranu).

Jak słusznie podnosi A. Dejnaka, internet powinien być pozbawiony barier, powinien „stanowić przestrzeń komunikacyjną bez względu na płeć, wiek, kulturę oraz stopień niepełnosprawności – powinien być dostępny dla wszystkich, a zwłaszcza dla osób niepełnosprawnych”⁵⁰. Poza samym zwiększeniem dostępności stron internetowych, sądy jako instytucje publiczne, obowiązane są do umieszczenia na nich deklaracji dostępności – czyli dokumentu informującego o stanie dostępności strony internetowej, aplikacji mobilnej oraz budynków sądu. Niestety nie wszystkie sądy spełniają wspomniane standardy⁵¹.

Przyjazd osoby z niepełnosprawnością do budynku sądu wiąże się z dodatkowymi utrudnieniami wynikającymi z konkretnego rodzaju niepełnosprawności. W przypadku osób niepełnosprawnych ruchowo, ułatwienie w pokonywaniu barier stanowią m.in. oznaczone miejsca dla osób z niepełnosprawnościami znajdujące się blisko wejścia do budynku sądu⁵². Osoby niewidome lub słabowidzące w celu bezpiecznego poruszania się po chodniku potrzebują ciągu komunikacyjnego pozbawionego przeszkód terenowych (np. koszy na śmieci, ławek, automatów parkingowych). Dodatkowo chodnik prowadzący do budynku sądu powinien być oznaczony z wykorzystaniem fakturowych

⁴⁹ Ustawa z 4.04.2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 82).

⁵⁰ A. Dejnaka, *Internet bez barier – accessibility oraz usability a potrzeby osób niepełnosprawnych*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, 2012, Nr II/2012(3), s. 50.

⁵¹ Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 5-7.

⁵² 74% sądów biorących udział w badaniu ma wyznaczone miejsca parkingowe dla osób z niepełnosprawnościami w najbliższym sąsiedztwie wejścia do budynku sądu - Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 11, tab. 3.

elementów nawierzchni lub oznaczeń kolorystycznych⁵³. Niektóre sądy pozbawione są tabliczek umieszczonych na zewnątrz budynku informujących o wydziałach sądu, a nawet tych zawierających nazwę sądu i godło⁵⁴. Niestety takie informacyjne zaniechanie może powodować problem z dotarciem do właściwego budynku sądu dla osób z niepełnosprawnościami oraz dla osób starszych. Problem ten może szczególnie doskwierać, gdy w bliskim sąsiedztwie znajduje się kilka budynków sądów.

Wewnątrz budynku sądu powinno znajdować się Biuro Obsługi Interesanta (BOI)⁵⁵. Najlepiej, aby było zlokalizowane niedaleko wejścia do budynku, tak aby każda osoba potrzebująca pomocy mogła je bez trudu odnaleźć. W celu zlokalizowania właściwej sali rozpraw należy skorzystać z wokandy w formie papierowej lub tej wyświetlanej na ekranach znajdujących się w korytarzach budynków sądowych. Wokanda powinna być umieszczona na wysokości umożliwiającej jej odczytanie zarówno z pozycji osoby stojącej, jak i dla osób poruszających się na wózkach. Ponadto obraz wyświetlany na takim ekranie powinien być pozbawiony refleksów świetlnych, dlatego powierzchnia ekranu powinna być powierzchnią matową⁵⁶. Komunikacja pionowa w budynku możliwa jest przede wszystkim z wykorzystaniem schodów, osoby z niepełnosprawnością powinny móc skorzystać z podnośnika lub windy⁵⁷. Korytarze powinny zawierać oznaczenia pozwalające odnaleźć wybrane pomieszczenie, a prowadzące przez nie ciągi komunikacyjne powinny (jak chodnik przed budynkiem sądem) być wolne od przeszkód terenowych.

Dostępność powinna dosięgać również najważniejszego miejsca w budynku sądu z perspektywy uczestnika procesu – sali rozpraw. Należy zapewnić odpowiednią szerokość wejścia do sali. Rozmieszczenie infrastruktury znajdującej się w pomieszczeniu powinno być przemyślane, tak aby nie uniemożliwiało swobodnego poruszania się po nim. Podłoga powinna być wykonana z wykorzystaniem materiałów zachowujących właściwości antypoślizgowe, a w przypadku umieszczenia w sali dywanów, powinny być

⁵³ 13% sądów biorących udział w badaniu ma ciągi pieszce oznaczone z wykorzystaniem fakturowych elementów nawierzchni lub oznaczeń kolorystycznych, prowadzące do budynku sądu - Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 14, tab. 4.

⁵⁴ 88% sądów biorących udział w badaniu ma budynki oznakowane w sposób wyraźny i czytelny tabliczką urzędową z nazwą sądu i godłem, a tylko 28% na zewnątrz budynków umieściło tabliczki informujące o wydziałach sądu - Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 16, tab. 5.

⁵⁵ 79% sądów biorących udział w badaniu ma Biuro Obsługi Interesanta lub punkt informacyjnych w budynku sądu - Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 27, tab. 9.

⁵⁶ Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 32-33.

⁵⁷ 88% sądów biorących udział w badaniu ma budynki wyposażone w windę - Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 47, tab. 16.

one trwale przytwierdzone do podłoża, tak aby nie stanowiły zagrożenia dla m.in. osób niewidomych⁵⁸.

Tak prezentuje się tylko część wyzwań, z którymi muszą zmierzyć się osoby z niepełnosprawnościami chcące uczestniczyć w rozprawie w budynku sądu. Są to jednocześnie wyzwania dla sądów, które powinny im podoląć. Jak widać, środowisko budynków sądowych nie zawsze jest projektowane w sposób uwzględniający ich szczególne potrzeby. Powyższe może prowadzić do sytuacji w których osoby z niepełnosprawnościami nie będą w stanie pojawić się na sali rozpraw. Ustawodawca powinien uczynić wszystko, aby zmniejszyć ich przymusową absencję w rozprawie.

Jednym ze sposobów na zwiększenie dostępności wymiaru sprawiedliwości dla osób z niepełnosprawnościami jest informatyzacja sądownictwa. Jak już wiadomo, informatyzacja postępowania karnego objawia się wykorzystaniem urządzeń elektronicznych oraz ograniczoną potrzebą przebywania w budynkach sądowych. Ostatnie stanowi remedium na liczne problemy, których część została wyżej przedstawiona. Kluczowe jest umożliwienie osobom z niepełnosprawnościami uczestniczenia w rozprawie znajdując się w miejscu dla nich dostępnym (np. w domu) w sposób wykorzystujący urządzenia elektroniczne umożliwiające jednoczesny bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku. Pozwoli to uniknąć m.in. potknięć, upadków, stresu czy uczucia zagubienia związanych z wizytą w sądzie, jednocześnie nie ograniczając dostępu do sądownictwa. Poza zagadnieniami procesowymi konieczne jest nadrobienie zaniechań dotyczących zagadnień okołoprocesowych, w tym dostosowania stron internetowych do wspomnianych standardów dostępności. Nie można zapomnieć o zachowaniu tych standardów również przy wyborze oprogramowania umożliwiającego zdalny udział w procesie karnym. Powinno być one dostosowane do osób ze szczególnymi potrzebami⁵⁹.

Nie ulega wątpliwości, że informatyzacja wymiaru sprawiedliwości nie może być w pełni skuteczna bez uwzględnienia interesów osób z niepełnosprawnościami. Dlatego konieczne jest przypominanie ustawodawcy o występujących w sądownictwie barierach osób z niepełnosprawnościami, a także ich szczególnych potrzebach i sposobach na ich zrealizowanie.

⁵⁸ Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć...*, s. 51-53.

⁵⁹ W rozumieniu przepisów ustawy z 19.07.2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1411).

2.3. Zwiększenie dostępności wymiaru sprawiedliwości dla osób wykluczonych transportowo

Tradycyjny sposób wzięcia udziału w rozprawie zaplanowanej w ramach procesu karnego wymaga fizycznej obecności w sądzie. Jest to związane z koniecznością przemieszczenia się z miejsca zamieszkania (przebywania) do budynku sądu. Sądem, który swoją właściwością miejscową obejmuje najmniejszy obszar terytorialny jest sąd rejonowy. Zgodnie z art. 10 § 1 p.u.s.p. sąd rejonowy tworzy się dla jednej lub większej liczby gmin, a dopiero w uzasadnionych przypadkach w obrębie tej samej gminy może być utworzony więcej niż jeden sąd rejonowy. W 2020 roku w Polsce było 1533 gmin wiejskich, a także 642 gminy miejsko-wiejskie. Dla porównania, w tym samym roku były w Polsce tylko 302 gminy miejskie⁶⁰. Jak wynika z badania GUS na dzień 31 grudnia 2020 roku tereny wiejskie zamieszkiwało 15,4 mln osób, co stanowiło 40,1% udziału w ogólnej liczbie ludności kraju⁶¹. Na dzień 1 kwietnia 2022 roku w Polsce było 318 sądów rejonowych⁶². Nierzadko zatem można spotkać się z uczestnikiem postępowania mieszkającym w wiosce lub w mieście w którym nie ma sądu. Należy zatem zwrócić uwagę na dostęp do wymiaru sprawiedliwości z perspektywy dostępności transportu publicznego.

Dominującą formą komunikacji zbiorowej jest transport kolejowy oraz komunikacja autobusowa, co wiąże się zapewne ze stosunkowo niskimi kosztami dla korzystającego z nich, a także z dość dobrze (choć nie na wszystkich obszarach kraju) zaplanowaną siatką połączeń.

Transport kolejowy był niegdyś bardzo popularnym środkiem transportu wśród Polaków, a sama kolej była nie tylko „narzędziem” ułatwiającym codziennie życie, ale dla wielu osób stanowiła miejsce zatrudnienia. Sytuacja zaczęła się zmieniać po 1990 r., gdy Polskie Koleje Państwowe zaczęły likwidować szereg jednostek węzła kolejowego⁶³. Tendencja ta była zauważalna w całym kraju. W 1989 r. długość linii eksploatowanych normalnotorowych w Polsce wynosiła 24 287 km, a dla porównania w 2013 r. już tylko

⁶⁰ Główny Urząd Statystyczny, Krajowy rejestr urzędowy podziału terytorialnego kraju (TERYT), *Raport - Liczba jednostek podziału terytorialnego kraju według stanu na 2020-01-01 r.*, <https://eteryt.stat.gov.pl/eteryt/raporty/WebRaportZestawienie.aspx> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁶¹ Główny Urząd Statystyczny, *Raport - Liczba jednostek...*, s. 33.

⁶² Obliczenia własne na podstawie: Lista sądów powszechnych na dzień 1.04.2022 r., https://dane.gov.pl/pl/dataset/985,lista-sadow-powszechnych/resource/37811/table?page=2&per_page=50&q=&sort= (dostęp: 24.03.2023 r.).

⁶³ A. Worobiec, *Zbąszynek : miasto i węzeł kolejowy na pograniczu Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej : szkic historyczny*, Zbąszynek 2003, s. 90.

19 328 km⁶⁴. W 2021 r. długość linii normalnotorowych w Polsce wynosiła 18 758,37 km⁶⁵. Widoczny jest zatem znaczący proces osłabiania infrastruktury kolejowej. Powyższe wiąże się z ograniczeniem możliwości transportowych. W 1989 r. kolej przewiozła 951,5 mln. pasażerów, a w 2013 269,9 mln.⁶⁶, natomiast w 2021 r. już tylko 245 mln. pasażerów⁶⁷. Dodatkowo należy zaznaczyć, że na wszystkie 617 czynnych w 2021 r. dworców kolejowych tylko 378 było dostosowanych do obsługi osób z niepełnosprawnościami⁶⁸. Powyższe oznacza, że na przestrzeni lat 1989-2021 długość linii normalnotorowych zmniejszyła się o 5 528,63 km, a liczba pasażerów korzystających z transportu kolejowego zmniejszyła się o 706,5 mln w skali jednego roku.

Wspomniane ograniczenia w dostępności transportu zbiorowego nie ominęły komunikacji autobusowej. W 1990 roku łączna długość linii autobusowych w Polsce wynosiła 122,1 tys. km, przewożąc 2 054,1 mln. pasażerów⁶⁹. W 2021 roku regularna komunikacja autobusowa prowadzona była na liniach krajowych o łącznej długości 398,9 tys. km i za jej pośrednictwem przewieziono 168,6 mln pasażerów⁷⁰. Jak widać, mimo wzrostu długości linii autobusowych o 276,8 tys. km na przestrzeni lat 1990-2021, liczba pasażerów zmniejszyła się. Wniosek ten stoi w zgodzie ze stwierdzeniem, iż sytuacja transportowa nie jest odzwierciedleniem długości dróg i linii kolejowych⁷¹. Znaczenie ma m.in. to gdzie zostaną wyznaczone wspomniane szlaki komunikacyjne, jak często będą poruszać się po nich środki transportu, w jaki sposób będzie możliwe pozyskanie informacji o transporcie, czy wreszcie jaki koszt poniesie pasażer. Konieczne jest określenie potrzeb przewozowych.

Wykluczenie transportowe (ang. *transport exclusion*) jest identyfikowane jako proces postrzegany indywidualnie, w zależności od m.in. specyficznych potrzeb każdego

⁶⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Polska 1989-2014*, Warszawa 2014, s. 73, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5501/13/1/13/oz_polska_1989-2014.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁶⁵ Urząd Transportu Kolejowego, <https://dane.utk.gov.pl/sts/infrastruktura/linie-kolejowe/18885,Linie-kolejowe-w-2021-r.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁶⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Polska 1989-2014...*, s. 74.

⁶⁷ Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, *Transport – wyniki działalności w 2021 r.*, Warszawa, Szczecin 2022, s. 9, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/transport-i-lacznosc/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁶⁸ Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, *Transport...*, s. 9.

⁶⁹ C. Leszczyńska, *Historia Polski w liczbach, Tom 5, Polska 1918-2018*, Warszawa 2018, s. 265.

⁷⁰ Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, *Transport...*, s. 17-18.

⁷¹ T. Komornicki, *Polska sprawiedliwa komunikacyjnie*, Warszawa 2019, s. 3, <https://www.batory.org.pl/upload/files/Polska%20sprawiedliwa%20komunikacyjnie.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

człowieka⁷². Wskazuje się, że w pojęciu tym zawierają się dwa aspekty: społeczny i transportowy. Pierwszy z nich jest rozumiany jako wykluczenie społeczne polegające na występowaniu utrudnień w codziennym życiu jednostki (np. dostępie do pracy, edukacji, opieki zdrowotnej, usług lub ograniczeniu relacji społecznych i kulturowych). Wydaje się, że katalog tych utrudnień pozostaje otwarty, gdyż nie sposób wymienić wszystkie utrudnienia z jakimi mogą się zmierzyć jednostki. Drugi aspekt dotyczący transportu to specyficzne bariery z zakresu dostępności i mobilności, które powodują lub potęgują niekorzystną sytuację jednostki⁷³. Uważa się, że dostępność transportowa może być „mierzalna” dla danej społeczności. Podnosi się również, iż może wystąpić sytuacja, w której pewna miejscowość nie będzie dysponować transportem zbiorowym, a mimo tego nie wszyscy jej mieszkańcy będą wykluczeni transportowo. To sprowadza się do wniosku, że wykluczenie transportowe należy rozumieć jako odczucie jednostki, która nie może w pełni zaspokoić własnych potrzeb z powodu niekorzystnej sytuacji transportowej⁷⁴.

Problem wykluczenia transportowego nie umknął uwadze Rzecznika Praw Obywatelskich VII Kadencji (2015 r. – 2020 r.). Jak można przeczytać w nieurzędowym raporcie ze skarg, rozmów i spotkań z Rzecznikiem: „Problem wykluczenia transportowego przebił się do świadomości decydentów dzięki spotkaniom regionalnym prowadzonym przez RPO w całej Polsce od 2015 r. Im dalej od metropolii, tym częściej ludzie się skarżyli: że nie mogą dojechać do lekarza, że dzieci nie mają dostępu do zajęć pozalekcyjnych, że brak połączenia decyduje o wyborze szkoły i całej przyszłej drogi życiowej. Brak publicznych połączeń sprawia, że uwięzieni w domach są seniorzy, osoby z niepełnosprawnościami i opiekunowie, w tym rodzice małych dzieci.”⁷⁵.

Jak wynika z badań GUS, w 1990 r. zarejestrowano w Polsce 5 251 samochodów osobowych, w 2000 r. – 9 991, w 2010 r. – 17 240⁷⁶, a w 2020 r. aż 25 114⁷⁷. Zauważalny jest znaczący wzrost w tym przedmiocie na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat. Za tym wielowymiarowym zjawiskiem stoją prawdopodobnie m.in. transformacja ustrojowa Polski, przystąpienie Polski do Unii Europejskiej czy omawiany problem wykluczenia

⁷² V. Jaroš, *Social and transport exclusion*, *Geographia Polonica*, 90(3), 2017, s. 257.

⁷³ V. Jaroš, *Social...*, s. 256.

⁷⁴ V. Jaroš, *Social...*, s. 257-258.

⁷⁵ B. Imińczuk, A. Jędrzejczyk, A. Kosz, *Z urzędu. Nieurzędowy raport ze skarg, rozmów, spotkań z Rzecznikiem Praw Obywatelskich VII Kadencji 2015–2020 Adamem Bodnarem*, s. 266, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/z%20urzedu%202020.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁷⁶ C. Leszczyńska, *Historia...*, s. 263.

⁷⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, Warszawa 2022, s. 555.

transportowego. Wydaje się, że samochód osobowy jest utożsamiany z wolnością, stanowiąc jednocześnie przepustkę z miejsc do których nie dojeżdża transport publiczny, do miejsc, które pozwalają jednostkom żyć według własnych potrzeb. Trafny komentarz poświęcony wolności poruszania się znajduje się we wspomnianym wcześniej raporcie RPO: „GUS pokazuje, jak jesteśmy uzależnieni od własnego samochodu. Tymczasem prawdziwa wolność poruszania się jest nie tam, gdzie wszystkich stać na samochód, ale tam, gdzie także bogaci jeżdżą komunikacją publiczną. Bo jest i działa.”⁷⁸. Transport publiczny powinien zatem cechować się inkluzywnością, tj. dostępnością dla wszystkich niezależnie od wieku, stanu zdrowia czy poziomu zamożności.⁷⁹ Niestety niektórzy z grupy wykluczonych transportowo przyjmują strategię pozostawania w domu i wbrew temu co mogłoby się wydawać, nie dotyczy to tylko osób starszych czy dotkniętych niepełnosprawnościami^{80, 81}.

Na potrzeby niniejszego rozdziału przez aspekt społeczny składający się na pojęcie wykluczenia transportowego rozumiana jest potrzeba uczestniczenia w rozprawie – wynikająca z obowiązku nałożonego przez sąd lub chęci realizacji swojego uprawnienia.

Jak zatem osoba dotknięta wykluczeniem transportowym ma wziąć udział w rozprawie np. w charakterze świadka? Należy przypomnieć, że zgodnie z art. 177 § 1 k.p.k. każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. W przypadku, gdy świadek nie uzasadni w sposób należyty niestawienia się na wezwanie sądu, może on nałożyć na świadka karę pieniężną w wysokości do 3000 złotych (art. 285 § 1 k.p.k.). Wskazuje się przy tym, że za usprawiedliwioną uznaje się nieobecność świadka spowodowaną np. opóźnieniem środków komunikacji publicznej, gdyż świadek mógł oczekiwać, iż taki środek przybędzie punktualnie do wybranego miejsca, zgodnie z rozkładem jazdy⁸². Opóźnienie wynikłe z korzystania przez świadka

⁷⁸ B. Imiolczyk, A. Jędrzejczyk, A. Kosz, *Z urzędu...*, s. 263.

⁷⁹ Odnotowania wymaga fakt, iż problem wykluczenia transportowego nie dotyczy wyłącznie mieszkańców małych miejscowości i wsi. Społeczność miast, która zdecydowała się mieszkać w obszarach nowej zabudowy prawdopodobnie będzie mieć problem z poruszaniem się po mieście, ponieważ obszary te najczęściej zlokalizowane są w miejscach bez dostępu do transportu publicznego. *Transport i mobilność miejska. Raport o stanie polskich miast*, red. J. Gadziński, E. Goras, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa 2019., s. 15.

⁸⁰ O. Gitkiewicz, *Nie zdążę*, Warszawa 2019, s. 52.

⁸¹ Nie wszystkie osoby pozbawione dostępu do transportu publicznego pozostają w tym biernie. W serwisach społecznościowych dostępnych w Internecie odnaleźć można grupy poświęcone poszukiwaniu wspólnego transportu samochodowego. Utworzono również dedykowane aplikacje mobilne ułatwiające ten proces. Zjawisko jakim jest „carpooling” stanowi współczesne odzwierciedlenie znanego od lat „auto-stopu”, który w tym przypadku odbywa się w sposób zaplanowany i z wykorzystaniem Internetu. Więcej o carpooling’u - <https://beesafe.pl/porady/carpooling/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁸² K. Dudka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. III*, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 286, nb 2, LEX/el.

ze środka transportu opartego na carpooling'u, jako zjawisku incydentalnym, które nie może dać osobie wezwanej do sądu przeświadczenia o tym, że bez wątpienia stawi się we wskazanym przez sąd terminie, może nie stanowić wystarczającej podstawy usprawiedliwiającej niestawiennictwo. Osoba wezwana usprawiedliwiając swoją nieobecność powinna wykazać, iż niestawiennictwo nie było przez nią zawinione. Ponadto powinna wskazać na przyczyny absencji, które powinny być obiektywne, a więc zasługujące na uwzględnienie przez sąd, który będzie dokonywał oceny w tym przedmiocie⁸³.

Ustawodawca przygotował rozwiązanie dla świadków, którzy z powodu choroby, kalectwa lub innej niedającej się pokonać przeszkody, nie mogą stawić się na wezwanie sądu. Jest to możliwość przesłuchania świadka w miejscu jego pobytu. Pozostawienie otwartego katalogu przyczyn uzasadniających podjęcie szczególnych działań należy uznać za rozsądny zabieg ustawodawcy. Trudno jest przewidzieć z jakimi przeszkodami przyjdzie się zmierzyć świadkom. Udział w czynności przesłuchania świadka w miejscu jego pobytu bierze sędzia wyznaczony lub sąd powołany w ramach tzw. pomocy prawnej krajowej (art. 396 § 2 k.p.k.)⁸⁴. Poza koniecznością spisania protokołu z przesłuchania świadka (art. 143 § 1 pkt 2 k.p.k.), przebieg takiej czynności powinien być utrwalony z wykorzystaniem urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk (art. 147 § 2 k.p.k.). Zgodnie z art. 144 § 1 k.p.k. na rozprawie protokół spisywany jest przez pracownika sekretariatu lub inną osobę upoważnioną przez prezesa sądu. Należy jednak zaznaczyć, że czynność przesłuchania z art. 396 k.p.k. nie jest czynnością przeprowadzaną na rozprawie, w związku z tym konieczne jest zapewnienie udziału w czynności kogoś kto obejmie funkcję protokolanta na czas przesłuchania. Protokół poza rozprawą może spisać osoba przybrana do tej roli przez prowadzącego czynność, a nawet sam przeprowadzający czynność (art. 144 § 2 k.p.k.). W przypadku przeprowadzenia przesłuchania w miejscu przebywania świadka wyznaczenie osoby protokolującej może być utrudnione. Wydaje się, że najczęściej będzie się to wiązać z koniecznością protokolowania przez samego wyznaczonego sędziego, co może działać na niego rozpraszająco. Dodatkowej uwagi wymaga również rozstawienie, a następnie uruchomienie urządzenia utrwalającego audiowizualny przebieg przesłuchania. Reasumując, przesłuchanie w trybie art. 396

⁸³ A. Sakowicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 10, Warszawa 2023, art. 286, nb 3, Legalis/el.

⁸⁴ C. Kulesza, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 177, nb 12, LEX/el.

k.p.k. może nadmiernie absorbować sędziego, który nie tylko powinien dojechać do miejsca przebywania świadka, powinien także przeprowadzić czynność przesłuchania jednocześnie utrwalając jej przebieg w formie protokołu pisemnego oraz nagrania audiowizualnego.

W przypadku wystąpienia przeszkód trudnych do usunięcia (które stanowią podstawę do przesłuchania świadka w miejscu jego przebywania), możliwe jest przesłuchanie świadka z wykorzystaniem urządzeń umożliwiających jednoczesny bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku (art. 177 §1a k.p.k.). W postępowaniu sądowym jest to możliwe tylko, gdy świadek będzie znajdować się we wskazanym (znajdującym się bliżej niego) sądzie albo (w drodze wyjątku) gdy w miejscu przebywania świadka w e-czynności przesłuchania udział weźmie jedna ze wskazanych w art. 177 § 1a k.p.k. osób.

Powyższe pokazuje, iż mimo występowania po stronie uczestników procesu ograniczeń w przemieszczaniu się, wykorzystanie narzędzi z zakresu informatyzacji wymiaru sprawiedliwości może zapewnić ich uczestnictwo w procesie karnym. Nie oznacza to jednak, że ustawodawca powinien na tym poprzestać. Konieczny jest dalszy rozwój informatyzacji postępowania karnego zwiększający dostępność sądownictwa dla wszystkich wykluczonych grup.⁸⁵

3. Zagrożenia dla procesu karnego wynikające z jego informatyzacji

3.1. Ograniczenie prawa do sądu dla osób wykluczonych cyfrowo

Pierwszym z zagrożeń dla procesu karnego wynikającym z jego informatyzacji jest ograniczenie prawa do sądu dla osób wykluczonych cyfrowo. Nie ma wątpliwości, że prawo do sądu powinno przysługiwać każdemu, niezależnie od m.in. wieku, płci, stopnia zamożności, koloru skóry, wyznania, orientacji seksualnej czy posiadanych umiejętności. Wynika to nie tylko Konstytucji RP, ale także z przepisów prawa międzynarodowego. Dlaczego zatem osoby wykluczone cyfrowo miałyby doznać kolejnego wykluczenia, tym razem w zakresie dostępu do wymiaru sprawiedliwości?

W 2022 r. 93,3% polskich gospodarstw domowych miało dostęp do Internetu, a 4 lata wcześniej, w 2018 r. wynik ten wynosił 84,2%. Porównując Polskę na tle innych państw Unii Europejskiej można zauważyć, że wynik ten w 2021 r. wpisywał się w średnią (92%). Wśród państw będących w czołówce tego rankingu należy wskazać

⁸⁵ W rozdziale IV wskazano na postulaty *de lege ferenda* dot. udziału osób z niepełnosprawnościami w e-czynnościach procesowych.

Luksemburg (99%) oraz Holandię (99%). Ostatnie miejsca zajęły Grecja (85%) oraz Bułgaria (84%)⁸⁶. Jednak sam dostęp do Internetu nie determinuje tego, czy ktoś jest wykluczony cyfrowo czy też nie⁸⁷. Zważając na umiejętności cyfrowe, w 2021 r.: 22,3% Polaków posiadało podstawowe umiejętności cyfrowe, grupa osób posiadająca niskie, wąskie lub ograniczone umiejętności cyfrowe wynosiła aż 37,5%, z kolei osoby nieposiadające żadnych umiejętności cyfrowych stanowiły 4,9%⁸⁸. Jak widać, w społeczeństwie jest wiele osób, których kompetencje cyfrowe (lub ich brak) mogłyby uniemożliwiać korzystanie przez nich ze z informatyzowanego wymiaru sprawiedliwości.

Dalsze rozważania powinno poprzedzić nakreślenie w jaki sposób rozumiane jest wykluczenie cyfrowe (ang. digital divide/digital exclusion). Pojęcie wykluczenia cyfrowego pojawiło się w Stanach Zjednoczonych już w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Spowodowane było to dysproporcjami w dostępie do wówczas nowej technologii – Internetu⁸⁹. Międzynarodowa organizacja OECD⁹⁰ (ang. Organisation for Economic Co-operation and Development; pol. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju) przez wykluczenie cyfrowe pojmuje jako „różnice między osobami, gospodarstwami domowymi, przedsiębiorstwami i obszarami geograficznymi, na różnych poziomach społeczno-ekonomicznych w odniesieniu do ich szans na dostęp do technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz wykorzystania przez nich Internetu w różnych działaniach”⁹¹.

Wykluczenie cyfrowe może przyjąć postać wykluczenia miękkiego – objawiającego się poprzez występowanie obaw związanych z brakiem posiadanych kompetencji, jak i motywacji w tym zakresie; oraz wykluczenia cyfrowego twardego – polegającego na braku infrastruktury internetowej (braku urządzenia umożliwiającego dostęp do Internetu lub braku oprogramowania) lub dostępie do niej w ograniczonym zakresie⁹². Nie każda osoba wykluczona społecznie, a więc nieuczestnicząca w istotnych

⁸⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2022 roku*, Warszawa, Szczecin 2022, s. 108-109.

⁸⁷ A. Szewczyk, *Seniorzy i osoby niepełnosprawne w społeczeństwie informacyjnym. Dostępność stron internetowych*, *Studia Informatica Pomerania*, nr 2/2017 (44), s. 45.

⁸⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Spółeczeństwo...*, s. 136.

⁸⁹ A. Szewczyk, *Seniorzy...*, s. 44.

⁹⁰ <https://www.oecd.org/about/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁹¹ S. Wojciechowska-Filipek, Z. Ciekanowski, *Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni jednostki-organizacji-państwa*, Warszawa 2019, s. 32; OECD, *Understanding the Digital Divide*, OECD Digital Economy Papers, Paris 2001, No. 49, OECD Publishing.

⁹² A. Szewczyk, *Seniorzy...*, s. 45.

aspektach życia społecznego, jest osobą wykluczoną cyfrowo⁹³. To drugie pojęcie jest zatem zakresowo węższe.

Obywatele współczesnego świata stali się uzależnieni od nowoczesnych technologii. Dotyczy to wielu sektorów, np. bankowego (płatności elektroniczne), samochodowego (wyposażenie pojazdów w nowoczesne oprogramowanie; dostępność pojazdów elektrycznych), handlowo-usługowego (zakupy online; korzystanie z usług w formie elektronicznej), a także edukacyjnego (zajęcia prowadzone w sposób zdalny). Nic nie wskazuje na to, aby miało się to zmienić. Osobom dotkniętym wykluczeniem cyfrowym może być coraz trudniej odnaleźć się we współczesnym świecie.

Interesujący przykład wykluczenia cyfrowego z perspektywy prawa karnego wykonawczego wskazał K. Mamak. Mianowicie zestawiał on sytuację dwóch sprawców przestępstw osadzonych odpowiednio w latach 1960-1970 oraz 2000-2010. Pierwszy skazany po odbyciu kary pozbawienia wolności nie powinien mieć większego problemu z nadrobieniem technologicznych zaległości, gdyż w tym okresie rozwój dostępnej dla polskiego społeczeństwa technologii nie był imponujący (przykładowo – telewizory nadal pozostawały czarno-białe). Drugi skazany miałby już więcej trudności w odnalezieniu się w zastanej w 2010 r. rzeczywistości. Przez czas, który spędził w zakładzie karnym na świecie powstały m.in. Facebook, YouTube, poczta elektroniczna Gmail, czy też pierwszy smartfon od firmy Apple, a w Polsce np. Uniwersytecki System Obsługi Studentów (USOS), czy elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej (ePUAP). Na przestrzeni tych 10 lat dostęp polskiego społeczeństwa do internetu zwiększył się z 11,9% do 50%⁹⁴. Skazany powinien zatem na nowo nauczyć się funkcjonować w świecie uwzględniając konieczność korzystania z nowych rozwiązań ICT.

Sięgając do art. 45 ust. 1 Konstytucji RP można wyprowadzić trzy elementy, które składają się na prawo do sądu: prawo dostępu do sądu (tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem); prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności (prawo do rzetelnego procesu); prawo do orzeczenia sądowego (prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia swojej sprawy)⁹⁵. Drugim przepisem wyrażającym prawo do sądu jest art. 77 ust. 2 Konstytucji RP.

⁹³ Z. Mazur, D. Umiastowska, *Przeciwdziałanie wykluczeniu osób starszych przez wspieranie ich aktywności fizycznej i rozwijanie umiejętności cyfrowych*, Warszawa 2017, s. 81.

⁹⁴ K. Mamak, *Prawo karne przyszłości*, Warszawa 2017, s. 53-54.

⁹⁵ P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, WKP 2023, art. 45.LEX/el.

Zaadresowany w pierwszej kolejności do ustawodawcy stanowi gwarancję, że państwo w sposób arbitralny nie zamknie jednostce drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw⁹⁶.

Wszystkie ograniczenia prawa do sądu, które mogłyby dotknąć osoby wykluczone cyfrowo, a które są opisane w niniejszym podrozdziale dotyczą modelu postępowania karnego, w którym wyłączona jest możliwość fizycznego udziału w rozprawie w budynku sądu. Nie oznacza to jednak, że ocena dostępności prawa do sądu nie powinna być dokonana również w zakresie modelu, w którym możliwość fizycznego udziału w rozprawie w budynku sądu byłaby selektywna. Kwestii tej zostaną poświęcone rozważania zawarte w rozdziale IV dotyczącym ocenie poszczególnych e-czynności procesowych.

Prawo dostępu do sądu rozumiane jest przede wszystkim jako prawo uruchomienia procedury przed sądem. Jeżeli wnoszenie np. prywatnego aktu oskarżenia zostałoby ograniczone wyłączenie do wykonywania tej czynności w sposób elektroniczny, to (wykluczony cyfrowo) zainteresowany wniesieniem skargi nie miałby takiej możliwości. Skutkowałoby tym, że w rzeczywistości nie uzyskałby on nawet statusu oskarżyciela prywatnego. Jest to zagadnienie niezwykle istotne z perspektywy procesu karnego, gdyż pomimo tego, że rozprawa powinna realizować dyrektywę zasady ustności (art. 365 k.p.k.), to trudno jest wyobrazić sobie funkcjonowanie procesu karnego bez pism procesowych (czy to w formie papierowej, czy elektronicznej).

Prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności jest także wymogiem zachowania prawa jednostki do sądu. Trybunał Konstytucyjny wskazał, że przez „jawność postępowania sądowego” rozumie się nie tylko prawo wstępu publiczności na rozprawy sądowe, ale również jawność dla stron. Polega to na dopuszczeniu stron do udziału w czynnościach procesowych⁹⁷. Przyjęcie modelu bezwzględnego zdalnego udziału w rozprawie należałoby uznać na ryzykowny ruch ze strony ustawodawcy w świetle zasady jawności postępowania. Mogłoby to nie tylko uniemożliwić osobom wykluczonym cyfrowo udział w rozprawie w charakterze publiczności, ale przede wszystkim pozbawić wykluczonych cyfrowo uczestników postępowania szansy na uczestniczenie w e-czynnościach procesowych. Możliwe, że próbując uniknąć takich sytuacji ustawodawca

⁹⁶ M. Florczak-Wątor, *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego, Nr 3 (31)/2016, s. 48.

⁹⁷ Wyrok TK z 11.06.2002 r., SK 5/02, LEX nr 54901.

zapropowałby utworzenie dostępnych publicznie przestrzeni (np. pomieszczeń w budynkach sądów) z dostępem do komputerów oraz Internetu. Nie ma jednak pewności, że takie rozwiązanie rzeczywiście czyniłoby zadość prawu do sądu.

Decydując się na przeprowadzanie postępowania sądowego wyłącznie w sposób elektroniczny ustawodawca zapewne zdecydowałby się zrezygnować z tradycyjnej korespondencji z wykorzystaniem operatora pocztowego na rzecz poczty elektronicznej. Mogłoby to doprowadzić do sytuacji, w której oskarżony będąc wykluczonym cyfrowo nie potrafiłby korzystać z poczty elektronicznej, a może nawet nie posiadałby swojego adresu e-mail lub komputera. W związku z tym byłby pozbawiony informacji o zapadłym w jego sprawie wyroku.

Nie można dopuścić do tego, aby wykluczenie cyfrowe stanowiło przyczynek do ograniczenia prawa do sądu dla kogokolwiek. Wymiar sprawiedliwości powinien być inkluzywny, a informatyzacja postępowania karnego powinna być rozwijana w tym duchu. Ustawodawca musi być jednak świadomy istnienia granicy, której przekroczenie może odebrać nowym technologiom rolę sprzymierzeńca sądownictwa.

Na koniec należy jedynie nadmienić o w pewnym sensie przeciwnym do wykluczenia cyfrowego zjawisku – uzależnienia od technologii *sensu largo*. Nadmierne spędzanie czasu w świecie wirtualnym może prowadzić do m.in. przeciążenia informacją (ang. Information Overload)⁹⁸, czy FOMO (ang. Fear Of Missing Out; pol. lękiem przed ominięciem czegoś ważnego)⁹⁹. Ustawodawca przeprowadzając informatyzację wymiaru sprawiedliwości powinien uwzględnić potrzebę zachowania higieny cyfrowej przez sędziów, prokuratorów, obrońców oraz pełnomocników. To przecież te osoby będą spędzać najwięcej czasu przed komputerem m.in. przeglądając elektroniczne akta sprawy. Narzędzie mające usprawnić ich pracę nie powinno jednocześnie wpływać negatywnie na ich zdrowie fizyczne czy psychiczne.

3.2. Cyberprzestępczość

Technologia, nawet ta tworzona z myślą o szeroko rozumianym wsparciu dla ludzkości, znajdzie użytkowników, którzy będą chcieli wykorzystać ją w sposób niezgodny z powszechnie obowiązującym prawem. Prognozuje się, że do końca 2023 roku na świecie będzie 16,7 miliarda urządzeń IoT (ang. Internet of Things, pol. Internetu

⁹⁸ <https://www.wdib.uw.edu.pl/images/fomo2021.pdf> s. 21 (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁹⁹ Więcej o FOMO w Polsce: <https://www.wdib.uw.edu.pl/images/fomo2021.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

Rzeczy)¹⁰⁰, a w 2027 aż 29 miliardów¹⁰¹. Upowszechnianie urządzeń elektronicznych z dostępem do Internetu, a więc zwiększanie liczby potencjalnych ofiar zagrożeń w cyberprzestrzeni, może stanowić dodatkowy impuls do podejmowania takich aktów. Korzystając z Internetu należy brać pod uwagę zagrożenia jakie w nim występują. Niestety z roku na rok cyberprzestępczość, wykorzystuje coraz to nowsze metody, uodparniając się na dotychczasowe zabezpieczenia. Należy mieć na uwadze, że wymiar sprawiedliwości krocząc ścieżką informatyzacji nie stanowi wyjątku i tak jak osoby fizyczne czy wielkie przedsiębiorstwa, może stać się celem ataków cyberprzestępców.

Dostępnych jest wiele definicji cyberprzestępstwa, a ich liczba może wskazywać na złożoność tego zjawiska. Mnogość rozwiązań technologicznych, urządzeń elektronicznych oraz ich nieustanny rozwój mogą utrudniać nakreślenie sztywnej granicy, która będzie rozdzielać grupę „cyberprzestępstw” od pozostałych (grupy „nie-cyberprzestępstw”). Przez cyberprzestępstwo rozumie się „grupę czynów polegającą na posługiwaniu się sieciami telekomunikacyjnymi ((...), siecią komputerową, Internetem, siecią teleksową, cyfrową siecią z integracją usług ISDN) do naruszania jakiegokolwiek dobra prawnego chronionego przez prawo karne.”¹⁰²; czy też przestępstwo z zakresu przestępczości gospodarczej, w którym to komputer jest wykorzystywany jako narzędzie albo przedmiot przestępstwa¹⁰³.

Ustawodawca nie zdecydował się na wyodrębnienie w Kodeksie Karnym rozdziału poświęconego cyberprzestępczości. Zauważalne jest jednak, że przepisy dotyczące tego zjawiska znajdują się w rozdziale – XXIII - „Przestępstwa przeciwko ochronie informacji”. Wymienić można: uzyskanie informacji w sposób nieuprawniony (art. 267 k.k.), uniemożliwianie lub utrudnianie zapoznania się z informacją (art. 268 k.k.), ingerencja w dane informatyczne (art. 268a k.k.), tzw. sabotaż komputerowy (art. 269 k.k.), zakłócanie pracy systemu informatycznego (art. 269a k.k.), czy m.in. wytwarzanie lub pozyskiwanie programu komputerowego przystosowanego do popełnienia ww. przestępstw (art. 269b k.k.). Powyższe może wskazywać, iż próbując określić rodzajowo

¹⁰⁰ Internet of Things (w skrócie IoT; pol. Internet Rzeczy) – jest to „infrastruktura połączonych podmiotów, osób, systemów i źródeł informacji z usługami przetwarzającymi informacje ze strony świata fizycznego i wirtualnego.” – J. Krawiec, *Internet Rzeczy (IoT). Problemy cyberbezpieczeństwa*, Warszawa 2020, s. 11. Według IBM, IoT to miliardy fizycznych urządzeń rozmieszczonych na całym świecie i podłączonych do Internetu. Wszystkie z nich mają zbierać i udostępniać dane - <http://iot.ieee.org/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹⁰¹ <https://iot-analytics.com/number-connected-iot-devices/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹⁰² M. Siwicki, *Cyberprzestępczość*, Warszawa 2013, s. 19-20.

¹⁰³ B. Hołyst, J. Pomykała, *Cyberprzestępczość, ochrona informacji i kryptologia*, Prok. i Pr. 2011, Nr 1, rozdział 4, Legalis/el,

dobro, które stanowi przedmiot cyberprzestępstw należy skierować swe myśli w kierunku bezpieczeństwa informacji.

Cyberprzestępczość została zauważona przez ustawodawcę, który w styczniu 2022 r. na mocy u.c.b.z.c. powołał do życia Centralne Biuro Zwalczania Cyberprzestępczości. Jest to jednostka organizacyjna Policji, która zgodnie z art. 5d ust. 1 u.pol. jest odpowiedzialna za realizację na obszarze całego kraju zadań w zakresie rozpoznawania i zwalczania przestępstw, które zostały popełnione przy użyciu systemu informatycznego, systemu teleinformatycznego lub sieci teleinformatycznej oraz zapobiegania tym przestępstwom, a także wykrywania i ścigania sprawców tych przestępstw (art. 5d ust. 1 pkt 1 u.pol.) oraz wspierania w niezbędnym zakresie jednostek organizacyjnych Policji w rozpoznawaniu, zapobieganiu i zwalczaniu „cyberprzestępstw”, a także wykrywaniu i ściganiu sprawców tych przestępstw (art. 5d ust. 1 pkt 2 u.pol.).

Należy zaznaczyć, iż przedmiotem niniejszego podrozdziału nie jest karnomaterialne omówienie zagadnienia cyberprzestępczości, a skupienie się na wątku procesowym. W związku z tym zbędne jest dokładne omówienie każdego z przewidzianych w ustawie cyberprzestępstw. Uwagi wymaga natomiast wskazanie sposobów, przy wykorzystaniu których sprawcy mogą dopuścić się cyberataków stanowiących realne zagrożenie dla procesu karnego w związku z jego informatyzacją. Cyberprzestępcy mogą podejmować się różnych działań, które generalizując nazywane są cyberatakami. Specjaliści wyróżniają wiele rodzajów ataków w cyberprzestrzeni, a katalog ten niestety wciąż jest otwarty.

Wskazując na przykładowe ataki oraz technologie umożliwiające ich przeprowadzenie można wskazać:

- 1) „Chipping” – atak wymagający zmiany w świecie rzeczywistym poprzez umieszczenie w komputerze chipa wyposażonego w oprogramowanie dające dostęp do systemu urządzenia lub umożliwiający zniszczenie samego komputera¹⁰⁴.
- 2) „Sniffing” – śledzenie (tropienie/podsluchiwanie) ruchu w sieci poprzez wykorzystanie przeznaczonych do tego programów. Umożliwia to przechwytywanie wiadomości przepływających przez sieć, m.in. danych osobowych, czy haseł dostępowych¹⁰⁵.

¹⁰⁴ A. Bógdał-Brzezińska, M. F. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003, s. 150.

¹⁰⁵ A. Bógdał-Brzezińska, M. F. Gawrycki, *Cyberterroryzm...*, s. 152.

- 3) „Keylogger” – oprogramowanie rejestrujące aktywność klawiatury zainfekowanego komputera. W ten sposób sprawca ataku może dowiedzieć się jakie informacje są wprowadzane przez użytkownika do komputera (np. nazwy użytkowników i hasła - nawet do bankowości internetowej, pomimo szyfrowanego połączenia)¹⁰⁶.
- 4) „Air-Gap” – w 2017 roku świat obiegła informacja o wynikach badań naukowców z Air-Gap Research lab na Ben Gurion University w Izraelu. W opublikowanym przez nich filmie przedstawili sposób kradzieży danych z urządzenia niepodłączonego do Internetu. Wcześniej zainfekowany komputer (np. z wykorzystaniem umieszczonego w pamięci przenośnej pendrive oprogramowania malware) zmienił sposób świecenia umieszczonej w nim diody LED dysku twardego (HDD). Dioda ta zaczęła się szybko włączać i wyłączać osiągając częstotliwość 5800 mignięć na sekundę. W ten sposób komputer zaczął przysyłać umieszczone w jego pamięci dane. Ze względu na umieszczenie tego źródła światła, użytkownik komputera mógłby nie dostrzec zmian w charakterystyce jego pracy. Odbiornikiem danych była kamera znajdują się na bezzałogowym dronie, który po zmroku podleciał na wysokość trzeciego piętra na którym znajdował się komputer. Utrzymując się przez pewien czas na tej wysokości kamera zarejestrowała widoczne przez okno budynku mignięcia diody LED – a więc pobrała informacje z komputera¹⁰⁷. To pokazuje po jak niebezpiecznie kreatywne narzędzia mogą sięgać cyberprzestępcy, aby uzyskać dostęp do informacji z urządzeń, które (jak mogłoby się wydawać) są bezpieczne ponieważ nie są podłączone do Internetu.

Przykład „Air-Gap” potwierdza, iż w celu zastosowania odpowiednich zabezpieczeń przed cyberprzestępczością należy podążać i zważać na aktualne tendencje na tym polu. Adekwatnym narzędziem do tego będzie najnowszy raport „ENISA Threat Landscape 2022” przygotowany przez Agencję Unii Europejskiej ds. Cyberbezpieczeństwa. Celem raportu było m.in. zidentyfikowanie najważniejszych zagrożeń dla cyberbezpieczeństwa, trendów jakie panują w tym obszarze oraz technik przeprowadzania ataków¹⁰⁸. Raport

¹⁰⁶ R. Maciejczyk, *Bankowość elektroniczna – zagrożenia*, Kwartalnik policyjny, Nr 4(43)/2017, s. 39.

¹⁰⁷ <https://www.springerprofessional.de/led-it-go-leaking-a-lot-of-data-from-air-gapped-computers-via-th/12476142> (dostęp: 10.10.2024 r.), <https://www.youtube.com/watch?v=4vIu8ld68fc> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹⁰⁸ The European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), *ENISA Threat Landscape report 2022*, ENISA 2022, s. 4, <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022> (dostęp: 10.10.2024 r.).

obejmuje okres od lipca 2021 r. do lipca 2022 r.. Wśród głównych zagrożeń wskazano na:

- 1) Ransomware – atak polegający na wykorzystaniu oprogramowania ransomware pozwala sprawcy przejąć kontrolę nad zasobami (danymi) zaatakowanego urzędnika w celu wymuszenia okupu w zamian za przywrócenie dostępu do zasobów.
- 2) Malware – złośliwe oprogramowanie (np. wirusy, robaki, konie trojańskie), które w sposób nieautoryzowany wpływa na poufność, integralność lub dostępność systemu.
- 3) Social Engineering threats (pol. inżyniera społeczna) – grupa zagrożeń obejmująca szereg działań, które próbują wykorzystać błędy oraz zachowania ludzi w celu uzyskania nieuprawnionego dostępu do informacji lub usług. Polega na manipulacji prowadzonej w celu otwarcia wybranych plików, wiadomości e-mail, stron internetowych, a także przyznania dostępu do systemów osobom nieupoważnionym (np. phishing).
- 4) Threats against data (pol. zagrożenia dla danych) – szereg zagrożeń, które skupiają się na źródle danych, a ich celem jest uzyskanie nieautoryzowanego dostępu do danych, ich ujawnienie, uniemożliwienie dostępu do danych, a także manipulowanie nimi (np. ransomware, RDoS, DDoS).
- 5) Threats against availability: Denial of Service (pol. zagrożenia dla dostępności: odmowa dostępu do usługi) – ataki wymierzone w dostępność systemów i danych. Mogą polegać np. na przeciążeniu infrastruktury sieciowej uniemożliwiając w ten sposób użytkownikowi dostęp do zasobów.
- 6) Threats against availability: Internet threats (pol. zagrożenia dla dostępności: zagrożenia internetowe) – grupa obejmująca zagrożenia wpływające na dostępność Internetu, np. BGP (Border Gateway Protocol), czy highjacking¹⁰⁹.
- 7) Disinformation – misinformation (pol. dezinformacja) – udostępnianie nieprawdziwych informacji, wpływanie na opinię publiczną. Narzędziem, które staje się kluczowe w tego rodzaju atakach jest sztuczna inteligencja (ang. artificial intelligence, dalej: AI). Przykładem ataku przeprowadzanego z jej pomocą jest kradzież tożsamości w oparciu o coraz trudniejsze do wykrycia

¹⁰⁹ The European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), *ENISA...*, s. 8.

technologię deepfake umożliwiającą generowanie fałszywych treści w formie zdjęć, filmów i nagrań dźwiękowych¹¹⁰.

- 8) Supply-chain attacks (pol. ataki na łańcuchy dostaw) - zagrożenie składające się z co najmniej dwóch ataków, które skierowane są przeciwko dostawcy, jak i klientowi¹¹¹. Może mieć wpływ na ograniczenie dostępności np. części potrzebnych do naprawy komputerów wykorzystywanych w pracy instytucji publicznych.

Z kolei CERT Polska działający w strukturach NASK – Państwowego Instytutu Badawczego w raporcie z 2022 r. wskazał na wystąpienie w tym roku nowych ataków. Należą do nich m.in:

- 1) Kampanie wykorzystujące wizerunek stron i instytucji rządowych – sprawcy stworzyli stronę internetową zawierającą logotyp rządowego portalu i zapewniającą o możliwości wypłaty 300 zł za po przejściu pełnego cyklu szczepień przeciwko COVID-19. Wpłata miała nastąpić na konto użytkownika po zalogowaniu się na konto bankowe z wykorzystaniem fałszywej bramki płatności. W innej kampanii sprawcy podszywali się pod Ministerstwo Finansów i stworzyli stronę imitującą portal gov.pl¹¹².
- 2) Ataki z wykorzystaniem techniki Browser in The Browser – podczas odwiedzin na wybranej stronie internetowej pojawiało się pozornie nowe okno przeglądarki zawierające fałszywy panel logowania. Szata graficzna oraz umieszczona w pasku adresu domena nie wzbudzały podejrzeń użytkownika¹¹³.
- 3) Dystrybucja oprogramowania Information Stealer poprzez pocztę e-mail – sprawcy do zainfekowania komputerów często wykorzystywali spoofing (podszywanie się pod nadawcę wiadomości – np. wyświetlanie adresu nadawcy tożsamego z domeną biznes.gov.pl)¹¹⁴.

Powyższe wskazuje, że cyberprzestępcy coraz częściej próbują podszywać się pod instytucje publiczne. Niewykluczone, że takie działania zostaną skierowane w stronę uczestników postępowania sądowego. Znając już najnowsze trendy w zakresie

¹¹⁰ The European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), *ENISA...*, s. 84.

¹¹¹ The European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), *ENISA...*, s. 8.

¹¹² NASK PIB/CERT Polska, *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego internetu w 2022 roku. Raport roczny z działalności CERT Polska*, Warszawa 2023, s. 58-60, https://cert.pl/uploads/docs/Raport_CP_2022.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹¹³ NASK PIB/CERT Polska, *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego internetu w 2022 roku...*, s. 62-63.

¹¹⁴ NASK PIB/CERT Polska, *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego internetu w 2022 roku...*, s. 63.

cyberprzestępstw można wskazać na przykłady potencjalnych zagrożeń dla procesu karnego:

- 1) Przejęcie kontroli nad oprogramowaniem do zdalnego udziału w rozprawie – np. uniemożliwienie udziału w rozprawie organowi lub uczestnikom postępowania albo zakłócanie przebiegu rozprawy;
- 2) Próba kradzieży tożsamości świadka podczas jego zdalnego przesłuchania (deepfake);
- 3) Przechwytywanie informacji wpisywanych przez protokolanta na klawiaturze komputera (keylogger);
- 4) Wykorzystanie komputera znajdującego się w sali rozpraw do przeprowadzenia podsłuchu – np. przesłuchania świadka w postępowaniu z wyłączoną jawnością lub przebiegu objętych bezwzględną tajemnicą narady i głosowania;
- 5) Wykorzystanie telefonu komórkowego obrońcy (adwokata/radcy prawnego) znajdującego się na sali rozpraw i komunikującego się z oskarżonym będącym pozbawionym wolności, uczestniczącym w rozprawie w sposób zdalny, do podsłuchu treści ich rozmowy, tj. naruszenia tajemnicy obrończej;
- 6) Nieuprawnione logowanie do poczty elektronicznej sądu lub podszywanie się pod sąd wykorzystując domenę sądu (spoofing) i wysyłanie np. nieprawdziwych informacji dot. prowadzonych postępowań lub złośliwego oprogramowania (phishing);
- 7) Uzyskanie dostępu do zdigitalizowanych akt sprawy i udostępnianie ich treści w Internecie, wprowadzanie zmian w ich treści lub blokowanie dostępu do ich treści;
- 8) Żądanie zapłaty za niepublikowanie informacji, które objęte są tajemnicą postępowania, a w których posiadanie w wyniku cyberataku wszedł sprawca lub zablokowanie dostępu do tych informacji do momentu otrzymania okupu (ransomware)

Ataki na internetową infrastrukturę sądów następują od wielu lat, na całym świecie.

Wskazać można na kilka incydentów:

- 1) Teksas (Stany Zjednoczone) – w 2020 r. sprawcy wykorzystując atak ransomware zaatakowali kilkanaście sądów w Teksasie. Prawdopodobnie za pomocą kampanii phishingowej uzyskali dostęp do konta e-mail jednego z

użytkowników, aby następnie przeprowadzić dalszą część ataku z wykorzystaniem zainstalowanej na komputerze aplikacji „Notatnik”;

- 2) Alaska (Stany Zjednoczone) – w 2021 r. również wykorzystano ransomware, tym razem do ataku w Alasce. W celu uchronienia systemu informatycznego sąd w Alasce zmuszony był do odcięcia dostępu do zewnętrznej sieci Internet – taki stan trwał przez około miesiąc. W tym czasie niemożliwe było składanie wniosków online, czy prowadzenie przesłuchań z wykorzystaniem aplikacji Zoom. Doprowadziło to do przeprowadzania przesłuchań na odległość z wykorzystaniem telefonów oraz powrotu to tradycyjnej poczty, czy korzystania z faksów. Następstwem tego ataku było przeszkolenie personelu sądów. Zakres szkolenia obejmował m.in. tworzenie kopii zapasowych danych, a także korzystanie z alternatywnych metod dla usług opartych na Internecie¹¹⁵;
- 3) Brazylia – w listopadzie 2020 r. przeprowadzono atak ransomware na Sąd Najwyższy Brazylii. Sprawcy zaszyfrowali część danych licząc na otrzymanie okupu za przywrócenie do nich dostępu. Na skutek ataku wszystkie wirtualne posiedzenia sądu oraz wideokonferencje zostały przełożone lub odwołane do czasu przywrócenia bezpieczeństwa w sieci sądu, a bieg terminów m.in. w postępowaniu karnym został zawieszony¹¹⁶;
- 4) Włochy – sąd i prokuratora w Ferrarze zostały zaatakowane przez hakerów w listopadzie 2021 r. Ponownie wykorzystano metodę ransomware¹¹⁷

Wydaje się, że głównym motywem sprawców ww. cyberprzestępstw były pobudki finansowe – przeprowadzali oni ataki typu ransomware w celu uzyskania okupu za przywrócenie dostępu do zaszyfrowanych danych.

Polski wymiar sprawiedliwości również niejednokrotnie był celem ataków. Należą do nich m.in. incydenty z:

- 1) 15.02.2023 r. – Naczelny Sąd Administracyjny – atak rosyjskiej grupy hakerów „KillNet” na serwery NSA¹¹⁸;

¹¹⁵ <https://www.govtech.com/security/justice-hacked-when-cyber-criminals-come-for-the-courts> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹¹⁶ <https://securityaffairs.com/110484/malware/brazils-court-system-ransomware.html?amp=1> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹¹⁷ <https://www.estense.com/?p=940986> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹¹⁸ <https://ceo.com.pl/hakerzy-z-rosyjskiej-grupy-killnet-zaatakowali-serwery-naczelnego-sadu-administracyjnego-97459> (dostęp: 10.10.2024 r.).

- 2) 07.2018 r. – Sąd Rejonowy w Wałbrzychu – atak na stronę internetową sądu polegający na zablokowaniu dostępu do strony i wyświetleniu na niej treści komunikatu od sprawców ataku¹¹⁹;
- 3) 2013 r. - 2015 r. – prokuratura i sądownictwo – we wskazanym okresie wykryto 694 próby połączeń do sieci botnet (złośliwego oprogramowania, które po przejęciu kontroli nad komputerem ma na celu wykonywanie zadań zleconych przez ich twórców – np. kradzieży informacji, czy infekcji innych urządzeń)¹²⁰;
- 4) 29.07.2013 r. – Sąd Okręgowy we Wrocławiu – atak polegający na podmianie witryn internetowych należących do tego sądu¹²¹;
- 5) II kwartał 2012 r. - Prokuratura Apelacyjna w Białymstoku, Prokuratura Okręgowa w Poznaniu, Sąd Rejonowy w Szubinie, Sąd Rejonowy w Inowrocławiu – w tym czasie podmieniono witryny internetowe oraz upubliczniono informacje z baz danych wskazanych jednostek¹²²;
- 6) 03.2012 r. – Sąd Rejonowy w Bydgoszczy, Sąd Rejonowy w Mogilnie, Sąd Rejonowy w Nakle nad Notecią, Sąd Rejonowy w Szubinie, Sąd Okręgowy w Bydgoszczy, Prokuratura Apelacyjna w Białymstoku oraz Prokuratura Okręgowa w Poznaniu – atak na strony internetowe sądów polegający na utrudnieniu dostępu do danych informatycznych¹²³.

Przed naruszeniem informacji niejawnych nie uchroniła się również Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury (KSSiP). Jak wynika z raportu opublikowanego przez CERT, w kwietniu 2020 r. doszło do wycieku danych – ujawniono dane osobowe około 50 tys. osób (w tym aplikantów sędziowskich i prokuratorskich, a także sędziów, prokuratorów oraz innych wykładowców KSSiP). Ujawnione dane obejmowały m.in.

¹¹⁹ TVN24 Polska, *Hakerzy zdobyli sąd*, 19.07.2008 r., <https://tvn24.pl/polska/hakerzy-zdobyli-sad-ra65034-3712485> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹²⁰ CERT.GOV.PL, *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2015 roku*, Warszawa 2016, s. 14, 19, <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/910,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2015-roku.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹²¹ CERT.GOV.PL, *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2013 roku*, Warszawa 2014, s. 24, <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/686,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2013-roku.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹²² CERT.GOV.PL, *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2012 roku*, Warszawa 2013, s. 31-32, <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/605,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2012-roku.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹²³ https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-18-letni-haker-odpowie-za-atak-na-strony-internetowe-sadow,nld,765329#crp_state=1 (dostęp: 10.10.2024 r.).

imiona i nazwiska, zaszyfrowane hasła, numery telefonów, adresy poczty elektronicznej, a także miejsca zamieszkania¹²⁴.

W przypadku, gdy do ataku na z informatyzowany wymiar sprawiedliwości wykorzystuje się nowoczesne narzędzia, konieczne jest zapewnienie tarczy gotowej do jego odparcia. Cyberbezpieczeństwo, w rozumieniu art. 2 pkt 4 u.sys.cyber. oznacza „odporność systemów informacyjnych na działania naruszające poufność, integralność, dostępność i autentyczność przetwarzanych danych lub związanych z nimi usług oferowanych przez te systemy”. Niewystarczające jest opieranie systemu bezpieczeństwa z informatyzowanego postępowania karnego wyłącznie na konkretnych rozwiązaniach technologicznych. Konieczne jest wdrożenie co najmniej katalogu dobrych praktyk¹²⁵, a najlepiej procedur dotyczących każdego z pracowników wymiaru sprawiedliwości (w tym sędziów oraz protokolantów). Niebezpiecznym wskazuje się, że to człowiek stanowi najsłabsze ogniwo bezpieczeństwa informacyjnego¹²⁶.

Pozytywnie należy ocenić to, że na stronach internetowych niektórych sądów odnaleźć można zakładki poświęcone cyberbezpieczeństwu. Wskazuje się w nich m.in. na rodzaje zagrożeń w cyberprzestrzeni¹²⁷, czy sposoby w jaki (nie) należy korzystać z haseł dostępowych¹²⁸.

W pierwszej połowie maja 2020 r. Ministerstwo Sprawiedliwości poinformowało o prowadzeniu kampanii „Security Awareness” mającej na celu zwiększenie bezpieczeństwa informatycznego polskich sądów. Ministerstwo wskazywało, że niezbędna wiedza w tym przedmiocie będzie miała dotrzeć do ponad 55 tys. osób. Pracownicy sądów mieli być ostrzegani przed „różnego rodzaju atakami socjotechnicznymi, które mogą prowadzić do wyłudzenia danych, podszycia się pod tożsamość pracownika, a w konsekwencji do narażenia wymiaru sprawiedliwości na straty finansowe i wizerunkowe”. Kampania miała również na celu podniesienie świadomości pracowników sądów w zakresie bezpiecznego korzystania z komputerów, poczty elektronicznej, internetu i urządzeń mobilnych. Ponadto pracownicy mieli

¹²⁴ NASK PIB/CERT Polska, *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego internetu w 2020 roku. Raport roczny z działalności CERT Polska*, Warszawa 2021, s. 112, https://cert.pl/uploads/docs/Raport_CP_2020.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹²⁵ Zob. S. Kotecka, *Dobre praktyki dotyczące bezpieczeństwa informacji przetwarzanych w systemach teleinformatycznych i ochrony przed ich nieuprawnionym ujawnieniem – dla organizacji publicznych i prywatnych* [w:] *Wybrane dobre praktyki w zakresie usług elektronicznych*, red. J. Gołaczyński, 2016, Legalis/el.

¹²⁶ Zob. J. Skulska, W. Plawińska, *Człowiek jako najsłabsze ogniwo bezpieczeństwa informacyjnego*, *Nowoczesne Systemy Zarządzania*, Zeszyt 16 (2021), Nr 1, s. 97-119.

¹²⁷ <https://gorzow-wlkp.sr.gov.pl/cyberbezpieczenstwo,m,m2,170> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹²⁸ <https://czestochowa.so.gov.pl/cyberbezpieczenstwo,sd.html,144> (dostęp: 10.10.2024 r.).

dowiedzieć się jak bezpiecznie tworzyć, przechowywać i korzystać z danych logowania do systemów informatycznych stosowanych w sądach. Dodatkowo miała zwrócić uwagę na „kampanie phishingowe”¹²⁹. Niestety na stronie MS nie opublikowano raportu podsumowującego przebieg kampanii, trudno jest zatem podjąć próbę oceny jej skuteczności.

Powyższe uzasadnia stwierdzenie, że pomimo licznych korzyści wynikających z informatyzacji postępowania karnego (z których część została wcześniej opisana), procesowi temu zagraża wiele niebezpieczeństw występujących w cyberprzestrzeni. Wymaga to szczególnego i nieustannego nadzoru nad zinformatyзованą częścią wymiaru sprawiedliwości. Takie działania mają zapewnić uczestników procesu karnego o bezpieczeństwie związanym z podejmowaniem e-czynności procesowych oraz skutecznym dążeniu do realizacji celów postępowania bez naruszenia ich gwarancji procesowych.

3.3. Problemy techniczne z funkcjonowaniem urządzeń elektronicznych

Jak już wcześniej wskazano, urządzenia elektroniczne stanowią podstawę informatyzacji. Niestety nie są one pozbawione wad. W tym miejscu należy rozdzielić brak umiejętności w posługiwaniu się wybranymi urządzeniami (np. komputerami) od problemów z tymi urządzeniami, które to w pewnym stopniu (choć nie zawsze) oderwane są od osoby użytkownika, czy też omówionych we wcześniejszym podrozdziale działań cyberprzestępców.

Na potrzeby niniejszej pracy przyjęto dychotomię w podziale problemów z funkcjonowaniem urządzeń elektronicznych. I tak do pierwszej grupy należy zaliczyć problemy dotyczące oprogramowania urządzeń elektronicznych, natomiast w grupie drugiej wskazane zostaną problemy dotyczące samych urządzeń elektronicznych – skupiające się na ich zmaterializowanych elementach.

Do problemów dotyczących sfery oprogramowania można zaliczyć m.in.: nieaktualny system operacyjny urządzenia lub nieaktualne programy/aplikacje wykorzystywane w pracy (w tym oprogramowanie antywirusowe); brak zainstalowanych programów umożliwiających np. zdalny udział w rozprawie; brak zainstalowanych odpowiednich sterowników do obsługi urządzeń peryferyjnych (np. kamery, mikrofonu);

¹²⁹ Ministerstwo Sprawiedliwości, Kampania „Security Awareness” zwiększy bezpieczeństwo informatyczne polskich sądów, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/kampania-security-awareness-zwiekszy-bezpieczenstwo-informatyczne-polskich-sadow> (dostęp: 10.10.2024 r.).

powolne funkcjonowanie komputera ze względu na np. nadmierne wykorzystywanie zasobów; a także wpisanie błędnego hasła do konta użytkownika w systemie/wybranym programie i w rezultacie zablokowanie dostępu do tego konta.

Z kolei do grupy problemów związanych ze sprzętem elektronicznym należą m.in.: uszkodzony komputer lub urządzenia peryferyjne (np. uszkodzenie matrycy lub klawiatury), niesprawną kartą dźwiękową uniemożliwiająca komunikację dźwiękową, powolne funkcjonowanie komputera ze względu na np. niesprawny/niewydajny układ chłodzenia, zalanie komputera, uszkodzony router/modem uniemożliwiający nawiązanie połączenia z Internetem, a także awaria związana z brakiem zasilania.

O problemach związanych z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych do zdalnego udziału (nie w rozprawach lecz) w lekcjach najwięcej wiedzą uczniowie, którzy uczestniczyli w zajęciach w trakcie pandemii COVID-19. Wskazują oni na: brak odpowiedniego łącza internetowego, problemy z komputerem w trakcie wykonywania sprawdzianów, deficyty po stronie nauczycieli (brak odpowiedniego łącza internetowego lub sprzętu), brak aktywnej kamery lub problem z mikrofonem, trudności z dołączeniem do grupy lekcyjnej na platformie (np. Microsoft Teams), a także brak osób, które można poprosić o pomoc, gdy nastąpi awaria programu, czy też brak umiejętności do ich obsługi oraz brak odpowiedniego sprzętu do nauki¹³⁰.

Trudności związane z korzystaniem z urządzeń technicznych nie ominęły wymiaru sprawiedliwości. Przeprowadzone przez Stowarzyszenie Sędziów Polskich IUSTITIA badanie dot. wpływu pandemii COVID-19 na wymiar sprawiedliwości w Polsce ukazuje problemy związane z informatyzacją sądownictwa. Grupę badawczą stanowiło 385 sędziów, z których 29,61% orzekało w tym czasie w wydziałach karnych¹³¹. Ponad połowa całej grupy badawczej wskazała, że odwołała rozpoczętą „rozprawę zdalną” z powodów problemów technicznych, w tym 14,91% sędziów wskazało na regularność tego zjawiska¹³².

¹³⁰ NASK, *Pandemia a zmiany w codziennym korzystaniu z internetu*, Warszawa 2022, s. 46, <https://cyberprofilaktyka.pl/publikacje/Pandemia-a-zmiany-w-codziennym-korzystaniu-z-internetu.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹³¹ A. Begier, A. Wypych-Knieć, Ł. Małecki-Tepicht, *Sądownictwo w czasie COVID-19 – raport z badania oceny wpływu pandemii COVID-19 na wymiar sprawiedliwości w Polsce*, Stowarzyszenie Sędziów Polskich IUSTITIA, Warszawa 2021, s. 13-14, https://cor.sgh.waw.pl/bitstream/handle/20.500.12182/1215/e-Raport_COVID-19-opt.pdf?sequence=2&isAllowed=y (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹³² A. Begier, A. Wypych-Knieć, Ł. Małecki-Tepicht, *Sądownictwo...*, s. 37.

Tabela 1. Przyczyny odwołania „rozprawy zdalnej”
wraz ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wystąpienie.

Przyczyna odwołania rozprawy zdalnej	Sąd	Uczestnik postępowania	Nie dotyczy
Utrata fonii	5,19 %	16,10 %	78,70 %
Utrata wizji	3,12 %	13,25 %	83,64 %
Inne problemy techniczne	8,05 %	15,32 %	76,62 %

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Begier, A. Wypych-Knieć, Ł. Malecki-Tepicht, *Sądownictwo w czasie COVID-19 – raport z badania oceny wpływu pandemii COVID-19 na wymiar sprawiedliwości w Polsce*, Stowarzyszenie Sędziów Polskich IUSTITIA, Warszawa 2021, s. 37, https://cor.sgh.waw.pl/bitstream/handle/20.500.12182/1215/e-Raport_COVID-19-opt.pdf?sequence=2&isAllowed=y (dostęp: 10.10.2024 r.).

„Zdalne rozprawy” najczęściej były odwoływane ze względu na tzw. inne problemy techniczne (np. wskazywane przez autorów badania: „brak możliwości wdzwonienia się, zabezpieczenia na komputerze itp.”). Mogło to dotyczyć zatem problemów z oprogramowaniem, tj. brakiem możliwości połączenia się z platformą wykorzystywaną do zdalnego udziału w rozprawie. W drugiej kolejności problemem okazała się utrata fonii. Jak wynika ze wspomnianego badania, problemy techniczne częściej miały występować po stronie uczestników postępowania aniżeli sądów. Przyjmując optymistyczny wariant – sądy były na tyle przygotowane technicznie, aby zminimalizować utrudnienia występujące po ich stronie. Należy mieć jednak na uwadze, że respondentami badania byli sędziowie, których to badanie dotyczyło – to sprawia, że niski wynik wystąpienia problemów technicznych po stronie sądu może być kwestionowany. Z kolei kilkunastoprocentowy udział uczestników postępowania w każdej z trzech grup problemów technicznych może wskazywać na ich wykluczenie cyfrowe lub utrudnienia związane z funkcjonowaniem ich urządzeń elektronicznych.

Praktycy wskazują, że wśród problemów spotykają się również z: mającą miejsce w dniu rozprawy dezaktywacją linków do spotkań zdalnych; niewpuszczaniem na spotkanie zdalne; różnymi wymaganiami technicznymi dla różnych programów do obsługi zdalnych rozpraw (np. brakiem kompatybilności z przeglądarką internetową); a także brakiem wsparcia technicznego dla pracowników sądu¹³³. Jest to tylko ułamek problemów z jakimi mierzą się przedstawiciele zawodów prawniczych¹³⁴.

¹³³ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/e-rozprawy-a-problem-z-linkami.512987.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹³⁴ Więcej praktycznych problemów związanych z przeprowadzaniem „zdalnych rozpraw” wskazała Naczelna Rada Adwokacka w piśmie z 24.11.2022 r. do Zastępcy Koordynatora Krajowego ds.

Powyższe wskazuje, że występowanie problemów technicznych może dotyczyć zarówno urządzeń z których korzysta organ procesowy (np. sąd), jak i uczestnik postępowania (np. świadek). Wydaje się jednak, że od organu procesowego, który wymierza sprawiedliwość w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej można wymagać więcej. To samo powinno dotyczyć przedstawicieli zawodów zaufania publicznego jakimi są adwokaci oraz radcy prawni występujący roli obrońcy lub pełnomocnika. Powinni oni zatem m.in. nie podejmować ryzykownych działań w Internecie, korzystać z katalogu dobrych praktyk oraz urządzeń wyposażonych w aktualne oprogramowanie, a także mieć dostęp do wsparcia technicznego w sytuacji, gdy komputer nie będzie umożliwiał wykonywania w pełni wynikających z ich pracy zadań. Powyższe nie oznacza, że pozostali uczestnicy procesu powinni być bierni względem stanu technicznego swoich urządzeń.

informatyzacji sądownictwa powszechnego, na podstawie informacji zebranych od 932 ankietowanych (adwokatów wykonujących zawód, aplikantów adwokackich oraz prawników zagranicznych) - https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-20221124-pismo-do-centrum-kompetencji-i-informatyzacji-sadownictwa-uwagi-dot-rozpraw-zdalnych-35986.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

Rozdział II.

Wprowadzenie do zagadnienia e-czynności procesowych w prawie karnym procesowym

1. Pojęcie czynności procesowych w prawie karnym procesowym

Przedstawienie pojęcia e-czynności procesowych w polskim prawie karnym procesowym, jak i dokonanie dalszych rozważań w tym przedmiocie wymaga uprzedniego przybliżenia zagadnienia czynności karnoprosesowych. Niniejszy podrozdział poświęcony został czynnościom procesowym w postępowaniu karnym z uwzględnieniem ich podziału utrwalonego w doktrynie.

Prawo karne procesowe składa się z uporządkowanego zbioru norm, które kształtują jego przebieg. Przyjmując kryterium „ruchu” w procesie można wyróżnić statykę oraz kinetykę (dynamikę) procesu karnego. Statyka procesu obejmuje swoim zakresem ogół pojęć i zasad dotyczących budowy i właściwości mechanizmu procesowego, z kolei kinetyka procesu obejmuje ogół pojęć i zasad dotyczących samego ruchu tego mechanizmu (ruchu procesowego)¹³⁵. Rozważania zawarte w niniejszym rozdziale skupiać się będą wokół materii z obszaru kinetyki procesu karnego. Czynności procesowe stanowią bowiem, obok zdarzeń procesowych, elementy faktów procesowych, które tworzą wspomniany ruch procesowy¹³⁶ - określa się je również mianem ogniwa ruchu procesowego¹³⁷. Zarówno w aktualnym brzmieniu k.p.k. jak i w d.k.p.k. ustawodawca w treści przepisów posłużył się pojęciem „czynności procesowych” bez sformułowania jego definicji ustawowej. Pojęcie to zatem należy do języka prawnego, natomiast jego zdefiniowanie możliwe jest z wykorzystaniem języka prawniczego¹³⁸. Zadanie to pozostawiono doktrynie prawa, w której to można odnaleźć liczne, a jednak często zbliżone do siebie definicje. Poniżej przedstawiono te prezentowane przez wybranych przedstawicieli doktryny.

Według M. Cieślaka czynność procesowa to „jakiegokolwiek zachowanie się uczestnika procesu, z którym prawo łączy skutki procesowe”¹³⁹. Utożsamiając

¹³⁵ M. Cieślak, *Marian Cieślak. Dzieła wybrane, t. II*, red. S. Waltoś, Kraków 2011, s. 25.

¹³⁶ M. Cieślak, *Marian...*, s. 39.

¹³⁷ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, wyd. III, Warszawa 1984, s. 49; K. Woźniewski, *Prawidłowość czynności procesowych w polskim procesie karnym*, Gdańsk 2010, s. 18.

¹³⁸ B. Janusz-Pohl, *Formalizacja i konwencjonalizacja jako instrumenty analizy czynności karnoprosesowych w prawie polskim*, Poznań 2017, s. 65.

¹³⁹ M. Cieślak, *Polska...*, s. 49.

zachowanie z działaniem oraz zaniechaniem przyjął on koncepcję, w której wyróżnia czynności pozytywne (polegające na działaniu - czynności procesowe *sensu stricto*) oraz czynności negatywne (polegające na zaniechaniu – zaniechania procesowe). Przyjmuje, że czynnością negatywną jest brak dokonania odpowiedniej czynności pozytywnej w odpowiednim terminie. Dostrzega on jednak sprzeczność tkwiącą w posługiwaniu się pojęciem „czynności”, które etymologicznie oznacza działanie, a pojęciem „czynności negatywnych”¹⁴⁰. Wydaje się, że wspomniana koncepcja czynności negatywnych przyjmuje postać wyłącznie rozważań teoretycznych, gdyż trudno jest nazywać czynnością procesową coś, co jak wspomniał M. Cieślak, polega na braku dokonania czynności procesowej.

S. Waltoś poprzez czynność procesową rozumie „zachowanie się uczestnika procesu, wywołujące skutki przewidziane przez prawo procesowe”¹⁴¹. Autor ten w sposób jednoznaczny opowiada się za stanowiskiem zgodnie z którym czynności procesowe mogą przyjąć wyłącznie formę działania, wykluczając w ten sposób formę zaniechania. To dlatego, że nieodłącznym elementem „czynności” jest dla niego „ruch”. Postrzega on zatem zaniechanie jako rezygnację z uprawnienia przyznanego prawem, a więc jako brak czynności procesowej¹⁴².

Z kolei według T. Grzegorzcyka czynnością procesową jest „określone przez prawo karne procesowe zachowanie się uczestnika postępowania wywołujące przewidziane przez to prawo skutki prawne”¹⁴³. Autor, na wzór M. Cieślaka, przyjmuje koncepcję pozytywnych i negatywnych czynności prawnych, tj. dopuszcza istnienie czynności polegających na działaniu oraz zaniechaniu uczestnika postępowania karnego. W swojej monografii odwołuje się wprost do stanowiska S. Waltosia - wskazuje, że zachowanie jest świadomym aktem woli, dlatego przyznaje zaniechaniu (jako jednemu z elementów zachowania) przymiot świadomego aktu woli, utożsamiając je z czynnością procesową¹⁴⁴.

E. Skrętowicz uważa, że czynnością procesową jest „świadome zachowanie się uczestnika procesu (działanie lub zaniechanie) mające na celu wywołanie określonych skutków przewidzianych w prawie karnym procesowym”¹⁴⁵. Autor jest zwolennikiem

¹⁴⁰ M. Cieślak, *Polska...*, s. 49-50.

¹⁴¹ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 46.

¹⁴² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 46.

¹⁴³ T. Grzegorzcyk, *Czynności procesowe w postępowaniu karnym*, Warszawa 1998, s. 3.

¹⁴⁴ T. Grzegorzcyk, *Czynności...*, s. 4.

¹⁴⁵ E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Zakamycze 2006, s. 263.

koncepcji czynności pozytywnych i negatywnych. Dyskusyjne jest to, czy tylko „świadome zachowanie się człowieka” może stanowić podłoże czynności procesowej. Nietrudno jest wyobrazić sobie proces *in concreto* w którym uczestnik procesu, np. oskarżony (w takiej sytuacji najpewniej bez obrońcy), który bez odpowiedniej wiedzy o przebiegu procesu karnego dokonałby pewnej czynności procesowej bez świadomości tego, jakie skutki procesowe wiążą się z jej dokonaniem, zatem niekoniecznie na własną korzyść. Idealnym założeniem jest przyjęcie, że każde zachowanie uczestnika procesu w ramach procesu jest zachowaniem przemyślanym, podejmowanym w sposób świadomy. Niestety w rzeczywistości może okazać się, że niekiedy czynności procesowe mogą być dokonywane nieświadomie.

Natomiast C. Kulesza przedstawia czynności procesowe jako „działania uczestnika procesu zgodne z jego wolą i świadomością, wywierające skutki w sferze prawa karnego procesowego”¹⁴⁶. Jako jedyny z wymienionych Autorów w treści swojej definicji zawęził zachowanie uczestnika do jego działania. Uważa on jednocześnie, że wspomniana definicja nie wyłącza możliwości wystąpienia skutków procesowych wywołanych bezczynnością uczestników procesu, jednocześnie nie kwalifikując jej jako czynność procesowa¹⁴⁷. Ponownie, jak przy definicji E. Skrętowicza, konieczne jest zastanowienie się nad wątkiem „świadomości”. Wola uczestnika procesu może iść w parze ze świadomością (może on chcieć dokonać czynności procesowej wiedząc jakie będą jej skutki procesowe), jak również występować w formie odseparowanej (uczestnik procesu może chcieć dokonać czynności procesowej bez wiedzy o jej rzeczywistych skutkach procesowych, np. chęć złożenia zeznań przez świadka umotywowana wolą uniknięcia kary za odmowę składania zeznań, zamiast kierowania się świadomością o skutkach tej czynności procesowej, które powinny przybliżyć organ procesowy do realizacji celów procesu).

Autorzy wspomnianych definicji wskazują na powiązanie pomiędzy zachowaniem się uczestnika procesu a skutkami jakie dla tego zachowania przewiduje prawo. Zastanawiające jest zatem, czy w ww. rozumieniu czynności procesowej moment jej dokonania następuje z chwilą wykonania określonego zachowania uczestnika procesu, czy może z momentem wystąpienia skutku dla niego przewidzianego. Rozważania w przedmiocie czasu dokonania e-czynności procesowej znajdują się w rozdziale trzecim, poświęconym modalnym uwarunkowaniom e-czynności procesowych.

¹⁴⁶ C. Kulesza, *Postępowanie karne*, C. Kulesza, P. Starzyński, Warszawa 2020, s. 151.

¹⁴⁷ C. Kulesza, *Postępowanie...*, s. 152.

Wśród wyżej wskazanych przedstawicieli doktryny można spotkać się ze stanowiskiem kwestionującym zagadnienie tzw. czynności pozytywnych i negatywnych. Niektórzy z autorów (M. Cieślak, T. Grzegorzczak, E. Skrętowicz) przyjmując założenie zachowania człowieka (uczestnika procesu) *sensu largo* uważają, że może wyrażać się ono zarówno poprzez działanie, jak i zaniechanie. Stanowisko odmienne prezentuje druga grupa (S. Waltoś, C. Kulesza). Jej przedstawiciele przyjmują założenie zachowania *sensu stricto*, które może objawiać się wyłącznie poprzez działanie. Należy opowiedzieć się za słusznością stanowiska drugiej grupy. Nie można bowiem nazywać czynnością procesową czegoś, co polega na zaniechaniu jej podjęcia (czynność procesowa $\neq$ brak czynności procesowej). Zaniechania podjęcia czynności procesowych, tak jak same czynności procesowe, mają swoje następstwa w postaci skutków procesowych (np. zaniechanie wniesienia apelacji od wyroku skutkuje z czasem jego prawomocnością¹⁴⁸). Ponadto, trudno jest językowo zestawić w parze pojęcia czynności i zaniechania¹⁴⁹. Z tego powodu wydaje się, że dla uporządkowania faktów procesowych należałoby wyodrębnić grupę faktów uzupełniającą lukę w miejscu zaniechania czynności procesowych. Takiego wyodrębnienia dokonał niegdyś M. Cieślak jednocześnie uznając to za niewskazany zabieg. Wyróżnił on grupę „zachowań procesowych”, które dzielą się na „zachowania pozytywne” i „zachowania negatywne”, czyli odpowiednio czynności procesowe (polegające na działaniu) oraz zaniechania procesowe¹⁵⁰. Przyjęcie takiego uzupełnienia struktury organizacyjnej faktów procesowych mogłoby załagodzić spór w doktrynie w przedmiocie zachowania będącego podstawą czynności procesowych. Jest to jednak tylko dygresja, która może będzie stanowić asumpt do dalszych badań w tym przedmiocie.

Nie sposób nie wspomnieć o tym, że wnikliwe rozważania poświęcone próbie zdefiniowania czynności karnoprocessowych w toku badań nad ich formalizacją i konwencjonalizacją przeprowadziła B. Janusz-Pohl dokonując przeglądu definicji występujących w doktrynie prawa¹⁵¹.

Dla pełnego zobrazowania pojęcia czynności procesowych konieczne jest wspomnienie o drugim rodzaju faktów procesowych jakim są zdarzenia procesowe. Ich występowanie w procesie karnym jest rzadsze od czynności procesowych¹⁵². Nie

¹⁴⁸ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 46-47.

¹⁴⁹ M. Cieślak, *Polska...*, s. 50.

¹⁵⁰ M. Cieślak, *Polska...*, s. 50.

¹⁵¹ B. Janusz-Pohl, *Formalizacja...*, s. 65 i n.

¹⁵² K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 18.

oznacza to jednak, że nie niosą one za sobą znaczących skutków dla procesu karnego i nie warto ich przywołać. Zdarzenia procesowe są faktami, które nie polegają na zachowaniu się człowieka, lecz wywołują określone skutki procesowe¹⁵³. Należy przez to rozumieć, że ich występowanie jest niezależne od zachowania uczestników procesu (jako konkretnej grupy ludzi). Do zdarzeń procesowych należy m.in. śmierć oskarżonego – skutkująca umorzeniem postępowania (art. 17 § 1 pkt. 5 k.p.k.), a także zaginięcie akt – powodujące konieczność ich odtworzenia (art. 160 i n. k.p.k.)¹⁵⁴. Wątpliwości może budzić to, czy oskarżony rzeczywiście nie ma wpływu na swoją śmierć – może przecież popełnić samobójstwo. Skupiając się jednak na podniesionej definicji zdarzeń procesowych można wywnioskować, że wspomniane w niej „zachowanie uczestników procesu” jest zachowaniem, które mieści się w granicach procesu karnego opartego na przepisach Kodeksu postępowania karnego. Oznacza to, że za „zachowanie uczestników procesu” może uznać tylko takie zachowanie, które zostało podjęte przez uczestników procesu w toku procesu karnego, a uprawnienie do ich podjęcia wynika z przepisów prawa karnego procesowego. W przeciwnym razie śmierć oskarżonego, która nastąpiła na skutek samobójstwa nie mogłaby być uznana za zdarzenie procesowe, gdyż polegałaby na zachowaniu uczestnika procesu.

Poruszając wątek zdarzeń procesowych należy wskazać, że według M. Cieślaka oraz S. Waltośa za zdarzenie procesowe nie można uznać upływu czasu - stanowi on według nich miarę trwania i ruchu¹⁵⁵. Z kolei T. Grzegorzczak uwzględnia upływ czasu w katalogu zdarzeń procesowych jako zjawisko wywołujące przedawnienie i konieczność umorzenia procesu¹⁵⁶. Sam czas uznawany jest za wielkość służącą do chronologicznego szeregowania zdarzeń¹⁵⁷. Ostatni pogląd nie wydaje się być zatem trafny, gdyż upływ czasu, nie jest zdarzeniem, które można bez większych problemów umieścić na osi czasu procesu karnego. Stanowi on miarę, która pozwala dokonywać pomiarów układu (w tym przypadku procesu).

Sformułowanie definicji czynności procesowych w sposób, który pozwoliłby jej na objęcie swoim zakresem możliwie wszystkich czynności procesowych w procesie karnym nie należy do łatwych zadań. Stąd też konieczne było wcześniejsze zasięgnięcie

¹⁵³ T. Grzegorzczak, *Czynności...*, s. 3.

¹⁵⁴ H. Paluszkiewicz, *Postępowanie karne*, K. Dudka, H. Paluszkiewicz, Warszawa 2024, s. 199.

¹⁵⁵ M. Cieślak, *Polska...*, s. 49; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 46.

¹⁵⁶ T. Grzegorzczak, *Czynności...*, s. 3.

¹⁵⁷ Encyklopedia PWN, hasło: „czas”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/czas;3889272.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

poglądów doktryny. W celu usystematyzowania pracy, dalsze rozważania będą uwzględniać podział faktów procesowych na czynności procesowe oraz zdarzenia procesowe. Przywoływanie pojęcia <<zdarzeń procesowych>> będzie oznaczało zdarzenia procesowe w rozumieniu T. Grzegorzcyka jako fakty, które nie polegają na zachowaniu się człowieka, lecz wywołują określone skutki procesowe. Z kolei przywołując pojęcie czynności procesowych należy mieć na uwadze ograniczoną do aktywności („działania”) definicję S. Waltośa, który uznaje za <<czynność procesową>> działania uczestnika procesu wywołującego skutki przewidziane przez prawo procesowe, a więc zachowania wyrażanego wyłącznie w formie działania.

2. Klasyfikacja czynności procesowych

Grupowanie czynności procesowych możliwe jest z uwzględnieniem różnych kryteriów. W literaturze przedmiotu odnaleźć można niejednolity kształt klasyfikacji czynności procesowych. Nie wszystkie propozycje uzyskały aprobatę środowiska naukowego i przeszły do dorobku doktryny prawa karnego procesowego.

Przedstawiona niżej klasyfikacja czynności procesowych uwzględnia uznane kryteria podziału, tj. ze względu na: treść i charakter czynności (czynności faktyczne, spostrzeżenia procesowe oraz oświadczenia procesowe); konstrukcję (czynności proste oraz złożone); rodzaj podmiotu (czynności organów procesowych, stron procesowych oraz innych uczestników procesu); liczbę podmiotów biorących udział w czynności procesowej (czynności indywidualne oraz zbiorowe); formę (czynności ustne i pisemne). Każda z wymienionych grup czynności procesowych ma znaczenie również dla późniejszego skatalogowania e-czynności procesowych.

Należy podkreślić, że nie każdą czynność prawną można przypisać do każdej grupy rodzajowej czynności procesowych. Z kolei niektóre czynności procesowe mogą być przypisane do nawet kilku grup rodzajowych, np. czynność procesowa będąca jednocześnie: czynnością organu procesowego oraz oświadczeniem woli o charakterze imperatywnym (np. wydanie wyroku); czynnością strony procesowej oraz oświadczeniem woli o charakterze postulującym (np. złożenie wniosku dowodowego); czynnością zbiorową oraz czynnością złożoną (np. przedstawienie zarzutów)¹⁵⁸.

¹⁵⁸ Zob. m.in. C. Kulesza, *Postępowanie...*, s. 152; J. Skorupka, *Proces karny*, K. Kremens, K. Nowicki, J. Skorupka, Warszawa 2020, s. 344.

2.1. Czynności procesowe jako czynności faktyczne, spostrzeżenia procesowe i oświadczenia procesowe

Pierwsza z wyodrębnionych grup czynności procesowych powstała ze względu na kryterium oceny jakim jest treść i charakter czynności. **Czynności faktyczne** (niekiedy nazywane realnymi¹⁵⁹) powodują zmiany w świecie zewnętrznym¹⁶⁰, które mogą objawiać się również poprzez stwarzanie w nim nowych sytuacji¹⁶¹. Jako przykłady można wskazać: zatrzymanie przesyłki¹⁶², zatrzymanie osoby, tymczasowe aresztowanie, przeszukanie osoby lub pomieszczenia, otwarcie zwłok¹⁶³, pobranie krwi¹⁶⁴.

Spostrzeżenia procesowe w przeciwieństwie do czynności faktycznych nie mają dokonywać zmian w świecie zewnętrznym. Ze względu na ich charakter nazywane są również czynnościami receptywnymi¹⁶⁵. Są one wynikiem obserwacji świata zewnętrznego, a polegają na przyjęciu do świadomości odpowiednich informacji (faktów i zjawisk w procesie)¹⁶⁶ oraz percepcji wrażeń zmysłowych¹⁶⁷. Do spostrzeżeń procesowych zaliczają się: odebranie przyrzeczenia, przyjęcie zeznań świadka¹⁶⁸, oględziny miejsca lub rzeczy, eksperyment procesowy¹⁶⁹, wysłuchanie głosów końcowych¹⁷⁰, przyjmowanie zawiadomienia o przestępstwie, odczytanie dokumentu¹⁷¹.

Najważniejszym elementem tej grupy czynności procesowych określane są oświadczenia procesowe¹⁷². Dotyczą one uzewnętrzniania sfery myślowej uczestników procesu. Przez **oświadczenia procesowe** rozumie się wyrażanie treści intelektualnych uczestników procesu¹⁷³. W doktrynie funkcjonuje utrwalony podział oświadczeń procesowych na dwie podgrupy: oświadczeń wiedzy i oświadczeń woli.

Oświadczenia wiedzy stanowią przekazanie informacji posiadanych przez uczestników procesu. Dotyczy to informacji z zakresu wiedzy naukowej, wiedzy o

¹⁵⁹ Takim pojęciem posługują się m.in. H. Paluszkiewicz (H. Paluszkiewicz, *Postępowanie...*, s. 216.), S. Waltoś (S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 48), C. Kulesza (C. Kulesza, *Postępowanie...*, s. 154), czy J. Skorupka (J. Skorupka, *Proces...*, s. 352).

¹⁶⁰ M. Cieślak, *Polska...*, s. 51.

¹⁶¹ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 48.

¹⁶² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 48.

¹⁶³ J. Skorupka, *Proces...*, s. 352.

¹⁶⁴ M. Cieślak, *Polska...*, s. 51.

¹⁶⁵ H. Paluszkiewicz, *Postępowanie...*, s. 202.

¹⁶⁶ M. Cieślak, *Polska...*, s. 51.

¹⁶⁷ J. Skorupka, *Proces...*, s. 352.

¹⁶⁸ M. Cieślak, *Polska...*, s. 51.

¹⁶⁹ J. Skorupka, *Proces...*, s. 352.

¹⁷⁰ C. Kulesza, *Postępowanie...*, s. 154.

¹⁷¹ T. Grzegorzczak, *Czynności...*, s. 6.

¹⁷² M. Cieślak, *Polska...*, s. 52.

¹⁷³ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 48.

faktach oraz innej wiedzy¹⁷⁴. Przykładami takich oświadczeń są: opinia biegłego, zawiadomienia o przestępstwie, zeznania, wyjaśnienia, protokoły, notatki urzędowe¹⁷⁵

Oświadczenia woli stanowią przewidziane prawem uzewnętrznienia woli lub dążeń uczestnika procesu¹⁷⁶. Spotkać się można z ich podziałem na: oświadczenia postulujące oraz oświadczenia władcze (imperatywne). Oświadczenia postulujące zazwyczaj kierowane są do organów procesowych z propozycją podjęcia przez nie wskazanych w oświadczeniu działań lub wydania określonych rozstrzygnięć¹⁷⁷. Do tej grupy przynależą: wnioski (np. dowodowe, o wyłączenie sędziego), prośby (np. o ułaskawienie) oraz skargi (np. akt oskarżenia, zażalenie, apelacja)¹⁷⁸.

Druga grupa obejmuje oświadczenia, które obierają przeciwny wektor do oświadczeń postulujących, tj. ich nadawcami są organy procesowe (stąd ich władczy charakter). Oświadczenia władcze dzielą się na: polecenia oraz decyzje procesowe (rozstrzygnięcia). Przez polecenia rozumie się oświadczenie o charakterze indywidualnym wydawane organom podwładnym procesowo, wiążące tylko adresatów¹⁷⁹. Wydawane są przez sąd, referendarza sądowego i prokuratora, a wiążą Policję i inne organy (art. 15 § 1 k.p.k., art. 93 § 4 k.p.k.), a także wewnętrznie w obrębie Policji albo prokuratury. Występują najczęściej na etapie postępowania przygotowawczego¹⁸⁰. Należą do nich m.in. polecenie przeszukania (Art. 220 § 1 k.p.k.), polecenie zwolnienia zatrzymanego (art. 248 § 1 k.p.k.)¹⁸¹, polecenie dokonania przez Policję określonych przez sąd czynności dowodowych (art. 488 § 2 k.p.k.), polecenie skierowane do biegłego w przedmiocie wskazania formy składania przez niego opinii (art. 200 § 1 k.p.k.).

Decyzje procesowe są natomiast rozstrzygnięciem określonej kwestii prawnej w postępowaniu. Wiążą uczestników procesu, a jeżeli wynika to z przepisów, również inne organy lub instytucje¹⁸². Dzieli się je na orzeczenia i zarządzenia, z kolei wśród orzeczeń można wyodrębnić wyroki i postanowienia. Wyroki jako szczególny rodzaj orzeczenia rozstrzygają o odpowiedzialności karnej oskarżonego o zarzucany mu czyn, a wydawane

¹⁷⁴ J. Skorupka, *Proces...*, s. 352.

¹⁷⁵ T. Grzegorzczak, *Czynności...*, s. 6.

¹⁷⁶ J. Skorupka, *Proces...*, s. 352.

¹⁷⁷ K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe – część ogólna*, wyd. 3, red. J. Grajewski, Warszawa 2011, s. 341.

¹⁷⁸ T. Grzegorzczak, *Czynności...*, s. 7.

¹⁷⁹ T. Grzegorzczak, *Czynności...*, s. 8.

¹⁸⁰ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 48.

¹⁸¹ K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe – część...*, s. 344.

¹⁸² T. Grzegorzczak, *Czynności...*, s. 8.

są w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, np. wyrok: skazujący, uniewinniający, warunkowo umarzający postępowanie.

Postanowienia wydawane są zawsze wtedy, gdy ustawa nie przewiduje wydania wyroku (art. 93 § 1 k.p.k.), np. postanowienie o: dopuszczeniu dowodu, zastosowaniu środka zapobiegawczego, zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Jeżeli konieczne jest wydanie decyzji dotyczącej kwestii mniejszej wagi (decyzji o charakterze porządkowym) wtedy wydawane jest zarządzenie (art. 93 § 2 k.p.k.)¹⁸³, np. zarządzenie o: odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu. Na etapie postępowanie przygotowawczego organem procesowym uprawnionym do wydawania postanowień oraz zarządzeń jest prokurator, a także inne organy, gdy takie uprawnienie przyznaje mu ustawa (art. 93 § 3 k.p.k.). Nie są one jednak uprawnione do wydawania wyroków.

Oświadczenia woli mogą być składane w sposób wyraźny, jak i dorozumiany (konkludentny). W procesie karnym za regułę przyjmuje się składanie oświadczeń woli w sposób wyraźny. Unika się w ten sposób ewentualnych nieporozumień dotyczących treści składanych przez uczestników procesu oświadczeń¹⁸⁴. Przyjmuje się, że dorozumiane składanie oświadczeń wywołuje skutki prawne właściwe dla czynności wyraźnej, gdy spełnione zostaną następujące warunki: uczestnik procesu zachowa się w sposób, który nie budząc wątpliwości wyraża jego wolę wywołania skutków prawnych właściwych dla czynności wyraźnej; odbiorca (strona procesowa) dorozumianego oświadczenia woli złożonego przez organ procesowy reaguje w sposób adekwatny do zachowania się organu; organ procesowy nie może zastąpić decyzji od której przysługuje środek odwoławczy w sposób dorozumiany¹⁸⁵. Czynności konkludentne są zatem wadliwymi czynnościami wyraźnymi na które uczestnicy procesu godzą się w pewnych okolicznościach stanowiących warunki czynności konkludentnych¹⁸⁶.

2.2. Czynności procesowe proste i złożone

Kolejnym podział czynności procesowych uwzględnia ich konstrukcję wyodrębniając czynności procesowe proste (pojedyncze) oraz złożone. Ich złożoność nie wynika z mnogiej liczby podmiotów biorących udział w czynności procesowej. Znaczenie ma to, czy możliwe jest wyodrębnienie z jednej złożonej czynności procesowej

¹⁸³ K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe. Zarys instytucji*, Gdańsk 2013, s. 91.

¹⁸⁴ H. Paluszkiwicz, *Postępowanie...*, s. 202.

¹⁸⁵ K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe – część...*, s. 341.

¹⁸⁶ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 47.

kilku pojedynczych czynności procesowych stanowiących jej elementy składowe. W takim przypadku za podstawową jednostkę można przyjąć pojedynczą czynność procesową. Dopiero zbiór kilku czynności procesowych powiązanych ze sobą w sposób funkcjonalny sprawia, że można mówić o czynności procesowej złożonej.

Przykładem prostej czynności procesowej jest wniesienie środka odwoławczego od orzeczenia. Czynnością złożoną jest np. czynność przedstawienia zarzutów (art. 313 k.p.k.) na którą składają się czynności proste: wydanie postanowienia, ogłoszenie postanowienia podejrzanemu, przesłuchanie podejrzanego i (ewentualne) sporządzenie i doręczenie podejrzanemu uzasadnienia postanowienia¹⁸⁷.

2.3. Czynności procesowe organów procesowych, stron procesowych i innych uczestników procesu

Strona podmiotowa czynności procesowej ma istotne znaczenie, gdyż to ona identyfikuje rolę w procesie, a co za tym idzie, wskazuje jakie czynności procesowe dany podmiot może podejmować.

W rozprawie przyjęto za istotny podział czynności procesowych, uwzględniający ich podmiot. Wyróżnić można w ten sposób dwie grupy czynności.

Pierwsza grupa odnosi się do czynności ze względu na rodzaj podmiotu, druga natomiast za kryterium wyróżnienia przyjmuje liczbę podmiotów biorących udział w czynności.

W doktrynie wyróżnia się trzy rodzaje podmiotów karnoprocessowych: organy procesowe, strony procesowe (wraz ich reprezentantami – obrońcami albo pełnomocnikami) i inni uczestnicy procesu¹⁸⁸. Jest to podział z uwzględnieniem ról procesowych. Najważniejsze wydają się być czynności procesowe organów procesowych, gdyż to one kształtują przebieg procesu karnego jako czynności władcze (np. wydanie wyroku). Czynności procesowe stron i ich reprezentantów przyjmują postać postulujących oświadczeń woli (np. wniesienie apelacji). Nie bez znaczenia są także czynności podejmowane przez innych uczestników procesu, którzy nierzadko mają znaczący wpływ na wynik procesu poprzez ich aktywność w postępowaniu dowodowym (np. wydanie opinii przez biegłego, przesłuchanie świadka).

¹⁸⁷ H. Paluszkiewicz, *Postępowanie...*, s. 201-202.

¹⁸⁸ H. Paluszkiewicz, *Postępowanie*, s. 202.

2.4. Czynności procesowe indywidualne i zbiorowe

Mając na uwadze kryterium podziału ze względu na liczbę podmiotów biorących udział w czynności, wyróżnia się czynności procesowe indywidualne oraz zbiorowe. Przez czynności indywidualne rozumie się czynności procesowe podejmowane przez jedną osobę. Czynności procesowe zbiorowe wymagają udziału co najmniej dwóch uczestników.

Nie każda czynność indywidualna jest jednocześnie czynnością prostą, tak jak nie każda czynność zbiorowa oznacza czynność złożoną¹⁸⁹. Przykładem czynności procesowej indywidualnej jest złożenie przez obrońcę oskarżonego wniosku o sporządzenia uzasadnienia wyroku, a czynności procesowej zbiorowej przesłuchanie świadka.

2.5. Czynności procesowe rozpoznawcze i wykonawcze

Niektórzy autorzy przyjmują kryterium podziału jakim jest cel czynności procesowej¹⁹⁰. Na tej podstawie wyróżnia się czynności procesowe rozpoznawcze (kognicyjne) i wykonawcze (egzekucyjne). Czynności procesowe rozpoznawcze mają na celu zbadanie i rozstrzygnięcie określonej kwestii procesowej, należą do nich np. wyroki oraz postanowienia. Celem czynności procesowych wykonawczych jest wykonanie podjętych uprzednio decyzji procesowych¹⁹¹, np. zatrzymanie osoby podejrzanej (art. 247 § 1 k.p.k.), czy przymusowe doprowadzenie świadka (art. 385 § 2 k.p.k.)¹⁹².

2.6. Czynności procesowe ustne i pisemne

Zważając na formę czynności procesowych wyróżnić należy czynności procesowe ustne oraz pisemne. Takie wyróżnienie nie jest kwestionowane i zasługuje na aprobatę, gdyż pozwala dostrzec w jakim stopniu proces karny uwzględnia zasadę ustności jako prawnie zdefiniowaną dyrektywę postępowania, która nakazuje, aby czynności procesowe dokonywane na rozprawie odbywały się w formie ustnej (art. 365 k.p.k.)¹⁹³. Zauważalne jest przeplatanie się wspomnianych form czynności procesowych poprzez

¹⁸⁹ M. Cieślak, *Polska...*, s. 50.

¹⁹⁰ Do takich autorów należą m.in. M. Cieślak (M. Cieślak, *Polska...*, s. 51), K. Woźniewski (K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe – część...*, s. 340), J. Skorupka (J. Skorupka, *Proces...*, s. 346), T. Grzegorzczak (T. Grzegorzczak, *Polskie...*, s. 369).

¹⁹¹ K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe – część...*, s. 340.

¹⁹² J. Skorupka, *Proces...*, s. 346.

¹⁹³ K. Dudka, *Postępowanie karne*, K. Dudka, H. Paluszkiwicz, Warszawa 2024, s. 192.

np. ustne przeprowadzanie rozprawy, składanie zeznań albo wyjaśnień oraz wniesienie pisemnego aktu oskarżenia czy sporządzenie uzasadnienia wyroku. Ustne czynności są utrwalane poprzez ich protokołowanie np. na rozprawie, natomiast czynności w formie pisemnej ze swojej natury są utrwalone. Można spotkać się z sytuacjami w których ustawa łączy obie formy czynności – wymaga się podpisania wyroku (forma pisemna) a następnie jego ogłoszenia poprzez odczytanie (forma ustna)¹⁹⁴.

3. Istota i charakter e-czynności procesowych w postępowaniu karnym

3.1. Potrzeba wyodrębnienia e-czynności procesowych

Nie ma wątpliwości, że informatyzacja zawitała do postępowania karnego. Powinna ona zmierzać do odciążenia wymiaru sprawiedliwości, przyspieszenia postępowań sądowych, a także umocnienia gwarancji stojących za realizacją prawa do sądu. Każdorazowe wprowadzenie nowej instytucji do prawa karnego procesowego powinno zostać poprzedzone dokonaniem przez prawodawcę wnikliwej analizy stanu rzeczy oraz realnych potrzeb. Niestety niejednokrotnie okazuje się, że paradygmat racjonalnego ustawodawcy ma niewiele wspólnego z rzeczywistością. Słusznie za M. Nawrockim należy przyjąć, że „racjonalny prawodawca karny, aby tworzyć dobre, pozbawione luk i błędów prawo karne, powinien w tej mierze kierować się najlepszą dostępną wiedzą z zakresu karnistyki, uznanym systemem wartości oraz stosować najbardziej adekwatne do tego środki.”. Ustawodawca powinien zatem sięgać po zarówno opracowania naukowe – dorobek doktryny prawa, jak i bogaty zbiór orzecznictwa sądów¹⁹⁵. Nieuwzględnianie przez niego wspomnianych źródeł może skutkować nieprzemyślaną legislacją, z której konsekwencjami muszą zmagać się stosujące prawo sądy, uczestnicy procesu karnego oraz przedstawiciele doktryny prawa. To na tych ostatnich spoczywa odpowiedzialne zadanie polegające na zrozumieniu, a następnie wyjaśnieniu szerszemu gronu odbiorców znaczenia nowych przepisów prawa oraz wynikających z nich skutków. Przedmiotem takich zadań były m.in. wprowadzone w 2020 r. regulacje odnoszące się do możliwości przeprowadzenia e-czynności procesowych na odległość polegające na tzw. zdalnym udziale w rozprawie i zdalnym udziale w posiedzeniu aresztowym¹⁹⁶. Rozwiązania wykorzystujące technologię, które stanowią znaczący postęp w kierunku dalszej informatyzacji procesu, niestety okazały się

¹⁹⁴ J. Skorupka, *Proces...*, s. 347.

¹⁹⁵ M. Nawrocki, *Błędy ustawodawcy w kodeksie karnym*, PS 2017, nr 2, s. 101-113, LEX/el.

¹⁹⁶ Więcej o zdalnym udziale w rozprawie oraz posiedzeniu aresztowym w rozdziale IV.

nie być dopracowane. Bywa też tak, że ustawodawca tworząc nową instytucję pozostawia ją samą sobie, tj. nie zastanawia się nad tym do jakiej grupy instytucji ją przypisać, jaki wpływ będzie mieć dla całego procesu, ani czy jest ona zgodna z treścią naczelných zasad procesu karnego.

Wyodrębnienie e-czynności w systematyce czynności karnoprosesowych stanowi naturalne następstwo informatyzacji postępowania karnego. Nowa grupa czynności procesowych, która zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych, zasługuje na zbadanie i zauważalne wyodrębnienie. Badania te mają na celu zwrócenie uwagi ustawodawcy na potrzebę uwzględniania specyfiki e-czynności procesowych w procesie stanowienia prawa, tak aby ich dalszy rozwój następował w zgodzie z naczelnymi zasadami procesu karnego.

3.2. Urządzenia elektroniczne wykorzystywane do dokonywania e-czynności procesowych

Informatyzacja opiera się na wykorzystywaniu nowoczesnych metod przetwarzania informacji. Korzystanie z nich wymaga użycia urządzeń elektronicznych, które można podzielić na urządzenia (ang. *hardware*) oraz oprogramowanie (ang. *software*). Podział ten ma charakter techniczny, który będzie usprawniać prowadzenie dalszych rozważań.

Przez oprogramowanie rozumie się „zespół programów komputera, umożliwiających lub ułatwiających jego wykorzystanie”¹⁹⁷. Kodeks postępowania karnego nie zna pojęcia oprogramowania, a jedynie pojęcia:

- 1) systemu teleinformatycznego ministra właściwego do spraw finansów publicznych (art. 213 § 1a k.p.k.);
- 2) systemów (art. 218b k.p.k.) – rozumianych jako systemy umożliwiające gromadzenie wykazów połączeń telefonicznych i innych przekazów informacji¹⁹⁸;
- 3) systemu informatycznego (art. 143 § 1 pkt 6; art. 147 § 5; art. 218a § 1; art. 236a; art. 276a § 1; art. 589g § 1; art. 589l § 1; art. 607h § 1; art. 607w pkt 11; art. 607wa § 1 k.p.k.) – rozumianego jako m.in. część systemu przetwarzania danych (jednego z systemów informacyjnych), a który realizowany jest z

¹⁹⁷ Encyklopedia PWN, hasło: „oprogramowanie”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/oprogramowanie;3951439.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

¹⁹⁸ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296*, WKP 2019, art. 218b, nb 2, LEX/el.

wykorzystaniem technologii komputerowej w celu pozyskiwania, przetwarzania, gromadzenia oraz udostępnienia informacji¹⁹⁹;

- 4) systemu teleinformatycznego (art. 156 § 1 k.p.k.) – rozumianego jako: „zespół współpracujących ze sobą urządzeń informatycznych i oprogramowania zapewniający przetwarzanie, przechowywanie, a także wysyłanie i odbieranie danych przez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego dla danego rodzaju sieci telekomunikacyjnego urządzenia końcowego w rozumieniu przepisów ustawy z 16.07.2004 r. - Prawo telekomunikacyjne (Dz. U. z 2024 r. poz. 34)”²⁰⁰;
- 5) Systemu Ewidencji Ludności (PESEL) (art. 213 § 1 k.p.k.);
- 6) Systemu Informacyjnego Schengen (art. 605a §1 i 2; art. 607k § 2a i 3a k.p.k.).

Urządzenia elektroniczne nie byłyby przydatne w pracy wymiaru sprawiedliwości, gdyby zostały pozbawione warunkującego ich funkcjonalności oprogramowania²⁰¹. To za sprawą oprogramowania komputer jest w stanie wykorzystywać możliwości podłączonych do niego urządzeń peryferyjnych (np. kamery, mikrofonu), a za pomocą widocznej warstwy oprogramowania (interfejsu użytkownika) użytkownik komunikuje się z urządzeniem²⁰².

Z kolei, jeżeli chodzi o urządzenia, to w treści ustawy karnoprosesowej można odnaleźć wzmianki o:

- 1) urządzeniach technicznych umożliwiających udział w posiedzeniu na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 100 § 10 k.p.k.);
- 2) urządzeniu rejestrującym obraz lub dźwięk (art. 147 § 1 k.p.k.);
- 3) urządzeniu rejestrującym obraz i dźwięk (art. 147 § 2, § 2a, § 2b, § 3 k.p.k.);
- 4) urządzeniu rejestrującym dźwięk (art. 147 § 2b, § 3, art. 358 k.p.k.);
- 5) urządzeniach technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności przesłuchania świadka na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 177 § 1a k.p.k.);

¹⁹⁹ R. A. Stefański, S. Zablocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom II.*, 236a, nb 3, LEX/el.

²⁰⁰ Definicja legalna systemu teleinformatycznego z art. 3 pkt 3 u.inf.p.publ

²⁰¹ Wśród przykładów oprogramowania wykorzystywanego przez sądy można wskazać na np.: Sędzia2, Microsoft Teams, Jitsi, Avaya Equinox. Zob. K. Klimas, *E-sąd. E-doręczenia, rozprawy zdalne, systemy teleinformatyczne w sądownictwie*, red. J. Gołaczyński, A. Zalesińska, Warszawa 2024, s. 171; <https://www.zeto.swidnica.pl/oprogramowanie/sedzia-2> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²⁰² Encyklopedia PWN, hasło: „interfejs użytkownika”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/interfejs-uzytkownika;3915080.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

- 6) urządzeniach technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności przesłuchania świadka anonimowego na odległość (art. 184 § 4 k.p.k.);
- 7) urządzeniach technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności przesłuchania na odległość wymagające czynności technicznych prowadzonych przy udziale specjalistów (art. 205 § 1 k.p.k.);
- 8) urządzeniach zawierających dane informatyczne na nośniku lub w systemie informatycznym (art. 218a § 1 k.p.k.);
- 9) urządzeniach zawierających dane informatyczne (art. 218b k.p.k.; art. 236a k.p.k.);
- 10) urządzeniach technicznych umożliwiających przeprowadzenie posiedzenia aresztowego na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 250 § 3b k.p.k.);
- 11) urządzeniach umożliwiających udział w rozprawie na odległość z jednoczesnym i bezpośrednim przekaz obrazu i dźwięku (art. 349 § 5 k.p.k.);
- 12) urządzeniach technicznych umożliwiających udział w rozprawie na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 374 § 3, § 4 k.p.k.);
- 13) stosownym urządzeniu do przeprowadzenia badania niepołączonego z naruszeniem integralności ciała (art. 377 § 2 k.p.k.);
- 14) urządzeniach technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności przesłuchania oskarżonego na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 390 § 3; art. 589zj § 2 pkt 7 k.p.k.);
- 15) urządzeniach technicznych umożliwiających uczestniczenie przez sprawcę we wszystkich czynnościach sądowych postępowania przyspieszonego (w szczególności złożenie przez niego wyjaśnień) na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (art. 517b § 2a k.p.k.);
- 16) urządzeniach technicznych umożliwiających uczestniczenie przez sprawcę we wszystkich czynnościach sądowych postępowania przyspieszonego (w szczególności złożenie przez niego wyjaśnień) na odległość (art. 517b § 2b, § 2c, § 2d; art. 517ea § 1 k.p.k.);
- 17) urządzeniach służących do automatycznego przesyłania danych (art. 589g § 7; art. 589p § 1; art. 589y § 5; art. 607d § 4; art. 607zd § 6; art. 607zf § 2; art. 607zm § 4; art. 611fa § 5; art. 611fl; art. 611fn § 7; art. 611fzd; art. 611t § 8;

art. 611tr § 1; art. 611u § 6; art. 611ub § 3; art. 611ui; art. 611w § 5; art. 611wb § 2; art. 611wi § 5 k.p.k.).

Powyższe pozwala wyodrębnić 9 grup urządzeń występujących w Kodeksie postępowania karnego:

- 1) urządzeń technicznych umożliwiających udział w czynnościach procesowych na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku;
- 2) urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności procesowych na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku;
- 3) urządzeń technicznych umożliwiających udział w czynnościach procesowych na odległość;
- 4) urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności procesowej na odległość;
- 5) urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk;
- 6) urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk;
- 7) urządzenia rejestrującego dźwięk;
- 8) urządzeń zawierających dane informatyczne;
- 9) urządzeń służących do automatycznego przesyłania danych.

Tabela 2. Rodzaje urządzeń występujących w treści przepisów Kodeksu postępowania karnego wraz z podstawą prawną i liczbą wzmianek na ich temat.

Rodzaj urządzenia	Liczba wzmianek w treści KPK	Podstawa prawna
Urządzenia techniczne umożliwiające udział w czynnościach procesowych na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku	5	art. 100 § 10 k.p.k. art. 374 § 3 k.p.k. art. 374 § 4 k.p.k. art. 517b § 2a k.p.k. art. 349 § 5 k.p.k.
Urządzenia techniczne umożliwiające przeprowadzenie czynności procesowej na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku	4	art. 177 § 1a k.p.k. art. 250 § 3b k.p.k. art. 390 § 3; art. 589zj § 2 pkt 7 k.p.k.
Urządzenia techniczne umożliwiające przeprowadzenie czynności procesowej na odległość	2	art. 184 § 4 k.p.k. art. 205 § 1 k.p.k.
Urządzenia techniczne umożliwiające udział w czynnościach procesowych na odległość	4	art. 517b § 2b k.p.k. art. 517b § 2c k.p.k. art. 517b § 2d k.p.k.

		art. 517ea § 1 k.p.k.
Urządzenie rejestrujące obraz lub dźwięk	1	art. 147 § 1 k.p.k.
Urządzenie rejestrujące obraz i dźwięk	4	art. 147 § 2 k.p.k. art. 147 § 2a k.p.k. art. 147 § 2b k.p.k. art. 147 § 3 k.p.k.
Urządzenie rejestrujące dźwięk	3	art. 147 § 2b k.p.k. art. 147 § 3 k.p.k. art. 358 k.p.k.
Urządzenia zawierające dane informatyczne	3	art. 218a § 1 k.p.k. art. 218b k.p.k. art. 236a k.p.k.
Urządzenia służące do automatycznego przesyłania danych	19	art. 589g § 7 k.p.k. art. 589p § 1 k.p.k. art. 589y § 5 k.p.k. art. 607d § 4 k.p.k. art. 607zd § 6 k.p.k. art. 607zf § 2 k.p.k. art. 607zm § 4 k.p.k. art. 611fa § 5 k.p.k. art. 611fl k.p.k. art. 611fn § 7 k.p.k. art. 611fzd k.p.k. art. 611t § 8 k.p.k. art. 611tr § 1 k.p.k. art. 611u § 6 k.p.k. art. 611ub § 3 k.p.k. art. 611ui k.p.k. art. 611w § 5 k.p.k. art. 611wb § 2 k.p.k. art. 611wi § 5 k.p.k.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Kodeksu postępowania karnego.

Zauważalnie największą zainteresowaniem ustawodawcy cieszą się **urządzenia służące do automatycznego przesyłania danych**, bowiem wspomina on o nich aż 19 razy. Urządzenia te występują w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych. Urządzenia te są zgodnie utożsamiane przez doktrynę z m.in. telefaksem czy pocztą

elektroniczną (wiadomościami e-mail)²⁰³. Wydaje się zatem, że automatyzm w przesyłaniu danych polega na tym, że użytkownik korzystający z urządzenia powinien jedynie wprowadzić treść komunikatu, który chce przesłać oraz dane identyfikujące odbiorcę (np. numer telefonu, adres e-mail), a samo przesłanie danych nastąpi już w sposób automatyczny. Ukazuje to, że posługiwanie się przez ustawodawcę pojęciem urządzenia może oznaczać również oprogramowanie, jakim jest np. klient poczty elektronicznej.

Wielokrotnie można spotkać się w Kodeksie postępowania karnego z pojęciem urządzeń technicznych umożliwiających udział w (określonej) czynności procesowej na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Taki rodzaj urządzeń odznacza się kilkoma cechami. Po pierwsze, powinny one zapewniać przekaz obrazu i dźwięku. Nie chodzi jednak o jakikolwiek przekaz obrazu i dźwięku, a ten konkretny – jednoczesny – tj. zsynchronizowany. Oznacza to, że dźwięk wypowiedzianych np. przez oskarżonego słów, który byłby słyszany przez organ procesowy z głośników znajdujących się na sali rozpraw powinien iść w parze z obrazem przedstawiającym wystawiającego się (w tym przypadku) oskarżonego. Niedopuszczalna jest zatem sytuacja, w której obraz i dźwięk nie są ze sobą zsynchronizowane. Mogłoby to utrudnić sądowi holistyczną ocenę przesłuchania, a jednocześnie stanowić pole do naruszeń w postaci wykorzystywania gotowych materiałów audio lub wideo ze spreparowaną treścią wyjaśnień lub zeznań. Bezpośredniość polega na transmisji obrazu i dźwięku w czasie rzeczywistym. Uczestnicy procesu nie mają zatem do czynienia z nagrany wcześniej materiałem, a przesłuchaniem „na żywo”. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na wyposażenie urządzeń spełniających te wymagania. Urządzeniami tymi są komputery (stacjonarne lub przenośne), smartfony lub tablety, które powinny być wyposażone w zapewniające jednoczesny przekaz:

1) obrazu:

- ekran (wyświetlający wizerunek pozostałych użytkowników zdalnego połączenia),
- kamerę (przekazującą wizerunek korzystającego z urządzenia uczestnika zdalnego połączenia);

²⁰³ A. Sakowicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 10, Warszawa 2023, art. 589g, nb 12, Legalis/el.; B. Nita, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 34, red. J. Skorupka, 2023, art. 589g, nb 17, Legalis/el.; S. Steinborn, *Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego*, red. L. K. Paprzycki, 2015, art. 589g, nb 5, LEX/el.

2) i dźwięku:

- głośników lub słuchawek (odtwarzających wypowiedzi werbalne pozostałych użytkowników zdalnego połączenia),
- mikrofonu (przekazującego wypowiedzi werbalne korzystającego z urządzenia użytkownika zdalnego połączenia).

Pozytywnie należy ocenić to, że ustawodawca nie zawęził dopuszczalnego systemu operacyjnego urządzeń z których mogą korzystać uczestnicy procesu. Na rynku jest dostępnych wiele rozwiązań komercyjnych. Największy udział w rynku systemów operacyjnych na całym świecie w 2022 roku miały: Google Android (39,26%), Microsoft Windows (29,70%), Apple iOS (15,97%), czy Apple OS X (5,97%)²⁰⁴. Pierwsze trzy ze wspomnianych systemów (w tej samej kolejności) cieszą się największą popularnością w Polsce²⁰⁵. Nie sposób zatem wprowadzić ograniczenia na tym polu. W tym samym czasie w Polsce największy udział w rynku urządzeń miały telefony (61,52%), komputery (38,03%) oraz tablety (0,45%)²⁰⁶. Co pokazuje, że ograniczanie urządzeń do e-czynności wyłącznie do komputerów stacjonarnych lub przenośnych również byłoby nietrafionym zabiegiem.

Powyższe uwagi w większości dotyczą kolejnych trzech grup urządzeń, z pewnymi różnicami:

- 1) urządzenia techniczne umożliwiające przeprowadzenie czynności procesowej na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku – w przeciwieństwie do wcześniej omówionej grupy, urządzenia z tej grupy nie mają umożliwiać tylko udziału w czynnościach procesowych, ale coś więcej – ich przeprowadzenie. Taką różnicę można utożsamiać z dysponowaniem przez uczestnika zdalnego połączenia technicznymi uprawnieniami do administrowania połączeniem (tj. np. możliwością przyznawania lub odbierania uprawnienia do zabierania głosu przez innych uczestników połączenia). Nadal wymagane jest, aby te urządzenia zapewniały jednoczesność obrazu i dźwięku oraz bezpośredniość w ich transmisji;

²⁰⁴ Własne obliczenia na podstawie danych: *Operating System Market Share Worldwide – Jan – Dec 2022*, <https://gs.statcounter.com/os-market-share> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²⁰⁵ *Operating...*

²⁰⁶ Własne obliczenia na podstawie danych: *Desktop vs Mobile vs Tablet Market Share Poland – Jan- Dec 2022*, <https://gs.statcounter.com/platform-market-share/desktop-mobile-tablet/poland/2022> (dostęp: 10.10.2024 r.).

- 2) urządzenia techniczne umożliwiające przeprowadzenie czynności procesowej na odległość – w przypadku tej grupy urządzeń ustawodawca nie wymaga, aby umożliwiały one jednoczesny i bezpośredni przez obraz i dźwięk. Zachowany jest jednak nadal element rozdzielenia miejsca przebywania uczestników procesu, urządzenia te bowiem mają umożliwiać przeprowadzenie czynności procesowej na odległość;
- 3) urządzenia techniczne umożliwiające udział w czynnościach procesowych na odległość – niniejszą grupę należy identyfikować podobnie do tej wyżej omówionej, z tą różnicą, że nie jest wymagane, aby urządzenia umożliwiały przeprowadzenie czynności procesowej na odległość, a jedynie zdalny udział w czynności procesowej.

Należałoby oczekiwać, że wspomniane wymagania dot. konkretnych grup urządzeń będą dotyczyć nie tylko urządzeń uczestników postępowania znajdujących się poza budynkiem sądu, ale również organu procesowego, który przebywa na sali rozpraw. Prowadzenie należytej komunikacji na odległość wymaga wykorzystania odpowiedniej technologii przez wszystkich uczestników zdalnego połączenia.

Urządzenia rejestrujące dźwięk to nic innego jak urządzenia umożliwiające utrwalanie dźwięku, np. dyktafon, komputer z mikrofonem.

Urządzenia rejestrujące obraz i dźwięk mają za zadanie utrzymywać zarówno obraz, jak i dźwięk. Wydaje się, że takie utrwalanie, jak we wcześniejszych urządzeniach umożliwiających zdalny udział w czynnościach, powinno jednocześnie utrzymywać obraz i dźwięk. Tym bardziej, że ustawodawca poprzez koniugację (spójnik „i”) wskazuje na nierozłączność tych dwóch rodzajów treści. Zatem niezarejestrowanie jednego ze źródeł, np. pominięcie obrazu, nie będzie czynić zadość ustawowym wymaganiom.

Odmienne sytuacja wygląda z **urządzeniami rejestrującymi obraz lub dźwięk**. W tym wypadku ustawodawca posłużył się alternatywą nierozłączną („lub”). Oznacza to, że takie urządzenia mogą utrzymywać: obraz, dźwięk albo jednocześnie obraz i dźwięk. Szczegółowe wytyczne dot. urządzeń rejestrujących obraz lub dźwięk zostały wskazane w akcie wykonawczym – Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 11.01.2017 r. w sprawie utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych w postępowaniu karnym (rozp.utrwal.post.kar.).

Urządzenia zawierające dane informatyczne to urządzenia, które w swojej pamięci (na wbudowanym nośniku danych – np. dysku SSD) lub w pamięci przenośnej (np. karta pamięci/pendrive) lub w chmurze danych (ang. *cloud storage*, tj. serwerze

dostępnym z wykorzystaniem internetu) mają zapisane dane informatyczne. Przez dane informatyczne rozumie się informacje, które są przechowywane w formie elektronicznej (mogą to być m.in. zdjęcia, nagrania wideo lub audio, a także zdigitalizowane dokumenty).

Formułując ogólną uwagę dot. ww. urządzeń należy wskazać, że ustawodawca zamiennie posługuje się pojęciem „urządzeń technicznych” oraz „urządzeń”. Przez urządzenie należy rozumieć „mechanizm lub zespół mechanizmów, służący do wykonania określonych czynności”²⁰⁷. Słownik Języka Polskiego ani encyklopedia nie wskazują na pojęcie urządzeń technicznych. Nie wydaje się jednak, że wymieniane w ustawie „urządzenia” miałyby być techniczne albo nietechniczne. Racjonalny ustawodawca nie powinien tworzyć językowego podziału na dwie wspomniane grupy, jeżeli nie ma to odzwierciedlenia w świecie rzeczywistym. Wszystkie urządzenia (mające znaczenie z perspektywy e-czynności procesowych) wskazane w treści przepisów Kodeksu postępowania karnego są urządzeniami technicznymi.

Autor utożsamia występujące w ustawie pojęcie urządzeń technicznych z pojęciem urządzeń elektronicznych. W legislatywie polskiej nie występuje jego definicja legalna. W tym miejscu koniecznym jest zestawienie dwóch podobnie brzmiących pojęć: urządzeń elektrycznych oraz urządzeń elektronicznych. Pierwsze z nich czerpią energię elektryczną, aby następnie przekształcić ją w inne rodzaje energii, przede wszystkim w energię świetlną, ciepłą lub ruchową. Urządzenia elektroniczne stanowią podgrupę urządzeń elektrycznych, gdyż też są zasilane energią elektryczną. Wyróżnia je to, że poza możliwością przekształcania energii są w stanie przetwarzać informacje²⁰⁸. Jako przykład można wskazać telefon lub komputer²⁰⁹. Wszystkie urządzenia oraz urządzenia techniczne o których wspomina ustawodawca, a które mają znaczenie dla e-czynności procesowych są urządzeniami elektronicznymi zasilanymi energią elektryczną.

Na tym etapie rozwoju technologicznego tylko urządzenia elektroniczne umożliwiają dokonywanie e-czynności procesowych. Oznacza to, że ich dokonanie nie jest możliwe z wykorzystaniem innych rodzajów urządzeń. Nie jest to możliwe również bez samych urządzeń elektronicznych. Ze względu na brak możliwości korzystania przez użytkowników ze wspomnianych urządzeń bez odpowiedniego oprogramowania,

²⁰⁷ Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „urządzenie”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/urządzenie;2533403.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²⁰⁸ *Electrical Devices vs Electronic Devices—What’s the difference?*, <https://www.electronicproducts.com/electrical-devices-vs-electronic-devices-whats-the-difference/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²⁰⁹ P. Opitek, *Kontrola operacyjna urządzenia końcowego*, Prok.i Pr., 2023, nr 4, s. 37-66.

przyjęte na potrzeby niniejszej rozprawy pojęcie urządzeń elektronicznych zawiera w sobie dwa elementy: urządzenie i oprogramowanie. Jeżeli konieczne będzie nawiązanie do samego oprogramowania wtedy zostanie to wprost zasygnalizowane.

3.3. Rola Internetu w dokonywaniu e-czynności procesowych

Początki Internetu sięgają roku 1969 r., to wtedy w Stanach Zjednoczonych rozpoczęto prace nad projektem ARPANET (ang. *Advanced Research Projects Agency Network*)²¹⁰. W ramach projektu pierwsza sieć komputerowa połączyła cztery ośrodki akademickie na terenie kraju. Z czasem do sieci podłączono węzły zagraniczne w Wielkiej Brytanii oraz Norwegii. Rok 1973 r. przyniósł możliwość przesyłania plików pomiędzy komputerami z wykorzystaniem protokołu FTP (ang. *File Transfer Protocol*)²¹¹. W tamtym okresie wprowadzenie nowej technologii komunikacji stanowiło wielkie osiągnięcie. Współcześnie Internet stanowi element życia codziennego. Wykorzystywany jest w edukacji, pracy oraz sektorze publicznym. Dostęp do tej sieci w 2022 r. w posiadało 93,3% polskich gospodarstw domowych (dla porównania w 2018 r. było to 84,2%)²¹².

Ustawodawca w Kodeksie nie tylko posłużył się pojęciem:

- 1) Internetu (art. 280 § 3 k.p.k.), ale także
- 2) strony internetowej (art. 131 § 2; art. 337a § 2 k.p.k.);
- 3) internetowych portali (art. 276a § 3 k.p.k.);

wspomniał również o:

- 1) sieciach służących do przekazywania informacji (art. 218b; art. 242 k.p.k.);
- 2) sieciach telekomunikacyjnych (art. 276a § 1 k.p.k.);
- 3) Europejskiej Sieci Sądowej (art. 589g § 8; art. 589zb § 2; art. 592a § 2; art. 607zd § 7; art. 611fa § 6; art. 611fn § 8; art. 611t § 9; art. 611u § 7; art. 611w § 6 k.p.k.).

Korzystanie z samych urządzeń elektronicznych nie byłoby wystarczające do przeprowadzenia większości e-czynności procesowych, gdyby nie dostęp tych urządzeń do ogólnoswiatowej sieci komputerowej Internet²¹³. To za jej pomocą możliwa jest wymiana danych pomiędzy użytkownikami telefonów, komputerów, tabletów oraz

²¹⁰ Encyklopedia PWN, hasło: „ARPANET”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ARPANet;3871299.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²¹¹ B. Klepacki, A. Walejewska, *Historia powstania i wykorzystanie Internetu*, *Ekonomika i Organizacja Logistyki*, 2(3), 2017, s. 39.

²¹² Główny Urząd Statystyczny, *Spółczesność...*, s. 108.

²¹³ Encyklopedia PWN, hasło: „Internet”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Internet;3915155.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

innych urządzeń z zakresu IoT²¹⁴. Przepisy prawa karnego procesowego dotyczące e-czynności procesowych nie zawierają bezpośredniego odwołania do Internetu, jednak wskazując na urządzenia umożliwiające nawiązanie połączenia „na odległość” wskazują na konieczność jego wykorzystania. Internet stanowi jedno z narzędzi, a jednocześnie ogniwo spajające urządzenia i oprogramowanie wykorzystywane do przeprowadzania e-czynności procesowych. Trudno jest sobie wyobrazić zdalny udział w rozprawie bez Internetu. Dlatego konieczne jest uwzględnianie w sądach wsparcia technicznego nie tylko dla konkretnych urządzeń, ale także utrzymania infrastruktury internetowej.

4. Pojęcie e-czynności procesowych

Jak już wcześniej ustalono, czynności procesowe są pojęciem wywodzącym się wprost z języka prawnego. W ustawie można odnaleźć wzmianki na ich temat. Jeżeli jednak chodzi o pojęcie e-czynności procesowych, to nie zostało ono do tej pory wykorzystane w tekście normatywnym Kodeksu postępowania karnego. Ustawodawca nie definiuje ani nawet nie wspomina o e-czynnościach procesowych – co jak się później okaże, wcale nie oznacza, że ustawa karnoprosowa nie przewiduje ich przeprowadzania. Doktryna prawa dotychczas również nie posługiwała się tym pojęciem.

Żeby zrozumieć genezę samego pojęcia e-czynności procesowych należy najpierw zasięgnąć szerszej perspektywy, tj. zrozumieć czym one są i czego dotyczą. Próba ich zdefiniowania była wyzwaniem. Trudno jest bowiem sformułować definicję pojęcia, które odnosi się do rozwiązań opartych na technologii ze względu na jej nieustanny rozwój i szybką dezaktualizację²¹⁵. Definicja pojęcia e-czynności procesowych powinna wskazywać na katalog minimalnych warunków, których spełnienie umożliwia wyodrębnienie e-czynności procesowych na tle innych czynności procesowych²¹⁶. Zanim jednak wspomniane elementy zostaną omówione należy wskazać na konieczny element każdej e-czynności procesowej.

Na aktualnym etapie informatyzacji postępowania karnego, aby można było mówić o e-czynności procesowej w pierwszej kolejności Kodeks postępowania karnego powinien przewidywać możliwość dokonania określonej zwykłej czynności procesowej.

²¹⁴ Zob. więcej o Internecie Rzeczy (ang. Internet of Things, IOT): https://www.ey.com/pl_pl/law/internet-rzeczy-co-to-jest-iot (dostęp: 10.10.2024 r.); G. Jurkiewicz, R. Radziszewski, B. Kowalski, 7.6. *Inteligentne urządzenia typu smart home* [w:] *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, red. M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, D. Zuba, Warszawa 2023, LEX/el.

²¹⁵ T. Zalewski, *Prawo sztucznej inteligencji*, red. L. Lai, M. Świerczyński, Warszawa 2020, s. 9.

²¹⁶ Na wzór B. Janusz-Pohl, która zastosowała ten zabieg przy konstruowaniu definicji karnoprosowej czynności konwencjonalnej w: B. Janusz-Pohl, *Formalizacja...*, s. 65.

To właśnie kodeksowa obecność odpowiednika e-czynności procesowej w formie zwykłej czynności procesowej stanowi przyczynek do wprowadzenia jej elektronicznej wersji. Zwrotem „zwykła czynność procesowa” autor będzie określać wszystkie pozostałe czynności procesowe, które nie są e-czynnościami procesowymi. Należy zaznaczyć, że określenie „zwykłe” nie ma na celu umniejszenia wadze jakiegokolwiek z faktów procesowych a jedynie odróżnienie tych dwóch grup. Możliwe, że w przyszłości nie będzie potrzeby tworzenia odpowiedników zwykłych czynności procesowych, gdyż nastąpi zmiana modelu postępowania karnego na taki w którym e-czynności procesowe będą stanowić jedyny dopuszczalny rodzaj czynności procesowych (wtedy należałoby mówić o e-procesie karnym).

W tym miejscu należy wrócić do wskazanych już elementów wyróżniających e-czynności na tle zwykłych czynności procesowych. Pierwszym z nich jest wynikająca z przepisów prawa karnego procesowego dopuszczalność dokonania czynności procesowej z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych. Nie ma wątpliwości, że aby uczestnik postępowania mógł wziąć udział w e-czynności procesowej powinno być to działanie legitymowane przepisami prawa. Nie wystarczy więc wskazanie w treści ustawy, że wybrany uczestnik postępowania może podjąć się zwykłej czynności procesowej. Przepis powinien wskazywać wprost na możliwości dokonania e-czynności procesowej. Nie można pozostawić tej kwestii uznaniu organu albo uczestnika postępowania, podobnie jak nie można uznać w sposób konkludentny, że każda dopuszczalna czynność procesowa może być dokonana (przeprowadzona) także w formie e-czynności. Wydaje się, że stosowanie wykładni rozszerzającej, która miałaby umożliwiać dokonywanie e-czynności procesowych w przypadkach niewynikających z ustawy jest zabiegiem niedopuszczalnym. Uczestnik procesu nie może oczekiwać od organu procesowego, że ten uzna za ważne jego działanie mające stanowić e-czynność procesową, jeżeli ustawa nie przewiduje takiego rozwiązania (np. złożenie przez świadka zeznań w formie nagrania wideo przesłanego następnie do sądu w jako załącznik do wiadomości e-mail).

Istotnym zagadnieniem, które w tym miejscu należy poruszyć jest kwestia wykorzystywanych technologii. W poprzednich podrozdziałach omówiono zagadnienie urządzeń elektronicznych oraz Internetu w świetle e-czynności procesowych. Czy każde urządzenie elektroniczne wykorzystywane przez uczestników procesu w związku z udziałem w czynności procesowej przewidzianej przez prawo karne procesowe powoduje, że automatycznie ma się do czynienia z e-czynnością procesową? Zdecydowanie nie. Przykładowo, skorzystanie przez prokuratora z drukarki w celu

wydrukowania aktu oskarżenia nie stanowi dokonania przez niego e-czynności procesowej. Z kolei wniesienie ww. skargi do sądu w formie elektronicznej stanowiłoby e-czynność procesową (gdyby ustawa przewidywała jej istnienie).

Wybór urządzenia do wzięcia przez uczestnika udziału w e-czynności nie powinien być dowolny, a podyktowany określonymi wytycznymi. Granicami zawężającymi wybór urządzenia są przede wszystkim przepisy ustawy oraz odpowiednie akty wykonawcze. Z przepisów rangi ustawowej wynika jakimi funkcjonalnościami powinny odznaczać się urządzenia dopuszczone do użytku w procesie. Chodzi tu o ogólne sformułowania jak np. „umożliwiające jednoczesny bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku” nie wskazując na konkretne wymagania techniczne, jednak z których to wynika, że powinny one być wyposażone m.in. w kamerę oraz mikrofon. Precyzyjne wymagania bywają określone w aktach niższego rzędu (np. regulamin urzędowania sądu, czy zarządzenie prezesa sądu²¹⁷). Są to m.in. wskazania konkretnego oprogramowania do zdalnego udziału w rozprawie, niekiedy nawet wskazanie minimalnych wymagań sprzętowych. Bywa też tak, że sądy wskazują na konkretne oprogramowanie, a użytkownik we własnym zakresie jest obowiązany upewnić się, czy jego urządzenie będzie spełniać minimalne wymagania sprzętowe do obsługi tego oprogramowania.

Drugim elementem wyróżniającym (niektóre) e-czynności procesowe jest brak konieczności osobistego stawiennictwa w budynku sądu oraz możliwość przeprowadzenia ich na odległość w czasie rzeczywistym. Przykładem jest e-czynność przesłuchania świadka. Nie jest to jednak element, który dotyczy wszystkich e-czynności sądowych – stąd umieszczenie tego w definicji mogłoby nadmiernie zawęzić tę grupę.

Należy pamiętać, że definicja e-czynności powinna uwzględniać nie tylko elementy je wyróżniające, ale przede wszystkim te, które pozwalają zaliczyć je do grupy czynności procesowych. Stąd też w tym miejscu należy przywołać przyjętą na potrzeby niniejszej pracy definicję czynności procesowych, która została wcześniej wskazana w rozdziale, tj. określająca czynności procesowe jako „działania uczestnika procesu wywołujące skutki przewidziane przez prawo procesowe”.

Przez **e-czynności procesowe** należy zatem rozumieć **działania uczestnika procesu podejmowane w formie elektronicznej (z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych), wywołujące skutki przewidziane przez prawo procesowe**. Jak już wspomniano, każda e-czynność procesowa wymaga skorzystania z urządzenia

²¹⁷ Zob. Zarządzenie nr 71/2022 Prezesa SR w Siedlcach z 19.10.2022 r., <https://www.siedlce.sr.gov.pl/download/34/46392/Zarzadzenie712022.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

elektronicznego, stanowi to immanentny element tej grupy faktów procesowych. Nie ma potrzeby wskazywania w definicji na potrzebę dokonania e-czynności procesowej z wykorzystaniem oprogramowania, gdyż jak wspomniano, *software* oraz *hardware* są rozumiane wspólnie jako urządzenia elektroniczne. Nawiązanie do tej grupy urządzeń wydaje się być zatem wyczerpujące. Nie zawsze jest wymagane skorzystanie z Internetu, dlatego nie został on wspomniany w definicji. Elementem, który również wyróżnia e-czynności procesowe jest elektroniczna forma czynności procesowych. Zagadnieniu temu poświęcono więcej uwagi w rozdziale III.

Zważając na powyższe sięgnięcie do słownika po pojęcie „elektroniczne” było uzasadnione. Pojęcie to jest już wykorzystywane w prawie procesowym jako np. kwalifikowany podpis elektroniczny (art. 816¹ k.p.c.), elektroniczne postępowanie upominawcze (art. 505²⁸ i n. k.p.c.). W samym Kodeksie postępowania karnego znajdują się pojęcia: poczty elektronicznej (np. art. 119 § 1 pkt 2 k.p.k.), czy elektronicznej postaci akt (art. 156 § 5 k.p.k.). W literaturze przedmiotu można odnaleźć pojęcie elektronicznych czynności procesowych w sądowym postępowaniu cywilnym²¹⁸. Jest to kolejny argument potwierdzający słuszność wyboru wskazanego pojęcia. Uzasadnienia wymaga natomiast posługiwanie się w niniejszej pracy przede wszystkim pojęciem „e-czynności procesowych”, zamiast pojęciem „elektronicznych czynności procesowych”.

We współczesnym świecie zauważalna jest tendencja do skracania wyrazów i zwrotów. Dotyczy to nie tylko języka wykorzystywanego przez młodzież (np. POV – ang. point of view, pol. punkt widzenia, wgl – w ogóle²¹⁹), ale również tego wykorzystywanego w biznesie (np. ASAP – ang. as soon as possible, pol. tak szybko jak to możliwe), czy w życiu codziennym (np. SMS – ang. Short Message Service, pol. krótka wiadomość tekstowa, e-mail – ang. electronic mail, pol. list elektroniczny). Skracanie wyrazów wpisuje się w tendencję do upraszczania języka²²⁰, jest to również jeden z elementów tzw. ekonomii struktury języka²²¹. Zapożyczenie przedrostka „e-”, który po dodaniu do innego wyrazu oznacza coś związanego z Internetem²²², dostępnego

²¹⁸ A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.

²¹⁹ <https://polszczyzna.pl/pisownia-skrutow-czyli-skracac-slowa-by-stracily-fasonu/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²²⁰ T.Z. Orłoś, *Tendencja do skracania wyrazów w języku czeskim i polskim* [w:] *Dzieje Słowian w świetle leksyki: pamięci profesora Franciszka Sławskiego*, red. J. Rusek, W. Boryś, L. Bednarczuk, Kraków 2002, s. 315.

²²¹ E. Łukasiewicz, *Czy język to projekt doskonały? Zasada ekonomii w strukturze języka i założeniach programu minimalistycznego*, *Filozofia Nauki* 16/1, 2008, s. 28.

²²² Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „e-”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/e;2555937.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

w formie elektronicznej²²³, poskutkowało utworzeniem nazwy e-czynności procesowych. Spełnia ona wszystkie wymogi jakie jej postawiono, bowiem nie tylko kojarzy się z nowymi technologiami, ale jest też krótka i łatwa do zapamiętania.

Jak zatem posługiwać się pojęciem e-czynności procesowych? Stosując odpowiednio zasady dot. innych wyrazów pochodzących z języka polskiego do których dodano przedimek „e-„. Zapisując ten zwrot na początku zdania powinien on wyglądać w następujący sposób: „E-czynności procesowe”, natomiast wewnątrz zdania jako: „e-czynności procesowe”²²⁴. Sam przedimek „e-„ powinien być połączony z wyrazem głównym poprzez dodanie myślnika²²⁵.

Możliwe, że w języku potocznym pojęcie te doczeka się kolejnego skrótu, tj. „e-czynności”. Niektórzy praktycy w swojej codziennej pracy nie mówią o „czynnościach procesowych, a po prostu o „czynnościach”. Pojawienie się takiego skrótu w języku prawniczym praktyków będzie dodatkowym potwierdzeniem słuszności wyodrębnienia e-czynności procesowych.

Kolejna kwestia dotyczy tego jak należy prawidłowo wymawiać „e-czynności procesowe”. Dodanie przedrostka „e-„ do wyrazu polskiego lub spolszczonego powoduje, że przedrostek ten wymawia się jako [e], a nie jak mogłoby się wydawać [i]. Ten drugi rodzaj wymowy dotyczy słów, które zostały zapożyczone z języka obcego, np. e-mail – czyt. [imejl]²²⁶. Nie należy zatem mówić o [i]-czynnościach procesowych, a [e]-czynnościach procesowych.

5. Relacja e-czynności procesowych do zwykłych czynności procesowych

Znając pojęcie e-czynności procesowych oraz przyjęte na potrzeby niniejszej pracy pojęcie czynności procesowych można wskazać relację między tymi dwoma konstruktami. Jak już wiadomo, każda z tych grup stanowi element obecnych w dynamice procesu karnego faktów procesowych. Równoległa obecność w Kodeksie postępowania karnego dwóch rodzajów czynności procesowych, a także wtórne pojawienie się w nim e-czynności procesowych ukazuje, że aktualny model postępowania karnego uznaje e-

²²³ Jak wspomniany wcześniej „e-mail” (pol. list elektroniczny), zob. <https://rjp.pan.pl/uchway-ortograficzne?view=article&id=79:zapis-nazwy-listu-elektronicznego&catid=43> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²²⁴ Zob. <https://nck.pl/en/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/t-shirt-ipod-i-e-dziennik--cz-i>, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/e;3300.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

²²⁵ <https://rjp.pan.pl/porady-jezykowe-main/2022-zapis-slowa-e-sport> (dostęp: 28.08.2023 r.).

²²⁶ *Jak należy czytać przedrostek „e-” – jako „e” czy „i”?*, <https://www.ekorekta24.pl/jak-czytac-e/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

czynności procesowe za elektroniczne odpowiedniki zwykłych czynności procesowych. Jedno i drugie przynależy do grupy czynności procesowych *sensu largo*, jednak istnienie tej pierwszej grupy uzależnione jest od utworzenia pierwotnych względem niej czynności zwykłych. W praktyce oznacza to, że ustawodawca nie podejmuje się wprowadzania do prawa karnego procesowego samoistnych e-czynności procesowych. Przykładowo, istnieje możliwość przeprowadzenia zwykłej czynności przesłuchania świadka lub oskarżonego na rozprawie, w budynku sądu, jak i przeprowadzenia odpowiadającej jej e-czynności przesłuchania świadka lub oskarżonego znajdujących się poza budynkiem sądu, z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego, bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku. Jak widać, nie są to całkowicie nowe, nieznane Kodeksowi czynności procesowe a jedynie ich wersje powstałe na skutek wyodrębnienia elektronicznej formy czynności procesowych (a więc jako niesamoistne e-czynności procesowe).

Przez **samoistne e-czynności procesowe** należy rozumieć takie e-czynności procesowe, które nie mają odpowiednika w formie zwykłych czynności procesowych. W tym miejscu można zaproponować podział tej grupy na:

- 1) pierwotne samoistne e-czynności procesowe – które od początku wprowadzenia ich do procesu karnego byłyby pozbawione odpowiednika w formie zwykłych czynności procesowych (w aktualnym stanie prawnym brak przykładów takich e-czynności);
- 2) wtórne samoistne e-czynności procesowe – które wskutek zmian w prawie zostałyby pozbawione odpowiednika w formie zwykłych czynności procesowych, tj. w momencie wprowadzenia ich do procesu karnego istniały ich tradycyjne odpowiedniki, jednak w późniejszym czasie nastąpiła ich derogacja (w aktualnym stanie prawnym brak przykładów takich e-czynności).

Przez **niesamoistne e-czynności procesowe** należy rozumieć takie e-czynności procesowe, które mają odpowiednik w formie zwykłych czynności procesowych. O ile można mówić o pierwotnych niesamoistnych e-czynnościach procesowych (w aktualnym stanie prawnym wszystkie e-czynności procesowe zaliczają się do tej grupy), o tyle wtórne niesamoistne e-czynności procesowe wydają się być tworem nieracjonalnym. Wynika to z tego, że w przypadku istnienia samoistnych e-czynności procesowych wprowadzenie zmiany, która dodałaby obok nich odpowiednik w formie zwykłej czynności procesowej, a więc przekształciła je w następce niesamoistne e-czynności procesowe, stałoby w sprzeczności z tendencją do informatyzacji wymiaru sprawiedliwości. Wydaje się, że taki zabieg stanowiłby regres ze strony ustawodawcy.

Można jednak spróbować wyobrazić sobie sytuację, w której to ustawodawca wprowadził do ustawy karnoprosesowej nieznaną jej dotychczas samoistną e-czynność procesową, a dopiero w późniejszym czasie zdecydował się wprowadzić jej tradycyjny odpowiednik, który byłby możliwy do przeprowadzenia tylko w ściśle określonych okolicznościach (np. długotrwałej awarii urządzeń elektronicznych organu procesowego). Ustawodawca powinien jednak tworzyć prawo pamiętając o paradygmacie racjonalności, który pozwoliłby mu przewidzieć zagrożenia informatyzacji procesu karnego i w związku z tym wprowadzić wcześniej odpowiednie rozwiązania.

E-czynności należy poddać próbie scharakteryzowania ich uwzględniając przyjętą klasyfikację zwykłych czynności procesowych.

E-czynności procesowe jako czynności faktyczne, spostrzeżenia procesowe i oświadczenia procesowe. Trudno jest wskazać e-czynność procesową, która jako czynność faktyczna powoduje zmianę w świecie zewnętrznym ze względu na to, że *prima vista* miejscem ich oddziaływania jest cyberprzestrzeń²²⁷. Jeżeli zwykłą czynnością faktyczną jest np. przeszukanie pomieszczenia, to w takim razie należałoby zastanowić się nad tym, czy przeszukanie zawartości komputera (tj. znajdujących się w jego pamięci danych) z wykorzystaniem urządzenia elektronicznego powinno być uznane za e-czynność procesową.

Sytuacja jest mniej skomplikowana w przypadku spostrzeżeń procesowych, które nie mają wywoływać zmian w świecie zewnętrznym a polegają na przyjęciu odpowiednich informacji o procesie karnym do świadomości uczestnika procesu oraz percepcji wrażeń zmysłowych. Tak jak w przypadku zwykłych czynności procesowych, tak i e-czynności procesowych można wskazać na np. odebranie przyrzeczenia lub przyjęcie zeznań świadka, wysłuchanie głosów końcowych, czy odczytanie dokumentu. Różnica może dotyczyć zakresu informacji przyjmowanych do świadomości sądu. W przypadku e-czynności przesłuchania świadka informacje, które organ od niego otrzyma będą w formie elektronicznej. Sąd nie ma wówczas możliwości przyjrzenia się osobie świadka w świecie rzeczywistym, musi ograniczyć się do jego wizerunku udostępnianego na ekranie monitora. Ponadto głos świadka odtwarzany z głośników komputera może odbiegać od jego głosu słyszanego w świecie rzeczywistym. Podczas takiego przesłuchania dominującą pozycję dla percepcji może zająć urządzenie (monitor lub głośniki). W przypadku, gdy jakość sygnału odtwarzanego przez jedno z urządzeń będzie

²²⁷ Więcej o miejscu dokonania e-czynności procesowych w rozdziale III.

w sposób negatywny znacznie odbiegać od tego drugiego, sąd może nie być w stanie skupić się na nim w sposób wystarczający. Taki przypadek może wręcz skutkować rozpraszaniem uwagi organu procesowego.

Wyrażanie treści intelektualnych uczestników procesu (tj. oświadczenia procesowe) poprzez e-czynności procesowe nie powinno stanowić problemu. Do grupy oświadczeń wiedzy można zaliczyć np. zeznania lub wyjaśnienia, a także opinię biegłego złożone z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku. Grupę oświadczeń woli można podzielić na oświadczenia postulujące oraz oświadczenia władcze. Pierwsze z nich to np. wnioski dowodowe złożone w postaci dźwiękowej z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku. Na ten moment nie jest możliwe wskazanie oświadczeń władczych w formie e-czynności. Wydane przez organ procesowy wyroki, postanowienia i zarządzenia są wydawane w formie zwykłych czynności procesowych.

E-czynności procesowe proste i złożone. Możliwe jest wyodrębnienie złożonej e-czynności procesowej na którą składa się kilka pojedynczych e-czynności procesowych. { Do prostych e-czynności procesowych należą np. złożenie w postaci dźwiękowej wniosku dowodowego z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku. Jako złożoną e-czynność procesową można wskazać na e-czynność przesłuchania, które polega nie tylko na samej czynności przesłuchania, ale również na czynności odebrania przyrzeczenia.

E-czynności procesowe organów procesowych, stron procesowych i innych uczestników procesu. Wydaje się, że jest to podział najbardziej oczywisty, gdyż przynależność e-czynności procesowej do każdej z grup podyktowana jest rolą procesową uczestniczących w niej podmiotów. Przykładowo, organ procesowy może przeprowadzić czynności ogłoszenia postanowienia lub zarządzenia osobie, która bierze udział w posiedzeniu w sposób zdalny (art. 100 § 10 k.p.k.). Do e-czynności procesowych stron procesowych można zaliczyć np. złożenie oświadczenia w trakcie rozprawy uczestnicząc w niej na odległość. Wśród e-czynności procesowych innych uczestników procesu można wyróżnić np. e-czynność przesłuchania w której uczestniczy świadek, czy uzupełnienie przez biegłego opinii w również w trakcie e-czynności przesłuchania.

E-czynności procesowe indywidualne i zbiorowe. W tym miejscu należy ponownie przywołać złożoną e-czynność przesłuchania świadka, która jest również e-czynnością zbiorową (ze względu na mnogą liczbę podmiotów biorących w niej udział). Przez e-czynność procesową indywidualną rozumie się czynność podejmowaną przez

jedną osobę, np. wniesienie przez obrońcę wniosku w postaci dźwiękowej podczas zdalnego udziału w rozprawie.

E-czynności procesowe rozpoznawcze i wykonawcze. Obecnie nie jest możliwe wskazanie e-czynności procesowych, które miałyby na celu rozpoznanie i rozstrzygnięcie określonej kwestii procesowej, jak i tych wykonawczych, które miałyby wykonać decyzje procesowe.

E-czynności procesowe ustne i pisemne. Informatyzacja postępowania karnego sprzyja zarówno korzystaniu z urządzeń elektronicznych służących realizacji zasady pisemności, jak i zasady ustności. Przyjmując prymat zasady ustności postępowania, większość e-czynności procesowych przyjmuje odpowiadającą jej postać dźwiękową²²⁸. Dotyczy to np. przesłuchania świadka lub oskarżonego na odległość. Zasadę pisemności reprezentują m.in. doręczenia elektroniczne za pośrednictwem portalu informacyjnego.

Liczba e-czynności procesowych jest wciąż mniejsza od liczby zwykłych czynności procesowych, dlatego na tym etapie nie jest możliwe wskazanie e-czynności procesowych dla wszystkich grup klasyfikacji zwykłych czynności procesowych. Należy jednak wierzyć, że wraz z postępującą informatyzacją wymiaru sprawiedliwości e-czynności procesowych będzie przybywać.

Konkludując, e-czynności stanowią jeden z rodzajów czynności procesowych w postępowaniu karnym i jako przedstawiciele tej grupy podlegają klasyfikacji stosowanej w doktrynie do podziału zwykłych czynności procesowych. Jednak jako szczególny z perspektywy informatyzacji postępowania karnego rodzaj czynności procesowych (ze względu na elektroniczną formę i potrzebą wykorzystania urządzeń elektronicznych) podlegają także podziałowi ze względu na inne kryteria, charakterystyczne tylko dla tej grupy. Obecny kształt postępowania przewiduje jedynie pierwotne niesamoistne e-czynności procesowe.

²²⁸ Więcej o postaci dźwiękowej e-czynności w rozdziale III.

Rozdział III.

Podmiotowe i modalne uwarunkowania e-czynności procesowych w prawie karnym procesowym

1. Zakres podmiotowy e-czynności procesowych

1.1 Zdolność do e-czynności procesowych i legitymacja do e-czynności procesowych

Rozważania poświęcone okolicznościom modalnym e-czynności procesowych należy rozpocząć od tych dotyczących ich strony podmiotowej. Analizie poddane zostaną zagadnienia zdolności prawnej, zdolności sądowej, zdolności procesowej, zdolności do czynności procesowych, a także pojęcie legitymacji procesowej i legitymacji do czynności procesowych, w kontekście ich wpływu na wyodrębnienie okoliczności modalnych e-czynności procesowych.

Zdolność prawna oznacza bycie podmiotem praw i obowiązków²²⁹. O tym komu i kiedy przysługuje stanowi art. 8 § 1 k.c., tj. „Każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną.”. Nawiązanie do niej znalazło się również w Kodeksie postępowania karnego, tj. w art. 49 k.p.k. poświęconemu pokrzywdzonemu. Wskazuje się w nim, że pokrzywdzonym może być osoba fizyczna (rozumiana identycznie jak na gruncie prawa cywilnego²³⁰, a więc jako człowiek posiadający od urodzenia zdolność prawną) lub osoba prawna (w rozumieniu art. 33 k.c. jako „Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną”, reprezentowana przez odpowiednie organy lub jednostki), której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Pokrzywdzonym może być także podmiot niewyposażony w osobowość prawną, tj. instytucja państwowa lub samorządowa (jest to zakład o charakterze publicznym, który zajmuje się określoną kategorią spraw i będący samodzielną, legalną oraz trwałą strukturą²³¹) oraz inna jednostka organizacyjna, która na mocy odrębnych przepisów posiada zdolność prawną. Oznaczenie kręgu podmiotów posiadających zdolność prawną ma znaczenie z perspektywy zdolności sądowej.

²²⁹ J. Skorupka, 3.2.5. *Zdolność sądowa, zdolność procesowa, zdolność postulacyjna, legitymacja procesowa* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom IV. Dopuszczalność procesu*, red. P. Hofmański, M. Jeż-Ludwichowska, A. Lach, Warszawa 2015, LEX/el.

²³⁰ Postanowienie SN z 26.03.2009 r., I KZP 2/09, LEX nr 486166.

²³¹ H. Paluszkiwicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. III*, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 49, nb 11, LEX/el.

W doktrynie podnosi się, że każdy, kto ma zdolność prawną, ma zdolność sądową²³². Implikuje to zatem przyznanie zdolności sądowej wszystkim podmiotom wyposażonym w zdolność prawną. Są jednak podmioty, które nie posiadają zdolności prawnej, a mimo tego posiadają zdolność sądową (tj. wspomniane wcześniej instytucja państwowa oraz instytucja samorządowa). Oznacza to, że katalog podmiotów wyposażonych w zdolność sądową nie jest jednak tożsamy z tym zawierającym podmioty posiadające zdolność prawną. W prawie cywilnym procesowym przez zdolność sądową rozumie się zdolność występowania w procesie jako strona (art. 64 k.p.c). W prawie karnym procesowym nie definiuje się tego pojęcia, ale nie oznacza to, że nie ma ono dla niego znaczenia.

J. Skorupka definiuje zdolność sądową w procesie karnym jako „instrument proceduralny umożliwiający stronom i innym podmiotom obronę swoich praw i realizację obowiązków”²³³. Definicja ta ma zauważalnie szerszy zakres, gdyż dotyczy przyjęcia w procesie karnym nie tylko roli strony (jak ma to miejsce w procesie cywilnym), ale również innych podmiotów.

Nawiązując natomiast do obu definicji można zauważyć, że zdolność procesowa jest rozumiana jako uprawnienie *in abstracto*. Nie oznacza ona udziału w procesie poszczególnych osób (oznaczonych z imienia i nazwiska). Należy ją zatem utożsamiać z podmiotowym uprawnieniem polegającym na możliwości występowania w postępowaniu sądowym jako jego uczestnik.

W tym miejscu należy poczynić uwagi na temat konstruktu prawnego określanego mianem stosunku prawnego i podmiotów w nim występujących. Za M. Cieślakiem przyjmuje się, iż stosunek karnoprosesowy należy rozumieć jako „sytuację prawną istniejącą między określonym uczestnikiem procesu a innymi uczestnikami ze względu na odpowiednie normy karno-procesowe”²³⁴. Stosunkiem procesowym występujących w procesie karnym, który wyróżnia się na tle pozostałych jest określany również zasadniczym „trójstronny stosunek procesowy”. Podmiotami, które się współtworzą ten stosunek prawny są organ prowadzący postępowanie na danym etapie postępowania będący tzw. *dominus litis*, tj. sąd lub prokurator (w zależności od stadium procesu) oraz strony: oskarżony i oskarżyciel albo podejrzany i pokrzywdzony (w zależności od

²³² J. Skorupka, 3.2.5. *Zdolność...*

²³³ J. Skorupka, 3.2.5. *Zdolność...*

²³⁴ M. Cieślak, *Polska...*, s. 458.

stadium procesu)²³⁵. Poza tym podstawowym układem podmiotowym stosunek karnoprosesowy może być zmodyfikowany poprzez udział *in casu* uczestników procesowych o statusie *quasi* – strony, którym może w postępowaniu karnym być podmiot, o którym mowa w art. 91b k.p.k. tzn. właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przeпадkiem.

Pojęciem, które w prawie karnym procesowym ma węższy zakres znaczeniowy jest zdolność procesowa. Na łamach prawa cywilnego procesowego rozróżnienie zdolności procesowej od zdolności sądowej wynika wprost z przepisów (art. 64 i art. 65 k.p.c). W zdolność tą wyposażone są osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. W procesie cywilnym zdolność procesowa umożliwia stronie dokonywanie czynności procesowych osobiście lub przez osobiście ustanowionego pełnomocnika procesowego, a dodatkowo umożliwia innym podmiotom dokonywanie czynności procesowych względem tej strony²³⁶. Niektórzy przedstawiciele doktryny procesu cywilnego utożsamiają zdolność prawną ze zdolnością sądową, a zdolność do czynności prawnych ze zdolnością procesową.

Sytuacja wygląda odmiennie w przypadku prawa karnego procesowego. Tu również funkcjonuje rozdzielenie zdolności sądowej od zdolności procesowej, jednak można spotkać się z dualistycznym podejściem przedstawicieli doktryny do pojmowania drugiego z pojęć. Jedni utożsamiają zdolność procesową z rolą strony, np. przez S. Kalinowskiego jest ona pojmowana jako „możność stania się stroną w procesie”²³⁷, podobnie T. Grzegorzczak uznaje ją za „zdolność zajęcia stanowiska strony w postępowaniu karnym, a więc stania się stroną”²³⁸. Wyróżniają oni zdolność procesową czynną – która dotyczy strony skarżącej, oraz zdolność procesową bierną – która dotyczy strony oskarżanej. Druga grupa uwzględnia również miejsce dla innych niż strona uczestników procesu. Przykładowo B. Janusz-Pohl uważa, że „w ramach zdolności procesowej ustalamy zatem ogólne reguły wyznaczające cechy podmiotu, który może wystąpić w danej roli procesowej”²³⁹, czy W. Daszkiewicz, dla którego oznacza ona „zdolność występowania w roli podmiotu procesu (strony albo rzecznika interesu

²³⁵ M. Lipczyńska, *Polski proces karny*, M. Lipczyńska, A. Kordik, Z. Kegel, Z. Świda-Łagiewska, Warszawa-Wrocław 1975, s. 109; M. Cieślak, *Polska...*, s. 463.

²³⁶ P. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1-124*, wyd. VI, red. T. Ereciński, Warszawa 2023, art. 65, nb. 1, LEX/el.

²³⁷ S. Kalinowski, *Polski proces karny*, Warszawa 1791, s. 198.

²³⁸ T. Grzegorzczak, *Polskie postępowanie karne*, T. Grzegorzczak, J. Tylman, Warszawa 2009, s. 268.

²³⁹ B. Janusz-Pohl, *Polski proces karny*, red. P. Wiliński, Warszawa 2020, s. 149.

społecznego)”²⁴⁰. Na słuszność stanowiska drugiej grupy wskazywał również K. Woźniewski²⁴¹.

Zdolność procesowa, tak jak zdolność sądowa, jest pojęciem abstrakcyjnym (*in abstracto*). Nie dotyczy ona żadnego konkretnego procesu karnego²⁴².

Zdolność karnopprocesowa określana jest „ogólną zdolnością do bycia uczestnikiem procesu karnego²⁴³”. Definicja ta wpisuje się w pogląd, według którego przez zdolność procesową rozumie się nie tylko możliwość występowania w procesie w roli strony, ale również przyjmując inną z ról procesowych.

Krąg podmiotów, którym przysługuje zdolność karnopprocesowa do roli oskarżonego jest ograniczona ze względu na wiek. Dotyczy to osób, które nie ukończyły 13 lat. Postępowanie w stosunku do nieletnich może toczyć się co do osób, które ukończyły 13 lat ale nie ukończyły 17 lat (art. 1 § 1 pkt 2 u.niel.)²⁴⁴. Wydaje się, że tak jak i zdolność procesowa, zdolność karnopprocesowa pojmowana jest *in abstracto*.

Zagadnienie zdolności do czynności procesowych również znajduje się w zakresie pojęć *in abstracto*. Według H. Paluszkiewicz oznacza ona uprawnienie do osobistego podejmowania czynności procesowych w toku procesu karnego²⁴⁵. Z kolei S. Kalinowski uważa, że jest to „możność do podejmowania decyzji procesowych osobiście lub przez ustanowionego przez siebie pełnomocnika”²⁴⁶.

Jak zatem należy rozumieć zdolność do e-czynności procesowych? W tym względzie e-czynności procesowe nie różnią się od zwykłych czynności procesowych. Nie wydaje się zatem, aby wyodrębnienie zdolności do e-czynności procesowych było zasadne. Zabieg ten można jednak poczynić, aby w ten sposób wskazać na elementy wyróżniające tę grupę czynności procesowych. Należy mieć na względzie naturę e-czynności procesowych, która wymaga, aby do ich dokonania wykorzystano urządzenie elektroniczne oraz dochowano formy elektronicznej. Osoba, która posiada zdolność do e-czynności procesowych, aby realnie móc z niej korzystać powinna mieć możliwość posłużenia się urządzeniem elektronicznym właściwym ze względu na e-czynność procesową, której chce dokonać. Nie wymaga się jednak, aby samodzielnie potrafiła

²⁴⁰ W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa-Poznań 1994, s. 211.

²⁴¹ Zob. K. Woźniewski, *Zdolność karnopprocesowa uczestników procesu karnego* [w:] *Profesor Marian Cieślak - osoba, dzieło, kontynuacje*, red. W. Cieślak, S. Steinborn, Warszawa 2013, LEX/el.

²⁴² Zob. B. Janusz-Pohl, *Polski...*, s. 149; C. Kulesza, *Postępowanie...*, s. 108.

²⁴³ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 85.

²⁴⁴ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 85.

²⁴⁵ H. Paluszkiewicz, *Postępowanie...*, s. 200.

²⁴⁶ S. Kalinowski, *Polski...*, s. 199.

korzystać z tego urządzenia. Można wyobrazić sobie sytuację, w której kontakt z organem procesowym na odległość nastąpiłby przy pomocy osoby trzeciej, która następnie nie będzie utrudniać uczestnikowi postępowania udziału w e-czynności. Chodzi zatem o możliwość skorzystania z takiego urządzenia dla potrzeb dokonania e-czynności, abstrahując od znajomości posługiwania się komputerem czy dysponowaniem prawem własności tego urządzenia.

Zważając na powyższe, przez zdolność do e-czynności procesowych rozumie się uprawnienie do osobistego dokonywania e-czynności, w tym składania oświadczeń wiedzy lub oświadczeń woli w toku procesu karnego z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych.

W dalszej części podrozdziału zostaną omówione pojęcia, które w przeciwieństwie do tych omówionych powyżej nie są pojęciami abstrakcyjnymi, ale dotyczą konkretnego procesu karnego.

Legitymacja procesowa nie jest pojęciem normatywnym, Kodeks postępowania karnego nie zawiera definicji legalnej tego pojęcia, a termin ten jest używany przede wszystkim w doktrynie prawa karnego procesowego i dość powszechnie obecny w piśmiennictwie oraz orzeczeniach sądowych.

Legitymacja procesowa bywa nazywana legitymacją do procesu (*legitimatatio ad causam*). S. Kalinowski pojmował ją jako „wynikające z prawa procesowego uprawnienie do wystąpienia w roli określonej strony w konkretnym procesie”. Rozróżniał przy tym legitymację czynną (uprawniającą do wystąpienia w procesie z oskarżeniem lub powództwem adhezyjnym²⁴⁷) oraz legitymację bierną (uprawniającą do wystąpienia w procesie w roli oskarżonego)²⁴⁸. Podobnie uważa J. Skorupka, przyjmując to jako „uprawnienie danej osoby do występowania w charakterze określonej strony w konkretnym procesie”²⁴⁹ oraz T. Grzegorzczak, dla którego jest to „uprawnienie do bycia określoną stroną w konkretnym procesie”²⁵⁰. Stanowisko to zawęża pojęcie legitymacji procesowej wyłącznie do stron postępowania.

²⁴⁷ Które wówczas było obecne w polskim procesie karnym jako powództwo cywilne wytaczane przeciwko sprawcy czynu zabronionego w związku z roszczeniem o naprawienie szkody lub krzywdy wyrządzonej przez oskarżonego zob. art. 52 d.k.p.k.

²⁴⁸ S. Kalinowski, *Polski...*, s. 199.

²⁴⁹ J. Skorupka, 3.2.4. *Elementy (właściwości) konstytutywne dla pojęcia „strona”* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom IV. Dopuszczalność procesu*, red. P. Hofmański, M. Jeż-Ludwichowska, A. Lach, Warszawa 2015, LEX/el.

²⁵⁰ T. Grzegorzczak, *Polskie...*, s. 269.

Wśród przedstawicieli doktryny można odnaleźć też zgoła odmienne zdanie. Dla B. Janusz-Pohl legitymacja procesowa jest rozumianą *in concreto* możliwością wystąpienia w konkretnym procesie karnym²⁵¹. Według K. Woźniewskiego jest to „uprawnienie do występowania w konkretnym procesie w oznaczonej roli procesowej”²⁵².

Źródła legitymacji procesowej należy upatrywać w zaistnieniu określonego faktu, z którym prawo procesowe łączy uprawnienie do występowania w procesie²⁵³.

Przez legitymację do e-czynności procesowych należy zatem rozumieć uprawnienie do podejmowania e-czynności procesowych w konkretnym procesie wynikające z bycia uczestnikiem tego postępowania, występującym w określonej roli procesowej. Zakres tych uprawnień wynika z brzmienia ustawy karnoprocessowej i nie podlega wykładni rozszerzającej. Nie jest możliwe uzyskanie legitymacji do e-czynności procesowych, jeżeli nie ma się statusu uczestnika procesu, a więc legitymacji procesowej do dokonywania czynności procesowych *in genere*.

1.2. Podmioty uprawnione do e-czynności procesowych

Określenie znaczenia zdolności do e-czynności procesowych pozwala na zakreslenie kręgu podmiotów uprawionych do ich dokonywania oraz do uczestniczenia w ich przebiegu. Katalog podmiotów o tych kompetencjach jest zamknięty, co oznacza, że tylko ci uczestnicy postępowania karnego, co do których prawodawca przewidział (fakultatywnie albo obligatoryjnie) dokonywanie e-czynności procesowych mieszczą się w tym kręgu. Zakres dopuszczalności wykorzystania urządzeń elektronicznych do podejmowanej aktywności procesowej został dodatkowo zróżnicowany w Kodeksie postępowania karnego dla każdego z uczestników procesu karnego, wskazanych w ustawie jako uprawionych do podejmowania e-czynności.

W toku wcześniejszych rozważań poczynionych w poprzednim rozdziale przyjęto, że nie jest możliwe stosowanie wykładni rozszerzającej w celu ustalenia zakresu uprawnień uczestników procesu w przedmiocie dokonywania lub uczestniczenia w e-czynnościach procesowych. Ustalenie zamkniętego kręgu podmiotów, które są uprawnione lub zobowiązane do ich dokonywania lub uczestniczenia w nich wymaga każdorazowo analizy aktualnego brzmienia przepisów ustawy karnoprocessowej.

²⁵¹ B. Janusz-Pohl, *Polski...*, s. 149.

²⁵² K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 91.

²⁵³ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 91.

Przydatne w tym zakresie jest posłużenie się przyjętym w doktrynie schematem podziału uczestników procesu z uwagi na pełnione w nim funkcje procesowe na: organy procesowe, pomocników organów procesowych, strony procesu karnego, przedstawicieli procesowych stron, pomocników procesowych stron oraz osobowe źródła dowodowe.

1.2.1. Organy procesowe jako podmioty przeprowadzające e-czynności procesowe

W pierwszej kolejności należy wskazać na organy procesowe, które w określonych sytuacjach są uprawnione (np. e-czynność przesłuchania oskarżonego – art. 374 § 4 k.p.k.), a w innych obowiązane (np. e-czynność przesłuchania małoletniego świadka – art. 185b § 2 k.p.k.) do dokonania e-czynności procesowych. Umożliwienie przeprowadzania e-czynności procesowych podmiotom odpowiedzialnym za prowadzenie postępowania karnego nie jest niczym zaskakującym. *Dominus litis* powinien mieć realną możliwość wpływania na przebieg postępowania, nawet jeżeli niektórzy z uczestników postępowania wezmą w nim udział na odległość.

Katalog e-czynności, które mogą przeprowadzić organy procesowe różni się w zależności od wybranego stadium postępowania. Analizując przepisy Kodeksu postępowania karnego można dojść do wniosku, że uprawnienia organu do przeprowadzania e-czynności procesowej nie zawsze jest wyrażone *expressis verbis* w ustawie. Nie oznacza to jednak, że z przepisów, które nie wyrażają tego wprost takie uprawnienie nie wynika. Przykładem takiej e-czynności jest e-czynność wywołania sprawy, którą należy wyprowadzić z art. 374 § 3 i 4 k.p.k. w zw. z art. 381 k.p.k., a która przeprowadzana jest na podstawie zarządzenia przewodniczącego składu orzekającego. Możliwe jest jednak wskazanie e-czynności, które mają swoją dokładną podstawę normatywną – np. e-czynność przesłuchania świadka (art. 177 § 1a k.p.k.), e-czynność przesłuchania podejrzanego w trakcie posiedzenia aresztowego (art. 250 § 3c k.p.k.) oraz e-czynność przesłuchania oskarżonego na rozprawie (art. 374 § 5 k.p.k.). Sąd w tym przypadku nie jest jednak w pełni samodzielny, gdyż ustawodawca wymaga, aby w e-czynności udział wzięli pomocnicy organu:

- 1) w miejscu przebywania świadka – aplikant sędziowski, referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik zatrudniony w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa (art. 177 § 1a zd. 2 k.p.k.);
- 2) w miejscu przebywania podejrzanego – referendarz sądowy lub asystent sędziego zatrudniony w sądzie, w którego okręgu przebywa podejrzany, lub przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, jeżeli

podejrzany przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (art. 250 § 3c k.p.k.);

- 3) w miejscu przebywania oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego albo oskarżyciela prywatnego pozbawionych wolności – referendarz sądowy lub asystent sędziego, zatrudniony w sądzie, w którego okręgu strona przebywa, lub przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, jeżeli strona przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (art. 374 § 5 k.p.k.).

Każdy ze wspomnianych pomocników organu chociaż bierze udział w e-czynności, to nie jest traktowany jako organ ją przeprowadzający. Ich rola sprowadza się do przeprowadzenia czynności materialno-technicznych, tj. sprawdzenia stawienia świadka oraz jego personaliów, a także nadzorowania przygotowania i prawidłowej pracy urządzeń elektronicznych niezbędnych do przeprowadzenia przesłuchania na odległość²⁵⁴.

Nowelizacja z 7.07.2023 r. wprowadziła do prawa karnego procesowego e-czynności doręczeń w sposób fragmentaryczny. Dotyczą one bowiem jedynie doręczeń dokonywanych przez sąd. Ich zakres przedmiotowy obejmuje pisma procesowe oraz inne pisma, z wyłączeniem tych, które podlegają doręczeniu wraz z odpisami pism procesowych stron lub innymi dokumentami nie pochodzącymi od sądu. Adresatami e-czynności doręczeń z art. 133a k.p.k. mogą być jedynie podmioty profesjonalne, tj. prokurator, obrońca i pełnomocnik będący adwokatem lub radcą prawnym oraz Prokuratura Generalna Rzeczypospolitej Polskiej. Wspomniana nowelizacja wprowadziła zasadę doręczeń elektronicznych²⁵⁵, która polega na tym, że sąd będzie doręczać pisma ww. podmiotom wyłącznie przez umieszczenie ich treści w portalu informacyjnym²⁵⁶. Z przepisu art. 133a § 1 k.p.k. można zatem wyprowadzić nie tylko normatywny obowiązek sądu, ale również obowiązek profesjonalnych podmiotów polegający na konieczności dokonywania przez nich e-czynności odebrania pisma procesowego z wykorzystaniem portalu informacyjnego.

²⁵⁴ Wyrok SA w Krakowie z 5.10.2010 r., II AKa 10/10, LEX nr 852396; Wyrok SA w Katowicach z 6.05.2009 r., II AKa 394/08, LEX nr 519646.

²⁵⁵ M. Kurowski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–424, wyd. VII*, red. D. Świecki, Warszawa 2024, art. 133a, nb 1, LEX/el.

²⁵⁶ H. Paluszkiwicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. III*, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 133a, nb 1, LEX/el.

W stadium postępowania przygotowawczego to przede wszystkim prokurator jest uprawnionym organem do dokonywania e-czynności procesowych. Wśród tych czynności wymienić należy przesłuchanie świadka na odległość (art. 177 § 1a k.p.k.), które ponadto wymaga zapewnienia przez prokuratora warunków technicznych do jego przeprowadzenia (art. 177 § 1c k.p.k.). Prokurator do przeprowadzenia tej e-czynności wymaga pomocy aplikanta prokuratorskiego, asystenta prokuratora lub urzędnika zatrudnionego w prokuraturze, którzy będą brać udział w e-czynności w miejscu przebywania świadka (art. 177 § 1a k.p.k.).

Uprawnienia do dokonywania e-czynności zostały również przyznane nieprokuratorskim organom postępowania przygotowawczego. Wynika to wprost z brzmienia art. 177 § 1d k.p.k. Przepis ten nie zamyka katalogu na określone organy, a przyznaje uprawnienia wszystkim organom mogącym prowadzić postępowanie przygotowawcze (na podstawie art. 312 k.p.k. np. Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Krajowej Administracji Skarbowej). Należy docenić taki zabieg ze strony ustawodawcy, który w ten sposób nie ograniczył żadnego z organów postępowania przygotowawczego. Na podstawie art. 113 § 1 k.k.s. przepis ten będzie miał również zastosowanie do finansowych i niefinansowych organów postępowania przygotowawczego w sprawach przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych.

Organy te podobnie jak prokurator wymagają pomocy innych podmiotów, które będą brać udział w tej e-czynności w miejscu przebywania świadka. Należą do nich: funkcjonariusz lub inny pracownik upoważniony przez kierownika organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze (art. 177 § 1d k.p.k.). Słusznie należy ocenić odciążenie prokuratora od zapewnienia warunków technicznych dla wszystkich przeprowadzanych w postępowaniu przygotowawczym e-czynności przesłuchania. Zadaniem tym obciążono ten organ, który prowadzi postępowanie, w którym ta e-czynność jest przeprowadzana (art. 177 § 1d zd. 2 k.p.k.).

1.2.2. Pomocnicy organów procesowych i ich rola w przeprowadzaniu e-czynności procesowych

Pomocnikami organów procesowych są „osoby, które dokonują czynności na polecenie organu procesowego w zakresie przeprowadzenia i utrwalania przebiegu czynności procesowych, wspierając organ procesowy”²⁵⁷. Katalog pomocników

²⁵⁷ H. Paluszkiwicz, *Postępowanie...*, Warszawa 2024, s. 119.

organów, którzy uprawnieni są do uczestniczenia w e-czynnościach obejmuje: protokolanta, stenografa, tłumacza, specjalistę. Wydaje się, że do tej grupy można zaliczyć również ww. podmioty, które towarzyszą uczestnikom procesu biorącym udział w rozprawie lub posiedzeniu na odległość (jak np. aplikant prokuratorski).

Protokolantem na rozprawie może być pracownik sekretariatu lub inna osoba upoważniona przez prezesa sądu (art. 144 § 1 k.p.k.). Do spisania protokołu, innego niż ten z przebiegu rozprawy, uprawnione są ww. podmioty oraz osoba przybrana w tym charakterze przez prowadzącego czynność. Funkcję protokolanta może w takiej sytuacji pełnić również sam przeprowadzający czynność (art. 144 § 2 k.p.k.). Do obowiązków protokolanta należy przede wszystkim spisywanie protokołu z przebiegu określonych czynności procesowych, których katalog otwarty zakreślono w art. 143 k.p.k. Protokolant w określonych przypadkach zastępuje oskarżyciela publicznego odczytując zarzuty oskarżenia (art. 517a § 2 k.p.k.).

Zadania protokolanta w zakresie e-czynności polegają w głównej mierze na utrwalaniu ich przebiegu w postaci protokołu. Nie oznacza to jednak, że jest on zewnętrznym obserwatorem, który nie ma wpływu na ich przebieg. Protokolant jest jedną z „osób biorących udział w czynności procesowej” o których stanowi art. 150 § 1 k.p.k., a nie tylko „osobą obecną w czasie tej czynności”. Orzecznictwo²⁵⁸ i doktryna²⁵⁹ zgodnie zaliczają go do tego kręgu.

Dodatkowo można wskazać na czynność wywołania sprawy, która jest dokonywana przez protokolanta na podstawie zarządzenia przewodniczącego. W przypadku zwykłej czynności procesowej polega ona na głośnym zakomunikowaniu na korytarzu sądowym informacji o zaplanowanej rozprawie, tj. wskazaniu: sygnatury sprawy, przeciwko komu będzie prowadzone postępowanie oraz o jaki czyn.²⁶⁰ Może to przyjąć postać odczytania przez protokolanta ww. informacji na korytarzu, jak i wykorzystaniu do tego urządzeń elektronicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności bez wychodzenia z sali rozpraw. Protokolant może odczytać ww. informacje

²⁵⁸ Wyrok SA w Krakowie z 21.04.1994 r., II AKr 269/93, LEX nr 28211; Wyrok SA w Lublinie z 21.09.2004 r., II Aka 135/04, LEX nr 165216.

²⁵⁹ H. Paluszkiwicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 150, nb 1, LEX/el. nb 1; S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn., 2016, art. 150, nb 6, LEX/el.; J. Skorupka, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, WKP 2017, art. 150, nb 8, LEX/el.

²⁶⁰ C. Kulesza, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 381, nb 1, LEX/el.

korzystając z mikrofonu i znajdujących się na korytarzu głośników lub wykorzystując do tego oprogramowanie (syntezator mowy) automatycznie odczytujące komunikat. Wywołanie sprawy w przypadku rozprawy, na której będą przeprowadzane czynności procesowe w formie elektronicznej wymaga uwzględnienia obecności uczestników biorących w nich udział na odległość. Stanowi to wyraz poszanowania ich prawa do rzetelnego procesu karnego – w przypadku uczestników procesu oraz poszanowania zasady jawności – w przypadku publiczności. W takiej sytuacji protokolant powinien wywołać sprawę w taki sposób, aby mogli oni również mogli zapoznać się z treścią wygłaszanego komunikatu.

Jak wskazano w dalszej części pracy poświęconej utrwalaniu e-czynności, współcześnie odstępuje się od utrwalania przebiegu czynności procesowej z wykorzystaniem stenogramu ze względu na możliwość utrwalania ich w postaci protokołu lub z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych. Gdyby jednak organ procesowy zdecydował się utrwalać czynność procesową w taki sposób, to gdyby przyjęła ona formę elektroniczną, nic nie stoi na przeszkodzie, aby stenograf mógł ją utrwalić. Ze względu na to, że jego funkcja w procesie jest zbliżona do tej przyznanej protokolantowi (tj. polega na utrwalaniu przebiegu czynności procesowych, aby „w przyszłości dać świadectwo prawdzie”²⁶¹), można zaliczyć go do kręgu osób biorących udział w czynności, a nie jedynie będących obecnych w jej trakcie.

Tłumacz to kolejny z pomocników organów procesowych, który jest uznawany za osobę biorącą udział w czynności. Ustawa nie nakłada obowiązku powoływania w tej roli wyłącznie tłumacza przysięgłego, wystarczające jest, aby osoba ta posiadała odpowiednią znajomość języka²⁶². Jego sytuacja związana z e-czynnościami wyróżnia się na tle wcześniej omówionych pomocników. Jest on jedynym pomocnikiem, którego ustawodawca wyróżnił wprowadzając wprost przepisy poświęcone e-czynnościom z jego udziałem.

Precyzując, dotyczy to jego udziału w e-czynnościach przeprowadzanych na posiedzeniu aresztowym sądu w postępowaniu przygotowawczym (art. 250 § 3g k.p.k.) oraz na rozprawie w postępowaniu jurysdykcyjnym (art. 374 § 8 k.p.k.). Pomoc tłumacza podczas posiedzenia sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania może polegać na jego udziale w e-czynności przesłuchania oskarżonego w miejscu jego przebywania lub na sali rozpraw. To sąd decyduje, gdzie tłumacz ma przebywać, by

²⁶¹ Wyrok SA w Krakowie z 21.04.1994 r., II AKr 269/93, LEX nr 28211.

²⁶² Wyrok SA w Krakowie z 2.07.2008 r., II AKa 89/08, LEX nr 477981.

wziąć udział w tej e-czynności²⁶³. Ze względu na art. 250 § 3f k.p.k. nie będzie potrzebna pomoc tłumacza umożliwiającego porozumienie się z osobą z niepełnosprawnością sensoryczną, tj. wskazaną w art. 79 § 1 pkt 2 k.p.k. osobą głuchą lub niemą, gdyż nie mogą one uczestniczyć w posiedzeniu na odległość. Jego pomoc będzie natomiast niezbędna, gdy oskarżonym uczestniczącym w e-czynności będzie osoba niewładająca językiem polskim (art. 204 § 1 pkt 2 k.p.k.).

W przypadku rozprawy, w której udział wybranych uczestników przyjmuje formę elektroniczną, tłumacz co do zasady bierze w niej udział w miejscu przebywania oskarżonego niewładającego w wystarczającym stopniu językiem lub w miejscu przebywania osoby, która jest osobą głuchą lub niemą (art. 374 § 8 k.p.k.). Więcej na temat udziału tłumacza w e-czynnościach znajduje się w rozdziale IV.

Kolejnym z pomocników organów procesowych jest specjalista, odgrywający niezwykle istotną rolę z perspektywy funkcjonowania elektronicznej formy czynności procesowych. Jest on bowiem odpowiedzialny za przeprowadzenie czynności technicznych niezbędnych do przesłuchania przy użyciu urządzeń elektronicznych w każdym stadium postępowania karnego. Jego udział nie jest jednak obligatoryjny, to organ procesowy przeprowadzający czynność może zdecydować o udziale specjalisty w e-czynności przesłuchania (art. 205 k.p.k.). Umożliwia to np. organowi postępowania przygotowawczego przeprowadzającemu e-czynność przesłuchania świadka wezwanie specjalisty w przypadku, gdy organ taki nie będzie w stanie samodzielnie zrealizować nałożonego na niego obowiązku zapewnienia warunków technicznych przeprowadzenia e-czynności przesłuchania świadka (art. 177 § 1c i 2 k.p.k.).

Powyższe wskazuje, że pomocnicy organów procesowych zaangażowani są również w przeprowadzanie e-czynności, a niekiedy czynności te bez ich pomocy nie mogłyby się odbyć.

1.2.3. Strony procesu karnego jako podmioty e-czynności procesowych

Kolejną grupą uczestników, która ze względu na możliwość wzięcia czynnego udziału w procesie, jak i zainteresowanie jego wynikiem powinna być uprawniona do uczestniczenia w e-czynnościach procesowych na odległość są strony procesu karnego.

²⁶³ K. Dudka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 250, nb 15, LEX/el.

Kodeks postępowania karnego umożliwia podmiotom o statusie strony procesowej uczestniczenie w e-czynnościach procesowych postępowania przygotowawczego w ramach przesłuchania na odległość. Takie uprawnienie przyznano podejrzanemu (art. 250 § 3b k.p.k.) oraz jego obrońcy, który może znajdować się w miejscu jego przebywania albo w sądzie (art. 250 § 3d k.p.k.). Podejrzanym, którego dotyczą okoliczności wskazane w art. 79 § 1 pkt 2 k.p.k., tj. podejrzanym będący osobą: „głuchą, niemą lub niewidomą” nie może uczestniczyć w postępowaniu na odległość. Ustawodawca w ten sposób, wyrażając troskę o osoby z niepełnosprawnościami sensorycznymi uniemożliwia jednocześnie ich udział w e-czynności na odległość, pozbawiając ich tego uprawnienia. Sytuacja tych uczestników postępowania została poddana ocenie w rozdziale IV.

Analiza podmiotowa uprawnień procesowych prowadzi do wniosku o dysproporcji w uprawnieniach stron postępowania przygotowawczego, w stosunku do uprawnień stron postępowania jurysdykcyjnego, gdyż pokrzywdzony nie może uczestniczyć w e-czynności procesowej znajdując się poza miejscem przebywania organu procesowego.

Dotychczasowe badania wykazały, że zakres uprawnień do dokonywania e-czynności pomiędzy stronami postępowania jurysdykcyjnego również nie idzie w parze z zasadą równości broni stanowiącą element prawa do obrony. Ostatnie lata przyniosły niepokojący wzrost uprawnień prokuratora występującego w procesie w roli oskarżyciela publicznego. Dotyczy to również jego pozycji w procesie w przedmiocie udziału na odległość w rozprawie, gdyż dysponuje on uprawnieniami decyzyjnymi zbliżonymi do sądu. Wprowadzanie e-czynności procesowych w duchu nieposzanowania naczelných zasad procesowych, w tym jednej z podstawowych gwarancji oskarżonego (prawa do obrony) nie powinna mieć miejsca. Więcej uwagi temu zagadnieniu poświęcono w rozdziale IV.

Oskarżyciel publiczny uprawniony jest do:

- 1) wzięcia udziału w rozprawie na odległość, a więc dokonywania wszystkich e-czynności na rozprawie, gdy tylko złoży stosowny wniosek do sądu. Dotyczy to wyłącznie prokuratorskiego oskarżyciela publicznego²⁶⁴. Przewodniczący nie może mu odmówić, jeżeli nie stoją temu na przeszkodzie względy techniczne. Prokurator może uczestniczyć w rozprawie na odległość nawet,

²⁶⁴ D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–424, wyd. VII*, red. D. Świecki, Warszawa 2024, art. 374, nb 23, LEX/el.

gdy oskarżony nie zdecydował się na taki sposób komunikacji z sądem (art. 374 § 3 k.p.k.).²⁶⁵

Oskarżony pozbawiony wolności ma prawo do:

- 1) wzięcia udziału w rozprawie na odległość, a więc uczestniczenia we wszystkich e-czynnościach na rozprawie (art. 374 § 3 k.p.k.);
- 2) wzięcia udziału w rozprawie przeprowadzanej w trybie przyspieszonym, a więc uczestniczenia we wszystkich e-czynnościach na rozprawie, w szczególności w złożeniu przez niego wyjaśnień (art. 517b § 2a k.p.k.).

Oskarżyciel posiłkowy oraz oskarżyciel prywatny pozbawieni wolności mają prawo do:

- 1) wzięcia udziału w rozprawie na odległość, a więc uczestniczeniu we wszystkich e-czynnościach na rozprawie (art. 374 § 3 k.p.k.).

Powyższe wskazuje, że strona procesowa, którą nie jest oskarżyciel publiczny ma prawo do wzięcia udziału w rozprawie na odległość wyłącznie w sytuacji, gdy jest pozbawiona wolności. Uniemożliwia to realizowanie prawa do udziału w e-czynności na odległość w sytuacji, gdy taki oskarżony chciałby się tego podjąć znajdując się np. w kancelarii swojego obrońcy.

1.2.4. Przedstawiciele procesowi stron a udział w e-czynnościach

Przedstawiciel procesowy strony może dokonywać czynności procesowych w imieniu osoby reprezentowanej a jego umocowanie do działania w jej imieniu może wynikać z ustawy lub z udzielonego pełnomocnictwa. Rozważając sytuację procesową przedstawiciela strony należy wziąć pod uwagę przedstawiciela małoletniego oskarżonego oraz małoletniego pokrzywdzonego oraz osób pod których pieczęć małoletni pozostają. Sytuacja małoletnich uczestników procesu podlega szczególnym unormowaniom, które w określonych przypadkach uwzględniają możliwość wzięcia przez nich udziału w e-czynnościach.

W myśl art. 76 k.p.k. przedstawiciel ustawowy oraz osoba, pod której pieczęć oskarżony pozostaje, może podejmować na korzyść oskarżonego, który nie ukończył 18 lat lub jest ubezwłasnowolniony wszelkie czynności procesowe. Prowadzi to do wniosku, że poszukując prawa tych przedstawicieli do udziału w e-czynnościach należy najpierw

²⁶⁵ D. Świecki, *Kodeks ...*, art. 374, nb 24, LEX/el.

upewnić się, czy takie prawa przyznane są małoletnim, gdyż jak już wspomniano – uprawnienia przedstawicieli są pochodnymi uprawnień małoletnich.

Małoletni oskarżony (który nie ukończył 18. roku życia) może wnioskować do sądu o to, aby podczas posiedzenia lub rozprawy z jego udziałem obecny był jego przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczęą pozostaje (art. 76a § 1 k.p.k.). Ustawa, jak i doktryna nie wskazują w którym miejscu powinien znajdować się ww. przedstawiciel oskarżonego w sytuacji, gdy ten zgodnie z art. 374 § 4 k.p.k. uczestniczyłby w rozprawie na odległość. Wydaje się jednak, że realizacja art. 15 ust. 1 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub skarżonymi w postępowaniu karnym wymaga, aby przedstawiciel towarzyszył dziecku (małoletniemu) w miejscu jego przebywania. Tylko taki jego udział będzie w stanie zapewnić oskarżonemu realne wsparcie. Dopiero, gdy okoliczności uniemożliwią mu uczestniczenie w e-czynnościach w miejscu przebywania oskarżonego powinien móc zdecydować się na udział w nich na sali rozpraw. *De lege ferenda* uzasadnia to wprowadzenie zmian w art. 374 § 6 k.p.k. oraz art. 374 § 7 k.p.k. poprzez dodanie do nich osoby wskazanej w art. 76a k.p.k.

Sytuację prawną przedstawicieli ustawowych małoletniego pokrzywdzonego oraz osób pod których pieczęą pozostaje kształtuje art. 51 § 2 k.p.k., który wskazuje, że wykonują oni prawa małoletniego. Ustawodawca przewidział w art. 185a k.p.k. specjalny tryb przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, który nie uwzględnia możliwości przeprowadzenia tej czynności w formie elektronicznej. Należy uznać to za intencjonalny zabieg, gdyż w określonych sytuacjach przesłuchanie małoletniego świadka w formie elektronicznej, który ukończył 15 lat jest obligatoryjne i *expressis verbis* wynika z ustawy (art. 185b § 2 k.p.k.).

Powyższe prowadzi do wniosku, że zarówno małoletni pokrzywdzony, jak i jego przedstawiciel oraz reprezentant nie mogą uczestniczyć w e-czynności przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego.

1.2.5. Pomocnicy procesowi stron a udział w e-czynnościach

Wśród pomocników procesowych stron można wskazać na pełnomocników oraz obrońców, których role mogą przyjąć radcowie prawni oraz adwokaci. Na mocy przepisów szczególnych mogą być oni zastępowani przez aplikantów radcowskich (art. 35¹ u.r.pr.) lub aplikantów adwokackich (art. 77 pr. adw.). Prawo karne procesowe nie

różnicuje przedstawicieli samorządu radcowskiego oraz samorządu adwokackiego w prawie do dokonywania e-czynności. Różnice te są zależne od stadium postępowania oraz roli przyjętej przez przedstawiciela procesowego strony. W związku z tym ich sytuację procesową należy rozpatrywać jako sytuację procesową obrońców oraz przedstawicieli, zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu jurysdykcyjnym.

Co do zasady obrońca może podejmować wszelkie czynności procesowe dopuszczalne przez prawo karne procesowe, które mieszczą się w zakresie uprawnień oskarżonego. Nie ma to jednak bezwzględnego charakteru²⁶⁶, gdyż nawet w odniesieniu do e-czynności zauważalne jest, że nie każde uprawnienie oskarżonego przysługuje jego obrońcy. Dotyczy to chociażby sytuacji z art. 250 § 3d k.p.k., która wskazuje, że obrońca nie może uczestniczyć na odległość w e-czynności przesłuchania, gdy sąd zobowiąże go do udziału w posiedzeniu na sali rozpraw. Co prawda nie oznacza to, że obrońca nie będzie mógł uczestniczyć w tej e-czynności, jednak nie pozwoli mu to na udział w posiedzeniu na odległość.

W postępowaniu jurysdykcyjnym sąd nie może ograniczać obrońcy w wyborze miejsca, w którym chce uczestniczyć w rozprawie, pod warunkiem, że oskarżony będzie uczestniczyć w niej na odległość. Tylko ta przesłanka umożliwi obrońcy uczestniczenie w e-czynnościach na odległość. Ta sama przesłanka znajdzie zastosowanie w postępowaniu przygotowawczym. Obrońca może zdecydować, czy będzie uczestniczyć w posiedzeniu aresztowym w miejscu przebywania oskarżonego albo na sali rozpraw.

Pełnomocnik może być ustanowiony przez stronę inną niż oskarżony oraz osobę niebędącą stroną, jeżeli jej interesy tego wymagają (art. 87 § 1 i 2 k.p.k.). Może on reprezentować swoich mocodawców zarówno w stadium postępowania przygotowawczego, jak i jurysdykcyjnego. Przepisy nie zabraniają mu bycia uczestnikiem e-czynności przyjmujących postać dźwiękową, jednak występują w tym zakresie pewne ograniczenia. Wśród pomocników stron ustawodawca przewidział możliwość udziału w rozprawie na odległość tylko dla obrońców (art. 374 § 6 i 7 k.p.k.). Brak regulacji w tym zakresie stosownie do pełnomocników jest uznawany za zabieg celowy²⁶⁷, a mając na względzie wspomnianą we wcześniejszym rozdziale regułę dotyczącą wykładni przepisów dotyczących e-czynności procesowych – nie można interpretować ich rozszerzająco i stosować analogii w tym przedmiocie. Prowadzi to do sytuacji, w której biorący udział w rozprawie na odległość uczestnicy procesu niebędący

²⁶⁶ P. Misztal, *Meritum. Postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2023, s. 352.

²⁶⁷ D. Świecki, *Kodeks ...*, art. 374, nb 22, LEX/el.

oskarżonym mogą korzystać wyłącznie z pomocy pełnomocnika znajdującego się na sali rozpraw.

Powyższe należy ocenić negatywnie zważywszy na profesjonalny charakter podmiotów występujących zarówno w roli pełnomocnika, jak i obrońcy. Brak jest podstaw do ograniczania ich uprawnień tylko ze względu na to, że w konkretnym procesie występują jako pełnomocnicy. Zasadne jest zatem wyprowadzenie postulatu *de lege ferenda* przyznającego pełnomocnikowi brakujące w tym zakresie uprawnienia, tak aby jego sytuacja była odpowiednio zrównana z sytuacją obrońcy.

Nie oznacza to jednak, że pełnomocnicy nie są uczestnikami e-czynności procesowych. Jak już wcześniej wspomniano, nowelizacja z 7.07.2023 r. wprowadziła obligatoryjne dokonywanie przez sąd e-czynności doręczeń. Obowiązek ten występuje, gdy pismo procesowe lub inne pismo jest skierowane m.in. do obrońcy lub pełnomocnika będącego adwokatem lub radcą prawnym (art. 133a § 1 k.p.k.). Są oni zatem, tak jak sąd, obowiązani do korzystania z portalu informacyjnego w zakresie e-czynności doręczeń. Jednocześnie w art. 22¹¹ u.r.pr. oraz w art. 37d pr. adw. nałożono obowiązek posiadania odpowiednio przez radcę prawnego oraz adwokata konta w portalu informacyjnym.

1.2.6. Osobowe źródła dowodowe a udział w e-czynnościach

Ostatnią grupę podmiotów uprawnionych do uczestniczenia w e-czynnościach stanowią osobowe źródła dowodowe, czyli świadkowie oraz biegli.

E-czynności procesowa przesłuchania świadka została wprowadzona do Kodeksu postępowania karnego już 1.07.2003 r.²⁶⁸, a więc obecna jest w procesie karnym od co najmniej 21 lat. Aktualnie występuje nie tylko postępowania jurysdykcyjnego, ale rozciąga się również na postępowanie przygotowawcze. Jej obecność w ramach wcześniejszego stadium procesu została sprecyzowana dopiero na podstawie nowelizacji z 7.07.2023 r., która weszła w życie 28 września 2023 r. Na jej mocy określono krąg podmiotów towarzyszącym świadkom w trakcie przesłuchania na odległość w postępowaniu przygotowawczym oraz wskazano prokuratora jako odpowiedzialnego za zapewnienie warunków technicznych połączenia, o czym wspomniano już wcześniej. Tak jak w przypadku stron postępowania (z wyłączeniem oskarżyciela publicznego), świadek nie może wybrać miejsca, w którym będzie zeznawać w trakcie e-czynności przesłuchania. Ustawa *prima facie* nie nakłada na niego obowiązku uczestniczenia w tej

²⁶⁸ Instytucja przesłuchania świadka na odległość została wprowadzona do k.p.k. na mocy art. 1 pkt 56 nowelizacji z 10.01.2003 r.

e-czynności w zależności od stadium postępowania, odpowiednio w budynku organu postępowania przygotowawczego lub budynku sądu, ale wskazując w art. 177 § 1a k.p.k. pomocników organu procesowego, których obecność jest wymagana, należy wnioskować, że nie będą oni stawiać się w miejscu przebywania świadka (np. w jego domu lub w restauracji w miejscowości, w której on przebywa). Oznacza to, że zgodnie z art. 177 § 1 k.p.k. świadek powinien stawić się w określonym miejscu, najprawdopodobniej budynku pomocnika organu udzielającego pomocy organowi prowadzącemu postępowanie.

Możliwe jest również przeprowadzenie e-czynności przesłuchania świadka anonimowego, tj. świadka, wobec którego zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla jego życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach lub osoby dla niego najbliższej i wydano postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie jego tożsamości (art. 184 § 1 k.p.k.). Polega ona na przesłuchaniu takiego świadka na odległość, a gdy uczestniczą w nim strony, dodatkowo zapewniając warunki uniemożliwiające jego identyfikację, tj. np. korzystając z urządzenia elektronicznego umożliwiającego zniekształcenie głosu bądź chroniącym przed jego rozpoznaniem wzrokowym²⁶⁹. Formę i sposób przekazywania stronom odpowiedzi świadka anonimowego określają w postępowaniu sądowym przewodniczący składu lub sędzia wyznaczony do dokonania e-czynności przesłuchania, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator (§ 10 ust. 3 rozp.taj.świadc.).

E-czynność przesłuchania świadka dotyczy również świadków małoletnich. Jeżeli świadek w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, a sprawa dotyczy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub przestępstwa określonego w rozdziałach XXV (poświęconego przestępstwom przeciwko wolności seksualnej i obyczajności) i XXVI (poświęconego przestępstwom przeciwko rodzinie i opiece) Kodeksu karnego, a jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, wtedy przesłuchuje się go w warunkach określonych dla przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego (art. 185b § 1 k.p.k.). Jeżeli natomiast znajdzie uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu małoletniego świadka mogłaby oddziaływać krępująco na jego zeznania lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny, wtedy organ procesowy jest zobowiązany do przesłuchania małoletniego świadka w trybie określonym w art. 177 § 1a k.p.k. (tj. z zachowaniem

²⁶⁹ C. Kulesza, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023, art. 184, nb 6, LEX/el.

formy elektronicznej). To wyjątkowa sytuacja, w której ustawodawca kierując się dobrem małoletniego zdecydował się wprowadzić obowiązek przeprowadzenia e-czynności (art. 185b § 2 k.p.k.) Sytuację tę należy uznać za pozytywny przykład wykorzystania e-czynności jako narzędzia chroniącego świadka przed wtórną wiktymizacją²⁷⁰.

Przepisy dot. przesłuchania świadka stosuje się odpowiednio względem biegłego (art. 197 § 3 k.p.k.), co prowadzi do wniosku o dopuszczalności przesłuchania go w ramach e-czynności. Pozwala to umieścić biegłych w katalogu uprawnionych do e-czynności procesowych uczestników procesu karnego. Nie ma istotnego powodu ani podstawy prawnej, które różnicowałyby w tym zakresie biegłych sądowych wpisanych na listę biegłych prowadzoną przez prezesa sądu okręgowego od biegłych powoływanych w sprawie *ad hoc*. Przedstawiciele każdej z tych grup odznaczają się wiadomościami specjalnymi, które nie tracą na jakości, jeśli przekazanie wiedzy eksperckiej nastąpi przy wykorzystaniu urządzeń elektronicznych. Możliwe jest zatem przesłuchanie biegłego znajdującego się w innym miejscu niż to, w którym przebywa organ procesowy. Należałoby jednak wymagać, aby w miejscu jego przebywania znajdował się przewidziany przez art. 177 k.p.k., a właściwy dla stadium postępowania, pomocnik organu procesowego. Na podstawie art. 200 § 3 k.p.k. należy stwierdzić, że uprawnionymi do wzięcia udziału w e-czynności przesłuchania są również osoby, które brały udział w wydaniu opinii biegłego oraz te osoby, które uczestniczyły tylko w badaniach.

2. Okoliczności modalne e-czynności procesowych

2.1. Forma e-czynności procesowych

Zagadnienie formy czynności procesowej jest już na tyle utrwalone w doktrynie, że nieczęsto jest ono podejmowane na nowo, jednak w przypadku omawiania e-czynności procesowych jest to w pełni uzasadnione. Forma czynności procesowej jest jakkolwiek jest zwrotem normatywnym to jednak należy uznać, że jest otwartym zakresowo, nie podlegającym żadnej definicji legalnej. Zgodnie za M. Cieślakiem przyjmuje się, że pojęcie formy czynności prawnej ma zastosowanie do wszelkich czynności procesowych. Nie można bowiem mówić o czynności procesowej, która nie przyjmuje żadnego

²⁷⁰ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296*, WKP 2019, art. 185b, nb 3, LEX/el.

„zewnętrznego kształtu”²⁷¹. Doktryna karnoprosowa uznaje dwie dopuszczalne formy podejmowania zwykłych czynności karnoprosowych. Są nimi forma pisemna i ustna²⁷².

Co do zasady forma czynności procesowej zastrzeżona jest w ustawie i w większości przypadków jest uznana za obligatoryjną co do danej czynności procesowej (np. forma pisemna aktu oskarżenia, apelacji etc.). Ustawodawca umożliwił jednak w pewnych okolicznościach uczestnikom procesu uprawnionym do dokonania danej czynności procesowej wybór formy, w jakiej zostanie ona dokonana. Zgodnie z art. 116 k.p.k. strony i inni uprawnieni do wzięcia udziału w czynności procesowej, jeżeli ta nie wymaga konkretnej formy, mogą składać wnioski i inne oświadczenia na piśmie albo ustnie do protokołu. Oznacza to brak prymatu jakiejkolwiek z form czynności procesowych oraz swobodę w ich wyborze. Swobodę, a nie dowolność – gdyż uczestnicy procesu związani są pewnymi ograniczeniami wynikającymi z ww. przepisu, które dotyczą trzech katalogów:

- 1) Katalogu form czynności procesowych – dostępne do wyboru formy czynności procesowych ograniczają się do formy pisemnej oraz formy ustnej. Nawet w przypadku istnienia w ustawie innej, trzeciej formy czynności procesowej jej wybór nie jest na podstawie art. 116 k.p.k. dopuszczalny;
- 2) Katalogu czynności procesowych – wybór formy obejmuje jedynie niektóre czynności procesowe z grupy oświadczeń procesowych, tj. oświadczeń woli postulatywnych (wniosków) oraz oświadczeń wiedzy. Nie jest zatem możliwe decydowanie o formie w jakiej dokonana zostanie czynność procesowa dla której ustawa zastrzega konkretną formę (np. akt oskarżenia – forma pisemna)²⁷³;
- 3) Katalogu podmiotów uprawnionych do wyboru formy czynności procesowej – zakres tego katalogu obejmuje strony i innych uprawnionych do wzięcia udziału w czynności procesowej. Pozwala to wywnioskować, że ustawodawca w pierwszej kolejności obdarzył uprawnieniem do wyboru formy czynności strony (nie czyniąc żadnej z nich uprzywilejowanej w tym zakresie). Uprawnienie to obejmuje również „inne podmioty uprawnione do wzięcia

²⁷¹ M. Cieślak, *Polska...*, s. 221.

²⁷² Zob. np. H. Paluszkiwicz, *Postępowanie...*, s. 220; J. Skorupka, *Proces...* s. 347; T. Grzegorzczak, *Polskie...*, s. 373.

²⁷³ H. Paluszkiwicz, *Kodeks...*, art. 116, nb 1, LEX/el.

udziału w czynności procesowej”, co wyklucza z tego kręgu publiczność, która może jedynie obserwować przebieg wybranych czynności procesowych bez aktywnego uczestniczenia w nich²⁷⁴. W katalogu tym mieszczą się natomiast organy procesowe oraz m.in. świadkowie, czy biegli.

Zgodnie z poglądem wyrażonym przez K. Woźniewskiego należy przyjąć, że dopuszczalne jest równoważne dokonywanie czynności procesowych w formie pisemnej lub ustnej, z wyłączeniem sytuacji w których ustawa stanowi inaczej. Oznacza to, że żadna z form nie jest jednoznacznie dominująca²⁷⁵. Na pewno miana dominującej formy czynności procesowych nie ma forma elektroniczna, gdyż jak już wspomniano, nie została ona nawet uwzględniona w katalogu form czynności procesowych na których wybór mogą zdecydować się uczestnicy procesu karnego. Odzwierciedla to niepełny kształt informatyzacji postępowania karnego.

Uczestnik postępowania decydując się na dokonanie zwykłej czynności procesowej w formie pisemnej powinien pamiętać o spełnieniu warunków wynikających z art. 119 k.p.k, bowiem utrwalenie czynności na piśmie powoduje, że staje się ona pismem procesowym²⁷⁶. W takim przypadku konieczne jest:

- 1) oznaczenie organu, do którego jest skierowane, oraz sprawy, której dotyczy;
- 2) oznaczenie oraz wskazanie adresu wnoszącego pismo, a także - w pierwszym piśmie złożonym w sprawie – wskazanie numeru telefonu, telefaksu i adresu poczty elektronicznej (e-mail) lub oświadczenie o ich nieposiadaniu;
- 3) sporządzenie treści wniosku lub oświadczenia, w miarę potrzeby z uzasadnieniem;
- 4) oznaczenie daty i umieszczenie podpisu składającego pismo.

Zwykłe czynności procesowe w formie pisemnej powinny spełniać nie tylko ww. wymogi przewidziane dla pism procesowych, ale również te szczególne przewidziane dla określonych czynności procesowych (np. wniesienie przez oskarżonego apelacji od wyroku sądu okręgowego wymaga sporządzenia i podpisania jej przez adwokata lub radcę prawnego – art. 446 § 1 k.p.k.).

Należy zastanowić się nad tym, jak dokładnie rozumiana przez ustawodawcę jest forma pisemna zwykłej czynności karnoprocessowej. Nie wydaje się, żeby była utożsamiana z odręcznym sporządzeniem pisma procesowego (wszak większość z nich

²⁷⁴ H. Paluszkiwicz, *Kodeks...*, art. 116, nb 3, LEX/el.

²⁷⁵ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 101.

²⁷⁶ C. Kulesza, *Postępowanie...*, s. 164.

jest sporządzana na urządzeniach elektronicznych, a następnie drukowana i podpisywana odręcznie). Odręczność pisma sprowadza się zatem do podpisu uczestnika postępowania pod wydrukowanym pismem procesowym. Sięgając do cywilistycznego rozumienia (zwykłej) formy pisemnej (art. 78 k.c.) można zauważyć, że do dochowania formy czynności prawnej wystarczające jest złożenie własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli. W art. 77² k.c. można odnaleźć informacje o dokumentowej formie czynności, która polega na złożeniu oświadczenia woli w postaci dokumentu, w sposób umożliwiający ustalenie osoby składającej oświadczenie²⁷⁷. W ślad za tym wydaje się, że przez formę pisemną zwykłej czynności karnoprosesowej należy rozumieć oświadczenie przyjmujące kształt tekstu drukowanego lub sporządzonego odręcznie na nośniku informacji w postaci papieru z odręcznym podpisem uczestnika procesu dokonującego czynności procesowej.

Drugą z dopuszczalnych form czynności procesowych jest forma ustna, która czyni zadość zasadzie ustności postępowania zdefiniowanej w art. 365 k.p.k. Zasada ustności „nakazuje, by rozprawa (to jest czynności procesowe dokonywane na rozprawie) odbywała się ustnie”²⁷⁸. Przejawia się to przez np. ustne: ogłaszanie orzeczeń lub zarządzeń wydanych na rozprawie (art. 100 § 1 k.p.k.), składanie wniosków i innych oświadczeń (art. 116 k.p.k.), złożenie opinii przez biegłego (art. 200 § 1 k.p.k.), a także przez ustne podanie najważniejszych powodów wyroku po jego ogłoszeniu przez członka składu orzekającego (art. 418 § 3 k.p.k.). Powyższa zasada dotyczy rozprawy przed sądem I oraz II instancji, a także posiedzeń (pod warunkiem, że bierze w nich udział strona lub inny uprawniony podmiot)²⁷⁹. Jej obowiązywanie nie ma charakteru absolutnego, gdyż wynika to z potrzeby udokumentowania ustnych czynności procesowych²⁸⁰. Forma ustna ustępuje formie pisemnej w drodze wyjątków od zasady ustności, poprzez m.in. odczytanie na rozprawie zeznań świadka złożonych w postępowaniu przygotowawczym.

Trzecią z form czynności procesowych, która dotychczas nie doczekała się uznania w doktrynie prawa karnego procesowego, a która jest nierozzerwalnie związana z e-

²⁷⁷ Przykładami oświadczeń złożonych w formie dokumentowej są wiadomość e-mail oraz SMS.

²⁷⁸ K. Dudka, *Postępowanie...*, s. 192.

²⁷⁹ K. Dudka, *Postępowanie...*, s. 192.

²⁸⁰ A. Gerecka-Żołyńska, *System Prawa Karnego Procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Cz. 1*, red. P. Hofmański, P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 849-850.

czynnościami procesowymi jest forma elektroniczna²⁸¹. Nawiązując do wskazanej w Rozdziale II definicji e-czynności procesowych, przypomnieć należy, że są one dokonywane w formie elektronicznej. To właśnie forma elektroniczna jest elementem, który wyróżnia tę grupę czynności na tle zwykłych czynności procesowych. Ustawodawca na gruncie prawa karnego procesowego nie sformułował jej definicji. Ponadto w żadnym z przepisów *expressis verbis* nie wskazał na pojęcie elektronicznej formy czynności procesowej. Ten brak nie stanowi jednak przeszkody do tego, aby z aktualnego brzmienia Kodeksu postępowania karnego wyprowadzić dopuszczalność dokonywania czynności procesowych w formie elektronicznej, a co za tym idzie wyróżnić wśród katalogu, znamienne tą formą e-czynności procesowe.

Zważając na powyższe należy rozważyć – ze względu na spójność systemową – posiłkowanie się przy analizie i wnioskach co do formy e-czynności karnoprosesowych rozwiązaniami wypracowanymi na gruncie prawa cywilnego procesowego. Uzasadnione jest to nie tylko licznymi dostępnymi w procedurze cywilnej rozwiązaniami uwzględniającymi elektroniczną formę czynności procesowej²⁸², ale także zbiorem piśmiennictwa poświęconego temu zagadnieniu²⁸³.

Należy zauważyć, że elektroniczna forma została uwzględniona przez prawodawcę nie tylko na gruncie prawa cywilnego procesowego, ale również w prawie cywilnym materialnym. Warunki potrzebne do zachowania elektronicznej formy czynności prawnej wskazane zostały w art. 78¹ k.c. Nie dotyczą one co prawda czynności procesowych, ale dają wskazówkę czego można oczekiwać od elektronicznej formy czynności procesowych. Ustawodawca wskazuje w tym miejscu na dwa warunki potrzebne do zachowania ww. formy – złożenie oświadczenia woli w postaci elektronicznej i opatrzenie go kwalifikowanym podpisem elektronicznym. Podkreśla to zarazem znaczenie uwierzytelnienia elektronicznej czynności, w tym przypadku, kwalifikowanym

²⁸¹ Należy jednak zaznaczyć, że zagadnienie elektronicznej formy czynności prawnych w zakresie ich dopuszczalności już w 2010 r. zauważył K. Woźniewski – K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 102.

²⁸² Np. udostępnienie odpisów akt sprawy za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (art. 9 § 1¹ k.p.c.), wniesienia pisma procesowego za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (art. 125 § 2¹ k.p.c.), doręczenie elektroniczne (art. 131¹ § 1 k.p.c.), czynności w elektronicznym postępowaniu upominawczym (art. 505²⁸ k.p.c. i n.).

²⁸³ Patrz m.in.: A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym...*; A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w świetle nowelizacji z 10.7.2015 r.*, PME 2017, Nr 1, s. 4-10; J. Gołaczyński, *Elektroniczne czynności procesowe* [w:] *Elektroniczny biuletyn naukowy CBKE*, 2003, Nr 3, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24974/PDF/Elektroniczne_czynnosci_pro.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.); J. Gołaczyński, *Informatyzyzacja postępowania sądowego w prawie polskim i wybranych państwach*, Warszawa 2009; K. Flaga-Gieruszyńska, *Wpływ wykorzystywania narzędzi internetowych na efektywność działania sądów cywilnych – wybrane zagadnienia*, PME 2014, Nr 2, s. 3-6.

podpisem elektronicznym²⁸⁴. Sam sposób złożenia oświadczenia woli w postaci elektronicznej nie został jednak wyjaśniony.

Elektroniczna forma czynności procesowej na kanwie prawa cywilnego procesowego u swoich początków (tj. od 1.07.2000 r.) powiązana była z pojęciem elektronicznego nośnika informatycznego (art. 1 pkt 6 nowelizacji k.p.c. z 24.05.2000 r.). Zgodnie z art. 125 k.p.c. nośnik taki był obok urzędowego formularza jednym ze sposobów do wniesienia pisma procesowego, jeżeli przepis szczególny tak stanowił. Przez złożenie pisma procesowego na ww. nośniku rozumiano złożenie go z wykorzystaniem Internetu, jak i utrwalenie go na nośnikach przenośnych (np. dyskietce, płycie CD) – wskazując w ten sposób na zbieżność tych dwóch postaci nośnika. Nowelizacja k.p.c. z 9.01.2009 r. w art. 1 pkt 5 zmieniła brzmienie art. 125 k.p.c. z dniem 1.01.2010 r. dodając alternatywę do wniesienia pisma na elektronicznym nośniku informatycznym w postaci wniesienia go „za pomocą systemu teleinformatycznego” (drogą elektroniczną), a od 3.05.2012 r. na mocy art. 1 pkt 14 nowelizacji k.p.c. z 16.09.2011 r. system ten w pełni zastąpił elektroniczny nośnik informatyczny.

Postępowanie sądowoadministracyjne również przewiduje możliwość dokonywania czynności procesowych w formie elektronicznej. Przykładami takich czynności są: wniesienie dokumentu elektronicznego przez elektroniczną skrzynkę podawczą (art. 12b § 2 p.p.s.a.), doręczenie pisma procesowego lub orzeczenia w formie dokumentu elektronicznego (art. 75 § 2 p.p.s.a.), a także utrwalenie uzasadnienia wyroku w systemie teleinformatycznym sądu (art. 143 § 2 p.p.s.a.)

W przypadku procedury karnej wskazuje się na możliwość dokonania określonych czynności procesowych m.in. z wykorzystaniem urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (np. art. 177 § 1a k.p.k.), tj. z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych. Dopuszczenie możliwości dokonywania czynności procesowych we wskazany sposób należy rozumieć jako wyodrębnienie przez ustawodawcę w sposób dorozumiany elektronicznej formy czynności procesowych. Relevantny dla wyróżnienia tej formy jest nośnik informacji jaki ma zostać wykorzystany do dokonania czynności procesowej, a nie jej sama treść. Zgodzić się należy z A. Kościółek, która podkreśla, że „o rodzaju formy nie przesądza bowiem treść czynności, lecz (...) sposób utrwalenia i przekazania informacji do sądu”²⁸⁵. Znajduje to swoje odzwierciedlenie również w przypadku

²⁸⁴ Zagadnienie uwierzytelnienia e-czynności procesowych zostało rozwinięte w Rozdziale V.

²⁸⁵ A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym...*, s. 190-191.

powszechnie uznawanych form czynności procesowych: ustnej i pisemnej. Niezależnie od treści, która ma być z ich wykorzystaniem przekazana, przyjęcie formy ustnej (np. wypowiedzenie przez świadka zeznań) lub formy pisemnej (np. odczytanie treści zeznań świadka utrwalonych na piśmie) nie zmienia wyrażonego w ten sposób „ładunku informacyjnego”. Dostrzegalne są jedynie różnice w zakresie komunikacji niewerbalnej, której forma pisemna ze swej natury jest pozbawiona. Sąd dążąc do osiągnięcia celu postępowania karnego jakim jest m.in. ustalenie prawdy (materialnej) uwzględniając dokonane e-czynności procesowe w przepisanej im formie powinien skupić się na prezentowanej przez nie treści, a nie danym kształcie jaki związany jest z formą elektroniczną wymagającą wykorzystania urządzeń elektronicznych.

Nieco odmienny od A. Kościółek pogląd reprezentuje K. Woźniewski, który przez formę czynności procesowej rozumie sumę dwóch elementów: „zewnątrzny sposób wyrażenia danego oświadczenia oraz jego treściową strukturę”, a więc „elementy treściowe (merytoryczne, przedmiotowe)”²⁸⁶. Zważając na wskazane wcześniej argumenty, nie należy zgodzić się z prezentowanym poglądem, treść czynności procesowej nie determinuje tego jaką formę ona przybierze. Autor nie wskazuje tego wprost, ale zdaje się, że przez „zewnątrzny sposób wyrażenia danego oświadczenia” rozumie on „pisemność lub ustność” danej czynności. Wydaje się być to jednak pojęcie, które zamiast z kształtem czynności procesowej można utożsamić z nośnikiem informacji. To właśnie on stanowi zewnętrzną wyraz danej czynności procesowej (oświadczenia).

Proces informatyzacji postępowania karnego wymusił potrzebę wykazania większego zaangażowania na etapie przypisywania formy czynności procesowej. Wymaga to poszerzenia horyzontu kryteriów oceny czynności procesowej, które dotychczas zawężały się do jej treści lub (przyjmując nomenklaturę za M. Cieślakiem) jej „kształtu”. Kształt ten mógł przybrać postać dźwiękową (forma ustna) lub tekstową (forma pisemna). Takie kryterium oceny powstałe przed procesem informatyzacji prawa karnego procesowego nie sprawiało dotychczas większych problemów interpretacyjnych. Aktualnie przypisanie formy procesowej wymaga uwzględnienia również rodzaju nośnika informacji wykorzystanego do jej dokonania²⁸⁷: nośnika tradycyjnego lub nośnika elektronicznego.

²⁸⁶ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 100.

²⁸⁷ Uwagę na nośnik informacji (kanał komunikacyjny) czynności procesowej przy ustalaniu jej formy zwróciła już A. Kościółek: A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym...*, s. 190-192.

Zwykłe czynności procesowe wymagają skorzystania z dwóch tradycyjnych nośników informacji:

- 1) dokumentu w formie papierowej – dla formy pisemnej;
- 2) mowy ludzkiej – dla formy ustnej.

E-czynności procesowe wymagają skorzystania z elektronicznego nośnika informacji –urządzenia elektronicznego. W polskim ustawodawstwie wskazuje się na „informatyczny nośnik danych”, który w rozumieniu art. 3 pkt u.inf.p.publ. oznacza „materiał lub urządzenie służące do zapisywania, przechowywania i odczytywania danych w postaci cyfrowej”. W zależności od tego jaką postać przyjmie e-czynność procesowa można wyróżnić takie nośniki informacji jak np. plik z dokumentem elektronicznym, czy transmisję obrazu i dźwięku z wykorzystaniem programu do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku (np. Microsoft Teams). Czynności procesowe w formie elektronicznej mogą przyjąć:

- 1) postać dźwiękową – np. e-czynność przesłuchania oskarżonego na odległość;
- 2) postać tekstową – np. e-czynność doręczenia pisma procesowego za pośrednictwem portalu informacyjnego.

Tabela 3. Rodzaje i wzajemna relacja: postaci, nośników informacji oraz form czynności procesowej.

Postać czynności procesowej	Nośnik informacji czynności procesowej	Forma czynności procesowej
Postać dźwiękowa	Mowa ludzka	Forma ustna zwykłej czynności procesowej
Postać tekstowa	Dokument papierowy	Forma pisemna zwykłej czynności procesowej
Postać dźwiękowa	Urządzenie elektroniczne (transmisja dźwięku z wykorzystaniem programu do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku)	Forma elektroniczna e-czynności procesowej
Postać tekstowa	Urządzenie elektroniczne (plik z dokumentem elektronicznym)	Forma elektroniczna e-czynności procesowej

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe uzasadnia stwierdzenie, że utożsamiane formy czynności procesowej z jej postacią jest niewystarczające do prawidłowego oznaczenia formy. Postacie

dźwiękowa oraz tekstowa występują zarówno zwykłych, jak i e-czynności procesowych. Dlatego przy ustalaniu formy czynności procesowej należy zwrócić uwagę również na to z wykorzystaniem jakiego nośnika informacja jest ona przeprowadzana. Na kanwie niniejszych ustaleń można wskazać przykład błędnego zidentyfikowania formy czynności procesowej, uznając za czynność dokonaną w formie ustnej czynność złożenia ustnego wniosku dowodowego do protokołu w przypadku udziału obrońcy w rozprawie na odległość, a więc z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych i w formie elektronicznej. Przykład ten może budzić wątpliwości, gdyż źródłem ustnego wniosku na rozprawie są struny głosowe człowieka, a pierwotnym nośnikiem informacji mowa ludzka. Należy jednak zauważyć, że ładunek informacyjny czynności procesowej, czyli jej treść jest wprowadzana do urządzenia elektronicznego, a następnie podlega zamianie na sygnał cyfrowy²⁸⁸, by finalnie wybrzmieć z głośników innego urządzenia elektronicznego. Nośnik informacji czynności procesowej stanowi obudowę dla jej treści przybierającej określoną postać. Rozważania te wskazują na prymat nośnika informacji czynności procesowej nad jej treścią i kształtem w procesie ustalania formy czynności procesowej.

Docenić należy to, że K. Woźniewski już w 2010 r. dostrzegł, że elektroniczna forma czynności procesowej będzie umożliwiać dokonywanie nie tylko tych czynności przyjmujących postać oświadczeń woli, ale również tych w innej postaci²⁸⁹. Niewykluczone, że Autor miał na myśli możliwość dokonywania czynności w formie elektronicznej przy zachowaniu postaci tekstowej, jak i postaci dźwiękowej.

Czas pandemii COVID-19 rozszerzył możliwości udziału w rozprawie i posiedzeniu na odległość. W tym czasie uczestnicy procesu próbowali również składać oświadczenia w formie elektronicznej, jednak spotkało się to z dezaprobatą Sądu Najwyższego. Zwrócił on uwagę na niemożność wnoszenia pism procesowych, w tym środków zaskarżenia z wykorzystaniem urządzenia do komunikowania się na odległość, także w formie elektronicznej przy wykorzystaniu podpisu elektronicznego.²⁹⁰

Zważywszy na ww. diagnozę wskazującą na niepełny obraz informatyzacji postępowania karnego można wyprowadzić postulat *de lege ferenda*, polegający na tym,

²⁸⁸ Sygnał cyfrowy (ang. digital signal) – sygnał o wartości zero lub jeden zrozumiały dla komputera – W. Furmanek, W. Lib, W. Walat, *Ilustrowany Słownik Informatyczny. Podstawy informatyki z ilustracjami i objaśnieniami*, Wrocław 2004, s. 23.

²⁸⁹ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 102.

²⁹⁰ Postanowienie SN z 14.05.2020 r., III KZ 20/20, LEX nr 3175584; Postanowienie SN z 13.04.2022 r., IV KZ 9/22, LEX nr 3421930.

aby na wzór Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzić do Kodeksu postępowania karnego przepis, który wprost stanowiłby o możliwości dokonywania czynności procesowych w formie elektronicznej. Postulat ten zostanie zrealizowany dopiero 1.10.2029 r., gdyż to właśnie wtedy wejdzie w życie część przepisów u.dor.elekt., która całkowicie zmieni brzmienie art. 116 k.p.k. z:

„Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, strony i inni uprawnieni do wzięcia udziału w czynności procesowej mogą składać wnioski i inne oświadczenia na piśmie albo ustnie do protokołu.”

na brzmienie z art. 82 pkt 3 u.dor.elekt.:

„§ 1. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, strony i inni uprawnieni do wzięcia udziału w czynności procesowej mogą składać oświadczenia, w tym wnioski, na piśmie albo ustnie do protokołu. Za oświadczenie złożone na piśmie uważa się również oświadczenie złożone elektronicznie.

§ 2. Oświadczenie składane elektronicznie opatruje się kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym i wysyła na adres do doręczeń elektronicznych, o którym mowa w art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 18 listopada 2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz. U. poz. 2320), zwany dalej "adresem do doręczeń elektronicznych", wpisany do bazy adresów elektronicznych, o której mowa w art. 25 tej ustawy.

§ 3. Oświadczenie złożone elektronicznie włącza się do akt sprawy.”.

Pozytywnie należy ocenić następujące rozwiązania przewidziane w znowelizowanym przepisie:

- 1) Zrównanie mocy oświadczeń złożonych w formie elektronicznej z tymi wnoszonymi w formie pisemnej (przyszłe brzmienie art. 116 §1 zd. 2 k.p.k.) – stanowi to zrównoważony sposób informatyzacji postępowania poprzez wprowadzenie formy elektronicznej na karty Kodeksu postępowania karnego. Niefaworyzowanie jej na tle formy pisemnej odpowiada potrzebie uwzględnienia sytuacji wykluczonych cyfrowo uczestników procesu karnego, którzy nadal będą mogli uczestniczyć w tradycyjnych czynnościach procesowych.
- 2) Wprowadzenie wymogu uwierzytelnienia e-czynności procesowych (przyszłe brzmienie art. 116 §2 k.p.k.) – jest to jeden z najważniejszych modelowo elementów e-czynności procesowych, który w chwili obecnej nie występuje w procesie karnym. Dzięki wykorzystaniu kwalifikowanego podpisu

elektronicznego, podpisu zaufanego oraz podpisu osobistego możliwe będzie zwiększenie pewności w zakresie autentyczności podmiotów dokonujących e-czynności procesowe. Więcej uwagi temu rozwiązaniu poświęcono w rozdziale V.

Wątpliwości powstałe na tle tej nowelizacji sprowadzają się do:

- 1) Sposobu włączenia oświadczeń złożonych elektronicznie do akt sprawy (przyszłe brzmienie art. 116 §3 k.p.k.) – sformułowany obowiązek nie wskazuje w jaki sposób ma to nastąpić lub w jakiej formie mają być prowadzone akta. Dopiero praktyka odpowie na pytanie, czy takie uzupełnianie akt sprawy przyjmie postać sprzeczną z ideą informatyzacji, tj. nastąpi poprzez wydrukowanie oświadczeń wniesionych w formie elektronicznej lub rozwiązanie pochodne, tj. utrwalenie ich na innym nośniku danych (np. płycie CD, karcie pamięci) a następnie fizyczne umieszczenie ich w aktach sprawy. Należy żywić nadzieję, że wówczas dopuszczalne będzie prowadzenie w pełni elektronicznych akt sprawy, a włączenie pliku z tak wniesionym oświadczeniem do oprogramowania odpowiedzialnego za prowadzenie akt sprawy będzie czynić zadość ustawowemu obowiązkowi.
- 2) Uznania formy elektronicznej za rodzaj formy pisemnej (przyszłe brzmienie art. 116 §1 zd. 2 k.p.k.) – kierując się wykładnią językową dochodzi się do wniosku, że poprzez użycie zwrotu „*Za oświadczenie złożone na piśmie uważa się również oświadczenie złożone elektroniczne*” ustawodawca nie tylko zrównał moc tych dwóch form (co uznano za zabieg słuszny), lecz także uznał formę elektroniczną za rodzaj formy pisemnej. W ten sposób nie tylko wykluczono postać dźwiękową elektronicznej formy e-czynności procesowej, lecz także zobowiązano uprawnionych do wzięcia udziału w e-czynności procesowej do zachowania wymogów pisma procesowego przy składaniu elektronicznego oświadczenia. Ostatnie spostrzeżenie należy ocenić pozytywnie, jeżeli przepis szczególny doprecyzuje szczególne wymagania składania takich pism wynikające z potrzeby skorzystania z pomocy urządzeń elektronicznych (jak np. potrzeba uwierzytelnienia).

Jak wyżej wskazano, forma elektroniczna czynności jest konstruktem zmiennym pod względem nośnika informacji. W przepisach poświęconym poszczególnym e-czynnościom procesowym ustawodawca wskazując na minimalne rodzajowe wymagania techniczne określa jakiego rodzaju urządzenie elektroniczne niezbędne jest do

zachowania formy elektronicznej czynności procesowej. Ze względu na ciągły rozwój technologiczny nie należy precyzować w ustawie jakiego rodzaju urządzenie ma być wykorzystane do dokonywania e-czynności procesowej. Współcześnie możliwości techniczne urządzeń mobilnych (np. smartfonów, tabletów) są zbliżone do komputerów (stacjonarnych i przenośnych), co czyni je technicznie zdolnymi do czynienia zadość elektronicznej formie czynności procesowych.

Wprowadzenie do ustawy karnoprocessowej przepisu w którym wprost zostanie wskazana forma elektroniczna nie oznaczałoby, że e-czynności procesowe w pewien niespodziewany sposób przyjęłyby postać plików elektronicznych, które nie będą możliwe do rozszyfrowania przez jakiegokolwiek z uczestników procesu karnego. Formalne wyodrębnienie formy elektronicznej pozwoli wdrożyć jednolity standard ich procesowej obecności oraz związane z nim mechanizmy bezpieczeństwa poprzez przyjęcie określonych sposobów uwierzytelnienia uczestników procesu dokonujących i uczestniczących w e-czynnościach procesowych.

Należy zastanowić się, czy wprowadzenie powyższej zmiany w zakresie formy czynności procesowych spowodowałoby zachwianie formalizmu procesowego. Według J. Kosowskiego wykorzystywanie urządzeń elektronicznych na potrzeby dokonywania czynności procesowych stanowi przejaw odformalizowania postępowania karnego²⁹¹. Nie należałoby tego negatywnie oceniać, gdyż taki zabieg mógłby sprawić, że postępowanie karne stałoby się bardziej „przystępne”, tj. w ten sposób mogłaby zostać zwiększona dostępność do wymiaru sprawiedliwości w zakresie spraw karnych o której wspomniano w rozdziale I.

Mając na uwadze treść eIDAS 2.0 (ang. electronic IDentification, Authentication and trust Services 2.0; pol. elektroniczna identyfikacja, uwierzytelnianie i usługi zaufania) ustawodawca polski powinien uwzględnić możliwość wnoszenia wszystkich dokumentów elektronicznie. Przez „dokument elektroniczny” rozumie się „każdą treść przechowywaną w postaci elektronicznej, w szczególności tekst lub nagranie dźwiękowe, wizualne lub audiowizualne” (art. 3 ust. 35 eIDAS 2.0). Prawodawca wskazuje na otwarty katalog treści przechowywanych w formie elektronicznej, przytaczając jedynie cztery z rodzajów plików. Nie wyklucza to jednak możliwości korzystania z elektronicznych dokumentów zapisanych w innych formatach plików.

²⁹¹ J. Kosowski, *Odformalizowane i elektronizacja jako kierunek rozwoju postępowania karnego* [w:] *e-Wymiar sprawiedliwości w aspekcie europejskim*, red. B. Śliwczyński, L. Łuczak-Noworolnik, Poznań 2016, s. 99-108.

Podsumowując, elektroniczna forma dokonywania czynności procesowych jest przewidziana w aktualnym brzmieniu Kodeksu postępowania karnego, co pozwala w dalszej kolejności na wyodrębnienie spośród rodzajów czynności procesowych grupy e-czynności procesowych. Ustawa karnoprosowa w brzmieniu aktualnym na dzień czynienia niniejszych analiz, nie zawiera jednak przepisów wskazujących *expressis verbis* jej obecność. Zmiana w tym zakresie została już jednak dokonana, jednak z uwagi na konieczność zachowania okresu dostosowawczego prawodawca wprowadza bardzo długie *vacatio legis* przewidując, że nowe przepisy zrównujące pod względem skutków procesowych elektroniczną postać oświadczeń procesowych za równoważną z ich formą pisemną zaczną obwierać dopiero w 2029 r.. Niezależnie od tego, że dokonywanie e-czynności *de lege lata* nie jest wprost przewidziane w Kodeksie postępowania karnego, należy przyjąć i postulować, by czynności procesowe podejmowane jednak w formie elektronicznej zapewniały oskarżonemu i innym uczestnikom procesu pełną gwarancję praw, które przysługiwałyby im w każdym postępowaniu sądowym – tj. również w tym prowadzonym bez wykorzystania e-czynności procesowych²⁹².

2.2. Miejsce dokonania e-czynności procesowych

Pojęcie miejsca czynności procesowej nie jest obce ustawodawcy. W art. 117 § 1 k.p.k. wspominał on o miejscu przeprowadzenia czynności procesowej, jednocześnie wprowadzając obowiązek poinformowania uprawnionego do wzięcia udziału w danej czynności procesowej o jej miejscu i czasie (chyba, że ustawa stanowi inaczej). Mimo tego w ustawie nie odnajdzie się definicji legalnej miejsca dokonania czynności procesowej. Zazwyczaj w treści zawiadomienia lub wezwania jako miejsce przeprowadzenia czynności procesowej wskazuje się na siedzibę organu mającego ją przeprowadzić, np. Komisariat Policji Szczecin-Śródmieście, Sąd Rejonowy w Świebodzinie, Prokuratura Okręgowa w Lublinie. Czynności procesowe dokonywane przez organ co do zasady mają miejsce w jego siedzibie²⁹³. W drodze wyjątku organ procesowy może podejmować czynności poza swoją siedzibą, gdy ich przeprowadzenie tego wymaga, do takich miejsc należą m.in. miejsce:

- 1) oględzin rzeczy, miejsca lub zwłok (art. 207 k.p.k.);

²⁹² Na wzór uwagi dot. sytuacji pozwanego w procesie cywilnym z wykorzystaniem elektronicznej formy czynności sądowych sformułowanej przez S. Soltysika i D. Zawistowskiego: S. Soltysik, D. Zawistowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom. II. Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, art. 505(30), LEX/el.

²⁹³ S. Kalinowski, *Polski...*, s. 354.

- 2) otwarcia zwłok (art. 209 k.p.k.);
- 3) wyjęcia zwłok z grobu (art. 210 k.p.k.);
- 4) przeprowadzenia eksperymentu procesowego (art. 211 k.p.k.);
- 5) przeprowadzenia dowodu przez sąd wezwany (art. 396 k.p.k.);

Omawiając te zagadnienie koniecznie należy przytoczyć sformułowane przez K. Woźniewskiego dyrektywy dotyczące miejsca przeprowadzenia czynności procesowych, które zaktualizowano przy uwzględnieniu aktualnego brzmienia niżej wymienionych aktów prawnych:

- 1) w postępowaniu przygotowawczym – na podstawie § 152 reg. prok. – reguła polegająca na przeprowadzaniu przez prokuratora czynności osobistego przesłuchania w postępowaniu przygotowawczym w siedzibie prokuratury z możliwością czynienia w tym przedmiocie wyjątków (prawodawca wskazuje na domyślny wybór siedziby prokuratury jako miejsca czynności „chyba że szczególne względy stoją temu na przeszkodzie”);
- 2) w postępowaniu jurysdykcyjnym – regułą jest przeprowadzanie czynności w budynku sądu, a w drodze wyjątku poza siedzibą sądu w granicach swojej właściwości miejscowej lub poza obszarem swojej właściwości (na podstawie art. 43 § 1 p.u.s.p.).²⁹⁴

Nie ma wątpliwości, że takie czynności jak np. czynność przesłuchania świadka w postępowaniu przygotowawczym przeprowadzana przez prokuratora ma miejsce w siedzibie prokuratury, a czynność wniesienia przez obrońcę wniosku dowodowego na rozprawie ma miejsce na sali rozpraw w budynku sądu. Sytuacja komplikuje się wtedy, gdy wspomniane czynności procesowe są przeprowadzane w formie elektronicznej, tj. na odległość za pomocą urządzeń elektronicznych. Trud w ustaleniu miejsca dokonania e-czynności procesowej uzasadniony jest tym, że opierają się one na braku fizycznej obecności w siedzibie organu procesowego, w tym budynku sądu, który stanowi miejsce dokonania zwykłych czynności procesowych w postępowaniu jurysdykcyjnym.

W tym miejscu należy wskazać na poczynione przez D. Świeckiego spostrzeżenia dot. różnic pomiędzy „stawiennictwem” na rozprawie a „obecnością” na rozprawie czy „udziałem” w rozprawie. Przez stawiennictwo należy rozumieć osobiste stawiennictwo na sali rozpraw, powiązane jest zatem z fizycznym przybyciem do budynku sądu Obecność w przypadku hybrydowego posiedzenia prowadzonego na odległość, na

²⁹⁴ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 143.

kanwie art. 100 § 10 k.p.k. nie jest tożsama z obecnością na sali posiedzeń podczas ogłaszania wyroku a jedynie przyznaje się jej taki status („uznaje się”).²⁹⁵. Można zatem wskazywać na obecność w przypadku zdalnego udziału, polega ona wówczas na możliwości obserwacji. Natomiast „udział” polega na możliwości dokonywania czynności procesowych, a wskazywanie na udział w e-czynnościach jest dopuszczalne.

Dalsze rozważania w tym przedmiocie pozwolą udzielić odpowiedzi na następujące pytanie – jeżeli w przypadku zwykłych czynności miejscem ich przeprowadzenia jest siedziba (budynek) organu procesowego, to dlaczego w przypadku e-czynności procesowej miałyby być inaczej? Osoba wezwana do wzięcia udziału w postępowaniu, np. w charakterze świadka, zostaje wezwana do stawiennictwa w siedzibie organu. W przypadku możliwości uczestniczenia w rozprawie na odległość z jednoczesnym, bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku nie sporządza się specjalnego wezwania wskazującego na inne miejsce przeprowadzenia czynności przesłuchania świadka. Pozostając z przykładem świadka przesłuchiwanego na odległość w trybie art. 177 § 1a k.p.k. można zatem określić dwie lokalizacje – miejsce przebywania organu procesowego oraz miejsce przebywania świadka, które możliwe jest do określenia za pomocą współrzędnych geograficznych lub adresu.

W przypadku zwykłej czynności procesowej z udziałem oskarżonego pojawia się kolejna lokalizacja, a mianowicie miejsce przebywania obrońcy, które w trakcie jej przebiegu powinno być tożsame z miejscem przebywania oskarżonego. Analizując e-czynność przesłuchania oskarżonego uczestniczącego w rozprawie z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego, bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku posiadającego obrońcę sytuacja nieco się komplikuje (art. 374 § 6 k.p.k.). W takim przypadku pojawia się więcej zmiennych – można wskazać na stałe miejsce przebywania organu procesowego (np. sala rozpraw nr 1 w Sądzie Rejonowym Szczecin-Centrum w Szczecinie), miejsce przebywania oskarżonego (ta sama sala rozpraw w której znajduje się organ procesowy albo np. Areszt Śledczy w Szczecinie) oraz miejsce przebywania obrońcy (ta sama sala rozpraw w której znajduje się organ procesowy albo miejsce przebywania oskarżonego pozbawionego wolności). Jeszcze więcej zmiennych pojawia się w przypadku, gdy oskarżony korzysta z pomocy kilku obrońców np. trzech (art. 77 k.p.k.). Każdy z nich może wybrać czy będzie uczestniczyć w rozprawie w miejscu

²⁹⁵ D. Świecki, *Kodeks ...*, art. 374, nb 15, LEX/el.

przebywania oskarżonego pozbawionego wolności, czy w miejscu przebywania organu procesowego.

Przyjmując, zgodnie z przyjętymi wcześniej założeniami odnośnie do elektronicznej formy e-czynności procesowych, że są one dokonywane z pomocą urządzeń elektronicznych wykorzystujących Internet do komunikacji na odległość należy rozważyć czy miejscem ich dokonania jest właśnie Internet, jako jeden z obszarów cyberprzestrzeni²⁹⁶. W takiej sytuacji nie byłoby możliwości wskazania w protokole dokładnego miejsca przeprowadzenia e-czynności procesowej, nawet przez wskazanie jego współrzędnych geograficznych. Uzasadnione jest to związanymi z cyberprzestrzenią zjawiskami przypadkowości oraz wielomiejscowości skutku²⁹⁷.

Cyberprzestrzeń, w tym Internet, nie jest, jak mogłoby się wydawać, bytem niematerialnym. Składniki, które budują tę infrastrukturę znajdują się w pamięci konkretnych serwerów²⁹⁸, a więc mają swoje odzwierciedlenie w świecie rzeczywistym. Dokonując jednak poszukiwania miejsca dokonania e-czynności procesowej na podstawie miejsca, w którym znajduje się serwer, na którym to znajdują się zasoby niezbędne do jej przeprowadzenia (oprogramowanie oraz treść e-czynności procesowej) doprowadziłoby to do konieczności każdorazowego ustalania wspomnianych okoliczności. Organ procesowy zamiast korzystać z zalet wynikających z informatyzacji procesu karnego stałby się jej niewolnikiem poświęcając czas na ustalenie czegoś, co nie miałoby znaczenia dla realizacji celów postępowania. Nie oznacza to, że miejsce w którym znajdują się serwery obsługujące przepływ danych z zakresu wymiaru sprawiedliwości nie jest istotne. Nieadekwatne byłoby obciążanie sądu lub prokuratora koniecznością ustalania tego miejsca zważywszy na potrzebę zabezpieczenia dokumentów elektronicznych czy przeprowadzenia niejawniej komunikacji na odległość. Obowiązek ten powinien spoczywać na Ministerstwie Sprawiedliwości, które systemowo powinno zapewnić ramy funkcjonowania infrastruktury elektronicznej wymiaru

²⁹⁶ Jak wskazuje J. Worona: „Cyberprzestrzeni nie można utożsamiać z Internetem. Ma ona szerszy charakter, jest przestrzenią cyfrowej działalności człowieka, lecz w dużej mierze bazuje właśnie na sieci Internet.” – J. Worona, *Pojęcie cyberprzestrzeni* [w:] *Cyberprzestrzeń a prawo międzynarodowe. Status quo i perspektywy*, J. Worona, WKP 2020, LEX/el.

²⁹⁷ J. Worona, *Próba identyfikacji właściwych przedmiotowo norm wobec cyberprzestrzeni* [w:] *Cyberprzestrzeń a prawo międzynarodowe. Status quo i perspektywy*, J. Worona, WKP 2020, LEX/el.

²⁹⁸ Serwer – w sieciach komputerowych: komputer lub program przeznaczony do obsługi użytkowników przez udostępnianie ich komputerom swoich zasobów i wykonywanie otrzymanych poleceń – Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „serwer”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/serwer;2575297.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

sprawiedliwości, w tym odpowiednich systemów teleinformatycznych nie budzących wątpliwości co do m.in. ich integralności czy bezpieczeństwa.

Miejsce dokonania czynności w formie elektronicznej zależy od rodzaju tej czynności. Inaczej określone zostanie miejsce dokonania e-czynności doręczenia, a inaczej e-czynności przesłuchania świadka. Konieczne jest wypracowanie w tym zakresie określonych wzorców, które zostaną przyjęte przez praktykę wymiaru sprawiedliwości zapobiegając wspomnianym wcześniej czasochłonnym poszukiwaniom, co stanowi postulat *de lege ferenda* pod adresem ustawodawcy.

Jeżeli czynność procesową jest czynnością procesową organu ją przeprowadzającego, to miejscem dokonania e-czynności procesowej powinno być miejsce, w którym znajduje się organ procesowy (jest to zazwyczaj jego siedziba). Oczywiście pojęcie organu jest tu użyte w sposób generalny, w istocie *in concreto* chodzi o dany skład orzekający wyznaczony do danej sprawy i podejmujący *in gremio* aktywność procesową związaną z udziałem w tej sprawie. Protokół sporządzany z czynności procesowych dokonywanych przez ten organ (zgodnie z art. 143 k.p.k.) powinien zawierać adnotację o miejscu przebywania osoby biorącej udział w e-czynności procesowej na odległość. Niniejsza informacja powinna odzwierciedlać rzeczywisty obraz prowadzonego postępowania. Przepisy nie wskazują w jaki sposób organ ma uzyskać informację o miejscu przebywania uczestnika procesu, gdyż co do zasady uczestniczy on w niej w miejscu przebywania organu. Wydaje się, że w takiej sytuacji *de lege lata* organ powinien uwzględnić informację o miejscu jego przebywania (np. oskarżonego), która wynika z zarządzenia przewodniczącego wskazującego w którym miejscu powinien on wziąć udział w e-czynności na odległość (np. na podstawie art. 374 § 4 k.p.k.).

W aktualnym stanie prawnym uczestnik biorący udział w e-czynności na odległość nie może znajdować się w dowolnym miejscu, a tylko tym wskazanym w ustawie. Prowadzi to do wniosku, że na tym etapie informatyzacji procesu karnego ustalanie miejsca jego przebywania nie wymaga uzyskiwania od niego informacji w tym zakresie. W sytuacji, gdy możliwe będzie wzięcie udziału na odległość w e-czynności z dowolnego miejsca, wówczas należałoby uzyskać od takiego uczestnika oświadczenie (złożone ustnie do protokołu) w którym wskazywałby gdzie się znajduje.

W tym miejscu należy wskazać na podział e-czynności, który został dokładnie scharakteryzowany w następnym rozdziale. Ustalając miejsce dokonania e-czynności trzeba mieć na względzie z którą z grup czynności ma się do czynienia:

- 1) e-czynności synchroniczne;
- 2) e-czynności asynchroniczne.

De lege lata miejsce dokonania e-czynności synchronicznej powinno być uzależnione od miejsca przebywania przeprowadzającego ją uczestnika procesu, przykładowo:

- 1) Przesłuchanie świadka na odległość – miejscem dokonania e-czynności procesowej jest miejsce przebywania organu; dodatkowo należałoby dodać adnotację wskazującą na miejsce przebywania świadka;
- 2) Przesłuchanie oskarżonego na odległość – miejscem dokonania e-czynności procesowej jest miejsce przebywania organu; dodatkowo należałoby dodać adnotację wskazującą na miejsce przebywania oskarżonego oraz jego obrońcy, jeżeli uczestniczył w przesłuchaniu.

De lege lata miejsce dokonania e-czynności asynchronicznych powinno mieścić się we wspomnianym dychotomicznym podziale miejsca, np. przy doręczeniu pisma procesowego – za miejsce dokonania takiej e-czynności procesowej należałoby uznać system teleinformatyczny. Oznacza to, że przy e-czynnościach asynchronicznych nie jest możliwe dokładne wskazanie miejsca ich dokonania. Wskazanie systemu teleinformatycznego jako miejsca e-czynności doręczenia skutkuje tym, że organ powinien wówczas stosować przepisy poświęcone doręczeniom w formie elektronicznej, a nie tym tradycyjnym (dotyczy to np. obliczania terminów).²⁹⁹

Określenie w protokole rozprawy lub posiedzenia okoliczności modalnych czynności procesowych, w tym miejsca ich przeprowadzenia ma o tyle istotne znaczenie, że umożliwia „stwierdzenie prawidłowości obsady sądu, udziału w rozprawie obrońcy w pewnych przypadkach obowiązkowe, początek terminu do założenia środka odwoławczego”³⁰⁰. Utrwalony w protokole okoliczności modalne mogą stanowić dla uprawnionych do wniesienia środka zaskarżenia podstawę do podniesienia zarzutu obrazy przepisów postępowania mogącej mieć wpływ na treść orzeczenia (art. 438 pkt 2 k.p.k.), np. w sytuacji, gdy organ procesowy przeprowadzający e-czynność procesową będzie znajdować się w innym miejscu niż to wynika z przepisów. Należy pamiętać o

²⁹⁹ Więcej informacji o doręczeniach elektronicznych znajduje się w rozdziale V.

³⁰⁰ Wyrok SN z 29.06.1956 r., II K 879/55, LEX nr 118451.

tym, aby protokół odzwierciedlał rzeczywisty przebieg czynności³⁰¹, w tym miejsce jej dokonania.

2.3. Czas dokonania e-czynności procesowych

Jak już wspomniano w rozdziale II, czas jako przestrzeń zawarta w określonych jednostkach miary (godziny, dni, miesiące) zawarta w określonych granicach (początek terminu, koniec terminu), bywa określany przez niektórych przedstawicieli doktryny mianem zdarzenia procesowego³⁰². Należy jednak opowiedzieć się za zwolennikami³⁰³ stanowiska odmiennego, według którego nie powinien być on charakteryzowany w ten sposób. Czas stanowi bowiem jedną z wielkości niefizykalnych, która ze swej natury ma szczególne znaczenie dla procesu karnego. Z pojęciem czasu, jego dokładnego wskazania albo upływu wiąże się nie tylko konieczność ustalenia w postępowaniu karnym dokładnego momentu popełnienia czynu zabronionego (arg. z art. 332 §1 pkt 2 k.p.k.), ale również konieczność dokonywania i dokumentowania czynności procesowej zgodnie z rzeczywistym jej przebiegiem.

Ustalenie czasu dokonania e-czynności procesowych jest niezwykle istotne z perspektywy ich dalszych skutków procesowych. Od dokładnego wskazania momentu, w którym e-czynność procesowa została dokonana zależy to od kiedy będą liczone terminy procesowe, np. na wniesienie środka odwoławczego.

Jak wyżej wskazano określanie miejsca dokonania czynności procesowej w formie elektronicznej wymaga szerszego spojrzenia na to zagadnienie, a problemem do rozważenia jest czy w przypadku określenia czasu dokonania takiej czynności procesowej zachodzą jakieś odmienności w stosunku do przyjętych w Kodeksie postępowania karnego reguł postępowania. Przed przystąpieniem do dalszych analiz wypada wskazać, że zakreslenie czasu dokonania czynności procesowej jako okoliczności modalnej powinno odpowiadać rzeczywistej chwili jej dokonywania, gdyż jakiegokolwiek odchylenia w tym zakresie mogłyby prowadzić do nadużyć w sferze uprawnień uczestników procesowych.

³⁰¹ T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, wyd. III, Zakamycze 2003, s. 399.

³⁰² T. Grzegorzczuk, *Czynności procesowe w postępowaniu karnym*, Warszawa 1998, s. 3.

³⁰³ M. Cieślak, *Polska...*, s. 49; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 46.

Na tym tle możliwe jest przyjęcie dychotomicznego podziału e-czynności procesowych przyjmując za kryterium czas ich dokonania. Przy takim ujęciu tego zagadnienia wyróżnić można:

- 1) E-czynności synchroniczne;
- 2) E-czynności asynchroniczne.

Kluczowe dla zrozumienia powyższego podziału jest przyjęcie jako cechy dystynktywnej pojęcia synchronizmu, który oznacza „zbieżność w czasie dwóch (lub więcej) zjawisk, przebiegów fiz., procesów, czynności”³⁰⁴. Takie kryterium pozwala zauważyć e-czynności procesowe, które dzieją się w czasie rzeczywistym i wymagają jednoczesnej obecności wszystkich uczestników tej czynności oraz te, które są tych cech pozbawione.

Ustawodawca opisując e-czynności synchroniczne posługuje się pojęciem „bezpośredniości” wskazując na „jednoczesny, bezpośredni przekazu obrazu i dźwięku” (np. art. 374 k.p.k.). Jak wskazano już w rozdziale II, bezpośredniość ta rozumiana jest jako transmisja obrazu i dźwięku w czasie rzeczywistym. Wyklucza to korzystanie z przygotowanych wcześniej materiałów audiowizualnych, które mogłyby być wykorzystywane jako substytut zeznań świadka. Dzięki temu organ procesowy może zetknąć się „na żywo” z uczestnikiem procesu (np. oskarżonym) i w czasie rzeczywistym przeprowadzać e-czynność przesłuchania. Taka czynność wymaga nie tylko zachowania ww. bezpośredniości transmisji, ale również jednoczesności. Nie jest to jednak tylko jednoczesność obrazu i dźwięku na którą *expressis verbis* wskazuje ustawa – ta polega na równoczesnym transmitowaniu obrazu i dźwięku. Dla zachowania synchroniczności e-czynności wymagana jest również jednoczesność podmiotowa. Polega ona na jednoczesnej obecności uczestników procesowych biorących udział w czynności procesowej w określonym czasie (np. w trakcie ustalonego wcześniej terminu rozprawy). Można zilustrować to, jeżeli spojrzeć się na przesłuchanie świadka na odległość w sposób wielowymiarowy. Czynność ta jest jednocześnie:

- 1) E-czynnością procesową – dokonywana jest w formie elektronicznej, z pomocą urządzeń elektronicznych;
- 2) Czynnością procesową receptywną (sposprzeżeniem procesowym) – organ przyjmuje zeznania świadka;

³⁰⁴ Encyklopedia PWN, hasło: „synchronizm”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/synchronizm;3982060.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

- 3) Czynnością procesową zbiorową – uczestniczą w niej organ procesowy oraz świadek.

Nie jest możliwe przeprowadzenie e-czynności przesłuchania świadka, jeżeli nie zachowa się następujących warunków koniecznych:

- 1) Bezpośredniość przekazu obrazu i dźwięku – transmisja obrazu i dźwięku w czasie rzeczywistym;
- 2) Jednoczesność przekazu obrazu i dźwięku – równoczesna transmisja obrazu i dźwięku;
- 3) Jednoczesność podmiotowa – równoczesna obecność wszystkich uczestników czynności procesowej.

Synchroniczność jako cecha czynności procesowych towarzyszy od zawsze m.in. zwykłym czynnościom procesowym podejmowanym w trakcie rozprawy. Jest ona nierozdzielnie osadzona w czasie. Elektroniczna forma czynności procesowych umożliwia zachowanie tej cechy umożliwiając jednocześnie dokonywanie jej na odległość. W związku z tym określenie czasu dokonania e-czynności synchronicznej nie wymaga zmian w tym zakresie, dotychczasowy sposób odnotowywania tego w protokole rozprawy wydaje się być wystarczający.

Asynchroniczność naturalnie jako antonim synchroniczności odznacza się przeciwnym znaczeniem. Polega ona na niezbieżności w czasie kilku zjawisk, czynności, procesów³⁰⁵. Czynności procesowe, którym można przypisać tę cechę nie zostały wyróżnione w ustawie - ustawodawca nie posługuje się pojęciem „niejednoczesności”, czy „asynchroniczności”. Mimo braku wyraźnego wskazania ich charakteru, występują one zarówno jako zwykłe czynności procesowe, jak i e-czynności procesowe. Czynnościami procesowymi asynchronicznymi są te, które nie wymagają jednoczesnego udziału kilku uczestników postępowania oraz mogą odbywać się względnie w oderwaniu od czasu. Polega to na tym, że tak jak dla każdej czynności procesowej – należy przypisać im czas ich dokonania, gdyż wiąże się to z określonymi skutkami (np. utratą uprawnienia do zaskarżenia wyroku) – jednak dokładny czas ich dokonania uzależniony jest woli uczestnika procesu. Decyzyjność ta ograniczona jest przepisami ustawy, która wskazuje w jakim terminie uczestnik uprawniony jest do dokonania określonej czynności, np. 14-dniowy termin do wniesienia apelacji liczony od daty doręczenia wyroku z uzasadnieniem (art. 445 § 1 k.p.k.).

³⁰⁵ Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „asynchronizm”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/asynchronizm;2441694.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

Porównując asynchroniczność e-czynności procesowych z tą występującą wśród zwykłych czynności należy wskazać, że ta przypisywana e-czynnościom docelowo będzie mieć szerszy zakres. Informatyzacja doręczeń powinna zmierzać do tego, aby każdy z uczestników procesu karnego mógł wnieść pismo procesowe w formie elektronicznej o dowolnej godzinie (np. w niedzielę o godz. 2.00). W przypadku zwykłych czynności procesowych, czas na wniesienie tradycyjnego pisma wymaga od uczestnika procesu dostosowania się do godzin pracy biura podawczego sądu albo placówki pocztowej. Czas dokonania czynności asynchronicznych można rozróżnić w następujący sposób:

- 1) Dla wniesienia dokumentu w formie pisemnej w biurze podawczym sądu – znaczenie ma dokładny czas w którym go wniesiono, tożsamy z wpłynięciem dokumentu do sądu.
- 2) Dla wniesienia dokumentu w formie pisemnej za pomocą operatora pocztowego – znaczenie ma czas nadania przesyłki w placówce pocztowej, a następnie czas wpłynięcia dokumentu do sądu;
- 3) Dla wniesienia dokumentu elektronicznego za pomocą systemu teleinformatycznego – znaczenie ma dokładny czas umieszczenia go w systemie teleinformatycznym.

Ilustracja 1. Zakładka „Moje doręczenia” w portalu informacyjnym.

Status: Wszystkie					Ustawienia	Zmodyfikuj
Identyfikator	- Sąd - Wydział - Sygnatura	- Data umieszczenia w PI - Data doręczenia - Data zwrotu	- Adresat - Odebrana przez	- Ilość załączników - Status		
Identyfikator: WR/D/000001605 Sąd: Sąd Rejonowy w Opolu Wydział: I Wydział Cywilny Sygnatura: I C 16/21		Data umieszczenia w PI: 01.11.2021 22:11:53 Data doręczenia: 01.11.2021 22:15:23 Data zwrotu: Status: Doręczone	Adresat: Piotr Adam Orzeł Odebrana przez: Piotr Adam Orzeł Ilość załączników: 2		Szczegóły	
Identyfikator: WR/D/000001604 Sąd: Sąd Rejonowy w Opolu Wydział: I Wydział Cywilny Sygnatura: I C 16/21		Data umieszczenia w PI: 01.11.2021 21:41:51 Data doręczenia: 01.11.2021 21:47:12 Data zwrotu: Status: Doręczone	Adresat: Piotr Adam Orzeł Odebrana przez: Piotr Adam Orzeł Ilość załączników: 3		Szczegóły	
Identyfikator: WR/D/000001603 Sąd: Sąd Apelacyjny we Wrocławiu Wydział: I Wydział Cywilny Sygnatura: I ACa 71/21		Data umieszczenia w PI: 31.10.2021 23:14:27 Data doręczenia: 31.10.2021 23:20:28 Data zwrotu: Status: Doręczone	Adresat: Piotr Adam Orzeł Odebrana przez: Piotr Adam Orzeł Ilość załączników: 2		Szczegóły	
Identyfikator: WR/D/000001601 Sąd: Sąd Apelacyjny we Wrocławiu Wydział: I Wydział Cywilny Sygnatura: I ACa 67/21		Data umieszczenia w PI: 30.10.2021 15:14:36 Data doręczenia: 30.10.2021 15:52:36 Data zwrotu: Status: Doręczone	Adresat: Piotr Adam Orzeł Odebrana przez: Piotr Adam Orzeł Ilość załączników: 5		Szczegóły	
Identyfikator: WR/D/000001598 Sąd: Sąd Apelacyjny we Wrocławiu Wydział: I Wydział Cywilny Sygnatura: I ACa 67/21		Data umieszczenia w PI: 30.10.2021 15:14:35 Data doręczenia: Data zwrotu: Status: Nidoreczone	Adresat: Piotr Adam Orzeł Odebrana przez: Ilość załączników: 1		Odbierz	

Źródło: Instrukcja odbierania pism sądowych w portalu informacyjnym,

https://portal.rzeszow.sa.gov.pl/zalacznik/Instrukcja_odbierania_pism_s%C4%85dowych_w_Portalu_Informacyjnym.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.)

Wybór e-czynności procesowej asynchronicznej zapewnia nie tylko dokładne ustalenie chwili, w której wniesiono dokument (jak widać na powyższej grafice z portalu informacyjnego – z dokładnością do jednej sekundy), ale umożliwia wnoszenie ich o dowolnej godzinie z dowolnego miejsca na świecie (pod warunkiem, że uczestnik procesu ma dostęp do urządzenia elektronicznego z dostępem do Internetu). Dzięki temu możliwe jest zmniejszenie ilości papieru w obiegu korespondencji oraz skrócenie kolejek w placówkach operatora pocztowego, których to liczba zauważalnie się zmniejsza, a godziny ich otwarcia są skracane³⁰⁶.

Nie bez przyczyny omawiając zagadnienie asynchroniczności e-czynności procesowych za przykład wskazano wnoszenie dokumentów w formie elektronicznej, a więc w postaci tekstowej. W aktualnym stanie prawnym nie jest możliwe dokonywanie e-czynności asynchronicznych w postaci dźwiękowej, ta zarezerwowana jest dla e-czynności synchronicznych.

Zagadnienie czasu w przypadku e-czynności asynchronicznych związane jest przede wszystkim z czasem doręczenia pism procesowych. Aktualnie obowiązujący art. 133a k.p.k., który w marcu 2024 r.³⁰⁷ w sposób fragmentaryczny wprowadził do procesu karnego ww. elektroniczne doręczenia (e-doręczenia) wskazuje, że pismo uznaje się za doręczone w czasie, który wynika z treści dokumentu potwierdzającego doręczenie. Jest to zatem czas odzwierciedlający rzeczywistą chwilę odebrania pisma przez adresata w portalu informacyjnym.

Jeżeli jednak w systemie teleinformatycznym taki dokument potwierdzający odebranie pisma nie zostanie wygenerowany, tj. adresat nie odbierze pisma, wtedy po upływie 14 dni od umieszczenia treści pisma w portalu informacyjnym doręczenie uznaje się za skuteczne. Wprowadzono tu zatem fikcję doręczenia, która ma zapobiegać sytuacji w których np. adresat nie logowałby się do portalu informacyjnego albo po prostu nie odbierałby określonego pisma w zakładce „Moje doręczenia” powodując w ten sposób obstrukcję postępowania. Adresatami pism w portalu informacyjnym są podmioty profesjonalne, od których można wymagać więcej niż od nieprofesjonalnego uczestnika procesu karnego. Rozwiązanie to wydaje się być w pełni uzasadnione, gdyż ma

³⁰⁶ <https://www.money.pl/gospodarka/poczta-zlikwiduje-tysiace-etatow-placowki-ogranicza-dzialalnosc-7018136531807136a.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)

³⁰⁷ Nastąpiło to na podstawie nowelizacji z 7.07.2023 r.

pozytywny wpływ na szybkość postępowania i skierowane jest do podmiotów, które nie powinny mieć trudu z jego realizacją.³⁰⁸

Ilustracja 2. Elektroniczne potwierdzenie odbioru korespondencji w portalu informacyjnym.

Elektroniczne Potwierdzenie Odbioru Korespondencji		
Identyfikator:	WR/D/0000001594	
Nr korespondencji:	20002/E01/293/2021	
Sąd:	Sąd Apelacyjny we Wrocławiu	
Wydział:	I Wydział Cywilny	
Sygnatura:	I ACa 67/21	
Data umieszczenia w PI:	30.10.2021 15:14:35	
Adresat:	Piotr Adam Orzeł	
Odebrane przez:	Piotr Adam Orzeł	
Data doręczenia:	09.11.2021 11:48:01	
Status:	Doręczone	
Adnotacje:		
Lista załączników:		
Lp.	Nazwa załącznika	Suma kontrolna
1	sobota 30.10.2021 02 - Orzeł Piotr Adam	5178d644876a382d9132e5948e6c6829

Źródło: Instrukcja odbierania pism sądowych w portalu informacyjnym.

https://portal.rzeszow.sa.gov.pl/zalacznik/Instrukcja_odbierania_pism_s%C4%85dowych_w_Portalu_Informacyjnym.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.)

2.4. Język e-czynności procesowych

Językiem, który towarzyszy uczestnikom polskiego procesu karnego podczas przeprowadzania czynności procesowych jest język polski, będący językiem urzędowym (art. 5 § 1 p.u.s.p.). Jego nieznanomość nie stanowi jednak nieprzekraczalnej bariery w realizacji celów postępowania karnego. Korzystanie z nieodpłatnej pomocy tłumacza przysługuje wszystkim uczestnikom postępowania sądowego, którzy nie władają językiem polskim w stopniu wystarczającym (art. 5 § 1 p.u.s.p.). Mogą oni posługiwać się znanym im językiem bez uszczerbku dla swojej pozycji procesowej – co oznacza, że ustawodawca dopuszcza posługiwanie się językami obcymi w procesie karnym. Wymaga to jednak pomocy tłumacza. Szczegółowe regulacje w tym przedmiocie zawierają odpowiednie przepisy Kodeksu postępowania karnego (m.in. art. 56a, art. 72, art. 204 k.p.k.). Do osób potrzebujących pomocy tłumacza należy zaliczyć nie tylko osoby, które

³⁰⁸ Więcej informacji o e-czynności doręczeń znajduje się w rozdziale IV.

posługują się innym językiem (np. angielskim), ale również te, które posługują się językiem migowym (tj. osoby niesłyszące). Brak przekładu (tłumaczenia) czynności procesowych podejmowanych przez ww. osoby nie oznacza, że czynności te są nieistniejące. Na tym etapie jako czynności niepełne, nie mogą zostać rozpoznane. Dopiero po uzyskaniu ich przekładu organ procesowy może pochylić się nad określoną czynnością procesową³⁰⁹.

Nie inaczej jest w przypadku e-czynności procesowych. Ich dokonanie nadal wymaga posługiwania się językiem polskim, a w przypadku posługiwania się nim w sposób niewystarczający – pomocy tłumacza. Ustawa karnoprosowa zawiera osobne regulacje poświęcone pomocy tłumacza w przypadku dokonywania synchronicznych e-czynności procesowych przyjmujących postać dźwiękową (np. e-czynności przesłuchania oskarżonego na odległość z art. 374 § 8 k.p.k.).

Zastanawiające może być to, czy potrzeba skorzystania z urządzeń elektronicznych wynikająca ze specyfiki e-czynności procesowych wymusza na uczestnikach postępowania znajomość jakiegokolwiek z języków programowania. Przez język programowania rozumie się język formalny określający zasady zapisu programów dla komputerów (do takich języków można zaliczyć np. Java, Pascal, C++)³¹⁰. Obecne w Kodeksie e-czynności procesowe nie wymagają takiej znajomości i nie wydaje się, aby ustawodawca wprowadzając w przyszłości kolejne z nich, wymuszał na uczestnikach postępowania pozyskanie tej wiedzy. Można wskazać na jedną grupę uczestników postępowania, od której można wymagać znajomości języków programowania, w pewnych, wynikających z przebiegu postępowania okolicznościach. Dotyczy to biegłych z zakresu informatyki czy systemów informatycznych, posiadających wiadomości specjalne w tym przedmiocie w sytuacji, gdy ich wiedza byłaby niezbędna dla sądu w toku prowadzonego postępowania.

Dostępne urządzenia elektroniczne wraz z ich oprogramowaniem są zaprojektowane w taki sposób, aby ich obsługa z wykorzystaniem interfejsu (najczęściej) graficznego była przyjazna dla użytkowników, a więc nie stanowiła większego problemu w toku ich używania. Problem natomiast może pojawić się w sytuacji, gdy miałyby z nich skorzystać osoba wykluczona cyfrowo (np. osoba starsza), która nigdy nie miała kontaktu z komputerem. Dopiero wtedy można zauważyć, że do obsługi urządzeń elektronicznych

³⁰⁹ K. Woźniewski, *Prawidłowość...*, s. 149.

³¹⁰ Encyklopedia PWN, hasło: „język programowania”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/jezyk-programowania;3917948.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

jednak potrzebna jest pewna wiedza, znajomość sposobu komunikowania się z urządzeniami, który bez większej refleksji można nazwać „językiem komputerów”. W aktualnym stanie prawnym nie ma e-czynności procesowych, które wymuszałoby na uczestnikach (poza organem procesowym lub pomocnikami procesowymi stron) korzystanie z urządzeń, nawet wbrew ich nieznajomości.

Kodeks postępowania karnego wprowadzając e-czynności procesowe do procesu karnego nie normuje jednocześnie kwestii znajomości czy też wręcz posiadania umiejętności przez uczestników postępowania do posługiwania się jakimkolwiek z języków programowania. Wydaje się jednak, że założenia o konieczności uproszczenia postępowania, a zwłaszcza jego dostępności dla zróżnicowanej grupy uczestników, także tych o różnym poziomie dostępności cyfrowej wyklucza drogę zmian normatywnych w kierunku dookreślania języka komunikacji dla celów procesu karnego i pozostanie w tym zakresie przy konieczności posługiwania się na komunikatywnym poziomie językiem polskim, a w razie konieczności korzystania *in casu* z pomocy tłumacza. Wypada w związku z tym zgłosić postulat *de lege ferenda* o wybieranie do przeprowadzania e-czynności takich urządzeń elektronicznych (oprogramowania), których obsługa nie będzie stanowić wyzwania dla przeciętnego użytkownika komputera.

3. Utrwalanie e-czynności procesowych

Czynności procesowe dokonywane w formie ustnej są nietrwałe, dlatego ustawodawca musiał wyposażyć organy procesowe w narzędzia do ich utrwalania. Problematyka utrwalania czynności procesowych stanowi przedmiot unormowania w Rozdziale 16 k.p.k. zatytułowanym wprost „Protokoły”. Mimo tego ograniczonego zakresowo tytułu tej części kodeksu, w analizowanym rozdziale przewidziano cztery sposoby utrwalania przebiegu czynności procesowych. Należą do nich:

- 1) spisanie protokołu (art. 143 § 1 k.p.k.);
- 2) sporządzenie notatki (art. 143 § 2 k.p.k.);
- 3) sporządzenie stenogramu (art. 145 k.p.k.);
- 4) rejestracja obrazu lub dźwięku (art. 147 k.p.k.).

Wytwory pierwszych z trzech sposobów utrwalania przyjmują postać dokumentacji procesowej³¹¹, natomiast ostatni z nich postać zapisu audiowizualnego. Dalsze analizy

³¹¹ T. Grzegorzcyk, Kodeks..., s. 389.

pozwoła stwierdzić, czy i które z tych sposobów są właściwe do utrwalania przebiegu czynności procesowych.

3.1. Protokół

Podstawowym sposobem utrwalania czynności procesowych na rozprawie jest protokół. Art. 143 § 1 k.p.k. wskazuje na przykładowy, ale nie przypadkowy katalog czynności, które wymagają utrwalenia poprzez spisanie protokołu. Brak przypadkowości wynika z tego, że ustawodawca formułując ten katalog chciał zaznaczyć, które czynności są szczególnie istotne, a ich utrwalanie wymaga większego zaangażowania. Przykładowość z kolei polega na tym, że katalogu tego nie można określić jako *numerus clausus*. Jego otwarcie następuje na mocy art. 143 § 2 k.p.k. poprzez umożliwienie rozszerzenia protokołowania czynności na te, które nie zostały wyrażone wprost w art. 143 § 1 k.p.k., a które wymagają spisania protokołu na mocy przepisów szczególnych lub decyzji organu przeprowadzającego czynność. W ten sposób możliwe jest protokolarne utrwalenie przebiegu każdej czynności, gdy organ procesowy uzna to za potrzebne. Wyższość protokołu nad innymi formami utrwalania czynności wynika m.in. z tego, że większość przepisów Rozdziału 16 Kodeksu poświęcono właśnie protokołowi. Dotyczą one zarówno wskazania niezbędnych elementów protokołu, podmiotów uprawnionych do jego spisania, jego podpisania czy sposobu jego sprostowania.

Spisanie protokołu ma służyć nie tylko potwierdzeniu przebiegu określonej czynności, ale również samemu potwierdzeniu jej dokonania³¹² – a więc ustaleniu czy taka czynność w ogóle miała miejsce. Protokołowi można przypisać również funkcję kontrolną, która objawia się poprzez możliwość uzupełnienia protokołu z czynności (np. przesłuchania świadka) i odtworzenia przebiegu czynności w „dosłownym brzmieniu” wzmacniając jednocześnie realizację zasady bezpośredniości³¹³.

Do katalogu przykładowych czynności wymagających spisania protokołu należą (art. 143 § 1 k.p.k.):

- 1) przyjęcie ustnego zawiadomienia o przestępstwie, wniosku o ściganie i jego cofnięcie;
- 2) przesłuchanie oskarżonego, świadka, biegłego i kuratora;
- 3) dokonanie oględzin;

³¹² A. Sakowicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 10, Warszawa 2023, art. 147, nb I.1, Legalis/el.

³¹³ A. Sakowicz, *Kodeks...*, art. 147, nb I.3, Legalis/el..

- 4) dokonanie otwarcia zwłok oraz wyjęcie zwłok z grobu;
- 5) przeprowadzenie eksperymentu, konfrontacji oraz okazania;
- 6) przeszukanie osoby, miejsca, rzeczy i systemu informatycznego oraz zatrzymanie rzeczy i danych informatycznych;
- 7) otwarcie korespondencji i przesyłki oraz odtworzenie utrwalonych zapisów;
- 8) zaznajomienie podejrzanego z materiałami zebranymi w postępowaniu przygotowawczym;
- 9) przyjęcie poręczenia;

oraz przebieg tzw. złożonych czynności procesowych tzn.:

- 1) posiedzenia sądu, jeżeli stawia się na nim uprawnione osoby albo ich obecność jest obowiązkowa;
- 2) rozprawy.

Z powyższego wynika, że obowiązek protokolarnego utrwalenia wychodzi poza stadium jurysdykcyjne postępowania karnego oraz dotyczy różnych grup czynności procesowych. Spisania protokołu wymagają nie tylko czynności faktyczne (np. otwarcie zwłok, zatrzymanie osoby – art. 244 § 3 k.p.k.), ale też spostrzeżenia procesowe (np. dokonanie oględzin, przeprowadzenie eksperymentu).

W dalszej kolejności należy ustalić, czy w tej formie może być utrwalany przebieg e-czynności procesowych, które mogą przyjąć postać tekstową lub dźwiękową. Mając na względzie wskazany w art. 143 § 1 k.p.k. katalog można dojść do wniosku, że protokolowania nie wymagają zwykle czynności w formie pisemnej, gdyż ze swej natury są już utrwalone, przyjmując postać dokumentów. Obowiązek ten dotyczy zatem czynności, które są dokonywane w formie ustnej. Ich odpowiednikami wśród e-czynności będą te, które przyjmą postać dźwiękową. Będą to zatem czynności, których uczestnicy będą znajdować się poza miejscem przebywania organu przeprowadzającego daną czynność, a wykorzystywanym przez nich nośnikiem informacji będzie urządzenie elektroniczne i prowadzona za jego pomocą transmisja dźwięku z wykorzystaniem programu do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku. Ustawodawca zdecydował o obligatoryjnym utrwalaniu w postaci protokołu określonych czynności procesowych mając na uwadze ich walor procesowy. Wyjaśnienia oskarżonego niewątpliwie stanowią istotny środek dowodowy, niezależnie od tego czy powstały na skutek przesłuchania, które odbyło się na sali rozpraw czy na odległość. Prowadzi to do wniosku, że e-czynności jak najbardziej mogą, a w określonych przypadkach powinny być utrwalane w postaci protokołu, tak jak ich odpowiedniki w postaci zwykłych

czynności procesowych. Celem protokolarnego utrwalenia e-czynności procesowej powinno być nie tylko odzwierciedlenie tego co miało miejsce w miejscu przebywania organu, ale utrwalenie całego przebiegu tej e-czynności, tak aby jak najdokładniej odzwierciedlić jej przebieg.

Miejsce przebywania uczestnika czynności procesowej z perspektywy osoby spisującej protokół nie jest obojętne. Wśród elementów wymaganych do zaprotokołowania (art. 148 § 1 k.p.k.) znajdują się m.in. czas i miejsce dokonywanej czynności. Nie ma jednak wskazanej konieczności zaprotokołowania miejsca przebywania osoby uczestniczącej w czynności procesowej, gdyż ta co do zasady jest tożsama z miejscem takiej czynności. Inaczej jest jednak w przypadku e-czynności. Jak już ustalono wcześniej, w podrozdziale poświęconym ich okolicznościom modalnym – miejscem dokonania np. e-czynności przesłuchania świadka jest miejsce przebywania organu prowadzącego czynność. Będzie to zatem inne miejsce od tego, w którym fizycznie znajduje się biorący udział w tej e-czynności świadek. Adnotację o miejscu przebywania świadka, a w zasadzie o tym, że świadek uczestniczący w czynności przesłuchania przebywa poza salą rozpraw można umieścić w protokole na podstawie art. 148 § 1 pkt 4 k.p.k. Stanowi on o tym, że protokół powinien zawierać w miarę potrzeby stwierdzenie innych okoliczności dotyczących przebiegu czynności. Zdecydowania taką inną okolicznością, nie mieszczącą się w dyspozycji art. 148 § 1 pkt 1-3 k.p.k. jest wspomniane miejsce przebywania świadka. Potrzebą uzasadniającą odnotowanie tego w treści protokołu jest potrzeba wiernego odzwierciedlenia przebiegu czynności i całego procesu, tak aby np. w kolejnym stadium postępowania mógł się z tym zapoznać sąd odwoławczy.

W e-czynności przesłuchania świadka w miejscu jego przebywania (w postępowaniu przygotowawczym), w czynności przeprowadzanej przez prokuratora – bierze udział aplikant prokuratorski, asystent prokuratora lub urzędnik zatrudniony w prokuraturze, a w postępowaniu przed sądem – aplikant sędziowski, referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik zatrudniony w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa (art. 177 § 1a k.p.k.). Niewykluczone, że w przyszłości ustawodawca umożliwi uczestnikom procesu wzięcie udziału w e-czynnościach przyjmujących postać dźwiękową bez wymagania, aby w miejscu ich przebywania w czynności udział brali wyznaczeni przedstawiciele organów procesowych. Jeżeli w takiej sytuacji organ prowadzący e-czynność powziąłby wątpliwość co do tego, czy świadek znajduje się w miejscu godzącym w powagę sądu mógłby zażądać od świadka wskazania miejsca, w

którym się znajduje. Trudno jest wyobrazić sobie, że każdy świadek bez większego trudu byłby w stanie określić swoją dokładną pozycję na mapie, dlatego prawdopodobnie przyjąłoby to postać wskazania adresu. Nierzadko miejscem przebywania świadka byłoby jego miejsce zamieszkania, miejsce pracy lub inne związane z nim miejsce, które nie powinno być powszechnie znane. Miejsce zamieszkania oraz miejsce pracy świadka na mocy art. 148a § 1 k.p.k. zostały wyłączone z umieszczania ich w protokole. Informacje te powinny znaleźć się w będącym do wiadomości organu prowadzącego postępowanie załączniku do protokołu, który przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy. *De lege ferenda* należałoby postulować, aby w takim przypadku rozszerzyć zakres art. 148a § 1 k.p.k. o obowiązek wskazania w protokole „miejsca przebywania” świadka i innych biorących udział w czynności na odległość uczestników procesu karnego.

Zgodzić się należy ze stwierdzeniem, że celem opartej na art. 148a k.p.k. anonimizacji protokołu jest ochrona prawa do prywatności, które wynika z art. 47 Konstytucji RP³¹⁴. Jak już wspomniano, aktualnie miejsce przebywania uczestnika czynności na odległość jest znane pozostałym uczestnikom postępowania, jak i publiczności w ramach zasady jawności rozprawy – gdyż miejscem takim jest np. budynek prokuratury lub sądu, w okręgu którego świadek przebywa (art. 177 § 1a k.p.k.) albo zakład karny lub areszt śledczy (art. 374 § 5 k.p.k.). Dlatego nawet dokładne określenie miejsca przebywania takiego uczestnika w treści protokołu nie powinno stanowić dla niego zagrożenia.

W sytuacji, w której uczestnicy procesu mogliby uczestniczyć w e-czynności procesowej z dowolnego miejsca, zapewne wykorzystywaliby do tego prywatny adres poczty elektronicznej (adres e-mail). Oprogramowanie do komunikacji na odległość nie powinno umożliwiać innym niż organ procesowy uczestnikom procesu, ani żadnym innym osobom, możliwości poznania tego adresu lub innej niejawnej informacji identyfikującej tego uczestnika. Adres ten zatem nie powinien wyświetlać się w miejscu identyfikującym danego uczestnika transmisji na odległość. Ochrona adresu e-mail dostępna jest już na tle aktualnego obowiązującego Kodeksu – wynika również z art. 148a § 1 k.p.k. W omawianej sytuacji *de lege ferenda* należałoby postulować o poszerzenie katalogu podmiotów, które objęte są anonimizacją adresu e-mail o osoby, już biorące udział w czynności uczestników postępowania (np. biegłego przedstawiającego opinię).

³¹⁴ M. Kurowski, Kodeks..., art. 148a, LEX/el.

Spisany protokół wymaga podpisania, a złożenie podpisu obejmującego utrwalenie różni się w zależności od tego, która czynność była utrwalana w jego treści. Jeżeli utrwalano przebieg rozprawy lub posiedzenia, to protokół podpisują niezwłocznie przewodniczący i protokolant (art. 149 § 1 k.p.k.). W przypadku każdej innej czynności poza podpisami przewodniczącego i protokolanta lub innej osoby przybranej w tym charakterze (*vide* art. 144 § 2 k.p.k.), protokół podpisują również osoby biorące udział w czynności. Wymaga to jednak uprzedniego odczytania protokołu i umieszczenia w nim wzmianki o tym (art. 150 § 2 k.p.k.). Ustawodawca nie przewidział jednak możliwości podpisania protokołu w przypadku osób uczestniczących w e-czynności, tj. na odległość. Jedynym rozwiązaniem, które jest dostępne w aktualnym stanie prawnym jest skorzystanie z art. 151 § 2 k.p.k. Na jego mocy należy stwierdzić, że taki protokół nie został należycie podpisany bezpośrednio po zakończeniu czynności – uczestnik czynności nie miał fizycznej możliwości podpisania tego dokumentu. Przepis ten jednak nie wskazuje w jakim terminie taki uczestnik ma złożyć podpis pod protokołem. Wymagane jest natomiast wskazanie daty podpisania protokołu oraz przyczyny opóźnienia w jego podpisaniu. Jak zauważa H. Paluszkiewicz wynika to z tego, że protokół będący procesowym dokumentem sprawozdawczym musi dokumentować przebieg określonej czynności oraz być „w pełni wiarygodny” jednocześnie pozwalając „na odtworzenie samego procesu rejestrowania (utrwalania na piśmie) protokołowanej czynności”³¹⁵.

Pomocne w tej materii byłoby wprowadzenie *de lege ferenda* elektronicznego protokołu i możliwości jego podpisywania z wykorzystaniem narzędzi elektronicznych, o czym szerzej jest mowa w rozdziale V.

Ponadto, *de lege ferenda* należałoby rozważyć wprowadzenie obowiązku sporządzania (należy odstąpić od używanego *de lege lata* określenia „spisywanie” protokołu) elektronicznego protokołu z każdej e-czynności procesowej. Jeżeli uczestnik procesu nie ma fizycznej możliwości uczestniczenia w określonej czynności, w tym przebywania w miejscu przebywania organu ją przeprowadzającego, powinien być tym bardziej wyposażony w gwarancję co do rzetelnego przeprowadzenia takiej czynności. Taką gwarancję może stanowić sporządzenie elektronicznego protokołu, który będzie dostępny dla uczestnika w czasie rzeczywistym, umożliwiając mu jednocześnie sprawdzanie jego treści w trakcie przeprowadzania czynności z jego udziałem. W ten

³¹⁵ H. Paluszkiewicz, *Kodeks, ..., art. 161, nb 2, LEX/el.*

sposób nastąpiłoby racjonalne wykorzystanie funkcji kontrolnej protokołu, jednocześnie wzmacniając ochronę praw uczestników postępowania.

3.2. Notatka służbowa

Dla udokumentowania pozostałych czynności procesowych niż te wymienione w art. 143 § 1 k.p.k. oraz te wymagające zaprotokołowania na podstawie przepisów szczególnych albo decyzji organu przeprowadzającego czynność, sporządza się notatkę urzędową (art. 143 § 2 k.p.k.). Katalog czynności, które mogą być w ten sposób dokumentowane jest otwarty, a jedynym ograniczeniem są wspomniane wyżej czynności, dla których zarezerwowane jest protokolarne utrwalanie ich przebiegu. Zastąpienie protokołu notatką jest niedopuszczalne co niezmiennie potwierdzają stanowiska Sądu Najwyższego i sądów powszechnych³¹⁶.

Przepisy nie ograniczają sporządzania notatek służbowych tylko do zwykłych czynności. Jak już wyżej wspomniano, katalog ten jest otwarty i obejmuje również e-czynności procesowe (jeżeli nie przewidziano dla nich protokolarnego utrwalania). Tak jak w przypadku protokołu, tak i przy sporządzaniu notatki urzędowej, sporządzenie ich jest możliwe tylko w przypadku e-czynności w postaci dźwiękowej.

3.3. Stenogram

Kolejną pisemną formą utrwalania czynności procesowych jest stenogram. Stenografia oznacza „sposób dokładnego i szybkiego notowania tekstu mówionego za pomocą umownych znaków i skrótów”³¹⁷. Stenogramy cieszyły się większą popularnością przed laty, gdy nie można było dokonywać zapisu audiowizualnego czynności procesowych. Współcześnie odtwarzając nagranie z przebiegu czynności można dokonać transkrypcji, czyli zapisania dźwięków mowy języka za pomocą liter oznaczających dane dźwięki w pisowni języka³¹⁸. Dzięki temu nie ma konieczności pierwotnie utrwalania stenogramu, a następnie wymagania od sporządzającego go stenografa przekładu na pismo zwykłe. Ponadto ten sposób utrwalania czynności wydaje się być współcześnie zbędny również ze względu na to, że nie stanowi samoistnego

³¹⁶ M. Kurowski, *Kodeks...*, art. 143, LEX/el.; Wyrok SN z 2.02.1981 r., II KR 2/81, LEX nr 17332; Wyrok SA w Gdańsku z 30.06.2020 r., II AKa 1/19, LEX nr 3092586.

³¹⁷ Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „stenografia”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/stenografia;2576210.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

³¹⁸ Encyklopedia PWN, hasło: „transkrypcja”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/transkrypcja;3988754.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

środka utrwalenia czynności procesowej w procesie karnym. Stenogram sporządza się akcesoryjnie do protokołu, który wtedy może być ograniczony do zapisu najbardziej istotnych oświadczeń osób biorących udział w czynności (art. 145 § 1 k.p.k.). Stenogram zawsze stanowi tylko załącznik do protokołu. Nie jest zatem uzasadnione wykorzystywanie stenogramu do utrwalania przebiegu e-czynności procesowych.

3.4. Rejestracja obrazu lub dźwięku

Ostatni ze sposobów utrwalania przebiegu zwykłych czynności procesowych polega na wykorzystaniu do tego urządzenia elektronicznego umożliwiającego rejestrację obrazu lub dźwięku. Kierując się wykładnią językową można dojść do wniosku, że ustawodawca dopuszcza utrwalanie w postaci jednego z trzech rodzajów nagrań: nagrania wideo (bez dźwięku), nagrania audio (bez obrazu) lub nagrania wideo (z obrazem i dźwiękiem). Jednego z trzech, ponieważ art. 147 k.p.k. nie przewiduje kilkukrotnego utrwalania przebiegu tej czynności procesowej (związanego z koniecznością powtórzenia tej czynności) albo równoczesnego utrwalania jej z wykorzystaniem trzech rodzajów nagrań.

Artykuł 147 k.p.k. umożliwia utrwalanie przebiegu dwóch grup czynności procesowych:

- 1) wybranych czynności procesowych;
- 2) wszystkich czynności procesowych składających się na rozprawę (przebieg rozprawy).

W przypadku pierwszej grupy – w ten sposób można utrzymywać tylko czynności protokołowane, a więc te których katalog został zakresłony w art. 143 § 1 k.p.k. oraz te które w tym katalogu nie występują, ale obowiązek ich zaprotokołowania podyktowany jest przepisem szczególnym albo decyzją organu przeprowadzającego czynność (art. 143 § 2 k.p.k.). Taki sposób utrwalania przebiegu czynności procesowych nie ma jednak charakteru samoistnego. Zważając na brzmienie art. 147 § 1 k.p.k.: „Przebieg czynności protokołowanych może być utrwalony ponadto za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk” i poprzez użyte w nim sformułowanie „ponadto” należy wywnioskować, że może być on wykorzystany wyłącznie pomocniczo obok tradycyjnego protokołu w formie pisemnej, którego nie może zastąpić³¹⁹. Oznacza to również, że takie utrwalanie przebiegu czynności będzie przebiegać równoległe do tradycyjnego

³¹⁹ Patrz wyrok SA w Krakowie z 2.07.2015 r., II AKa 108/15, LEX nr 1956625.

protokołowania³²⁰. W związku z tym, że rejestracji obrazu lub dźwięku nie można utożsamiać z protokołem w formie pisemnej, nie wymaga ono zachowania elementów obligatoryjnych dla tradycyjnej formy protokołu wskazanych w art. 148 k.p.k. Niezależnie od tego możliwe jest przypisanie mu ww. funkcji kontrolnej. Sąd Najwyższy również dostrzegł korzyści płynące z tego rozwiązania, bowiem wskazał, że „Sąd odwoławczy, dysponując znajdującym się w aktach sprawy nośnikiem danych z utrwalonym przebiegiem rozprawy głównej, może skorzystać z możliwości, jakie daje wymieniony przepis i odtworzyć zarejestrowany dźwięk i obraz, co pozwoliłoby wyjaśnić powzięte wątpliwości i ustalić, czy dostrzeżone uchybienie ma charakter rzeczywisty, czy też jest jedynie wadą protokołu.”³²¹ Pozwala to stwierdzić, że mimo niższej rangi audiowizualnego nagrania z przebiegu czynności procesowej, to „najwierniej oddaje przebieg czynności procesowej”³²².

Omawiany sposób utrwalania czynności nie ma również charakteru bezwzględnie, tj. nie wymaga się, aby przebieg każdej czynności, nawet tej która wymaga zaprotokołowania, był utrwalony w ten sposób. W związku z tym formułowanie zarzutu do sądu o nieuwzględnienie wniosku o utrwalenie czynności w ww. sposób będzie nietrafione³²³.

Druga grupa obejmuje wszystkie czynności procesowe składające się na rozprawę, która jest postrzegana jako złożona czynności procesowa. Można wskazywać na wynikającą z art. 147 § 2b k.p.k. zasadę, która wymaga utrwalania przebiegu rozprawy z wykorzystaniem urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk. Zasada ta poza rozprawą główną rozciąga się również na rozprawę apelacyjną i kasacyjną.³²⁴ Tego sposobu utrwalania również nie można nazwać samoistnym, ani bezwzględnie³²⁵. Nagranie to stanowi jedynie załącznik do protokołu, który należy umieścić w aktach sprawy (art. 147 § 3a k.p.k.). Pozornie może wydawać, że ustawodawca wprowadził bezwzględny obowiązek utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo łącznie obraz i dźwięk. Jest to jednak obowiązek iluzoryczny, gdyż ten sam przepis art. 147 § 2b k.p.k. zawiera wyłączenie, które wykorzystywane jest

³²⁰ M. Nawrocki, *Biegły w postępowaniu cywilnym i karnym. Komentarz praktyczny, orzecznictwo, wzory pism procesowych*, wyd. 2, red. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2020, art. 147, nb A.4, Legalis/el.

³²¹ Wyrok SN z 1.07.2020 r., V KK 496/18, LEX nr 3153476.

³²² Z. Pachowicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, art. 147, nb 1, Legalis/el.

³²³ Patrz wyrok SA w Warszawie z 5.05.2016 r., II AKa 285/15, LEX nr 2166527; wyrok SA we Wrocławiu z 26.10.2017 r., II AKa 289/17, LEX nr 2415313.

³²⁴ A. Sakowicz, *Kodeks...*, art. 147, nb III.2, Legalis/el.

³²⁵ Postanowienie SN z 14.04.2022 r., I KZ 26/22, LEX nr 3430636.

do zaniechania podjęcia takiego działania. Mianowicie chodzi o wystąpienie względów technicznych uniemożliwiających utrwalanie jej przebiegu. Uzasadnienie projektu ustawy wprowadzającej te rozwiązanie z dniem 1.01.2016 r. wskazuje, że jest to jedyna okoliczność wyłączająca obligatoryjne utrwalanie przebiegu rozprawy i może polegać na braku odpowiedniego sprzętu lub awarii systemu³²⁶. W projekcie tym wskazywano również, że rozwiązania procedury karnej i procedury wykroczeniowej w zakresie utrwalania przebiegu czynności procesowych nie zostaną zrównane. Wśród założeń projektu wskazano na: „rejestrowanie przebiegu rozprawy w sprawach karnych, w przeciwieństwie do projektu zmiany procedury wykroczeniowej, nie będzie stanowiło protokołu elektronicznego, lecz jedynie zapis obrazu i dźwięku załączany do akt sprawy”³²⁷. Jednak w dalszej części uzasadnienia tego projektu ustawy odnaleźć można informację o tym, że rozwiązanie to ma jedynie stanowić etap przejściowy w drodze do wprowadzenia protokołu elektronicznego z rozpraw karnych. Niestety rozwiązania tego nadal nie wprowadzono w życie i nie wiadomo, kiedy taki elektroniczny protokół miałby być wdrożony. Wprowadzenie e-protokołu z rozprawy do procesu karnego staje się jest jednym z formułowanych w niniejszej rozprawie postulatów *de lege ferenda* (bliżej sformułowane w Rozdziale V).

Jak już wiadomo, e-czynności wyróżniają się przede wszystkim formą elektroniczną. Ustawodawca nie rozróżnia czynności protokołowanych w zależności od ich formy, wskazuje jedynie na katalog czynności, które obligatoryjne powinny być utrwalone w ten sposób. Pozwala to stwierdzić, że jeżeli wskazane w tym katalogu czynności (art. 143 § 1 k.p.k.) mogą być dokonane w formie elektronicznej, to możliwe jest ich utrwalanie z wykorzystaniem protokołu w formie pisemnej oraz równoczesne utrwalenie z wykorzystaniem urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk. Ta sama reguła dotyczy pozostałych czynności, których zaprotokołowania wymaga przepis szczególny albo organ przeprowadzający czynność (art. 143 § 2 k.p.k.). Jeżeli chodzi o utrwalanie przebiegu rozprawy, to będzie dotyczyć to utrwalania jednocześnie wszystkich czynności procesowych dokonywanych w formie ustnej oraz e-czynności procesowych, które dokonywane są na rozprawie.

³²⁶ Druk nr 2266 - uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, s. 1, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/0CFFDA43BAC4BAAFC1257CAE0030F5E4/%24File/2266.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).

³²⁷ Druk nr 2266..., s. 1.

Różnica pomiędzy audiowizualnym utrwaleniem przebiegu zwykłej czynności procesowej a e-czynności procesowej sprowadza się do rozwiązań technicznych, które mimo swoich różnic mieszczą się w ustawowych granicach wskazujących na rodzaj takiego urządzenia. Ustawa wymaga, aby do utrwalenia przebiegu czynności procesowych wykorzystywać urządzenie rejestrujące obraz lub dźwięk. Nie wskazuje jednak jakimi rozwiązaniami należy się posługiwać, aby to uczynić.

Poszukując dodatkowych informacji na ten temat należy sięgnąć do rozp.utrwal.post.kar. Znaleźć w nim można przepisy poświęcone:

- 1) rodzajom urządzeń i środków technicznych służących do utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych;
- 2) sposobie przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisu obrazu lub dźwięku;
- 3) sposobie i trybie udostępniania stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym zapisu obrazu lub dźwięku;
- 4) sposobie i trybie przekazywania stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym kopii zapisu obrazu lub dźwięku;
- 5) wysokości opłat za sporządzenie i przekazanie kopii zapisu obrazu lub dźwięku;
- 6) zakładaniu kont w systemie informatycznym w celu przekazywania kopii zapisu obrazu lub dźwięku.

Rozporządzenie w § 5 wskazuje na zakres przebiegu rozprawy, który jest utrwalany z wykorzystaniem systemu teleinformatycznego, a który jest różny w zależności od tego czy na rozprawie dokonywane są tylko zwykłe czynności procesowe, czy również czynności w formie elektronicznej. Przepis ten w ust. 1 wskazuje jaki obraz obejmuje utrwalanie przebiegu zwykłych czynności procesowych, tj.:

- 1) obraz widoku ogólnego sali z pozycji przewodniczącego, ze szczególnym uwzględnieniem widoku wszystkich pozostałych osób uczestniczących w rozprawie oraz jeżeli pozwalają na to względy techniczne, publiczności;
- 2) obraz osoby wypowiadającej się z miejsca przeznaczonego dla świadka, obejmującego polem widzenia górną połowę ciała w sposób umożliwiający utrwalenie gestów oraz uzyskanie widoku twarzy;

oraz jaki dźwięk podlega utrwaleniu – tj. dźwięk z podłączonych do systemu teleinformatycznego:

- 1) urządzeń transmitujących dźwięk z miejsc przeznaczonych dla oskarżyciela publicznego i oskarżonego;
- 2) urządzenia transmitującego dźwięk z miejsca przeznaczonego dla składu orzekającego;
- 3) urządzenia transmitującego dźwięk z miejsca przeznaczonego dla świadka.

Żadne ze wskazanych miejsc, jak i źródeł dźwięku nie obejmuje miejsca właściwego dla osób uczestniczących w rozprawie na odległość. Przez np. „miejsce przeznaczone dla świadka” rozumie się wydzielone na sali rozpraw stanowisko, do którego podchodzi świadek, aby uczestniczyć w przesłuchaniu. Przyjmując wykładnie rozszerzającą „miejsca przeznaczonego dla świadka” (i odpowiednio dla pozostałych, wymienionych wyżej uczestników postępowania) wydawałoby się, że można uznać za takie miejsce również miejsce, w którym fizycznie przebywa świadek i z którego uczestniczy w rozprawie na odległość. Nie należy jednak tak tego interpretować, gdyż prawodawca wskazał wprost na miejsce, które jest „przeznaczone dla świadka”, a nie miejsce „w którym znajduje się świadek”. Miejscem przeznaczonym jest przygotowane do tego stanowisko na znajdujące się w centralnej przestrzeni sali rozpraw, skierowane w stronę sądu i wyposażone w mikrofon. Miejsce, w którym znajduje się świadek, aby uczestniczyć w przesłuchaniu na odległość nie jest miejscem do tego przeznaczonym, gdyż takie miejsce znajduje się jedynie na sali rozpraw. Taki świadek uczestniczący w czynności przesłuchania może znajdować się w miejscu przystosowanym do tej czynności, tj. np. w zamkniętym pomieszczeniu wyposażonym w biurko, komputer z głośnikami lub słuchawkami oraz mikrofonem, ale nie przeznaczonym do tego.

Wskazany w tym przepisie zakres obrazu utrwalanego przez system teleinformatyczny, również nie uwzględnia uczestników procesu uczestniczących w rozprawie na odległość. Wskazując na utrwalanie „obrazu widoku ogólnego sali z pozycji przewodniczącego, ze szczególnym uwzględnieniem widoku wszystkich pozostałych osób uczestniczących w rozprawie” pomija się osoby, które nie przebywają na sali rozpraw. Ponadto ich wizerunek nie mieści się również w pojęciu „wszystkich pozostałych osób uczestniczących w rozprawie” gdyż jest to katalog określony jako obszar przynależący („ze szczególnym uwzględnieniem”) do widoku sali rozpraw.

Podstawą prawną uzasadniającą utrwalanie wizerunku i dźwięku uczestników procesu biorących udział w rozprawie na odległość jest § 5 ust. 4 rozp.utrwal.post.kar. Poszerza on dopuszczalny zakres utrwalania o zapis obrazu lub dźwięku z innych miejsc niż określone w § 5 ust. 1 rozp.utrwal.post.kar. Takim innym miejscem, z którego można

utrzymywać zapis dźwięku lub obrazu jest miejsce przebywania uczestnika procesu biorącego udział w rozprawie na odległość. Dla takiego uczestnika system teleinformatyczny wybierze inne źródło dźwięku i obrazu, którym nie będą te utrwalane za pomocą kamer i mikrofonów dostępnych na sali rozpraw a przekaz obrazu i dźwięku, który w sposób jednoczesny i bezpośredni będzie przekazywany z wykorzystaniem oprogramowania do komunikacji na odległość (np. Microsoft Teams).

Tworząc audiowizualny zapis przebiegu czynności procesowej lub rozprawy trzeba mieć na uwadze zabezpieczenie takiego pliku przed nieuprawnioną ingerencją. Pozytywnie należy ocenić dostrzeżenie przez prawodawcę potrzeby zabezpieczenia takiego zapisu, jak i cyfrowego nośnika danych, na którym ów zapis się znajduje.

Po pierwsze, protokolant po zakończeniu utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą systemu teleinformatycznego obowiązany jest do opatrzenia zapisu zaawansowanym podpisem elektronicznym (§ 5 ust. 5 rozp. utrwal. post. kar.). Taki zabieg ma na celu zabezpieczenie pliku w zakresie jego autentyczności³²⁸.

Wspomniany nośnik zawiera pliki z zapisem, które w przypadku braku odpowiednich zabezpieczeń mogłyby zostać zmienione, np. z wykorzystaniem opartej na sztucznej inteligencji technologii „deep fake” (więcej o tym w rozdziale I). Technologia wykorzystywaną do przeciwdziałania naruszenia ich integralności są wskazane w § 6 ust. 7 rozp. utrwal. post. kar. sumy kontrolne. Polega to na dokonaniu analizy pliku przez oprogramowanie wykorzystujące odpowiedni algorytm (np. MD5), który następnie generuje sekwencję liter i cyfr. W przypadku dokonania zmiany w pliku i poddania go analizie przez ten sam algorytm otrzymana suma kontrolna będzie inna niż dla pierwotnego pliku, wskazując tym samym na naruszenie jego integralności³²⁹. Powyższe można zauważyć na niniejszym przykładzie.

Tabela 4. Porównanie sum kontrolnych uzyskanych z wykorzystaniem algorytmu MD5 dla zbliżonych do siebie danych wejściowych w formie tekstu.

Dane wejściowe w formie tekstu	Otrzymana suma kontrolna z wykorzystaniem algorytmu MD5
Analiza dogmatycznoprawna e-czynności procesowych w polskim prawie karnym procesowym	0b45220d18173559ed220ed2d8fe21b2

³²⁸ Więcej informacji na temat wykorzystania zaawansowanego podpisu elektronicznego w kontekście uwierzytelniania e-czynności procesowych znajduje się w Rozdziale VI.

³²⁹ Codecademy Team, *What is a Checksum?*, 24.04.2024, <https://www.codecademy.com/resources/blog/checksum/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

Analiza dogmatycznoprawna e-czynności procesowych w polskim prawie karnym procesowym.	de383197d9cd9e1c322ca81e86a9df1f
---	----------------------------------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wygenerowanych sum kontrolnych uzyskanych z wykorzystaniem algorytmu MD5, <https://www.md5hashgenerator.com> (dostęp: 10.10.2024 r.).

Widoczne różnice w wygenerowanych sumach kontrolnych dla danych wejściowych w formie tekstów różniących się wyłącznie obecnością jednego znaku interpunkcyjnego na końcu zdania („.”) wskazują na zaawansowane możliwości identyfikacyjne algorytmu MD5. Plik zawierający audiowizualne nagranie z przebiegu rozprawy składa się ze znacznie większej liczby elementów, a jak już wykazano wyżej – zmiana nawet jednego z nich powoduje widoczną różnicę w sumie kontrolnej.

Wymaga się, aby w punkcie siódmym Metryki Identyfikacyjnej Nośnika zwrócić uwagę na sumy kontrolne, tj. wskazać:

- 1) nazwę i wersję oprogramowania użytego do wygenerowania sum kontrolnych;
- 2) użyty algorytm (jeżeli oprogramowanie używa więcej niż jednego algorytmu);
- 3) sumy kontrolne.

Racjonalnym zabiegiem było umieszczenie we wzorze metryki miejsca na dokładne scharakteryzowanie oprogramowania oraz algorytmu, gdyż skorzystanie z innego algorytmu spowoduje wygenerowanie zupełnie innej sumy kontrolnej. Przykładowo, sumy kontrolne wygenerowane wcześniej dla danych wejściowych w postaci tytułu niniejszej rozprawy doktorskiej za pomocą algorytmu MD5 różnią się od tych wygenerowanych za pomocą algorytmu SHA-1. Nieokreślenie w metryce jaki algorytm został wykorzystany przysporzy w przyszłości dodatkowej pracy w celu poszukiwania sumy kontrolnej generowanej przez różne algorytmy, a odpowiadającej wartości zapisanej w metryce.

Tabela 5. Porównanie sum kontrolnych uzyskanych z wykorzystaniem algorytmu SHA-1 dla zbliżonych do siebie danych wejściowych w formie tekstu.

Dane wejściowe w formie tekstu	Otrzymana suma kontrolna z wykorzystaniem algorytmu SHA-1
Analiza dogmatycznoprawna e-czynności procesowych w polskim prawie karnym procesowym	95dde9405bb80d13cf51670a88150642b160e174

Analiza dogmatycznoprawna e-czynności procesowych w polskim prawie karnym procesowym.	77a93422d37bdd01c995039bab5a045e76740cb1
---	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wygenerowanych sum kontrolnych uzyskanych z wykorzystaniem algorytmu SHA-1, <https://www.md5hashgenerator.com> (dostęp: 10.10.2024 r.).

Podsumowując, audiowizualny sposób utrwalania przebiegu czynności procesowych oraz rozprawy jest akcesoryjny względem protokołu w formie pisemnej. Nie ma ustawowego obowiązku utrwalania każdej czynności procesowej, w tym również tych wymagających zaprotokołowania. Sformułowany w art. 147 § 2b k.p.k. obowiązek każdorazowego utrwalania w ten sposób przebiegu rozprawy nie jest respektowany ze względu na braki wyposażenia sądów w odpowiednie urządzenia elektroniczne oraz występujące problemy techniczne. Powyższe rozważania dotyczą również e-czynności procesowych, gdyż właściwa dla nich forma elektroniczna nie stanowi okoliczności uniemożliwiającej utrwalania ich przebiegu na podstawie obowiązujących regulacji. Prowadzi to również do wniosku, że zgodnie z art. 147 k.p.k. audiowizualny sposób utrwalania czynności procesowych jest właściwy do utrwalania e-czynności procesowych. Dalsze uwagi w tym przedmiocie zostały poczynione w rozdziale V.

Rozdział IV.

Ocena wybranych e-czynności procesowych w świetle zasad procesu karnego

1. Wprowadzenie

E-czynności procesowe stanowią szczególny rodzaj czynności procesowych. W poprzednim rozdziale określone zostały ich okoliczności modalne, które wskazują na to co odróżnia je od zwykłych czynności procesowych. Ich cechą szczególną jest przede wszystkim elektroniczna forma. Czynności procesowe w procesie karnym zazwyczaj ograniczały się do przyjmowania formy ustnej lub pisemnej.

Zmiana ta, która nastąpiła w duchu informatyzacji procesu karnego spowodowała konieczność przeprowadzenia oceny poczynionych w tym zakresie działań prawodawczych oraz dopuszczalnych działań uczestników procesu. Zabieg ten ma stanowić wyraz kontroli nad działaniami ustawodawcy oraz dominującymi w postępowaniu organami procesowymi, a uzyskane w jego drodze wnioski i zaproponowane postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda* – drogowskaz dla ich przyszłych działań.

Adekwatnym kryterium oceny będą naczelne zasady procesu karnego. Takie podejście jest zgodne ze stanowiskiem M. Cieślaka, który wskazywał, że „(...) tylko w odniesieniu do zasady konkretnej możemy sensownie mówić o naruszeniu zasady procesowej w praktyce” uprzednio wyjaśniając, że tylko zasadzie *in concreto* można przypisać moc obowiązującą.³³⁰

Ocena wybranych e-czynności zostanie poprzedzona przedstawieniem ich normatywno-technicznego kształtu. Katalog katalogu e-czynności poddanych analizie skonstruowany został w oparciu o następujące kryteria:

- 1) temporalne – e-czynności postępowania przygotowawczego oraz e-czynności postępowania jurysdykcyjnego;
- 2) rodzajowe – e-czynności synchroniczne oraz e-czynności asynchroniczne;
- 3) normatywne – e-czynności prawnie określone oraz e-czynności prawnie nieokreślone.

Struktura rozdziału opiera się na najbardziej uniwersalnym ze wskazanych kryteriów podziału – temporalnym. Dlatego w pierwszej kolejności omówione zostały e-

³³⁰ M. Cieślak, *Polska...*, s. 198.

czynności w stadium przygotowawczym, a w następnej te obecne w stadium jurysdykcyjnym.

2. E-czynności w postępowaniu przygotowawczym

2.1. Hybrydowe posiedzenie aresztowe

2.1.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

Zastosowanie w postępowaniu przygotowawczym jedynego izolacyjnego środka zapobiegawczego jakim jest tymczasowe aresztowanie wymaga aktywności sądu w tym stadium procesu, gdyż jest on jedynym uprawnionym organem do tego aby ten środek zastosować (art. 250 § 1 k.p.k.). Sąd orzeka o zastosowaniu tymczasowego aresztowania na posiedzeniu (dalej: posiedzeniu aresztowym). Zasadą jest przymusowe doprowadzenie podejrzanego na ww. posiedzenie. Ustawodawca tarczą 4.0 wprowadził możliwość odstąpienia od doprowadzenia podejrzanego do sądu. Rozwiązanie to polega na zastąpieniu osobistego stawiennictwa podejrzanego zapewnieniem jego udziału w posiedzeniu na odległość z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku (art. 250 § 3b k.p.k.). W ten sposób ustawodawca wprowadził do ustawy możliwość zdalnego udziału podejrzanego w posiedzeniu nie posługując się samym pojęciem zdalnego udziału.

Taki rodzaj posiedzenia, w którym tylko niektórzy z uczestników biorą udział na odległość (tj. zdalny udział) należy określić mianem posiedzenia hybrydowego. Nomenklatura ta znajduje zastosowanie również w przypadku rozprawy.³³¹

Pogląd, zgodnie z którym art. 250 § 3b k.p.k. nie stanowi podstawy do przeprowadzenia hybrydowego posiedzenia aresztowego, a jedynie do przeprowadzenia e-czynności przesłuchania podejrzanego należałoby uznać za mylny. Ustawodawca *verba legis* wskazuje na udział podejrzanego w takim posiedzeniu na odległość, a „w szczególności” na złożenie przez niego wyjaśnień na odległość. Przepis ten zatem umożliwia zdalny udział w hybrydowym posiedzeniu aresztowym oraz wskazuje przykładowo na możliwość zdalnego udziału w jednej z e-czynności składających się na hybrydowe posiedzenie aresztowe, w którym podejrzanym może zdalnie uczestniczyć.

Kodeks nie wskazuje kto jest odpowiedzialny za zapewnienie warunków technicznych połączenia na odległość z podejrzanym. Bez wątpienia obowiązek ten

³³¹ Więcej informacji na temat „zdalnego udziału” i hybrydowego charakteru posiedzenia oraz rozprawy znajduje się w podrozdziale 3.1. poświęconym rozprawie hybrydowej.

spoczywa na organie procesowym, a nie na pozostałych uczestnikach procesu. Art. 250 § 3 wskazuje, że to prokurator zarządza doprowadzenie podejrzanego do sądu. Mogłoby się zatem wydawać, że to on jest odpowiedzialny za warstwę organizacyjno-techniczną posiedzenia aresztowego. Należy jednak pamiętać o związanej z e-czynnością przesłuchania świadka w postępowaniu przygotowawczym regule, zgodnie z którą organ przeprowadzający tę czynność jest odpowiedzialny za zapewnienie warunków technicznych niezbędnych do jej przeprowadzenia³³². *Per analogiam* to organ przeprowadzający e-czynności w trakcie hybrydowego posiedzenia aresztowego powinien być odpowiedzialny za zapewnienie niezbędnych do ich przeprowadzenia warunków technicznych. Jeżeli to sąd stosuje tymczasowe aresztowanie, wówczas obowiązek ten powinien spoczywać na nim.

Hybrydowe posiedzenie aresztowe dopuszcza zdalny udział jedynie kilku uczestników procesu, należą do nich: podejrzany (art. 251 § 3b k.p.k.), jego obrońca (art. 251 § 3d k.p.k.), tłumacz (art. 251 § 3g k.p.k.). Nie przewidziano możliwości wzięcia zdalnego udziału w tym posiedzeniu przez prokuratora. Podmiotowe ograniczenie w zakresie dopuszczalności wzięcia zdalnego udziału w posiedzeniu aresztowym dotknęło podejrzanego, wobec którego wystąpiły wskazane w art. 79 § 1 k.p.k. okoliczności uzasadniające obligatoryjne posiadanie przez niego obrońcy³³³. Zgodnie z art. 251 § 3f k.p.k. taki podejrzany został pozbawiony możliwości zdalnego udziału w hybrydowym posiedzeniu aresztowym.

Ustawa wymaga, aby w miejscu przebywania biorącego zdalny udział w posiedzeniu aresztowym podejrzanego przebywał referendarz sądowy lub asystent sędziego zatrudniony w sądzie, w którego okręgu przebywa podejrzany, lub przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, jeżeli podejrzany przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (art. 250 § 3c k.p.k.). Wymaganie obecności pomocników organu uzasadnione jest potrzebą przygotowania urządzeń elektronicznych w miejscu przebywania podejrzanego oraz z nawiązaniem połączenia z

³³² Więcej informacji na ten temat znajduje się w podrozdziale 2.3 poświęconym e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego.

³³³ Do takich okoliczności należą: nieukończenie 18 lat; posiadanie niepełnosprawności sensorycznej (tj. bycia osobą głuchą, niemą lub niewidomą); zachodzenie uzasadnionej wątpliwości, czy zdolność podejrzanego do rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona oraz zachodzenie uzasadnionej wątpliwości, czy stan zdrowia psychicznego podejrzanego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

sądem. Pozostawienie podejrzanego z komputerem z nieograniczonym dostępem do Internetu mogłoby godzić w dobro toczącego się postępowania³³⁴.

Można spotkać się z różnymi stanowiskami dotyczącymi tego, który organ jest uprawniony do podjęcia decyzji, na skutek której podejrzany będzie mógł uczestniczyć w posiedzeniu aresztowym w sposób zdalny. Pierwszy pogląd wskazuje na to, że prokurator może jedynie zawnioskować do sądu o odstąpieniu od przymusowego doprowadzenia podejrzanego do sądu oraz zapewnienie jego zdalnego udziału w posiedzeniu. Pomimo złożenia ww. wniosku, prokurator nie mógłby odstąpić od zarządzenia doprowadzenia podejrzanego do sądu³³⁵.

Drugi pogląd wskazuje na to, że prokurator jako organ postępowania przygotowawczego, który zgodnie z art. 250 § 3 k.p.k. zarządza doprowadzenie podejrzanego do sądu, na tym etapie jako pierwszy jest uprawniony do podjęcia decyzji o odstąpieniu od jego doprowadzenia. Sąd będąc „drugim” w kolejności podejmowania decyzji, gdy prokurator już odstąpił od doprowadzenia podejrzanego do sądu, może zażądać doprowadzenia podejrzanego, jeżeli uzna to za celowe. Odzwierciedla to pozycję sądu jako gospodarza posiedzenia aresztowego.³³⁶ Należy zgodzić się z pierwszym stanowiskiem, które wydaje się bardziej odpowiadać treści art. 250 k.p.k., przypisując decyzyjność w przedmiocie zarządzenia zdalnego udziału jednemu organowi uprawnionemu do zastosowania tymczasowego aresztowania, w tym do przeprowadzenia posiedzenia aresztowego – sądowi. Zgodnie z art. 250 § 3 k.p.k. prokurator „zarządza doprowadzenie podejrzanego do sądu”. Przepis ten nie wskazuje żadnego obszaru decyzyjności prokuratora, a jedynie nakaz konkretnego działania – zarządzenia doprowadzenia podejrzanego do sądu. Ponadto uzasadnione jest to tym, że sąd jako gospodarz tego posiedzenia powinien stać na straży realizacji prawa do obrony³³⁷. Decyzja sądu o odstąpieniu od przymusowego doprowadzeniu do sądu i przeprowadzeniu hybrydowego posiedzenia aresztowego przyjmuje postać postanowienia³³⁸. Bezsporne jest to, że nie ma możliwości, aby podejrzany sam podjął decyzję w tym przedmiocie.

³³⁴ Podejrzany mógłby w ten sposób nawiązać kontakt z osobami trzecimi związanymi ze sprawą, w której go zatrzymano, a następnie uprzedzić je o dotychczas poczynionych w postępowaniu ustaleniach.

³³⁵ M. Żebrowska, *Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskiej procedurze karnej w dobie pandemii SARS-CoV-2*, PS 2022, nr 10, s. 62.

³³⁶ D. Szumiło-Kulczycka, *Wpływ pandemii COVID-19 na realizację prawa do sądu w sprawach karnych w Polsce*, PPC 2022, nr 1, LEX/el.

³³⁷ J. Karaźniewicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2024, art. 250, nb. 8.1., LEX/el.

³³⁸ K. Dudka, *Kodeks...*, art. 250, nb 11, LEX/el.

Prowadzenie posiedzenia aresztowego w sposób hybrydowy wymaga, aby w przypadku uczestników biorących w nim zdalny udział wykorzystywać do tego urządzenia techniczne zapewniające jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku³³⁹. Nie jest możliwe prowadzenie posiedzenia hybrydowego w sytuacji, w której zdalne połączenie sądu np. z podejrzanym nie będzie umożliwiała transmisji któregośkolwiek z wymaganych ustawą sygnałów – sygnału obrazu lub dźwięku. Niezbędne jest również to, aby sygnały te były przesyłane za pośrednictwem oprogramowania do komunikacji na odległość bezpośrednio (tj. „na żywo”) oraz jednocześnie (bez opóźnień między obrazem a dźwiękiem).³⁴⁰

Odpowiednie zastosowanie art. 517ea k.p.k. do hybrydowego posiedzenia aresztowego dopuszcza przeprowadzanie w jego trakcie wyłącznie czynności procesowych przyjmujących postać dźwiękową. Dotyczy to również składanych w trakcie posiedzenia wniosków oraz oświadczeń.

Powyższe znajdzie zastosowanie nie tylko do podejrzanego w stadium przygotowawczym, ale również w przypadku stadium jurysdykcyjnego, gdzie przeprowadza się posiedzenie w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego.³⁴¹

2.1.2. Ocena hybrydowego posiedzenia aresztowego w świetle zasad procesu karnego

Orzecznictwo ETPC nie prowadzi do jednolitego wniosku w zakresie dopuszczalności przeprowadzania hybrydowego posiedzenia aresztowego³⁴². W literaturze wskazuje się jednak, że jeżeli prowadzone w ten sposób posiedzenie zapewni postawienie podejrzanego przed sądem, nie wprowadzając na tym tle ograniczeń a

³³⁹ Należy wykorzystać do tego wskazane w rozdziale II urządzenia elektroniczne.

³⁴⁰ K. Dudka wskazuje na dopuszczalność korzystania z dwóch urządzeń jednocześnie do zdalnego udziału, tj. z jednego do przesyłania obrazu (np. komputera) oraz drugiego do przesyłania dźwięku (np. telefonu). Wymaga to nadal zachowania jednoczesności oraz bezpośredniości. Takie rozwiązanie powinno być stosowane tylko w przypadku awarii komputera, który domyślnie powinien zapewniać transmisję dwóch rodzajów sygnałów. K. Dudka, *Kodeks...*, art. 250, nb 12, LEX/el.

³⁴¹ Taką uwagę można wyprowadzić z posługiwania się przez ustawodawcę w art. 250 k.p.k. pojęciem „oskarżonego” oraz ze względu na treść art. 250 k.p.k. w zw. z art. 71 § 3 k.p.k. Stanowisko takie zajął również J. Skorupka – J. Skorupka, *Kodeks...*, art. 250, nb. 16, Legalis/el.

³⁴² Tak A. Lach i D. Marko: A. Lach, *Realizacja prawa do obrony w związku z przesłuchaniem oraz udziałem na odległość w rozprawie i posiedzeniu aresztowym w świetle orzecznictwa ETPC*, GSP. Proces karny a nowoczesne technologie, Gdańsk 2024, Nr 2 (63)/2024, s. 12-14; D. Marko, *Zdalny udział podejrzanego w posiedzeniu aresztowym w świetle standardu habeas corpus. Postanowienie Sądu Najwyższego Królestwa Norwegii z dnia 8 maja 2020 r., HR-2020-972-U (20-065997STR-HRET)*, GSP. Proces karny a nowoczesne technologie, Gdańsk 2024, Nr 2 (63)/2024, s. 122-123.

jedynie odznaczając się inną formą (elektroniczną), to wówczas możliwe jest przyznanie, iż zdalny udział w tym posiedzeniu może spełniać wymagania wskazane w art. 5 ust. 3 EKPC.³⁴³

Jak już wskazano, zasadą jest przeprowadzenie posiedzenia aresztowego w budynku sądu, a hybrydowe posiedzenie aresztowe w którym podejrzany bierze zdalny udział stanowi alternatywę. Takie zestawienie tych dwóch sposobów na przeprowadzenie posiedzenia aresztowego, które to przyznaje pierwszeństwo tradycyjnej formie posiedzenia należy ocenić pozytywnie. Jest to forum, na którym podejmowana jest decyzja w przedmiocie zastosowania wobec podejrzanego izolacyjnego środka zapobiegawczego. Wprowadzenie odwrotnej kolejności, w której to posiedzenie hybrydowe stanowiłoby zasadę, na aktualnym etapie informatyzacji procesu karnego należałoby uznać za działanie mogące godzić w prawo do obrony podejrzanego.

Decyzja w przedmiocie przeprowadzenia hybrydowego posiedzenia aresztowego należy do sądu. Przepisy nie wskazują przesłanek stojących za tą decyzją, ma ona zatem w pełni arbitralny charakter. Należy podzielić prezentowany przez P. Misztal postulat *de lege ferenda* określający przesłanki uzasadniające przeprowadzenie hybrydowego posiedzenia aresztowego. Autor wskazuje, że powinno być ono dopuszczalne w dwóch przypadkach:

- 1) wystąpienia szczególnie uzasadnionych okoliczności;
- 2) wyrażenia zgody przez podejrzanego.

Pierwsza z przesłanek ma postać klauzuli generalnej, która warunkuje przeprowadzenie tego posiedzenia w „sytuacjach ekstraordynaryjnych” (np. w związku z wystąpieniem zachorowań na COVID-19). Druga z przesłanek uzależnia przeprowadzenie hybrydowego posiedzenia aresztowego od zgody podejrzanego, który byłby uprawniony do zrzeczenia się prawa do udziału w stacjonarnym posiedzeniu aresztowym. W ten sposób ustawodawca zwolniłby sąd z potrzeby badania wystąpienia szczególnie uzasadnionych okoliczności oraz uwzględniłby stanowisko podejrzanego. Takie rozwiązanie odpowiadałoby standardowi rzetelnego procesu i wpisywałoby się w stanowisko ETPC.³⁴⁴

Powyższe należałoby zastosować również wobec osób, które w aktualnym stanie prawnym zostały wykluczone ze zdalnego udziału w posiedzeniu aresztowym, tj.

³⁴³ D. Marko, *Zdalny...*, s. 122-123.

³⁴⁴ P. Misztal, *Zdalne posiedzenia aresztowe w trybie art. 250 § 3b–3h Kodeksu postępowania karnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, *Studia Prawnoustrojowe* (54), 2021, s. 408-409.

podejrzanych z niepełnosprawności sensorycznymi (art. 250 § 3f k.p.k.). Osoby te powinny mieć możliwość wzięcia zdalnego udziału w posiedzeniu aresztowym. Nie jest to powszechnie uznane stanowisko³⁴⁵, jednak wydaje się uzasadnione z kilku powodów.

Po pierwsze, jeżeli ustawa wymaga obligatoryjnie w przypadku osób wskazanych w art. 79 k.p.k. posiadania obrońcy, to pełna realizacja prawa do obrony skupia się wokół jego osoby. Niedopuszczalne byłoby, gdyby ustawa nie wymagała dla tych osób wsparcia obrońcy. To jego działania mają w sposób właściwy ukształtować pozycję procesową podejrzanego i zapewnić poszanowanie jego praw. Niezależnie od tego, czy obrońca będzie towarzyszyć podejrzanemu w budynku sądu, w miejscu jego przebywania, czy też będzie działać w procesie bez fizycznej współobecności podejrzanego, w przypadku osoby z niepełnosprawnością sensoryczną należy wymagać od niego szczególnego zaangażowania w obronę praw podejrzanego.

Drugim argumentem przemawiającym za proponowanym rozwiązaniem jest szansa na wzmocnienie prawa do obrony, zarówno w ujęciu materialnym jak i formalnym. Osobą z niepełnosprawnością sensoryczną wskazaną w art. 79 § 1 pkt 2 k.p.k. jest osobą całkowicie pozbawioną jednego lub kilku zmysłów³⁴⁶. Do tego katalogu nie zaliczają się osoby, których zmysły nie funkcjonują w pełni, a więc np. osoby słabowidzące³⁴⁷. Osoba niesłysząca, korzystająca z urządzenia elektronicznego powinna mieć możliwość odczytywania na ekranie słów wypowiedzianych przez pozostałych uczestników procesu. Takie rozwiązanie byłoby dostępne wówczas, gdyby wprowadzono do procesu karnego elektroniczny protokół wraz z automatyczną transkrypcją mowy na tekst. Osoba niema w celu kontaktowania się z sądem mogłaby korzystać z czatu dostępnego w oprogramowaniu do zdalnego udziału. Pozwoliłoby to również na skuteczniejsze prowadzenie komunikacji z obrońcą – pod warunkiem, że w tym oprogramowaniu zostałby wydzielony osobny kanał do komunikacji wyłącznie pomiędzy podejrzanym a

³⁴⁵ K. Dudka uważa, że zdalny udział w posiedzeniu jest niewłaściwy dla osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi ze względu na ich ograniczoną zdolność odbioru obrazu, jak i dźwięku – K. Dudka, *Kodeks...*, art. 250, nb 19, LEX/el. ; P. Misztal uważa, że wprowadzenie takiego ograniczenia „jest w pełni uzasadnione, gdyż osoba ta z uwagi na całkowitą dysfunkcję zmysłu nie może w pełni realizować prawa do obrony” – P. Misztal, *Zdalne...*, s. 409.

³⁴⁶ Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że osobą głuchą, niemą lub niewidomą jest ta osoba, która doznała całkowitego zniesienia zmysłu słuchu, zdolności mowy lub zmysłu wzroku, w związku z tym jako oskarżony nie jest w stanie w sposób samodzielny prowadzić obrony – Postanowienie SN z 9.01.2013 r., III KK 330/12, LEX nr 1277747.

³⁴⁷ Według Sądu Najwyższego częściowe uszkodzenie aparatu słuchu lub brak jednego ucha albo jednego oka nie stanowią całkowite zniesienia zmysłu, odpowiednio słuchu albo wzroku. Postanowienie SN z 9.01.2013 r., III KK 330/12, LEX nr 1277747; Postanowienie SN z 10.03.1997 r., III KKN 155/96, LEX nr 29551.

obrońcą. Ułatwienie zrozumienia pozostałych uczestników przez podejrzanego będącego osobą niewidomą mogłoby nastąpić z wykorzystaniem słuchawek, które w miejscu jego przebywania zastąpiłyby głośniki podłączone do komputera.

Żaden podejrzanych z niepełnosprawnością sensoryczną nie jest w stanie pełniej realizować prawa do obrony znajdując się w budynku sądu, aniżeli w ww. sposób z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych. Należy zatem postulować *de lege ferenda* o derogację art. 250 § 3f k.p.k., wdrożenie zaproponowanych rozwiązań dot. elektronicznego protokołu oraz komunikacji z obrońcą na odległość oraz wprowadzenie do ustawy przepisu uzależniającego zdalny udział podejrzanego w posiedzeniu od ww. dwóch przesłanek.

Obowiązujące rozwiązanie należy ocenić negatywnie, gdyż pozwala ono podejrzanemu z niepełnosprawnością sensoryczną uczestniczyć w posiedzeniu aresztowym na dotychczasowych warunkach jednocześnie nie dając mu szansy na skuteczniejsze korzystanie z prawa do obrony oraz prawa do sądu. Zanim jednak zostaną wdrożone ww. zmiany w zakresie utrwalania przebiegu e-czynności oraz komunikacji z obrońcą, wydaje się, że jest to jedyne słuszne rozwiązanie.

Pozytywnie należy natomiast ocenić zapewnienie udziału określonych w art. 250 § 3c k.p.k. pomocników organu procesowego w miejscu przebywania podejrzanego, których obecność powinna zabezpieczać poszanowanie jego praw³⁴⁸. Zakreślenie katalogu, który nie uwzględnia podmiotów odpowiadających stronie oskarżenia (tj. aplikanta prokuratorskiego, asystenta prokuratora lub urzędnika zatrudnionego w prokuraturze) daje wyraz zasadzie kontrydiktoryjności. Wprowadzenie do tego katalogu ww. podmiotów naruszałoby rozdział funkcji procesowych, co mogłoby skutkować ograniczeniem skutecznego prowadzenia obrony.

Hybrydowe posiedzenie aresztowe prowadzone jest w zgodzie z zasadą ustności, gdyż podejmowane w trakcie niego e-czynności procesowe w ślad za art. 96a w zw. z 517ea k.p.k. mogą przyjmować wyłącznie postać dźwiękową. Dotyczy to również składanych wówczas wniosków oraz innych oświadczeń. Jedynym wyjątkiem od zasady ustności na rzecz zasady pisemności jest pisemny protokół z posiedzenia.

2.2. E-czynność przesłuchania podejrzanego

2.2.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

³⁴⁸ Tak też J. Karaźniewicz, *Kodeks...*, art. 250, LEX/el.

Podejrzany, który uczestniczy w hybrydowym posiedzeniu aresztowym na odległość jest przesłuchiwany w toku e-czynności przesłuchania. Podstawą prawną jej przeprowadzenia stanowi art. 250 § 3b k.p.k.

E-czynność przesłuchania podejrzanego w trakcie hybrydowego posiedzenia aresztowego jest czynnością synchroniczną oraz przyjmującą postać dźwiękową. Sposób jej przeprowadzenia został częściowo wskazany w art. 250 § 3b k.p.k. Należy wykorzystać do tego urządzenia techniczne umożliwiające przeprowadzenie posiedzenia aresztowego na odległość z jednoczesnym, bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Wypowiedziana w ten sposób treść wyjaśnień pokrzywdzonego jest utrwalana na piśmie w protokole.

Ustawodawca poza przypadkami, w których podejrzany przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, nie wskazał dokładnie, gdzie ma on przebywać biorąc zdalny udział w przesłuchaniu. Warunkiem przeprowadzenia tej e-czynności jest zapewnienie udziału w niej osoby, która będzie znajdować się w miejscu przebywania podejrzanego. Do takich osób należą: referendarz sądowy lub asystent sędziego zatrudniony w sądzie, w którego okręgu przebywa podejrzany, lub przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, jeżeli podejrzany przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (art. 250 § 3c k.p.k.). W ten sposób określono katalog pomocników organu procesowego, zaznaczając, że udział tylko jednego z nich stanowi warunek konieczny do przeprowadzenia e-czynności. Mogłoby wydawać się, że jeżeli podejrzany nie przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, to literalne brzmienie przepisu zezwala mu na uczestniczenie w e-czynności w dowolnym miejscu, gdzie wówczas towarzyszyć będzie mu referendarz sądowy lub asystent sędziego. Jest to błędne założenie, a ustawodawca wskazując na pracowników sądu dał wyraz temu, gdzie taki podejrzany powinien się znaleźć – w sądzie.³⁴⁹

Obrońca może uczestniczyć w e-czynności przesłuchania podejrzanego w miejscu jego przebywania³⁵⁰ albo w budynku sądu. Zasadą jest to, że znajduje się on wówczas w miejscu przebywania podejrzanego. Pozostawiono mu swobodę decyzji w zakresie tego, w którym miejscu chce wziąć udział w e-czynności, z pewnym wyjątkiem na rzecz sądu, gdyż ten może zobowiązać obrońcę do udziału w posiedzeniu w budynku sądu (art. 250

³⁴⁹ Zob. M. Żebrowska, *Stosowanie...*, s. 63.

³⁵⁰ Przez „miejsce przebywania podejrzanego” należy rozumieć pomieszczenie, w którym znajduje się podejrzany, tak aby jego bezpośredni kontakt z obrońcą był możliwy. Błędne jest utożsamianie tego miejsca wyłącznie z budynkiem, w którym przebywa podejrzany i uniemożliwianie mu przebywania w trakcie posiedzenia w jednym pomieszczeniu z obrońcą - M. Żebrowska, *Stosowanie...*, s. 64.

§ 3d k.p.k.). Decyzja sądu nie może być arbitralna, a uzasadniona koniecznością uchylenia ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego. Wskazana przesłanka jest jedyną, która uzasadnia nałożenie na obrońcę obowiązku wzięcia udziału w posiedzeniu w budynku sądu. Przyjęcie za podstawę takiego działania innej przesłanki jest niedopuszczalne i stanowi obrazę przepisów postępowania, która może mieć wpływ na treść orzeczenia poprzez ograniczenie w ten sposób prawa oskarżonego do obrony³⁵¹. Ustawodawca nie przewidział sytuacji, w której obrońca mógłby wziąć zdalny udział w posiedzeniu znajdując się w innym miejscu niż miejsca wyżej wskazane.

Podejrzany, również ten uczestniczący w posiedzeniu hybrydowym, może korzystać z jednoczesnej pomocy do trzech obrońców³⁵². Przepisy nie uzależniają istnienia tego uprawnienia od formy w jakiej podejrzany uczestniczy w posiedzeniu. Brak jest również regulacji, które wskazywałyby w którym miejscu powinni znajdować się odpowiednio dwaj lub trzech obrońcy. Jedyny przepis konkretyzujący miejsce przebywania obrońcy dotyczy sytuacji, w której w procesie obecny jest tylko jeden z nich (art. 250 § 3d k.p.k.). Należy zatem *de lege lata* wskazać sądowi możliwe rozwiązania w tym zakresie:

- 1) Jednolity model obecności obrońców – dwóch albo trzech obrońców znajduje się w jednym miejscu, tj. wszyscy znajdują się w miejscu przebywania podejrzanego albo w budynku sądu;
- 2) Mieszany model obecności obrońców – jeden znajduje się w miejscu przebywania podejrzanego, a drugi lub dwaj pozostali znajdują się w budynku sądu albo przeciwnie, tj. tylko jeden znajduje się w budynku sądu a drugi lub dwaj pozostali znajdują się w miejscu przebywania podejrzanego.

Proponowane modele obecności obrońców na hybrydowym posiedzeniu aresztowym ulegają zniekształceniu w sytuacji w której sąd zobowiąże obrońcę do wzięcia udziału w posiedzeniu w budynku sądu. Stosując odpowiednio art. 250 § 3d k.p.k. sąd może zobowiązać jednego z obrońców do udziału w posiedzeniu w budynku sądu. Nie powinien on nakładać tego obowiązku na większą liczbę obrońców, gdyż nie

³⁵¹ K. Dudka, *Kodeks...*, art. 250, nb 16, LEX/el.

³⁵² Zakres temporalny art. 77 k.p.k. rozciąga się na wszystkie fazy postępowania, stąd możliwe jest jego zastosowanie nie tylko do oskarżonego, ale również pokrzywdzonego. Zob. H. Paluszkievicz, *Kodeks...*, art. 77, nb 2, LEX/el.

spowoduje to, że uchylenie ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania podejrzanego zostanie pełniej zrealizowane. Należy zatem wskazać, że w ramach hybrydowego posiedzenia aresztowego obrońcy powinni ustalić między sobą, uwzględniając przy tym zdanie podejrzanego, gdzie będą się znajdować, a jeżeli sąd uzna, że zachodzi przesłanka do nałożenia na obrońców obowiązku stawienia się w budynku sądu – powinien zaadresować taki obowiązek tylko do jednego z nich.

Uczestniczenie przez obrońcę w posiedzeniu w miejscu przebywania podejrzanego z pewnością umożliwia im prowadzenie bieżącej i bezpośredniej komunikacji, bez potrzeby wykorzystywania do tego urządzeń elektronicznych. Inaczej kształtuje się ich kontakt, gdy każdy z nich uczestniczy w posiedzeniu w innym miejscu. Ustawa przewiduje wówczas możliwość zarządzenia przez sąd przerwy na wniosek podejrzanego lub obrońcy. Przerwa ta powinna być zarządzona na określony czas, a kontakt pomiędzy obrońcą i podejrzanym w trakcie przerwy powinien być prowadzony tylko w postaci rozmowy telefonicznej. Sąd może odmówić zarządzenia przerwy, jeżeli dojdzie do wniosku, że jego uwzględnienie mogłoby zakłócić prawidłowy przebieg posiedzenia lub stwarza ryzyko nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego (art. 250 § 3e k.p.k.).

Tłumacz, tak jak obrońca, może znajdować się w budynku sądu albo w miejscu przebywania podejrzanego. To sąd podejmuje decyzję, w którym miejscu tłumacz ma wziąć udział w hybrydowym posiedzeniu aresztowym, w tym w e-czynności przesłuchania. Ustawodawca na podstawie art. 250 § 3g w zw. art. 250 § 3f k.p.k. uniemożliwił występowanie w tej roli tłumaczowi języka migowego. Nastąpiło to poprzez wyłączenie możliwości zdalnego udziału w posiedzeniu osób z niepełnosprawnością sensoryczną, w tym osób niesłyszących posługujących się językiem migowym.

2.2.2. Ocena e-czynności przesłuchania podejrzanego w świetle zasad procesu karnego

Ustawa nakłada na organ obowiązek przesłuchania podejrzanego przed zastosowaniem środka zapobiegawczego (art. 249 § 3 k.p.k.). Powinno nastąpić to niezależnie od tego, czy sąd zdecyduje się przesłuchać podejrzanego w sądzie lub na odległość. Sytuacja, w której organ odstąpiłby od przeprowadzenia e-czynności

przesłuchania podejrzanego w trakcie hybrydowego posiedzenia aresztowego należałoby utożsamić z naruszeniem prawa do obrony³⁵³. Obecność obrońcy w trakcie posiedzenia aresztowego podczas którego zajmie on stanowisko w przedmiocie środka zapobiegawczego nie czyni zadość wskazanemu obowiązkowi przesłuchania podejrzanego³⁵⁴. Jeżeli zatem sąd zdecyduje się zezwolić na zdalny udział podejrzanego w posiedzeniu aresztowym, to przeprowadzenie e-czynności jego przesłuchania staje się wówczas obligatoryjne.

Pozytywnie należy ocenić umożliwienie obrońcy podjęcie decyzji o miejscu, w którym chce uczestniczyć w posiedzeniu hybrydowym oraz e-czynności przesłuchania. Obrońca podejmując decyzję powinien kierować się najefektywniejszą realizacją prawa oskarżonego do obrony. Ponadto powinien mieć na uwadze odległość, która dzieli go od przeprowadzającego posiedzenie sądu oraz od uczestniczącego w nim zdalnie podejrzanego i ewentualną niemożność stawienia się w konkretnym miejscu.³⁵⁵ Przyznana sądowi w art. 250 § 3d k.p.k. możliwość zobowiązania obrońcy do wzięcia udziału w posiedzeniu, w tym w czynności przesłuchania podejrzanego, w budynku sądu nie jawi się jako naruszająca zasadę prawa do obrony. Należy uznać to jako gwarancję dla podejrzanego do rozstrzygnięcia w przedmiocie tymczasowego aresztowania w przewidzianym ustawowo czasie oraz do skorzystania z pomocy obrońcy. Nie jest to jednak zobowiązanie, które zawsze będzie w ten sam sposób oddziaływać na sytuację prawną podejrzanego. W związku z przeprowadzaniem e-czynności przesłuchania podejrzanego sąd może dopuścić się naruszenia prawa do obrony w sytuacji, gdy:

- 1) zobowiąże obrońcę do wzięcia udziału w posiedzeniu w budynku sądu uzasadniając to inną przesłanką, niż wyrażona w 250 § 3d k.p.k. konieczność uchylecia ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego;
- 2) podejrzanym będzie korzystał jednocześnie z pomocy wielu obrońców, a sąd zobowiąże więcej niż jednego z nich do wzięcia udziału w posiedzeniu w budynku sądu.

Pierwsza sytuacja wskazuje na działanie sądu nieznaające swojej podstawy prawnej w ustawie. Nie jest możliwe rozszerzenie katalogu okoliczności uzasadniających

³⁵³ P. Misztal, *Zdalne...*, s. 410.

³⁵⁴ Postanowienie SA w Warszawie z 15.03.2012 r., II AKz 128/12, LEX nr 1217805.

³⁵⁵ K. Dudka, *Kodeks...*, art. 250, nb 15, LEX/el.

nałożenie obowiązku na obrońcę. Czyniąc to sąd naraża się na zarzut obrazy przepisów postępowania mogącej mieć wpływ na treść orzeczenia poprzez ograniczenie w ten sposób prawa podejrzanego do obrony³⁵⁶. Treść art. 250 § 3d k.p.k. nie wskazuje ilu obrońców może być zobowiązanych do udziału w hybrydowym posiedzeniu w budynku sądu. Należy zatem wyinterpretować to z celu jaki organ chce osiągnąć nakładając ten obowiązek. Celem jest uchylenie ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania podejrzanego. Ustawodawca przyjął, że gwarantem tego jest udział obrońcy w posiedzeniu w budynku sądu.

Obecność obrońcy w osobie wykonującego zawód zaufania publicznego adwokata lub radcy prawnego daje gwarancję tego, że prawo podejrzanego do obrony nie zostanie naruszone, a przedmiotowy wniosek zostanie rozstrzygnięty. Nie wydaje się, aby obecność w budynku sądu kilku obrońców pozwoliło organowi rozstrzygnąć ten wniosek w sposób „pełniejszy”. Oznacza to, że warunkiem spełniającym ww. cel jest zobowiązanie do obecności w budynku sądu tylko jednego obrońcy. Podmiotowe rozszerzenie tego obowiązku skutkowałoby naruszeniem prawa podejrzanego do obrony, gdyż stanowiłoby to ograniczenie jego bezpośredniego kontaktu z drugim lub trzecim obrońcą, który jest uprawniony do zdalnego udziału w posiedzeniu.

Ustawa nie wskazuje co należy rozumieć przez „miejsce przebywania oskarżonego” wyrażone w art. 250 § 3d k.p.k. Powinno być to dookreślone, gdyż wskazuje to nie tylko gdzie obrońca powinien wziąć zdalny udział w e-czynności, ale również czy przestrzeń ta umożliwia podejrzanemu pełną realizację jego praw. Wiadomo, że powinno być to pomieszczenie znajdujące się w budynku sądu albo zakładu karnego lub aresztu śledczego³⁵⁷. Przyjęcie nadto ogólnego rozumowania ww. pojęcia może doprowadzić do sytuacji, w której podejrzanym oraz obrońcą będą zdalnie uczestniczyć w e-czynności znajdując się w jednym miejscu (np. budynku tego samego sądu), ale w innych pomieszczeniach. Groziłoby to pozbawieniem podejrzanego gwarancji do kontaktu z obrońcą, który przewidziany jest wyłącznie w sytuacji, w której nie znajdują się oni w jednym miejscu. Zarządzenie przerwy określone w art. 250 § 3e k.p.k. nie jest dopuszczalne w sytuacji, gdy obrońca wraz z podejrzanym znajdują się w jednym miejscu

³⁵⁶ K. Dudka, *Kodeks...*, art. 250, nb 16, LEX/el.

³⁵⁷ Wskazanie w 250 § 3c k.p.k. pomocników organu, których udział w miejscu przebywania podejrzanego biorącego zdalny udział w e-czynności przesłuchania jest obowiązkowy, pozwala wyznaczyć preferowane przez ustawodawcę miejsca przebywania podejrzanego, tj. sąd albo zakład karny lub areszt śledczy.

– wynika to z możliwości prowadzenia bezpośredniego kontaktu w trakcie trwania posiedzenia.

W związku z powyższym *de lege lata* miejsce przebywania obrońcy poza budynkiem sądu, w którym znajduje się organ przeprowadzający e-czynność powinno być rozumiane jako pomieszczenie, w którym znajduje się biorący zdalny udział w e-czynności podejrzany. Uniemożliwienie przebywania im w trakcie hybrydowego posiedzenia aresztowego w jednym pomieszczeniu stanowiłoby naruszenie prawa do obrony³⁵⁸. Podejrzany powinien móc realizować prawo do kontaktu z obrońcą na każdym etapie postępowania, a organ procesowy nie powinien tego kontaktu ograniczać w sposób nieprzewidziany w ustawie. Nie wydaje się, aby wystąpienie tego ograniczenia mogłoby być podyktowane infrastrukturą budynku. Odpowiedzialność za przestrzeganie zasady prawa do obrony w tym przypadku spoczywa na organie procesowym.

Kolejne ograniczenie w zakresie prawa do obrony dotyczy możliwości nawiązania przez podejrzanego kontaktu z obrońcą³⁵⁹. Ustawodawca zdecydował się ograniczyć ich sposób porozumiewania się w trakcie hybrydowego posiedzenia aresztowego wyłącznie do kontaktu telefonicznego. Jest to zatem ograniczenie przedmiotowe, które uniemożliwia im przeprowadzenie rozmowy audiowizualnej z wykorzystaniem zapewnionych przez sąd urządzeń elektronicznych do nawiązania połączenia zdalnego. Ustawa nie przyznaje podejrzanemu prawa do porozumiewania się z obrońcą we wspomniany już wcześniej sposób, tj. z wykorzystaniem infrastruktury technicznej sądu. Wiązałoby się to z koniecznością wcześniejszego utworzenia osobnego kanału do komunikacji dostępnego wyłącznie dla podejrzanego i obrońcy. Wymagałoby to również wyodrębnienia w sądach przestrzeni zapewniającej ciszę i prywatność w trakcie prowadzonych w ten sposób rozmów, których treść objęta byłaby tajemnicą obrończą³⁶⁰.

Kolejny rodzaj ograniczenia kontaktu podejrzanego z obrońcą przyjmuje postać negatywnej decyzji sądu w przedmiocie zarządzenia przerwy w celu przeprowadzenia

³⁵⁸ M. Żebrowska, *Stosowanie...*, s. 64.

³⁵⁹ C. Kulesza zwraca uwagę, że w ocenie ETPC „ograniczenia osobistej obrony oskarżonego wynikające z oddalenia jego miejsca pobytu od sądu powinny być kompensowane przez umożliwienie mu kontaktu z obrońcą, przy zapewnieniu jego poufności” – C. Kulesza, *Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego*, BSP 2021, z. 26, nr 3 s. 218.

³⁶⁰ R. Olszewski i A. Małolepszy zwracają uwagę na ograniczenie poufnego kontaktu oskarżonego z obrońcą w trakcie hybrydowego posiedzenia aresztowego oraz hybrydowej rozprawy. Polega to na prowadzeniu przez obrońcę rozmowy telefonicznej znajdując się na sali rozpraw lub korytarzu sądowym, a w przypadku oskarżonego na rozmowie w obecności osób trzecich. R. Olszewski, A. Małolepszy, *Exercise of the Right to Defence in Criminal Proceedings during the COVID-19 Pandemic with Particular Reference to the Relation Between the Accused and the Defence Counsel*, BSP 2022, z. 27, nr 2, s. 231-232.

rozmowy telefonicznej pomiędzy podejrzanym a obrońcą. Wyłącznymi podstawami do nieuwzględnienia wniosku podejrzanego lub obrońcy o zarządzenie przerwy jakie przewiduje art. 250 § 3e k.p.k. są mogące wyniknąć z uwzględnienia wniosku:

- 1) zakłócenie prawidłowego przebiegu posiedzenia;
- 2) stworzenie ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego.

Rozmowa telefoniczna, która miałaby być przeprowadzona w trakcie przerwy podlega tajemnicy obrończej. Jak wyżej wskazano, sąd ani pomocnicy organu nie są uprawnieni do przysłuchiwanie się jej treści. Zakłócenia prawidłowego przebiegu posiedzenia nie mogłyby zatem być identyfikowane z zakładaną przez sąd treścią rozmowy telefonicznej. Należałoby utożsamiać je np. z mogącymi wystąpić problemami technicznymi³⁶¹, które jednak w przypadku rozmowy telefonicznej nie wydają się być tak częste i uporczywe, jak te w trakcie połączeń audiowizualnych prowadzonych z wykorzystaniem innych urządzeń elektronicznych. W przypadku aprobeującego rozpatrzenia wniosku sąd zarządza przerwę na czas oznaczony, co uznawane jest za wystarczające narzędzie służące zabezpieczeniu prawidłowego przeprowadzenia posiedzenia. Powyższe prowadzi jednak do wniosku, że tak sformułowane przepisy nie respektują prawa podejrzanego do obrony w sposób wystarczający.³⁶²

W trakcie e-czynności przesłuchania podejrzany, który nie posługuje się w wystarczającym stopniu językiem polskim ma prawo do skorzystania z pomocy tłumacza. Przewidziany w ustawie udział tłumacza w posiedzeniu w budynku sądu, gdy podejrzany łączy się w sposób zdalny, może nie zapewniać realizacji zasady prawa do obrony oraz zasady do informacji, które znajdują swoje odzwierciedlenie w art. 6 pkt 3 lit. e EKPC. Prawo do udziału tłumacza stanowi bowiem jeden z elementów rzetelnego procesu karnego³⁶³. Niniejsza obawa podyktowana jest możliwością wystąpienia nienależytej jakości połączenia zdalnego pomiędzy sądem a miejscem przebywania podejrzanego. Taki sposób komunikacji może prowadzić do wzajemnego niezrozumienia się podejrzanego i tłumacza, a co za tym idzie, niemożności zrozumienia przez podejrzanego jego sytuacji procesowej. Należy zatem postulować *de lege ferenda* o nowe brzmienie

³⁶¹ K. Dudka, *Kodeks...*, art. 250, LEX/el.

³⁶² J. Karaźniewicz, *Kodeks...*, art. 250, nb. 8.3., LEX/el.

³⁶³ Zob. J. Długosz, *Prawo do udziału tłumacza jako jedna z przesłanek rzetelnego procesu karnego*, *Investigationes Linguisticae*, 17, 2009, s. 100–107.

art. 250 § 3g k.p.k., które wprowadzi udział tłumacza w miejscu przebywania podejrzanego jako domyślny sposób jego udziału³⁶⁴. Przepis ten mógłby przyjąć następującą postać:

„Tłumacz bierze udział w posiedzeniu przeprowadzanym w sposób określony w § 3b w miejscu przebywania oskarżonego, chyba że sąd zobowiąże go do udziału w posiedzeniu w budynku sądu z uwagi na konieczność uchylenia ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego.”

Mając na względzie sytuację, w której tłumacz znajdowałby się w miejscu przebywania podejrzanego – wydaje się, że ewentualne zakłócenia powstałe w przypadku zdalnego połączenia nie będą trudne do zrozumienia dla sądu i pozostałych uczestników postępowania, jeżeli pojawią się w trakcie wygłaszania przez tłumacza wypowiedzi w języku polskim. Gdyby jednak tłumacz pojawił się w budynku sądu, to prowadzona przez niego w sposób zdalny komunikacja z podejrzanym w przypadku ewentualnego wystąpienia zakłóceń mogłaby być mniej zrozumiała dla niego, jak i dla pozostałych uczestników, którzy może chociaż częściowo posługują się językiem w jakim porozumiewa się podejrzanym.

2.3. E-czynność przesłuchania świadka oraz biegłego

2.3.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

Przeprowadzanie czynności dowodowych nie jest zarezerwowane dla stadium jurysdykcyjnego. Już na etapie postępowania przygotowawczego prokurator oraz inne nieprokuratorskie organy przeprowadzają przesłuchanie świadka oraz zasięgają opinii biegłego. E-czynność przesłuchania świadka (niezależnie od tego w jakim stadium postępowania jest przeprowadzana) jest najstarszą e-czynnością uregulowaną w Kodeksie postępowania karnego. Po raz pierwszy została wprowadzona do ustawy nowelizacją z 10.01.2003 r. jako art. 177 § 1a k.p.k., jednak dopiero po ponad 20 latach doczekała się doprecyzowania w zakresie postępowania przygotowawczego. Nowelizacja z 7.07.2023 r. określiła dokładny kształt przesłuchania świadka na odległość, w tym sposób zapewnienia odpowiednich warunków technicznych umożliwiających jego zdalny udział w przesłuchaniu.

³⁶⁴ Tak też J. Karaźniewicz, *Kodeks...*, art. 250, nb. 8.4., LEX/el.

Świadek obowiązany jest do stawienia i złożenia zeznań. Zasadą jest przeprowadzenie zwykłej czynności przesłuchania świadka. Przepisy nie przyznają mu jednak wyboru formy czynności przesłuchania, za co za tym idzie możliwości zainicjowania zdalnego udziału w przesłuchaniu. To czy zostanie on przesłuchany w ten sposób zależy wyłącznie od organu procesowego. Brak jest również określonego w ustawie katalogu przesłanek warunkujących to, kiedy świadek może wziąć zdalny udział w przesłuchaniu³⁶⁵. Jak wynika z powyższego, e-czynność przesłuchania świadka jest e-czynnością prawnie określoną – jej podstawa normatywna znajduje się w art. 177 § 1a k.p.k.

W miejscu przebywania świadka powinien znajdować się pomocnik organu procesowego, którym może być: aplikant prokuratorski, asystent prokuratora lub urzędnik zatrudniony w prokuraturze, a jeżeli świadek przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym - przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, a jeżeli świadek będący obywatelem polskim przebywa za granicą – urzędnik konsularny (art. 177 § 1a i 1b k.p.k.). Jak już wcześniej wskazano, ww. pomocnicy organów biorą udział w e-czynności przesłuchania świadka, jednak nie są traktowani jako organ tą czynność przeprowadzający. Rola pomocników procesowych sprowadza się do przeprowadzenia czynności materialno-technicznych, tj. sprawdzenia stawienia świadka oraz jego personaliów, a także nadzorowania przygotowania i prawidłowej pracy urządzeń elektronicznych niezbędnych do przeprowadzenia przesłuchania na odległość³⁶⁶.

Jeżeli postępowanie jest prowadzone przez nieprokuratorski organ wskazany w art. 312 k.p.k., wówczas w miejscu przebywania świadka lub biegłego powinien znajdować się: funkcjonariusz lub inny pracownik upoważniony przez kierownika organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze (art. 177 § 1d k.p.k.).

E-czynność przesłuchania świadka jest czynnością synchroniczną, a więc wymagającą jednoczesnej obecności wszystkich biorących w niej udział uczestników procesu. Do jej przeprowadzenia należy wykorzystać urządzenia techniczne zapewniające jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku. Tak jak w przypadku

³⁶⁵ Należy zgodzić się z A. Lachem, że podjęcie decyzji o przesłuchaniu świadka na odległość najczęściej będzie towarzyszyć niemożność stawienia świadka w miejscu wezwania uzasadniona nadmierną odległością świadka od organu. A. Lach, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Wyd. 10, red. A. Sakowicz, Warszawa 2023, art. 177, nb 4, Legalis/el.

³⁶⁶ Wyrok SA w Krakowie z 5.10.2010 r., II AKa 10/10, LEX nr 852396; Wyrok SA w Katowicach z 6.05.2009 r., II AKa 394/08, LEX nr 519646.

zdalnego udziału podejrzanego w posiedzeniu aresztowym, tak i w tym przypadku spełnienie wszystkich ustawowych wymogów dla tego rodzaju komunikacji jest niezbędne.

Od czasu ww. nowelizacji z 2023 r. prokurator stał się odpowiedzialnym za zapewnienie warunków technicznych przeprowadzenia e-czynności przesłuchania świadka. Oznacza to, że to na nim spoczywa obowiązek dochowania wymogu wykorzystania odpowiedniego urządzenia elektronicznego. Nie jest on jednak odpowiedzialny za zapewnienie warunków technicznych dla każdej e-czynności przeprowadzanej w tym stadium procesu. Przepisy pozwalają sformułować regułę zgodnie z którą każdy z prowadzących postępowanie przygotowawcze organów procesowych jest odpowiedzialny za zapewnienie warunków technicznych e-czynności przesłuchania świadka, którą przeprowadza³⁶⁷. Ustawa nie precyzuje jednak w którym miejscu (przebywania organu lub przebywania świadka) taki organ ma zapewnić należyte warunki techniczne. Brzmienie art. 177 § 1c k.p.k. wskazuje na „warunki techniczne przeprowadzenia czynności”. Przeprowadzenie jej w formie elektronicznej wymaga, aby urządzenia elektroniczne znajdowały się zarówno w miejscu przebywania organu, jak i świadka. Organ powinien zatem zapewnić warunki techniczne umożliwiające przeprowadzenie tej e-czynności w dwóch miejscach. Nie wydaje się jednak, aby *ratio legis* obligowało go do osobistego zapewnienia warunków technicznych w miejscu przebywania świadka. Takie podejście do zdalnego udziału w posiedzeniu stałoby w sprzeczności z ideą przeprowadzania przesłuchania na odległość. Organ prowadzący postępowanie powinien być w kontakcie z przebywającym w miejscu przebywania świadka pomocnikiem organu. Nie można również wymagać od prokuratora oraz innych nieprokuratorskich organów, aby te potrafiły obsługiwać wymagane do zdalnego udziału urządzenia elektroniczne ponad poziom wiedzy przeciętnego użytkownika. W związku z powyższym obowiązek zapewnienia warunków technicznych przeprowadzenia omawianej e-czynności powinien materializować się poprzez zlecenie podłączenia niezbędnych urządzeń elektronicznych odpowiedzialnej za to osobie (np. informatykowi zatrudnionemu w jednostce prokuratury), jeżeli organ nie jest w stanie samodzielnie tego dokonać. Natomiast w miejscu przebywania świadka działania te powinny być zlecone przez pomocnika organu procesowego osobie

³⁶⁷ Reguła ta wynika z brzmienia art. 177 § 1c w zw. z art. 177 § 1d k.p.k.

odpowiedzialnej za to w tej jednostce, jeżeli pomocnik organu nie jest w stanie samodzielnie tego dokonać.

Powyższe ustalenia znajdą odpowiednie zastosowanie do e-czynności przesłuchania biegłego. Podstawę do tego stanowi art. 197 § 3 k.p.k. w zw. z art. 177 § 1a k.p.k.³⁶⁸. Oznacza to, że e-czynność przesłuchania biegłego również jest czynnością synchroniczną dla przeprowadzenia której wymagany jest jednoczesny udział organu postępowania przygotowawczego oraz biegłego.

Ustawodawca nie różnicuje w tym względzie sytuacji procesowej któregośkolwiek z biegłych ze względu na jakiegokolwiek kryteria. Niezależnie od jego specjalności (np. archeologia, pulmonologia, zootechnika), źródła posiadanych przez niego wiadomości specjalnych (np. wieloletnie doświadczenie zawodowe lub stopień doktora w określonej dyscyplinie nauki) oraz statusu (biegły sądowy wpisany na listę biegłych Prezesa Sądu Okręgowego lub biegły *ad hoc*), biegły może uczestniczyć w e-czynności przesłuchania.

Zainicjowanie tej e-czynności, tak jak w przypadku przesłuchania świadka, pozostaje do decyzji organu procesowego. Również i w tym przypadku brak jest kryteriów stanowiących podstawę do wzięcia przez biegłego udziału w e-czynności i ponownie, słusznie należy przyjąć, że najbardziej uzasadnione jest zarządzenie zdalnego udziału w sytuacji, gdy miejsce wezwania jest znacznie oddalone od miejsca przebywania biegłego³⁶⁹.

Biegłemu, tak jak świadkowi, uczestniczącemu w e-czynności przesłuchania powinien towarzyszyć pomocnik organu procesowego, którym może być: aplikant prokuratorski, asystent prokuratora lub urzędnik zatrudniony w prokuraturze. Nie wydaje się, aby organ zdecydował się skorzystać z pomocy biegłego pozbawionego wolności, dlatego art. 177 § 1b pkt 1 k.p.k. nie znajdzie w tym przypadku zastosowania. Jeżeli natomiast biegły będący obywatelem polskim przebywa za granicą, zgodnie z art. 177 § 1b pkt 2 k.p.k. powinien towarzyszyć mu urzędnik konsularny.

2.3.2. Ocena e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego w świetle zasad procesu karnego

Jednym z celów postępowania przygotowawczego określonych w art. 297 § 1 k.p.k. jest zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu.

³⁶⁸ Tak również A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych w drodze videokonferencji*, Prok. i Pr., 2009, nr 2, Legalis/el.

³⁶⁹ Tak jak wskazano dla e-czynności przesłuchania świadka - A. Lach, *Kodeks...*, art. 177, nb 4, Legalis/el.

Obowiązek ten spoczywa na organach postępowania przygotowawczego. Wśród środków dowodowych, które przeprowadza się już w stadium przygotowawczym procesu karnego można wskazać na zeznania świadka oraz zeznania biegłego. Biorąc pod uwagę, że ustawa zezwala na przeprowadzenie ich w formie elektronicznej, konieczne jest poddanie ich ocenie w świetle właściwej dla środków dowodowych zasady bezpośredniości.

Organy procesowe postępowania przygotowawczego prowadząc przesłuchanie świadka na odległość i dokonując oceny jego zeznań w zakresie wiarygodności, nie powinny przyjmować jako kryterium warunków związanych z przeprowadzeniem tej czynności na odległość³⁷⁰. Wydaje się, że uwagę tę można uwzględnić również w przypadku przesłuchiwanie biegłego. Organ postępowania przygotowawczego powinien wyselekcjonować dowody (tj. środki oraz źródła dowodowe), tak aby korzystać z dowodów pierwotnych. Działając w ten sposób przygotowany przez niego materiał dowodowy będzie mógł być wykorzystany w stadium jurysdykcyjnym³⁷¹.

Zasada bezpośredniości ma kluczowe znaczenie w postępowaniu dowodowym przeprowadzanym przed sądem. Nie oznacza to jednak, że jej obowiązywanie nie rozciąga się na stadium przygotowawcze³⁷². Jako dyrektywę tej zasady wskazuje się skierowany do organów procesowych nakaz przeprowadzenia dowodu „w sposób pozwalający na maksymalne zbliżenie się do źródła i środka dowodowego oraz gromadzenie i korzystanie w procesie dowodzenia przede wszystkim z dowodów pierwotnych”³⁷³.

To czy środek dowodowy ma charakter pierwotny, czy pochodny wynika z jego natury. Oznacza to, że korzystanie z urządzeń elektronicznych np. do przesłuchania świadka nie może wpływać na charakter przeprowadzonego w ten sposób dowodu. Jeżeli ma nastąpić przesłuchanie naocznego świadka zdarzenia, to niezależne od formy przesłuchania (przeprowadzonego jako zwykła czynność procesowa albo e-czynność procesowa) pozyskany w ten sposób środek dowodowy będzie miał charakter pierwotny. Według J. Grajewskiego „Zasadę bezpośredniości charakteryzuje dążność, by w drodze poznania prawdy ograniczyć do minimum dowodowe ogniwa pośrednie, które mogą

³⁷⁰ Postanowienie SN z 21.11.2018 r., III KK 5/18, LEX nr 2580562.

³⁷¹ H. Paluszkiewicz, *System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego, Tom III, cz. 2*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014, s. 1066.

³⁷² H. Paluszkiewicz, *Zasada...*, s. 1014.

³⁷³ H. Paluszkiewicz, *Zasada...*, s. 1057.

prorowadzić do zniekształceń przy dokonywaniu ustaleń faktycznych.”³⁷⁴. D. Świecki uważa, że tymi ogniwami są dowody pochodne, które oddzielają okoliczność dowodzoną od danego faktu, jednocześnie stanowiąc pośredni nośnik informacji o dowodzonej okoliczności³⁷⁵. Mając na uwadze powyższe, nie jest możliwe uznanie urządzeń elektronicznych niezbędnych do przeprowadzenia e-czynności procesowej, jako kolejnych ogniw (ogniw pośrednich), które miałyby oddzielać organ procesowy od danego faktu. Wynika to z tego, że urządzenia elektroniczne nie stanowią dowodów pochodnych. Oznacza to nie tylko, że nie przejawiają one żadnej wartości merytorycznej w procesie, ale formalnie nie wpisują się w ww. pojęcie ogniw pośrednich. Obecność urządzeń elektronicznych w procesie karnym sprowadza się do roli narzędzi umożliwiających przeprowadzenie e-czynności procesowej na odległość.

Już w 2012 roku D. Świecki wypowiadając się na temat zasady bezpośredniości wskazał, że „przesłuchanie za pomocą urządzeń przekazujących obraz i dźwięk na odległość umożliwia pełniejszą jej realizację.”³⁷⁶. Pozwala to stwierdzić, że zasada bezpośredniości jest zasadą, której realizacja ulega wzmocnieniu w przypadku podejmowania czynności procesowych w formie elektronicznej.³⁷⁷

3. E-czynności w postępowaniu jurysdykcyjnym

3.1. Rozprawa hybrydowa

3.1.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

Pojęcie tzw. rozprawy zdalnej weszło do języka powszechnego na skutek przeprowadzanych w trakcie pandemii COVID-19 rozpraw z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego, bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku³⁷⁸. Wstępna interpretacja pojęcia rozprawy zdalnej nie powinna być nadto utrudniona, gdyż upraszczając oznacza

³⁷⁴ J. Grajewski, *Prawo...*, s. 103.

³⁷⁵ D. Świecki, *Meritum. Postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2023, s. 106.

³⁷⁶ D. Świecki, *Wnioski końcowe* [w:] *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym*, D. Świecki, Warszawa 2012, LEX/el.

³⁷⁷ Wskazuje się, że zdalne przesłuchanie świadka lub biegłego w procesie cywilnym również umożliwia pełną realizację zasady bezpośredniości – A. Zalesińska, *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016, s. 97.

³⁷⁸ Dopiero w 2020 r. zauważalna była wzmożona częstotliwość posługiwania się przez społeczeństwo przymiotnikiem „zdalny”. „Zdalna rozprawa” obok m.in.: zdalnej pracy, zdalnych lekcji, zdalnego spotkania jest powstałą w tym czasie jedną z nowych kolokacji tego przymiotnika. A. Grażul-Luft, *O ewolucji znaczeniowej wyrazu zdalny w dobie pandemii koronawirusa*, *Poradnik Językowy*, Warszawa 2020, nr 8, s. 85-86.

to prowadzenie komunikacji z sądem na odległość w trakcie rozprawy. Taki sposób przeprowadzania rozprawy był nazywany dotychczas rozprawą odmiejscowioną³⁷⁹.

Rozprawa zdalna ani posiedzenie zdalne nie doczekały się definicji legalnej w prawie karnym procesowym. Odmienne prezentuje się sytuacja w przypadku prawa cywilnego procesowego. Ustawodawca zdecydował się sformułować w art. 151 § 2 k.p.c. definicję pojęcia „posiedzenia zdalnego”. Wskazuje, iż zdalnym posiedzeniem jest posiedzenie jawne przeprowadzone przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość. Dalej ustawodawca posługuje się przymiotnikiem „zdalny” do określenia m.in. zdalnego udziału w posiedzeniu (art. 151 § 6 k.p.c.) albo zdalnego dokonania czynności (151 § 8 zd. 2 k.p.c.), nie definiując co one oznaczają. W celu ich zrozumienia należy posłużyć się wspomnianą już wcześniej definicją zdalnego posiedzenia.

Wydaje się, że posługiwanie się zwrotem „zdalnego udziału w rozprawie”³⁸⁰ jest właściwsze od posługiwania się pojęciem „zdalnej rozprawy”. Odzwierciedla ono bowiem to jak rzeczywiście przebiega rozprawa, w której tylko niektórzy uczestnicy biorą udział na odległość. Zdalnym można określić udział konkretnych uczestników, a nie całą rozprawę, która tak naprawdę jest przeprowadzana w trybie hybrydowym³⁸¹, a podejmowana w jej trakcie aktywność koncentruje się w budynku sądu. Jak wskazano, rozprawą hybrydową będzie ta podczas której miejsce przebywania uczestników procesu zostało poddane dychotomicznemu podziałowi – na tych, którzy stawili się na sali rozpraw i na tych, którzy znajdują się poza nią. Nie wszyscy uczestnicy procesu biorący w nim zdalny udział będą obecni w trakcie całej rozprawy. Świadek, który zostanie przesłuchany lub oskarżony, którego udział w rozprawie nie jest obowiązkowy mogą zdecydować się na opuszczenie rozprawy. W takiej sytuacji, gdy żaden z uczestników nie będzie już zdalnie uczestniczył w rozprawie, sąd nie będzie obowiązany do dalszego

³⁷⁹ Rozwiązanie to wprowadzono do trybu przyspieszonego w 2011 r. za pośrednictwem art. 517b § 2a k.p.k. Uzasadnione było to wówczas potrzebą szybkiego reagowania na łamanie prawa podczas imprez masowych, w tym organizowanego w Polsce turnieju piłkarskiego UEFA EURO 2012 – B. Skowron, *Kodeks...*, art. 517b, nb 11, LEX/el. Zob. J. Kosowski, *Rozprawa „odmiejscowiona”*, Prok. i Pr., 2012, nr 1, s. 37–53.

³⁸⁰ Dopuszczalne jest posługiwanie się pojęciem „udziału” oraz obecności” w kontekście rozprawy hybrydowej. Nie jest natomiast dopuszczalne wskazywanie na „zdalne stawiennictwo”, gdyż przez „stawiennictwo” rozumie się stawiennictwo na sali rozpraw, a więc fizycznie w budynku sądu – D. Świecki, *Kodeks...*, art. 374, nb 15, LEX/el.

³⁸¹ Rozprawa hybrydowa (mieszana) to taka w której część uczestników przystępuje do niej z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych umożliwiających udział na odległość, a druga część jest obecna na sali rozpraw. Na podstawie: A. Fruk, J. May, *Posiedzenie zdalne w postępowaniu cywilnym – geneza, standardy i perspektywy (część I – zagadnienia ogólne)*, Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis, Wrocław 2023, vol. 12 (2), s. 150-151; K. Klimas, *E-sąd...*, s. 158.

podejmowania czynności w formie elektronicznej w trakcie rozprawy. Ta szersza perspektywa pozwala stwierdzić, że możliwe jest precyzyjne określenie rozprawy mianem hybrydowej tylko w czasie, w którym uprawnieni do tego uczestnicy procesu biorą w niej zdalny udział. Stosując jednak pewne uproszczenie, a przy tym mając na względzie poprawność prowadzonych rozważań, uzasadnione będzie przyjęcie powyższego założenia i posługiwanie się w dalszej części pojęciem rozprawy hybrydowej.

Opracowania poświęcone informatyzacji wymiaru sprawiedliwości nierzadko zawierają informacje dot. rozprawy hybrydowej (określając ją mianem zdalnej rozprawy³⁸²). Zagadnienie to nie jest jednak rozpatrywane w sposób uwzględniający klasyfikację czynności procesowych. Jak już wspomniano wcześniej, klasyfikacja zwykłych czynności procesowych znajdzie zastosowanie również w przypadku porządkowania e-czynności procesowych. Mając na uwadze, że rozprawa stanowi czynność procesową złożoną, konieczne jest rozłożenie tej konstrukcji na składające się na nią czynności procesowe proste. W ten sposób możliwe jest określenie rozprawy hybrydowej jako zbioru składających się na nią zwykłych czynności procesowych oraz e-czynności procesowych.

Podstawę prawną do przeprowadzenia zdalnego udziału strony w rozprawie prowadzonej w trybie zwyczajnym stanowi art. 374 § 3 i 4 k.p.k., który w obecnym kształcie został wprowadzony do ustawy w 2020 r. na mocy tzw. Tarczy 4.0. Na jego podstawie prokurator pełniący rolę oskarżyciela publicznego lub pozbawieni wolności oskarżony, oskarżyciel posiłkowy oraz oskarżyciel posiłkowy mogą uczestniczyć w rozprawie na odległość z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych, tj. urządzeń technicznych zapewniających jednoczesny bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku. Przepis ten legitymuje sąd zatem nie tylko do przeprowadzenia e-czynności przesłuchania oskarżonego, ale do przeprowadzenia rozprawy hybrydowej³⁸³, w tym wszystkich składających się na nią e-czynności procesowych.

³⁸² Zob. np. J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *E-sąd. E-doręczenia, rozprawy zdalne, systemy teleinformatyczne w sądownictwie*, Warszawa 2024; J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, Polski Proces Cywilny, Warszawa 2020, nr 4, s. 637-664; C. Kulesza, *Rozprawa...*, s. 205-221; A. Grubalska, *Rozprawa zdalna na gruncie art. 374 kodeksu postępowania karnego*, Roczniki Administracji i Prawa, 2021, Tom 3, Nr XXI, s. 99-109.

³⁸³ Pogląd wskazujący art. 374 § 3 i 4 k.p.k. jako podstawę do przeprowadzenia rozprawy hybrydowej (tzw. rozprawy zdalnej) podziela również D. Świecki, *Kodeks...*, art. 374, nb. 16 i n., LEX/el.

Powyższe pozwala stwierdzić, że udział w rozprawie na odległość któregokolwiek z uprawnionych do tego uczestników procesu nakłada na sąd obowiązek przeprowadzania czynności procesowych w których on uczestniczy w formie elektronicznej. Jest to obowiązek delimitowany w czasie, tj. obowiązuje od momentu, gdy uczestnik ten nawiąże połączenie na odległość z sądem do momentu, gdy jego zdalny udział zostanie zakończony. Określając czas obowiązywania powyższego nakazu uwzględniając strukturę procesu karnego – obowiązuje on od pierwszej do ostatniej e-czynności procesowej, w której konkretny uczestnik procesu wziął udział.

Poza wskazanymi wcześniej uczestnikami procesu, do zdalnego udziału w rozprawie uprawniony jest również świadek. Ustawa nie umożliwia mu jednak uczestniczenia w całej zdalnej rozprawie, a jedynie w e-czynności przesłuchania. Tak sformułowany przepis art. 177 § 1a k.p.k. objęty zakresem art. 197 § 3 k.p.k. upoważnia do wzięcia udziału w zdalnej rozprawie biegłego sądowego oraz biegłego *ad hoc*³⁸⁴, w ten sam sposób przedmiotowo i temporalnie ograniczonych.

Sposób zainicjowania przeprowadzania rozprawy hybrydowej, tj. zdalnego udziału w rozprawie jest zróżnicowany w zależności od tego, którego z uczestników procesu dotyczy. Najbardziej uprzywilejowanym w tej kwestii jest prokurator (jako jedyny oskarżyciel publiczny), na którego wniosek przewodniczący wyraża zgodę na jego zdalny udział w rozprawie. Oznacza to, że sąd został w tym zakresie pozbawiony decyzyjności, gdyż każdy wniosek prokuratora, jeżeli nie stoją temu na przeszkodzie względy techniczne, spotka się z aprobatą (art. 374 § 3 k.p.k.) przyjmującą postać zarządzenia niepodlegającego zaskarżeniu³⁸⁵. Tym, co może uniemożliwić prokuratorowi zdalny udział w rozprawie są wyłącznie względy techniczne. Ustawodawca nie dokonał enumeratywnego wyliczenia tych okoliczności, więc pozostawiony w ten sposób otwarty katalog mieści m.in. awarię urządzeń elektronicznych, brak mikrofonu lub brak kamery, które mogłyby wystąpić po stronie prokuratora lub po stronie sądu.

Pozbawieni wolności – oskarżony, oskarżyciel posiłkowy oraz oskarżyciel prywatny mogą być zwolnieni z obowiązku stawiennictwa na rozprawie, jeżeli zostanie zapewniony ich zdalny udział. Brzmienie art. 374 § 4 k.p.k. nie wskazuje co powinno stanowić podstawę takiej decyzji procesowej, jest zatem uzasadnione uznanie, iż przewodniczący dokonuje jej z urzędu. Podmioty te są ograniczone w zakresie

³⁸⁴ D. Gruszecka, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, nb. 4, Legalis/el.

³⁸⁵ D. Świecki, *Kodeks...*, art. 374, nb 25, LEX/el.

możliwości zdalnego udziału w rozprawie. Mogą one uczestniczyć w e-czynnościach na odległość tylko w sytuacji, gdy są pozbawione wolności. Ponadto, zdalny udział tych uczestników procesu w rozprawie możliwy jest tylko wtedy, gdy są oni obowiązani do stawienia na rozprawie. Doktryna prezentuje również pogląd zgodnie z którym *ratio legis* tego przepisu umożliwia zdalny udział również w przypadku braku obowiązkowego stawienia³⁸⁶ (np. w sytuacji, gdy pozbawiony wolności oskarżony, który nie jest zobligowany do stawienia na rozprawie zdecyduje się skorzystać ze swojego uprawnienia i wziąć w niej udział). Należy zgodzić się z taką wykładnią tego przepisu.

Rozprawa, również ta hybrydowa, powinna umożliwiać publiczności prowadzenie społecznej kontroli nad wymiarem sprawiedliwości. Jak można przeczytać w przewodniku do przeprowadzania wideokonferencji w postępowaniach sądowych, wydanym przez Europejską Komisję ds. Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ) – „Sąd powinien zachować publiczny charakter zdalnego przesłuchania poprzez stworzenie kompleksowej procedury udziału społeczeństwa. Jawność rozprawy na odległość może być zapewniona np. poprzez umożliwienie publiczności dołączenia do zdalnego przesłuchania w czasie rzeczywistym lub przesłanie nagrań na stronę internetową sądu.”³⁸⁷. Badania w tym zakresie, w okresie wspomnianej już pandemii COVID-19, zostały przeprowadzone przez Helsińską Fundację Praw Człowieka. Doprowadziły one do m.in. następujących wniosków:

- 1) brak jest skoordynowanych działań w sądownictwie w zakresie uczestnictwa publiczności w tzw. zdalnych rozprawach;
- 2) umożliwienie publiczności udziału w rozprawie polegało najczęściej na podstawie przesyłania zainteresowanej osobie linku do spotkania online;
- 3) niektóre z sądów zgłaszały brak możliwości uczestniczenia przez publiczność w tzw. zdalnych rozprawach³⁸⁸.

Kodeks postępowania karnego nie ogranicza fizycznej obecności publiczności na rozprawie hybrydowej, nie wskazuje jednak na rozwiązanie, które mogłoby umożliwić jej zdalną obecność na rozprawie. W związku z tym *de lege ferenda* należy postulować

³⁸⁶ Tak D. Świecki, *Kodeks...*, art. 374, nb 27, LEX/el.

³⁸⁷ Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings, European Commission For The Efficiency Of Justice (CEPEJ), 2021, s. 13, <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4> (dostęp: 10.10.2024 r.).

³⁸⁸ Nowe Technologie, Nowa Sprawiedliwość, Nowe Pytania, Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2021, s. 180, https://hfhr.pl/upload/2021/09/raport_nowe-technologie-nowa-sprawiedliwosc-nowe-wyzwania_-_wdrazanie-nowych-technologii-w-wymiarze-sprawiedliwosci.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

o poszerzenie art. 356 § 1 k.p.k. o zdanie drugie: „Osoby te mogą być obecne na rozprawie z wykorzystaniem urządzeń technicznych do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku (zdalny udział³⁸⁹)”. Znowelizowany przepis powinien być wówczas uzupełniony o § 4, tj.: „Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw informatyzacji, określi, w drodze rozporządzenia, sposób zgłaszania przez publiczność zdalnego udziału w rozprawie.”.

Publiczność obecna w ten sposób na rozprawie oraz biorący w niej zdalny udział uczestnicy procesu nadal będą podlegać przepisom porządkowym, tj. m.in. art. 48 p.u.s.p. Po spełnieniu zawartych w tym przepisie przesłanek³⁹⁰, przewodniczący *de lege lata* powinien dokonać zabiegu odpowiadającego wydaleniu z sali. Będzie polegać to na usunięciu takiej osoby z trwającego „spotkania” (rozprawy hybrydowej) w programie do porozumiewania się na odległość lub zawieszeniu jej udziału, jeżeli takie oprogramowanie to umożliwia. Druga opcja wydaje się być bardziej korzystna, gdyż w razie potrzeby nawiązania ponownego kontaktu z taką osobą wystarczające będzie przywrócenie jej dostępu do „spotkania” (pod warunkiem, że osoba ta nadal będzie połączona z wykorzystaniem programu do prowadzenia komunikacji na odległość). Zarządzenie przez przewodniczącego wydalenia z sali w przypadku tradycyjnie przeprowadzanej rozprawy wymaga odnotowania tego w protokole wraz ze wskazaniem przyczyn takiej decyzji³⁹¹. W przypadku wydalenia uczestnika biorącego zdalny udział w rozprawie hybrydowej również należy odnotować to w protokole ze wskazaniem przyczyn, a ponadto należy określić czy uczestnik taki został usunięty ze zdalnego spotkania, czy tylko jego udział został zawieszony. Protokół powinien najpełniej odzwierciedlać przebieg rozprawy, dlatego poczynienie wskazanych wzmianek w przypadku zakłócania rozprawy hybrydowej jest uzasadnione.

³⁸⁹ W ten sposób możliwe byłoby wprowadzenie na karty Kodeksu postępowania karnego pojęcia „zdalnego udziału”, które jak wcześniej wskazano, powinno być stosowane zamiast pojęcia „zdalnej rozprawy”. Taki zabieg legislacyjny pozwoli w przyszłości m.in. skrócić treść pism procesowych oraz uzasadnień, gdyż nie będzie potrzeby posługiwania się całym zdaniem określającym rodzaj wymaganych do użycia urządzeń technicznych. Jest to obok postulatu wprowadzenia do ustawy pojęcia „urządzeń elektronicznych” drugie rozwiązanie mające na celu uprościć brzmienie przepisów. Należy pamiętać przy tym, że „obecność” publiczności na rozprawie sprowadza się do biernego przysłuchiwania i przyglądania przebiegowi postępowania i nie jest tożsama z „udziałem”, który jest przejawem aktywności uczestników procesu. Pojęcie „zdalnego udziału” ma jednak mieścić w sobie ww. sposób prowadzenia połączenia z sądem na odległość, który będzie właściwy dla publiczności oraz uczestników postępowania.

³⁹⁰ Do tych przesłanek należą: naruszenie powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych a w przypadku publiczności także niewłaściwe zachowanie.

³⁹¹ J. Gudowski, T. Ereciński, J. Iwulski, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2009, art. 48, nb. 5, LEX/el.

Przyznanie zdalnego dostępu do rozpraw hybrydowej powinno przybrać postać elektronicznych kart wstępu, na wzór rozwiązania wdrożonego w Sądzie Rejonowym dla Łodzi-Śródmieście w Łodzi. W 2020 r. rozpoczęto w nim trwający do dziś program polegający na zapewnieniu zdalnego dostępu do rozprawy hybrydowej każdemu, kto o to zawnioskuje, jeżeli sąd po uprzedniej weryfikacji dojdzie do wniosku, że nie ma do tego przeciwwskazań (tj. osoba ta nie będzie wzywana w tej sprawie w charakterze świadka). Pomysłodawcą projektu był ówczesny Prezes tego sądu, który za podstawę prawną takiego działania przyjął konstytucyjną zasadę jawności postępowania, przepisy umożliwiające prowadzenie rozprawy hybrydowej oraz art. 91 reg. sąd. dopuszczający wydawanie publiczności kart wstępu na salę rozpraw³⁹². Oprogramowanie internetowe Elektroniczna Wokanda³⁹³ umożliwia przeglądanie wokandy oraz zgłoszenie chęci wzięcia zdalnego udziału w rozprawie³⁹⁴ (możliwe jest to w sprawach cywilnych, rodzinnych oraz gospodarczych).

Nie należy postulować o wprowadzenie możliwości transmitowania na żywo rozprawy skierowanej do nieograniczonego kręgu odbiorców³⁹⁵. Mogłoby to skutkować naruszeniem reguł postępowania dowodowego - świadkowie, którzy nie zostali jeszcze przesłuchani mieliby realną sposobność zapoznania się z treścią zeznań innych świadków³⁹⁶. Działaniem, które rozszerzyłoby jawność postępowania, poprzez zwiększenie zasięgu publicznego ogłoszenia wyroku byłoby nagrywanie, a następnie publikowanie w internecie filmów z tej czynności procesowej. W trakcie pandemii COVID-19 w 2020 roku, a więc w okresie, gdy dostęp do sądów był ograniczony, w Sądzie Rejonowym w Nowym Sączu zdecydowano się na takie działanie wybierając do tego platformę YouTube³⁹⁷. Istnieje jednak ryzyko, że masowe publikowanie nagrań z rozpraw zamiast realizować w ten sposób funkcję wychowawczą zasady jawności,

³⁹² Więcej informacji na temat elektronicznego dostępu do rozpraw dla publiczności w Sądzie Rejonowym dla Łodzi-Śródmieście w Łodzi: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/pierwsza-rozprawa-online-z-publicznoscia-w-sadzie-rejonowym-lodz,500666.html> (dostęp: 10.10.2024 r.); Instrukcja otrzymania elektronicznej karty wstępu dla publiczności: <https://lodz.sr.gov.pl/posiedzenia-online,m,mg,346> (dostęp: 10.10.2024 r.).

³⁹³ Patrz ilustracja 3.

³⁹⁴ Patrz ilustracja 4.

³⁹⁵ Pozytywne strony tego rozwiązania w przypadku rozpraw w procesie cywilnym dostrzega K. Klimas, *E-sqd...*, s. 191.

³⁹⁶ Zagadnienie transmitowania przebiegu rozprawy przez przedstawicieli środków masowego przekazu również spotkało się z głosem krytyki – H. Kocur, *Dopuszczalny zakres utrwalania przebiegu rozprawy przez przedstawicieli środków masowego przekazu w postępowaniu karnym* [w:] *Młodzi naukowcy 2.0. Tom II*, red. J. Korpysa, P. Niedźwiedzka-Rystwej, A. Łabuz, P. Beltowska, Szczecin 2022, s. 581.

³⁹⁷ Ostatnie nagranie na kanale YouTube Sądu Rejonowego w Nowym Sączu zostało opublikowane 16.06.2020 r. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=lqVdQGpPxy0> (dostęp: 10.10.2024 r.); <https://bezprawnik.pl/wyroki-na-youtube/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

mogłoby spotkać się z nadmiernym zainteresowaniem internautów, które zmierzałoby w stronę wykpiwania wymiaru sprawiedliwości³⁹⁸. W związku z powyższym nie należy aktualnie rekomendować wprowadzenia tego rozwiązania do prawa karnego procesowego, choć spodziewać się należy, że nasilenie procesów informatyzacji obejmujące także wymiar sprawiedliwości spowoduje konieczność ponownego – być może w nowych warunkach społecznych – podjęcia tej kwestii i jej normatywnego uregulowania.

Ilustracja 3. Lista dostępnych dla publiczności rozpraw online w oprogramowaniu Elektroniczna Wokanda udostępnionym przez Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi.

Wydział	Data	Godzina	Sala	Sygnatura	Typ	Sprawa	Informacje
Czwartek, 3 Październik 2024 r.							
XII Wydział Gospodarczy	2024-10-03	08:30	XVII	XII GC 186/23	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
VI Wydział Rejonowy	2024-10-03	08:00	223	VI Idu 176/23	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
I Wydział Cywilny	2024-10-03	09:00	320	I Ns 263/24	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
XII Wydział Gospodarczy	2024-10-03	08:00	XVI	XII GC 143/23	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
I Wydział Cywilny	2024-10-03	08:00	XCI	I C 1786/19	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
II Wydział Cywilny	2024-10-03	08:00	XCI	II C 283/24	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
I Wydział Cywilny	2024-10-03	08:30	320	I C 240/24	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
II Wydział Cywilny	2024-10-03	09:30	XIX	II C 1454/23	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
I Wydział Cywilny	2024-10-03	09:30	XCI	III Ns 773/21	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
XII Wydział Gospodarczy	2024-10-03	09:45	XII	XII GC 1029/24	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
XII Wydział Gospodarczy	2024-10-03	10:00	XIV	XII GC 508/24	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
V Wydział Karny	2024-10-03	10:30	103	V K 1191/23	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
XIV Wydział Cywilny	2024-10-03	10:30	IV	XVII C 126/24	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	
XII Wydział Gospodarczy	2024-10-03	10:30	XVII	XII GC 285/24	Rozprawa - ONLINE	Dane będą dostępne w dniu 2024-10-03	

Źródło: <https://wokanda.lodz.sr.gov.pl/> (dostęp: 23.09.2024 r.).

³⁹⁸ A. Murzynowski wskazał na ryzyko przeistoczenia się rozprawy w widowisko w przypadku, gdy w charakterze publiczności przygląda się jej bardzo liczna grupa osób – A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 194-195. Ponadto M. Cieślak porównując radio i telewizję do prasy zwrócił uwagę na „zwiększone trudności w kontrolowaniu treści przekazu i swoiste problemy związane z selekcją informacji” – M. Cieślak, *Polska...* s. 317. Uwzględniając współczesne uwarunkowania społeczne oraz nieograniczony krąg odbiorców w Internecie, istnieje realna obawa, że wspomniane przewidywania zostaną zmaterializowane.

Ilustracja 4. Okno wnioskowania o przyznanie elektronicznej karty wstępu na rozprawę w oprogramowaniu Elektroniczna Wokanda udostępnionym przez Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi.

Źródło: <https://wokanda.lodz.sr.gov.pl/> (dostęp: 23.09.2024 r.).

Należy pamiętać, że przeprowadzanie e-czynności nie powinno uniemożliwiać publicznego rozpoznania sprawy³⁹⁹, a publiczne rozpoznanie sprawy nie powinno być pozbawione przeprowadzanych w jego toku e-czynności.

Rozprawa hybrydowa wymaga tego, aby sala rozpraw na której znajdować się będzie sąd (skład orzekający) była wyposażona w urządzenia elektroniczne zapewniające jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku. Takimi urządzeniami są: komputer (w tym laptop) z wbudowanymi kamerą, mikrofonem oraz głośnikami albo komputer wyposażony w ww. komponenty w postaci urządzeń peryferyjnych. Warstwa *software* zdalnej rozprawy to oprogramowanie umożliwiające prowadzenie komunikacji na odległość. Sądy wykorzystują do tego: Microsoft Teams, Jitsi, a także Avaya Equinox⁴⁰⁰. Konieczne jest także, aby takie urządzenie elektroniczne miały zapewniony dostęp do internetu. Dopiero taki zestaw urządzeń i oprogramowania stwarza należyte (i

³⁹⁹ Taka zależność byłaby niezgodna ze stanowiącym element rzetelnego procesu publicznym rozpoznaniem sprawy, przewidzianym w art. 45 Konstytucji RP oraz w art. 6 ust. 1 EKPC.

⁴⁰⁰ K. Klimas, *E-sqd...*, s. 171.

minimalne) warunki techniczne, umożliwiające organowi procesowemu przeprowadzenie rozprawy hybrydowej. Ponieważ istotą każdej czynności procesowej jest obustronne porozumiewanie się uczestników tej czynności (nawet składanie przez określonego uczestnika postępowania oświadczeń wiedzy w postaci wyjaśnień czy też zeznań, bądź oświadczeń woli oznacza, że sąd jako druga strona tej czynności procesowej uczestniczy w niej odbierając te oświadczenia), zarówno urządzenia elektroniczne, jak i w odpowiednie dla poprawności uczestniczenia w rozprawie oprogramowanie, powinna być wyposażona również druga strona połączenia.

3.1.2. Ocena rozprawy hybrydowej w świetle zasad procesu karnego

Rozprawa hybrydowa, tak jak tradycyjna rozprawa⁴⁰¹ powinna być prowadzona w taki sposób, aby realizowała dyrektywy wynikające z naczelných zasad procesowych *in concreto*. Niniejsze rozważania dotyczą przeprowadzanych w trakcie rozprawy e-czynności, stąd zasadne jest skupienie się na sytuacji prawnej uczestników, którzy biorą w niej zdalny udział. Podejmowane w trakcie rozprawy hybrydowej zwykłe czynności procesowe nie będą stanowiły przedmiotu oceny.

Jak już wskazano, zainicjowanie udziału stron w rozprawie jest zróżnicowane w zależności od tego, którego z uczestników dotyczy. Na pozycji uprzywilejowanej znajduje się prokurator, który jako jedyny oskarżyciel publiczny (i jedyny uczestnik procesu) może arbitralnie zdecydować o wzięciu zdalnego udziału w rozprawie. Pozbawienie w tym zakresie decyzyjności sądu zaburza rozdzielenie funkcji procesowych, które stanowi główny element kontrydiktoryjności postępowania karnego. Jednym z elementów tej zasady jest również równość broni (niekiedy zwana zasadą równości broni lub zasadą równouprawnienia stron)⁴⁰². Wskazuje się, że realność zasady kontrydiktoryjności jest uwarunkowana właśnie przez równość broni, czyli równość uprawnień⁴⁰³. Przypisuje się jej również status jednej z gwarancji prawa do obrony⁴⁰⁴. Równość ta nie powinno być rozumiana jako identyczność lub ekwiwalentność sumy ich uprawnień. Polega ona na dążeniu do stanu równowagi pomiędzy uprawnieniami stron

⁴⁰¹ Tradycyjna rozprawa – rozprawa w trakcie, której podejmowane są wyłącznie zwykłe czynności procesowe, a żaden z uczestników procesu nie uczestniczy w niej w sposób zdalny.

⁴⁰² P. Hofmański, *Zasada kontrydiktoryjności, System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Cz. 1. Zasady procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014, s. 685-686.

⁴⁰³ J. Tylman, *Polskie...*, s. 284.

⁴⁰⁴ C. Kulesza, *Kodeks...*, art. 6, nb 7, LEX/el.

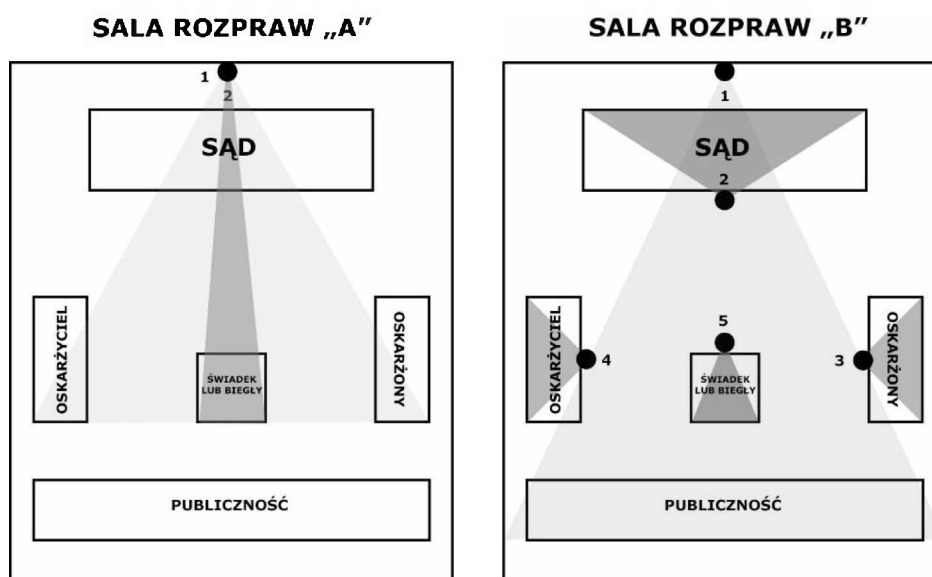
procesowych. Nie jest możliwe uzyskanie stanu równowagi, gdy ustawodawca przyznaje jednej ze stron nadmierne uprawnienia.

D. Świecki w drodze wykładni systemowej dopuszcza możliwość „wymuszenia” na sędzie zarządzenia zdalnego udziału oskarżonego (i innych wskazanych w art. 374 § 4 k.p.k. stron) w rozprawie⁴⁰⁵. Realizacja, nawet częściowa, zasad kontrydiktoryjności i prawa do obrony w trakcie rozprawy hybrydowej nie powinna być uzależniona od wyboru stosowanej przez sąd wykładni. Wzmocnienie ich mocy powszechnie obowiązującej powinno nastąpić w przede wszystkim w drodze zmiany art. 374 § 3 k.p.k. Ustawodawca powinien ograniczyć uprawnienie prokuratora w zakresie inicjowania jego zdalnego udziału w rozprawie. Rozwiązaniem najbardziej pożądanym z perspektywy wpisującej się w zasadę kontrydiktoryjności i równości uprawnień stron, a przy tym prawa do obrony (rozumianego w tym przypadku jako m.in. możliwość korzystania z pomocy konkretnego obrońcy biorącego zdalny udział w rozprawie) byłoby przyznanie w ustawie oskarżycielom oraz oskarżonemu i jego obrońcy możliwości decydowania o zdalnym udziale w rozprawie. Sąd powinien mieć jednak możliwość zobowiązania tych uczestników do stawienia na sali rozpraw, np. gdy uzna, że wymaga tego dobro toczącego się postępowania. Taka decyzja powinna być uzasadniona, aby zapobiec bezrefleksyjnemu powoływaniu się na tę przesłankę. Wspomniane w art. 374 § 3 k.p.k. względy techniczne nie powinny stanowić pretekstu do uniemożliwiania stronom zdalnego udziału w rozprawie. Uwydatnia to potrzebę doposażenia sądów w urządzenia elektroniczne niezbędne do prowadzenia komunikacji na odległość.

Naruszenie zasady prawa oskarżonego do obrony wraz z naruszeniem wpisanej w nią równości broni w przypadku rozprawy hybrydowej może objawić się ze względu na brak odpowiedniego wyposażenia sądu w urządzenia elektroniczne. Minister Sprawiedliwości wskazując w rozporządzeniu kamery oraz mikrofony, które powinny być rozmieszczone w sali rozpraw w procesie karnym uwzględnił jedynie te niezbędne do utrwalania obrazu i dźwięku z rozprawy. Prawodawca nie wziął pod uwagę możliwości prowadzenia przesłuchań na odległość i wymaganej w związku z tym zwiększonej liczby kamer, a w szczególności zintegrowania urządzeń odpowiedzialnych z utrwalanie obrazu i dźwięku z tymi umożliwiającymi zdalny udział w rozprawie.

⁴⁰⁵ D. Świecki, *Kodeks...*, art. 374, nb 25, LEX/el.

Ilustracja 5. Rozmieszczenie kamer wraz ze wskazaniem obejmowanego przez nie obrazu na sali rozpraw z uwzględnieniem podziału na urządzenia elektroniczne do utrwalania przebiegu rozprawy (A) oraz urządzenia elektroniczne umożliwiające prowadzenie rozprawy hybrydowej (B).



Źródło: Opracowanie własne.

Schemat przedstawiający salę rozpraw „A” wskazuje na aktualne, przewidziane w § 5 ust. 1 pkt 2 i 3 rozp.utrwal.post.kar. rozmieszczenie dwóch kamer (czarnych punktów) na sali rozpraw w której prowadzony jest proces karny wraz ze wskazaniem obejmowanego przez nie obszaru (szarą wiązką). Kamera nr 1 ma obejmować widok ogólny sali z pozycji przewodniczącego, ze szczególnym uwzględnieniem widoku wszystkich pozostałych osób uczestniczących w rozprawie oraz, jeżeli pozwalają na to względy techniczne, publiczności. Kamera nr 2 ma obejmować osobę wypowiadającą się z miejsca przeznaczonego dla świadka, obejmując przy tym polem widzenia górną połowę ciała w sposób umożliwiający utrwalenie gestów oraz uzyskanie widoku twarzy.

Nie każdy sąd dysponuje video-rejestratorem niezbędnym do utrwalania obrazu, który jest skonfigurowany w taki sposób, aby obraz z kamer w pomieszczeniu „A” był udostępniany dla biorącego zdalny udział w rozprawie uczestnika procesu. Prowadzi to do wniosku, że taki uczestnik może mieć możliwość zobaczenia wyłącznie sędziego, przed którym znajduje się komputer z kamerą internetową. Nie koresponduje to z percepcją uczestnika procesu, który znajduje się na sali rozpraw.

Schemat przedstawiający salę rozpraw „B” zawiera propozycję rozmieszczenia pięciu kamer umożliwiających przeprowadzenie rozprawy hybrydowej. Każda z kamer skupia się na jednym stanowisku procesowym. Wyjątek stanowi kamera nr 1, która

umożliwia uczestnikowi biorącemu zdalny udział zapoznanie się z ogólną sytuacją na sali rozpraw (w tym zachowaniem publiczności). Tak rozmieszczone kamery pozwolą bardziej zaangażować się w prowadzoną w ten sposób rozprawę. Rozwiązanie to będzie w pełni odpowiadać wymaganiom rzetelnego procesu, gdy poza transmisją obrazu na odległość nastąpi również transmisja dźwięku pochodzącego z mikrofonów rozmieszczonych już dotychczas na sali rozpraw ze stanowisk procesowych. W ten sposób np. biorący zdalny udział oskarżony będzie mógł przyglądać się przesłuchiwanym świadkom oraz pozostałym uczestnikom postępowania, tak jakby był na sali rozpraw.

Mając na uwadze wysokie koszty wprowadzenia takiego rozwiązania na wielką skalę, rozwiązanie to może przejściowo ograniczyć się do rozmieszczenia na sali rozpraw tylko trzech dodatkowych kamer oznaczonych na sali „B” (nr 2, 3 i 4), a nr 1 i 5 byłyby wówczas zastąpione kamerami nr 1 i 2 już występującymi na sali „A”. Zapewnienie dźwięku z mikrofonów znajdujących się na sali rozpraw powinno być jednak wdrożone bez kompromisów.

Zabezpieczając gwarancje procesowe uczestników biorących udział w rozprawie hybrydowej w budynku sądu należałoby umieścić na stanowisku oskarżyciela oraz oskarżonego po jednym ekranie umożliwiającym prezentowanie obrazu z kamery biorącego zdalny udział w rozprawie np. świadka lub oskarżonego. W przypadku świadka i publiczności wystarczający powinien być większy ekran (telewizor) umieszczony na sali rozpraw, przedstawiający ten sam obraz co wskazane ekrany stron procesowych. Sąd korzysta w trakcie rozprawy z komputera, więc nie ma potrzeby doposażać go w kolejne urządzenie. Rozważyć można jedynie dodanie drugiego monitora dedykowanego tylko zdalnemu połączeniu. Mając na uwadze długofalowy charakter tej inwestycji i możliwą ewolucję procesu karnego, należy rekomendować, by ekrany uczestników procesu znajdujących się na sali mogły w przyszłości wyświetlać warstwę tekstową elektronicznego protokołu w czasie rzeczywistym. Stanowiłoby to wielkie ułatwienie dla uczestników procesu będących osobami z niepełnosprawnościami sensorycznymi (osobami niesłyszącymi czy niedosłyszącymi).

Dodatkowo należy wskazać na potrzebę wyposażenia stanowiska sędziowskiego w jedno urządzenie o szczególnym przeznaczeniu. Okazywanie dokumentów na rozprawie (np. znajdujących się w aktach sprawy zdjęć) polega na udostępnieniu ich osobom, które podejda do stołu sędziowskiego. Nie jest to możliwe w przypadku oskarżonego oraz obrońcy biorących w niej zdalny udział. Zbliżenie dokumentu do kamery stanowiłoby rozwiązanie pomocnicze, które jednak nie zapewniałoby wystarczającej jakości obrazu

pozwalającej na zapoznanie się z nim przez zdalnego uczestnika. Wynika to z tego, że sąd nie dysponuje wizualizerem (kamerą dokumentową), który pozwoliłby na wyraźne przedstawianie dokumentów. Rozwiązaniem tego problemu, poza zakupem niezbędnych urządzeń, byłoby również wprowadzenie w pełni elektronicznych akt postępowania karnego wraz z możliwością udostępniania ich treści w trakcie rozprawy. Wówczas sąd mógłby wyświetlić na ekranie zdalnego uczestnika wybrane fragmenty akt sprawy w taki sposób, aby można było się z nimi zapoznać. Obecnie należy stwierdzić, że strona znajdująca się na sali rozpraw jest na uprzywilejowanej pozycji, co powoduje zachwianie równowagi sytuacji procesowej stron.⁴⁰⁶ Równość broni jest zachwiana również wtedy, gdy to prokurator uczestniczący zdalnie w rozprawie nie ma możliwości zapoznania się z okazywanymi dokumentami. Proponowane rozwiązania stanowiłoby zatem poprawę sytuacji każdej ze stron uczestniczących w rozprawie w sposób zdalny.

Oskarżony uczestniczący w rozprawie hybrydowej w sposób zdalny powinien mieć możliwość obserwowania zachowania świadka w trakcie toczącego się przesłuchania. Problemy uniemożliwiające realizację zasady prawa oskarżonego do obrony w tym zakresie mają związek z urządzeniami elektronicznymi, a w szczególności w przypadku:

- 1) zwykłej czynności przesłuchania świadka – polegają na braku wyposażenia sali rozpraw w kamerę skierowaną w stronę miejsca dla świadka oraz nieudostępnieniu oskarżonemu w formie elektronicznej obrazu z tej kamery;
- 2) e-czynności przesłuchania świadka – polegają na nieudostępnieniu oskarżonemu w formie elektronicznej obrazu z kamery przedstawiającego świadka lub posługiwanie się kamerą niezapewniającą dobrej jakości obrazu. Dotyczy to również nieudostępnienia na sali rozpraw ekranu z widocznym na nim zdalnie uczestniczącym w e-czynności świadkiem, jeżeli obrońca oskarżonego znajduje się na sali rozpraw.⁴⁰⁷

Zgodnie z wynikającą z art. 365 k.p.k. zasadą ustności rozprawa odbywa się ustnie. Ustawodawca nie zawęził jej zakresu przedmiotowego wyłącznie do konkretnych rozpraw, np. prowadzonych w jednym z trybów szczególnych. Ustny sposób przeprowadzania rozprawy dotyczy nie tylko rozpraw pierwszoinstancyjnych, ale

⁴⁰⁶ Uwagę na ten problem zwrócił G. Krysztofiuk wraz z propozycją jego rozwiązania - G. Krysztofiuk, *Cyfryzacja postępowania karnego a naczelne zasady tego postępowania – doświadczenia Polski, Chorwacji i Unii Europejskiej*, The Prison Systems Review, Security Special Issue 1/2023, Warszawa 2023, s. 159-160.

⁴⁰⁷ Zob. A. Lach, M. Klubińska, R. Badowiec, *Conflicting interests of witnesses and defendants in a fair criminal trial – can a hearing by videoconference be the best instrument to reconcile them?*, Revista Brasileira de Direito Processual Penal, 2022, vol. 8, n. 3, s. 1176.

również tych prowadzonych w stadium odwoławczym. Dopuszczalne jest zatem uznanie, że obowiązywanie tej zasady rozciąga się również na będącą rozprawą – rozprawą hybrydową. Podkreśla to również sformułowany w art. 517ea § 1 k.p.k., a dotyczący zdalnego udziału oskarżonego w rozprawie w postępowaniu przyspieszonym, obowiązek składania oświadczeń oraz dokonywania czynności procesowych wyłącznie ustnie do protokołu. W przypadku synchronicznych e-czynności procesowych dokonywanych podczas rozprawy hybrydowej, przyjmują one postać dźwiękową. Zakreślone w rozdziale III okoliczności modalne e-czynności pozwalają stwierdzić, że ich dźwiękowa postać odpowiada ustnej formie zwykłych czynności procesowych.

Wartym wskazania jest, że na skutek prowadzenia rozprawy hybrydowej realizacja zasady ustności została wzmocniona. Wynika to z odpowiedniego stosowania art. 517ea k.p.k., który wymaga, aby składać wnioski oraz inne oświadczenia, a także dokonywać czynności procesowych wyłącznie w formie ustnej (tj. w postaci dźwiękowej) do protokołu.⁴⁰⁸

Naruszenie zasady ustności w trakcie rozprawy hybrydowej może nastąpić jednocześnie z naruszeniem zasady jawności. Do takiego naruszenia dojdzie w sytuacji, gdy sąd będzie korzystać z mikrofonu w taki sposób, który spowoduje skierowanie do biorących zdalny udział w rozprawie uczestników niezrozumiałego komunikatu⁴⁰⁹.

Drugim przykładem możliwego naruszenia wspomnianych zasad, z przewagą naruszenia zasady jawności jest korzystanie przez sąd ze słuchawek do prowadzenia komunikacji z uczestnikiem biorącym zdalny udział w rozprawie. Takie rozwiązanie nie powinno być krytykowane pod warunkiem, że słuchawki stanowią poza głośnikami drugie źródło dźwięku na sali rozpraw, a pozostali uczestnicy oraz publiczność, którzy stawili się w sądzie mogą usłyszeć w nich np. treść wyjaśnień biorącego zdalny udział w rozprawie oskarżonego. Samo korzystanie przez sąd ze słuchawek można uzasadnić potrzebą dokładniejszego wsłuchiwania się w wypowiedziane przez zdalnego uczestnika⁴¹⁰ słowa. Mając na uwadze mogący powstać na sali pogłos, słuchawki powinny znajdować się na wyposażeniu zajmowanych przez strony miejsc na sali rozpraw (ława oskarżycieli, ława oskarżonych, stanowisko dla świadka), a w miejscu w którym zasiada publiczność

⁴⁰⁸ D. Świecki, *Udział stron i ich przedstawicieli procesowych w rozprawie głównej przeprowadzonej w formie zdalnej* [w:] *Prawo karne i postępowanie karne w dobie epidemii COVID-19. Doświadczenia polskie i wybranych państw europejskich*, red. S. Kowalski, M. Małolepszy, Warszawa 2022, s. 117.

⁴⁰⁹ Nastąpi to w sytuacji, gdy organ procesowy nie będzie mówić w kierunku mikrofonu lub gdy nie dostosuje jego położenia do zajmowanego przez siebie miejsca na sali rozpraw.

⁴¹⁰ Zdalny uczestnik – uczestnik procesu karnego, który uczestniczy w rozprawie hybrydowej w sposób zdalny.

powinny znajdować się dodatkowe głośniki. Zapewnienie właściwego rozprowadzenia dźwięku w sali rozpraw może być jednak trudne, a nawet niemożliwe, zwłaszcza w budynkach starszych, gdzie element należytej akustyki nie był brany pod uwagę przy ich budowie lub aranżacji.

Jeżeli jednak jedynym wyjściowym źródłem dźwięku urządzenia elektronicznego do prowadzenia rozprawy hybrydowej będą słuchawki z których korzysta sąd, to powinno spotkać się to z głosem krytyki. W ten sposób następuje ograniczenie wewnętrznej jawności postępowania. Stanowi to ograniczenie stron w zakresie możliwości zapoznania się ze stanowiskiem np. biorącego udział w e-czynności przesłuchania oskarżonego. W takim przypadku nie jest również możliwe realizowanie kontroli nad organem procesowym w duchu zasady jawności w ujęciu zewnętrznym. Przysłuchująca się rozprawie publiczność wraz z uczestnikami procesu byłiby zmuszeni do uznania za prawdę tego co według sądu powiedział oskarżony. Wykorzystanie audiowizualnego utrwalania przebiegu rozprawy nie stanowiłoby gwarancji rzetelnego przeprowadzenia e-czynności, gdyż taki sposób utrwalania nie w każdym sądzie obejmuje źródło dźwięku wyprowadzone z komputera (oprogramowania do prowadzenia rozprawy hybrydowej)⁴¹¹, a jedynie ten dźwięk, który zostanie przechwycony przez znajdujące się na sali rozpraw mikrofony. Dotyczy to również znajdujących się na sali rozpraw kamer i mikrofonów wykorzystywanych do utrwalania obrazu i dźwięku z przebiegu rozprawy.

Rozprawa hybrydowa w trakcie której przeprowadzane są e-czynności synchroniczne również powinna być rozpoznawana w zgodzie z zasadą jawności, w tym w ujęciu zewnętrznym. Przyjmuje się, że jawność zewnętrzna jest uprawnieniem polegającym na dostępie do informacji o postępowaniu przysługującym podmiotom innym niż strony procesowe oraz organy procesowe⁴¹². Jeżeli nie wyłączono jawności rozprawy, to publiczność może być obecna na rozprawie i przysłuchiwać się przesłuchiwanym na odległość uczestnikom postępowania. Publiczność nadal jest zdolna do prowadzenia kontroli nad sprawowanym przez sąd wymiarem sprawiedliwości⁴¹³.

⁴¹¹ Ponownie należy wskazać na Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi, który przygotował salę rozpraw w taki sposób, aby wykorzystywane do utrwalania przebiegu rozprawy kamery i mikrofony były zintegrowane z oprogramowaniem do komunikacji na odległość (Microsoft Teams). Ponadto, po odpowiednim skonfigurowaniu urządzeń i oprogramowania, możliwe jest utrwalanie audiowizualnego przebiegu e-czynności z wykorzystaniem oprogramowania ReCourt2. Zob. https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2020/06/Wideokonferencje-rozprawy-ONLINE_ver1.00_20200607.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴¹² K. Zgryzek, *Zasada jawności* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Cz. 1. Zasady procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014, s. 801.

⁴¹³ K. Flaga-Gieruszyńska dostrzegła problem w zakresie realizacji jawności postępowania (cywilnego) w przypadku prowadzonego w formie elektronicznej elektronicznego postępowania upominawczego. System

Ograniczenia zasady jawności mogą wynikać wyłącznie z ustawy. Stąd brak jest podstaw do ograniczenia jej w przypadku przeprowadzania e-czynności, gdyż te nie zostały określone jako przesłanki wyłączające jawność rozprawy.

Należy wnioskować o wdrożenie takiego rozwiązania, które wprowadzi rozprawy hybrydowe na wyższy poziom, zapewniając wszystkim podmiotom w nich uczestniczącym zwiększony komfort komunikacji. Znajduje to uzasadnienie faktyczne, jak i prawne. Oskarżony, który stawiał się w budynku sądu i przebywa na sali rozpraw może przyglądać i jednocześnie przysłuchiwać się wszystkim znajdującym się na tej sali uczestnikom procesu karnego. W ten sposób może poddawać analizie zarówno komunikację werbalną, jak i uzupełniającą ją komunikację niewerbalną. Jeżeli oskarżony będzie uczestniczyć w rozprawie zdalnie, to zostanie takiej możliwości pozbawiony. Praktyka wskazuje, że oskarżony może przyglądać się przewodniczącemu, na którego skierowana jest kamera. Nie widzi on zatem całej sali rozpraw, w tym pozostałych uczestników oraz publiczności. Tak ograniczone możliwości poznawcze mogą wpływać na przyjętą przez oskarżonego lub również uczestniczącego w rozprawie na odległość obronę, strategię obrony. Stanowi to poważne ograniczenie w zakresie prawa do obrony.

Powyższe prowadzi do konkluzji, że normatywna konstrukcja e-czynności składających się na wyżej omówione ramy rozprawy hybrydowej sama w sobie nie zmierza do naruszenia dyrektyw wynikających z zasad procesowych. Wyjątek od tej reguły stanowi sposób zainicjowania zdalnego udziału w rozprawie, który został zakreślony w taki sposób, aby prokurator miał pełną decyzyjność w tym zakresie.

Zauważalnym ryzykiem dla zachowania przyjętego w polskim systemie prawa karnego procesowego modelu postępowania karnego, wyznaczonego przez zasady procesowe *in casu* mogą być podejmowane przez sąd decyzje odnośnie do porządku czynności procesowych, w tym decyzje co do formy dokonywania czynności procesowych. Przeprowadzenie e-czynności w zgodzie z zasadami procesowymi nierzadko uzależnione będzie właśnie od podjęcia przez sąd decyzji (postanowienia) w tym zakresie. W związku z tym ustawodawca powinien rozważyć takie normatywne

teleinformatyczny wykorzystywany do jego przeprowadzania uniemożliwia udział publiczności. Jednym z proponowanych rozwiązań niwelujących powstały „deficyt kontroli społecznej” jest rozwijanie narzędzi znacznie rozszerzających jawność zewnętrzną opartą na upowszechnianiu orzeczeń sądowych wydawanych za pośrednictwem wskazanego systemu – K. Flaga-Gieruszyńska, *Jawność zewnętrzna procesu cywilnego – wizja przyszłości* [w:] *Zasady postępowania sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016, s. 24. Na ten moment nie przewiduje się możliwości prowadzenia całego procesu karnego w formie elektronicznej, a przedstawione uwagi w zakresie ograniczonej jawności zewnętrznej takiego postępowania stanowią jeden z argumentów przemawiających za niepodążaniem w tym kierunku.

ukształtowanie możliwości (i sposobu) przeprowadzania rozprawy hybrydowej, by zachowując dyrektywy wynikające z kształtujących model procesu zasad procesowych, uniemożliwić *in concreto* ich pominięcie albo zniekształcenie. Mogłoby to bowiem prowadzić do niepożądanego zróżnicowania przebiegu postępowań w różnych sprawach, a w konsekwencji spowodować ograniczenie, a nawet utratę określonych gwarancji procesowych poszczególnych uczestników procesu. Wydaje się, że *de lege lata* pewnym przejściowym rozwiązaniem tego problemu (do czasu wprowadzenia klarownych regulacji prawnych w tym zakresie) mogłoby być zwiększenie wiedzy i kompetencji instytucjonalnych uczestników procesu karnego (członków składów orzekających - sędziów, ławników, a także oskarżycieli publicznych) poprzez szkolenia z zakresu informatyzacji wymiaru sprawiedliwości oraz wykorzystywanych w nim urządzeń elektronicznych. W ten sposób jednocześnie możliwe byłoby ustalenie zakresu pożądanej implementacji e-czynności do procesu karnego.

Nie można natomiast stwierdzić, że brak możliwości zdalnego udziału publiczności w rozprawie stanowi naruszenie zasady jawności, gdyż rozprawa hybrydowa odznacza się tym, że (jeżeli nie jest wyłączona jej jawność) publiczność może być na niej obecna przychodząc do budynku sądu i zajmując miejsce na sali. Mimo tego ustawodawca powinien rozważyć umożliwienie publiczności zdalnej obecności na rozprawie, czyniąc ten krok ku wzmocnieniu realizacji zasady jawności.

3.2. E-czynność wywołania sprawy

3.2.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

Moment rozpoczęcia rozprawy głównej został precyzyjnie wskazany w art. 381 zd. 1 k.p.k. Przepis ten stanowi, że czynnością rozpoczynającą rozprawę główną jest wywołanie sprawy⁴¹⁴, a w dalszej kolejności sprawdzenie przez przewodniczącego składu orzekającego, czy wszyscy wezwani na rozprawę stawili się oraz czy nie ma żadnych przeszkód do rozpoznania sprawy⁴¹⁵. Wywołanie sprawy jest także związane z zasadą ciągłości rozprawy⁴¹⁶.

Wywołanie sprawy polega na poinformowaniu uczestników procesu oraz publiczności o rozpoczęciu danej sprawy. Skierowane jest to do osób przebywających na

⁴¹⁴ Czynność wywołania sprawy stanowi również pierwszą czynność na rozprawie apelacyjnej, a więc w stadium odwoławczym. Zob. Postanowienie SN z dnia 23.09.2008 r., V KK 271/08, LEX nr 467482.

⁴¹⁵ Wezwanymi są osoby, które zostały powiadomione o terminie rozprawy, a więc nie tylko te których udział w niej jest obligatoryjny - D. Świecki, *Meritum...*, s. 835.

⁴¹⁶ J. Kudrelek, *Zasada ciągłości w postępowaniu karnym*, Szczytno 2008, s. 41.

korytarzu sądowym. Czynność ta odbywa się na zarządzenie przewodniczącego składu orzekającego⁴¹⁷. Praktyka wskazuje, że to protokolant jest odpowiedzialny za wywołanie sprawy – poprzez otwarcie drzwi od sali rozpraw i wygłoszenie werbalnego komunikatu, czy też z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych umożliwiających wygłoszenie komunikatu dźwiękowego z głośników znajdujących się na korytarzu⁴¹⁸. Dopuszczalne jest również wyświetlenie informacji o sprawie na tablicy elektronicznej znajdującej się przy drzwiach od sali rozpraw. Wymaga to jednak wspomnianego już wcześniej werbalnego komunikatu wygłoszonego przez protokolanta⁴¹⁹.

Czas wywołania sprawy nie powinien być wcześniejszy od tego w którym wyznaczono rozprawę. W przypadku jej przedwczesnego wywołania strony mogą zostać pozbawione określonych uprawnień co będzie stanowić obrazę przepisów postępowania, która może wpływać na treść orzeczenia (art. 438 pkt 2 k.p.k.)⁴²⁰. Dopuszcza się wcześniejsze wywołanie sprawy w sytuacji, gdy wszystkie strony stały się i wyraziły na to zgodę⁴²¹. Czynność procesowa wywołania sprawy jest czynnością organu procesowego. Uczestnicy procesu oraz publiczność stanowią jedynie odbiorców tej czynności.

Ustawodawca nie określił w jaki sposób ma przebiegać e-czynność wywołania sprawy. Nie poświęcono jej nawet osobnej jednostki redakcyjnej w ustawie. Nie oznacza to jednak, że nie należy jej wyodrębnić w strukturze rozprawy hybrydowej. Podstawę do tego stanowi art. 374 § 3 i 4 k.p.k. w zw. z art. 381 k.p.k. Jakkolwiek można przyjąć, że ustawodawca *de lege lata* nie wyróżnia normatywnie takiej e-czynności, w związku z tym można uznać ją za prawnie nieokreśloną, choć nie ma wątpliwości, że dokonanie wykładni wspomnianych przepisów pozwala na jej wyodrębnienie. Jak już wcześniej ustalono, wykładnia językowa art. 374 § 3 i 4 k.p.k. umożliwia wyprowadzenie podstawy normatywnej dla rozprawy hybrydowej. W ten sposób możliwe jest zakotwiczenie przewidzianej w art. 381 k.p.k. czynności wywołania sprawy jako czynności rozpoczynającej rozprawę hybrydową. E-czynność wywołania sprawy będąc pierwszym punktem na osi czasu rozprawy głównej, stanowi bez wątpienia element rozprawy hybrydowej. Sposobu jej przeprowadzenia należy natomiast dopatrywać się w praktyce

⁴¹⁷ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks...*, art. 381, nb 1, LEX/el.

⁴¹⁸ K. Eichstaedt, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, 2013, art. 381, nb 2-3. LEX/el.

⁴¹⁹ J. Zagrodnik, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, art. 381, nb 1, LEX/el., nb. 1.

⁴²⁰ K. Zgryzek, *Proces karny*, wyd. II, K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, Katowice 2005, s. 502.

⁴²¹ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks...*, art. 381, nb 2, LEX/el.

przeprowadzania zwykłej czynności wywołania sprawy uwzględniając przy tym warunki techniczne udziału stron w rozprawie na odległość.

E-czynność procesowa wywołania sprawy różni się w sposób oczywisty od wywołania sprawy w sądzie, w ramach postępowania toczącego się w formie tradycyjnej (rozprawy zwykłej). Różnica *in casu* ma związek z miejscem przebywania określonych uczestników tego postępowania. Podczas e-wywołania sprawy nie wszystkie osoby, które mają lub mogą uczestniczyć w rozprawie hybrydowej znajdują się fizycznie na korytarzu sądowym, ani nie zajmują określonego miejsca na sali rozpraw. Bez wątpienia każdy z uczestników procesu karnego powinien być traktowany przez sąd na równi z innymi, co wpisuje się w pojęcie rzetelnego procesu, w którym sprawa rozpatrywana jest sprawiedliwie przez niezależny, bezstronny i niezawisły sąd (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Nie pozwala to przyjąć, że wywołanie sprawy jest zbędne dla osób biorących zdalny udział w rozprawie⁴²². Nie ma przepisu, który upoważniałby przewodniczącego do odstąpienia od wywołania sprawy względem osób, które uczestniczą zdalnie w rozprawie hybrydowej, jeżeli te zostały wezwane na rozprawę lub zawiadomione o jej terminie. Jest on zatem obowiązany stosować się do ww. normy kształtującej e-czynność wywołania sprawy.

Sąd powinien przeprowadzić jedną czynność wywołania sprawy, która będzie słyszalna jednocześnie dla osób znajdujących się na korytarzu przed salą rozpraw, jak i dla osób, które korzystają z urządzeń elektronicznych do udziału w rozprawie na odległość. W ten sposób czas rozpoczęcia rozprawy głównej dla wszystkich uczestników postępowania będzie jednolity⁴²³. Rozwiązanie takie może wymagać wcześniejszego przygotowania sali rozpraw, jeżeli sąd korzysta z elektronicznego syntezy mowy do wygłaszania komunikatów słyszalnych na korytarzu sądowym.

W takiej sytuacji konieczne jest uprzednie zadbanie o zapewnienie warunków technicznych pozwalających na poprawne formalnie i skuteczne przeprowadzenia e-czynności wywołania sprawy, zwłaszcza na związany z tą czynnością skutek ciągłości rozprawy. Należy zatem rekomendować konfigurowanie komputera, z wykorzystaniem którego prowadzone ma być połączenie na odległość w ramach rozprawy hybrydowej,

⁴²² Możliwość usłyszenia komunikatu wywołującego sprawę stanowi dla biorącego zdalny udział w rozprawie uczestnika procesu gwarancję, że rozprawa główna rozpoczęła się. W przeciwnym razie taki uczestnik może trwać w niepewności, nie mając wiedzy o tym, czy rozprawa się rozpoczęła albo czy wystąpiły problemy techniczne uniemożliwiające mu wzięcie w niej udziału.

⁴²³ Jest to istotne zważając na to, że w momencie wywołania sprawy sąd traci możliwość zwrócenia prokuratorowi sprawy w celu uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia. Tak m.in. R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks...*, art. 381, nb 15; Postanowienie SN z 23.01.2001 r., WZ 1/01, LEX nr 550452.

tak aby komunikat z syntezy mowy stanowił obok mikrofonów z sali drugie źródło dźwięku dla programu wideokonferencyjnego. Drugi ze sposobów, niewymagający dodatkowych przygotowań technicznych polega na wygłoszeniu przez protokolanta komunikatu wywołującego sprawę za pośrednictwem mikrofonu, tak aby komunikat ten był słyszalny dla osób na korytarzu sądowym oraz uczestniczących w rozprawie na odległość.

W tym miejscu należy wspomnieć również o pierwszej czynności podczas rozprawy po jej wywołaniu, tj. o czynności sprawdzenia obecności. Jeżeli przewodniczący składu orzekającego ma wiedzę, że w rozprawie będą brać udział niektórzy uczestnicy procesu, to bilans osobowy powinien przeprowadzić również w formie elektronicznej. Obowiązek zadbania o poprawne przeprowadzenie tej czynności spoczywa na przewodniczącym składu orzekającego (art. 381 k.p.k.). Dotyczy to nie tylko sytuacji zdalnego udziału w rozprawie stron procesowych, ale również świadków oraz biegłych. Aktualnie przepisy Kodeksu postępowania karnego nie przewidują możliwości uczestniczenia w rozprawie na odległość z dowolnego miejsca, np. z miejsca zamieszkania świadka. Ponadto wymagane jest, aby w miejscu przebywania uczestników procesu, którzy mają uczestniczyć w rozprawie na odległość udział wzięli pomocnicy organu. Zatem przewodniczący przeprowadzający e-czynność sprawdzenia obecności osób wezwanych oraz zawiadomionych o terminie rozprawy w przypadku uczestników, którzy mają wziąć udział w rozprawie na odległość może ograniczyć się do pozyskania informacji o ich obecności oraz tożsamości od towarzyszących im pomocników organów, nie dokonując samodzielnie odebrania danych personalnych⁴²⁴.

3.2.2. Ocena e-czynności wywołania sprawy w świetle zasad procesu karnego

Pierwszą z zasad, która w sposób oczywisty kojarzy się z werbalnym charakterem czynności wywołania sprawy jest zasada ustności⁴²⁵. Jak już wspomniano, wywołanie sprawy nie zawsze polega na werbalnym wygłoszeniu komunikatu przez protokolanta. Niekiedy przyjmuje postać dźwiękową w postaci komunikatu wygłoszonego przez syntezy mowy. Zasada ustności wymaga, aby rozprawa była prowadzona w sposób

⁴²⁴ Odebranie danych personalnych od oskarżonego zdaniem SN stanowi czynność wspomagającą sprawdzenie obecności, gdyż pozwala ustalić, czy osoba, która stawiała się na rozprawie jest rzeczywiście tą, która na nią została wezwana. Pominięcie odebrania tych danych, gdy sąd nie ma wątpliwości co do tożsamości tych osób nie rodzi negatywnych skutków dla procesu. Zob. Postanowienie SN z 10.12.2008 r., IV KK 214/08, LEX nr 486200.

⁴²⁵ Zob. J. Kasiński, *Meritum postępowanie karne*, red. D. Świecki, Warszawa 2023, s. 145.

ustny (art. 365 k.p.k.), a więc przy wykorzystaniu aparatu mowy, z ograniczeniem formy pisma. Sytuację, w której wywołanie sprawy polega na wygenerowaniu komunikatu dźwiękowego za pośrednictwem syntezy mowy można przyrównać do wygenerowania takiego komunikatu przez syntezy mowy będący w posiadaniu uczestnika procesu, który ze względu na stan zdrowia nie byłby zdolny do komunikacji z wykorzystaniem swojego naturalnego (anatomicznego) aparatu mowy, ani z pomocą tłumacza języka migowego⁴²⁶. Nie jest to jednak traktowane w piśmiennictwie jako odstępstwo od realizacji zasady ustności.

Wykorzystanie syntezy mowy do wywołania sprawy w formie elektronicznej również nie powinno być poddawane pod wątpliwość w świetle zasady ustności. Wątpliwa może być jednak próba zastąpienia przez przewodniczącego czynności ustnego wywołania sprawy komunikatem tekstowym, który byłby przesłany do uczestnika procesu mającego uczestniczyć w rozprawie w sposób zdalny. Nie należałoby uznać tego za wyraz niesamodzielnosci zasady ustności⁴²⁷, o której mowa w doktrynie, a raczej jako nieuzasadnione odstępstwo od niej na rzecz pisemności. Informacja o rozprawie, tj. przede wszystkim o sygnaturze i godzinie jej rozpoczęcia powinna widnieć w treści przesłanej wiadomości e-mail z linkiem do dołączenia tzw. zdalnej rozprawy. Można uznać to za uzupełnienie wokandy, która również jest przygotowywana w formie pisemnej. Odpowiednio, wywieszenie papierowej wokandy nie będzie czynić zadość zwykłej czynności wywołania sprawy.

Naruszenie zasady ustności będzie natomiast stanowić sytuacja, w której przewodniczący składu orzekającego zobowiązany do kierowania rozprawą przekaże komunikat wywołujący sprawę uczestnikom obecnym na terenie sądu, znajdujących się przed salą rozpraw, pomijając uczestników biorących zdalny udział w rozprawie lub bez sprawdzenia czy komunikat ten również będzie przez nich słyszany.

Wywołanie sprawy na korytarzu sądowym przy otwartych drzwiach od sali rozpraw nie umożliwi zarejestrowania tej treści przez mikrofon dedykowany do komunikacji na odległość, który znajduje się przy zajmowanym przez sąd miejscu. Takie przeprowadzanie e-czynności wywołania sprawy nie może być uznane za prawidłowe, gdyż nie spełnia ono swojej funkcji informacyjnej, a jednocześnie pomimo przyjęcia

⁴²⁶ W takiej sytuacji znalazłaby się osoba zmagająca się ze stwardnieniem zanikowym bocznym, jak niegdyś znany brytyjski fizyk Stephen Hawking, który korzystał z syntezy mowy do porozumiewania się z otoczeniem. Zob. K. Ferguson, *Krótką historią Stephena Hawkinga*, 2013.

⁴²⁷ Niesamodzielnosc zasady ustności objawia się np. poprzez pisemne utrwalanie przebiegu czynności procesowych prowadzonych w formie ustnej. Tak za A. Gerecką-Żołyńską, *System...*, s. 849.

dźwiękowej postaci tego komunikatu nie jest on słyszalny przez wszystkich uczestników biorących zdalny udział w rozprawie. Reguły rzetelnego procesu wyrażone w art. 6 EKPC nakładają na sąd obowiązek przeprowadzenia każdej czynności związanej z poinformowaniem oskarżonego o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia w języku dla niego zrozumiałym. Dotyczy to zatem również e-czynności wywołania sprawy, która powinna być przeprowadzona w taki sposób, aby zdalnie uczestniczący w rozprawie oskarżony mógł zrozumieć bez żadnych zakłóceń co sąd powiedział.

Czynność wywołania sprawy jest także związana z zasadą jawności procesu. Wywołanie sprawy daje uczestnikom procesu, w tym zwłaszcza stronom postępowania gwarancję, że znajdujące się na korytarzu sądowym osoby zainteresowane uczestniczeniem w rozprawie w charakterze publiczności będą wiedziały, że rozprawa wskazana w wokandzie odbędzie się. To z kolei stwarza gwarancję jawności postępowania umożliwiając udział w rozprawie zewnętrznych obserwatorów – publiczności. Wywołanie sprawy stanowi zatem nie tylko pierwszą czynność procesową na rozprawie, ale jednocześnie pierwszą czynność bezpośrednio związaną z realizowaniem zasady jawności. Z chwilą wywołania sprawy zaczyna również obowiązywać zasada ciągłości *in concreto*, która w postępowaniu jurysdykcyjnym wymaga, aby rozprawa była prowadzona w sposób ciągły, o ile to możliwe bez przerywania i odraczania⁴²⁸.

Współczesna praktyka przeprowadzania rozpraw zdalnych w procesie karnym okazuje się niedoskonała. Odnotowywane są sytuacje, w których sąd udostępniał za pośrednictwem wiadomości e-mail link do rozprawy prowadzonej na odległość, a strona korzystająca z niego nie mogła dołączyć do rozprawy⁴²⁹. Wynikało to z błędnego wygenerowania linku lub przesłania nieprawidłowego linku. Taka wadliwość dokonania czynności powiadomienia o formie rozprawy albo zdalnej formie udziału w niej może skutkować tym, że uczestnik postępowania dołączyłby do rozprawy prowadzonej w innym postępowaniu. Powstały w tym zakresie błąd może nie być łatwy do zidentyfikowania przez uczestnika, który nie ma doświadczenia w obcowaniu z wymiarem sprawiedliwości. Ponadto nie w każdym oprogramowaniu do udziału w rozprawie na odległość sąd udostępnia sygnaturę sprawy, co może dodatkowo utrudnić

⁴²⁸ J. Kudrelek, *Zasada ciągłości w postępowaniu karnym*, Szczytno 2008, s. 40.

⁴²⁹ https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-20221124-pismo-do-centrum-kompetencji-i-informatyzacji-sadownictwa-uwagi-dot-rozpraw-zdalnych-35986.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.)

jej identyfikację. Przeprowadzanie e-czynności wywołania sprawy w postaci dźwiękowej upewniłoby uczestników procesu w przekonaniu, że nawiązali oni zdalne połączenie z właściwym składem orzekającym we właściwej sprawie.

Czy zatem zastąpienie ustnego wywołania sprawy komunikatem tekstowym wyświetlanym po uruchomieniu wybranego przez sąd oprogramowania będzie wystarczające? Zważając na powyższe okoliczności, wydaje się, że nie. Jeżeli jednak sąd zdecyduje się obok e-czynności wywołania sprawy na oznaczenie rozprawy we wspomnianym oprogramowaniu (np. nadając „spotkaniu” w Microsoft Teams nazwę w której umieszczona zostanie sygnatura sprawy) oraz wysyłając wiadomość z oznaczeniem sprawy w ramach czatu dostępnego w oprogramowaniu, co będzie wprawdzie stanowić odstępstwo od zasady ustności, ale należałoby je ocenić pozytywnie. W takim wypadku należałoby uznać, że komunikat tekstowy stanowi tylko element akcesoryjny do e-czynności wywołania sprawy, nie zmieniający jego zasadniczego charakteru i wywoływanych przez tę czynność skutków procesowych.

Powyższe pozwala stwierdzić, że pomimo tego, że współcześnie e-czynność wywołania sprawy nie została skodyfikowana, to możliwe jest uznanie jej za istniejącą w systemie prawa karnego procesowego i zgodną z zasadami ustności oraz jawności procesu. Sposób jej realizacji i w konsekwencji jej skuteczność uzależniona jest jednak od tego jak przeprowadzi ją odpowiedzialny za rozpoczęcie i kierowanie rozprawą przewodniczący składu orzekającego. Jest on odpowiedzialny za wywołanie sprawy w formie e-czynności przy czym od prawidłowości dokonania tej czynności zależy, czy *in concreto* w procesie karnym w którym tylko niektórzy z uczestników wezmą udział w sposób zdalny, dyrektywy wynikające z zasady jawności, ustności, ciągłości rozprawy zostaną urzeczywistnione. Należy zatem postulować *de le lata*, by przewodniczący składu orzekającego w ramach obowiązku kierowania rozprawą uwzględnił sytuację uczestników biorących udział w rozprawie na odległość i przeprowadzał e-czynność wywołania sprawy. Ponadto należy postulować *de lege ferenda*, aby ustawodawca dokonał nowelizacji art. 381 k.p.k. poprzez rozbicie tego przepisu na dwie jednostki redakcyjne w postaci paragrafów, pozostawiając w pierwszym z nich dotychczasową treść tego przepisu, a w dodanym paragrafie drugim wskazał na konieczność (obowiązek ciążący na przewodniczącym) przeprowadzenia tej czynności w taki sposób, aby uczestnicy procesu biorący zdalny udział w rozprawie również mogli się z tym komunikatem zapoznać, a skuteczność wywołania sprawy jako e-czynności rozpoczynającej bieg rozprawy hybrydowej nie budziła wątpliwości.

3.3. E-czynność przesłuchania oskarżonego

3.3.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

Przesłuchanie oskarżonego stanowi pierwszą czynność postępowania dowodowego na rozprawie głównej. Obecność oskarżonego na rozprawie na mocy nowelizacji z 27.09.2013 r. od 1 lipca 2015 r. nie jest już obowiązkowa, jednak nadal może on w niej uczestniczyć w ramach przysługującego mu uprawnienia przewidzianego w art. 374 § 1 k.p.k. Jego udział ma zatem charakter fakultatywny, niezależnie od tego czy zastosowano wobec niego izolacyjny środek zapobiegawczy. Obecność oskarżonego na rozprawie w sprawach o zbrodnie jest zawsze obowiązkowa podczas czynności przedstawienia zarzutów (art. 385 k.p.k.) oraz jego przesłuchania (art. 386 k.p.k.).

Jedną z e-czynności procesowych przeprowadzanych w trakcie rozprawy hybrydowej jest e-czynność przesłuchania oskarżonego. Jest to e-czynność synchroniczna w postaci dźwiękowej. Klasyfikuje się ona również jako czynność procesowa złożona. Podstawa prawna do jej przeprowadzenia znajduje się w art. 374 § 4 k.p.k. Uzyskane w ten sposób wyjaśnienia nie odbiegają od tych uzyskanych podczas zwykłej czynności przesłuchania oskarżonego. Ich treść również jest utrwalana w protokole w postaci tekstowej.

Tak jak w przypadku hybrydowego posiedzenia aresztowego, zasadą jest udział obrońcy w miejscu przebywania oskarżonego (art. 374 § 6 k.p.k.). Obrońca może również zdecydować w którym miejscu chce wziąć udział w e-czynności. Nie jest to jednak wybór dowolny, a swobodny – może on uczestniczyć w e-czynności przesłuchania wyłącznie w budynku sądu albo w miejscu przebywania oskarżonego. Różnica na tle hybrydowego posiedzenia aresztowego sprowadza się do tego, że sąd na rozprawie nie może zobowiązać obrońcy do stawiennictwa w budynku sądu. Wybór miejsca, w którym obrońca zdecyduje się reprezentować oskarżonego powinien stanowić element strategii obrony. Decyzja ta powinna być podjęta w oparciu o jego doświadczenie zawodowe, w tym wiedzę o najbardziej skutecznym w jego ocenie sposobie realizacji prawa oskarżonego do obrony.

Należy ponownie wskazać na możliwość posiadania przez oskarżonego do trzech obrońców jednocześnie. Takie uprawnienie w przypadku e-czynności przesłuchania na

rozprawie może przyjąć postać jednolitego lub mieszanego modelu obecności obrońców⁴³⁰.

Podczas rozprawy hybrydowej w której oskarżony uczestniczy zdalnie a obrońca przebywa w budynku sądu, sąd może na wniosek każdego z nich zarządzić przerwę na czas oznaczony. Przerwa taka powinna umożliwiać kontynuowanie rozprawy w tym samym dniu, a realizowany w jej trakcie kontakt powinien przybrać postać rozmowy telefonicznej. Brak jest w tym miejscu informacji w jaki sposób oskarżonemu zostanie udostępniony telefon do kontaktu z obrońcą – czy uczyni to pomocnik organu procesowego, a może wcześniej powinien dostarczyć go obrońca.

Sąd nie jest związany żądaniem w przedmiocie wyznaczenia przerwy. Każdorazowo powinien on ocenić ten wniosek z perspektywy ustawowych kryteriów wskazanych w art. 374 § 7 k.p.k., tj. tego czy złożenie wniosku w sposób oczywisty nie służy realizacji prawa do obrony, a w szczególności czy nie zmierza do zakłócenia lub nieuzasadnionego przedłużenia rozprawy. Zastanawiające jest w jaki sposób sąd zamierza dokonać oceny takiego wniosku, w szczególności w zakresie tego czy wniosek ten „w sposób oczywisty nie służy realizacji prawa do obrony”. Treść planowanej przez oskarżonego i jego obrońcę rozmowy telefonicznej podlega ochronie w granicach tajemnicy obrończej. Sąd nie jest uprawniony do zapoznania się z jej treścią. Nie powinien on nawet wejść w posiadanie informacji o tym czego ta rozmowa rodzajowo dotyczy. Wnioskodawcy nie mogą wskazać merytorycznego uzasadnienia, które określałoby wniosek jako służący realizacji prawa do obrony, a sąd takiego uzasadnienia nie może wymagać. Wydaje się, że w związku z tym oskarżony lub jego obrońca powinni po prostu oświadczyć, że składają wniosek w celu realizacji prawa do obrony. Sąd może oprzeć swoją decyzję uwzględniając ww. przesłankę wyłącznie oceniając wniosek pod kątem formalnym.

Tłumacz co do zasady uczestniczy w rozprawie hybrydowej w miejscu przebywania oskarżonego niewładającego w wystarczającym stopniu językiem polskim (art. 374 § 8 k.p.k.). W przypadku, gdy zdalny udział w rozprawie dotyczy osoby głuchej lub niemej, z którą porozumiewanie się za pomocą pisma jest niewystarczające, wówczas tłumacz bierze udział w rozprawie w miejscu jej przebywania. Niezrozumiała jest niekonsekwencja ustawodawcy, który w przypadku osób z niepełnosprawnościami

⁴³⁰ Modele obecności obrońców zostały przedstawione w podrozdziale poświęconym e-czynności przesłuchania podejrzanego.

sensorycznymi nie zdecydował się na umożliwienie im wzięcia zdalnego udziału w posiedzeniu aresztowym, w przeciwieństwie do rozprawy.

3.3.2. Ocena e-czynności przesłuchania oskarżonego w świetle zasad procesu karnego

Podjęcie przez oskarżonego decyzji o uczestniczeniu w czynnościach procesowych w formie elektronicznej nie powinno wpływać na negatywne postrzeganie jego sytuacji prawnej w oczach organu procesowego ani pozostałych osób. To, że oskarżony składa wyjaśnienia za pośrednictwem urządzeń elektronicznych nie jest jednoznaczne z tym, że chce uniknąć osobistego kontaktu z sądem czy pozostałymi uczestnikami postępowania, bo jest winny zarzucanego mu czynu. Nie oznacza to również, że udział w rozprawie na odległość, a co za tym idzie ograniczenia mogące wystąpić w sferze technicznej stanowią w rękach oskarżonego narzędzie do utrudniania sądowi pracy w dotarciu do prawdy.

Wizerunek oskarżonego widoczny na ekranie monitora w sali sądowej przedstawiany w oprawie wskazującej na jednoznacznie zastosowanie wobec niego środka izolacyjnego również nie powinien mieć wpływu na odbiór jego sytuacji procesowej przez uprawniony do orzekania o odpowiedzialności karnej organ⁴³¹. Sąd przesłuchując oskarżonego na odległość powinien działać w zgodzie z zasadą domniemania niewinności oraz z wyrażoną w art. 5 § 2 k.p.k. regułą *in dubio pro reo*. Adresatem tej reguły jest sąd, który nie powinien się skłaniać do porzucenia obiektywnego traktowania oskarżonego jako niewinnego⁴³². Nie obejmuje ona swym zakresem wątpliwości stron postępowania, o czym wielokrotnie wspominał Sąd Najwyższy⁴³³. Obowiązek respektowania zasady domniemania niewinności wynika również z art. 6 ust. 2 EKPC. *De lege ferenda* można postulować o zapewnienie oskarżonemu takich warunków infrastrukturalnych, które będą polegać na stworzeniu za jego osobą tła do widoku kamery, które powinno być „obojętne” dla odczuć każdego z przyglądających mu się uczestników postępowania. Można wykorzystać do tego ścianę o jednolitym kolorze, która nie będzie w ten sposób wskazywać na to, że oskarżony jest

⁴³¹ Uwagę na ten problem zwrócił K. Sobański w swoim wystąpieniu pt. „Zdalne posiedzenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania” wygłoszonego podczas I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Aktualne Oblicza Procesu Karnego, organizowanej przez Zespół Badawczy Prawa Karnego Procesowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 7.11.2023 r.

⁴³² Sąd Najwyższy wskazuje na realizację zasady domniemania niewinności poprzez obiektywne traktowanie oskarżonego jako osoby niewinnej, dopóki nie zapadnie prawomocny wyrok stwierdzający taką winę. Zob. postanowienie SN z 3.08.2011 r., III KK 79/11, LEX nr 955018.

⁴³³ Postanowienie SN z 29.06.2021 r., IV KK 288/21, LEX nr 3363544; Postanowienie SN z 20.02.2018 r., V KK 357/17, LEX nr 2460489; Postanowienie SN z 24.06.2020 r., IV KK 192/20, LEX nr 3277388.

pozbawiony wolności. Wykorzystanie elektronicznego tła wyświetlanego w oprogramowaniu może nie okazać się właściwym rozwiązaniem. Pozyskanie niewystarczającej jakości obrazu przesyłanego z kamery oskarżonego doprowadziłoby do chociażby częściowego przysłonięcia jego osoby. Taki efekt doprowadziłby do zaburzenia swobodnej oceny jego wyjaśnień przeprowadzanej przez sąd.

Orzecznictwo ETPC wskazuje, że przesłuchanie oskarżonego na odległość nie jest sprzeczne z EKPC. Poza uregulowaniem e-czynności w sposób zgodny z art. 6 EKPC, Trybunał wymaga również, aby jej przeprowadzenie miało uzasadniony cel (np. ochrona świadków). Nie wpisuje się w to zmniejszenie kosztów postępowania⁴³⁴. Należy przypomnieć, że na kanwie polskiej ustawy karnoprocesowej to sąd jest jedynym uczestnikiem procesu, od którego zależy, kiedy oskarżony będzie uczestniczyć w rozprawie na odległość. Oskarżony wraz z obrońcą może wnosić o przeprowadzenie przesłuchania na odległość, jednak decyzja ta arbitralnie należy do sądu.

Ustawodawca nie pozostawił obrońcy w pełni autonomicznego wyboru w zakresie miejsca, w którym chciałby wziąć udział w e-czynności przesłuchania oskarżonego. *De lege ferenda* należy postulować o pozostawienie otwartego katalogu miejsc z których obrońca może zdalnie uczestniczyć w rozprawie hybrydowej. Proponowana zmiana przepisu mogłaby zmaterializować się poprzez nadanie nowego brzmienia art. 374 § 6 k.p.k.:

„Obrońca bierze udział w rozprawie przeprowadzanej w sposób określony w § 4 w miejscu przebywania oskarżonego lub w innym miejscu niegodzącym w powagę sądu, chyba że stawia się w tym celu w sądzie.”

Obrońcą może być wyłącznie przedstawiciel zawodu zaufania publicznego (radca prawny lub adwokat), który jest gwarantem realizacji zasady prawa do obrony w ujęciu formalnym. Ustawodawca powinien zatem darzyć go większym zaufaniem i przyzwolić mu na zdalny udział w posiedzeniu aresztowym w innym miejscu niż sąd oraz miejsce przebywania oskarżonego. To obrońca powinien decydować czy najskuteczniejsze dla ochrony praw oskarżonego będzie uczestniczenie w jego przesłuchaniu w budynku sądu, w miejscu przebywania oskarżonego czy zdalnie z innego miejsca (np. z kancelarii).

Pozytywnie należy ocenić nieograniczenie prawa oskarżonego w trakcie e-czynności przesłuchania do posiadania jednocześnie 3 obrońców. Wskazany wcześniej model mieszany obecności obrońców w rozprawie hybrydowej wydaje się najpełniej

⁴³⁴ Tak A. Lach za ETPC – A. Lach, *Realizacja...*, s. 11.

realizować zasadę prawa do obrony, gdyż zapewnia oskarżonemu wsparcie w miejscu jego przebywania, jednocześnie reprezentując go na sali rozpraw, gdzie możliwe jest podejmowanie przez obrońcę działań z zakresu obrony niezależnie od tego, czy urządzenia elektroniczne będą działać bez zakłóceń. W doktrynie wskazuje się, że udział tylko jednego z obrońców na wszystkich terminach rozpraw nie narusza prawa do obrony⁴³⁵. Wprowadzenie ustawowego ograniczenia do posiadania wyłącznie jednego obrońcy w trakcie uczestniczenia w rozprawie hybrydowej, w tym w e-czynności przesłuchania byłoby sprzeczne z art. 77 k.p.k. oraz naruszałoby prawo oskarżonego do obrony. Nie stanowiłoby to całkowite pozbawienia oskarżonego tego prawa, gdyż minimum gwarantujące realizację zasady prawa do obrony w postaci osoby jednego z obrońców byłoby wciąż zachowane (art. 117a § 1 k.p.k.).

Sytuacja prawna oskarżonego uczestniczącego w rozprawie na odległość w porównaniu do sytuacji prawnej oskarżonego znajdującego się na sali rozpraw nie powinna być słabsza w zakresie przyznanego mu odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony. Oskarżony, który uczestniczy w procesie na odległość (np. w ramach e-czynności przesłuchania) powinien móc realizować ten sam katalog uprawnień w zakresie obrony materialnej, co oskarżony znajdujący się na sali rozpraw. Prawna ochrona tajemnicy komunikowania się oskarżonego z obrońcą stanowi jeden z elementów formalnego ujęcia prawa do obrony, a tajemnica obrończa przyjmuje postać kwalifikowanej tajemnicy zawodowej adwokata (art. 6 ust. 1 pr. adw.) lub radcy prawnego (art. 3 ust. 3 i 4 u.r.pr.). Nie jest możliwe pełne realizowanie zasady prawa do obrony w sytuacji, w której oskarżonemu, który w sposób zdalnie uczestniczy w przesłuchaniu towarzyszy przyglądająca i przysłuchująca mu się osoba trzecia wskazana w art. 374 § 5 k.p.k. W takich warunkach oskarżony nie ma realnej możliwości nawiązania poufnego kontaktu z obrońcą.⁴³⁶ Obrońca również nie ma zagwarantowanego miejsca, w którym mógłby w sposób poufny prowadzić rozmowę telefoniczną z oskarżonym. Zarówno sala rozpraw, jak i korytarz nie spełniają takiej gwarancji. Należy zatem ponowić postulat *de lege ferenda* wskazany w podrozdziale poświęconym e-czynności przesłuchania podejrzanego o wprowadzenie rozwiązania zapewniającego oskarżonemu możliwości nawiązania z sądem kontaktu na odległość w miejscu do tego

⁴³⁵ Dotyczy to sytuacji, w której drugi prawidłowo zawiadomiony obrońca nie stawiał się, a oskarżony nie przeciwstawiał się prowadzeniu rozprawy pod nieobecność jednego z obrońców – H. Paluszkiwicz, *Kodeks...*, art. 77, nb 5, LEX/el.

⁴³⁶ R. Olszewski, A. Małolepszy, *Exercise...*, s. 230; A. Lach, *Realizacja...*, s. 16.

przystosowanym. Należy ponadto postulować o dodanie do treści art. 374 § 7 k.p.k. postanowienia o możliwości kontaktu obrońcy z oskarżonym z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych, wskazanych w art. 374 § 4 k.p.k. Wymaga to jednak zapewnienia osobnego kanału do komunikacji dostępnego wyłącznie dla przewidzianych w ustawie stron tej komunikacji.

Wyjaśnienia oskarżonego w stadium jurysdykcyjnym, tak jak wyjaśnienia podejrzanego w stadium przygotowawczym uzyskane na skutek przeprowadzenia e-czynności przesłuchania stanowią środek dowodowy, który podlega ocenie organu w świetle zasady swobodnej oceny dowodów. Nie ma w tym względzie żadnych odstępstw od jej obowiązywania. Ponadto nie godzi to również w realizację zasady bezpośredniości, na co zwraca uwagę w piśmiennictwie m.in. D. Świecki, który analizował tę e-czynność w świetle tej zasady⁴³⁷.

Korzystanie z pomocy tłumacza stanowi jedną z gwarancji prawa oskarżonego do obrony. Tylko rozumiejąc treść zarzutów i przebiegu rozprawy oraz mogąc aktywnie uczestniczyć w przeprowadzanych czynnościach procesowych oskarżony może mieć wpływ na swoją sytuację procesową. Zapewnienie pomocy tłumacza w miejscu przebywania oskarżonego nieposługującego się w wystarczającym stopniu językiem polskim lub będącego osobą z niepełnosprawnością sensoryczną (tj. wskazaną w art. 79 § 1 pkt 2 k.p.k. osobą głuchą lub niemą) powinno być obligatoryjne. Tylko w ten sposób tłumacz jest w stanie na bieżąco i bez żadnych zakłóceń tłumaczyć oskarżonemu przebieg rozprawy hybrydowej, w tym zadawanych mu w ramach e-czynności przesłuchania pytań. W związku z tym uprawnienie przewodniczącego wyrażone w art. 374 § 8 k.p.k. do zarządzenia udziału tłumacza w rozprawie w sądzie w sytuacji, w której oskarżony uczestniczy w niej w sposób zdalny należy uznać za ograniczające zasadę prawa do obrony.

Działając w myśl wyrażonej w art. 16 k.p.k. zasady informacji, sąd powinien pouczyć oskarżonego o jego uprawnieniach związanych z udziałem w e-czynności przesłuchania. Oskarżony powinien być pouczony przede wszystkim o możliwości złożenia wniosku o zarządzenie przerwy w celu nawiązania kontaktu telefonicznego z obrońcą. Sąd powinien pouczyć go również o możliwych do wystąpienia problemach technicznych i ich skutkach procesowych (np. zarządzenie przez przewodniczącego

⁴³⁷ D. Świecki, *Udział...*, s. 117.

przerwy w rozprawie w sytuacji, w której urządzenia elektroniczne uniemożliwią dalsze prowadzenie rozprawy hybrydowej z udziałem oskarżonego⁴³⁸).

Aktualne brzmienie art. 374 k.p.k. nie przyznaje oskarżonemu prawa do udziału w e-czynności przesłuchania z dowolnego miejsca. Jest to sprzężone z obecnością pomocników organu w miejscu jego przebywania⁴³⁹. Wynika z tego, że oskarżony samodzielnie nie posługuje się urządzeniami elektronicznymi, gdyż jest to zarezerwowane dla ww. pomocników. Prowadzi to do wniosku, że aktualnie zasada informacji nie ulega jakimkolwiek ograniczeniom w związku z przeprowadzaniem e-czynności przesłuchania. Jeżeli w przyszłości ustawodawca zdecyduje się umożliwić oskarżonemu udział w e-czynności przesłuchania z dowolnego miejsca, w którym to oskarżony będzie obowiązany samodzielnie posługiwać się urządzeniem elektronicznym umożliwiającym zdalny udział, wówczas zasada informacji powinna ulec rozszerzeniu. W takiej sytuacji oskarżony powinien być pouczony o sposobie korzystania z oprogramowania wykorzystywanego do zdalnego udziału. Wydaje się, że wcześniejsze przesłanie oskarżonemu instrukcji obsługi oprogramowania drogą elektroniczną lub wyświetlenie się w oprogramowaniu tzw. „samouczka” przed rozpoczęciem rozprawy hybrydowej będą czynić zadość zasadzie informacji. Przewodniczący składu orzekającego w trakcie rozprawy powinien być jednak przygotowany, aby jako moderator zdalnego połączenia reagować na sytuacje, w których oskarżony napotka na problemy techniczne.

Wystąpienie problemów technicznych związanych z funkcjonowaniem urządzeń elektronicznych niezbędnych do wzięcia zdalnego udziału w rozprawie nie jest incydentalne. W trakcie pandemii COVID-19 zgłaszano liczne problemy dotyczące m.in. zrozumienia komunikatów wygłaszanych przez pozostałych uczestników procesu, którzy znajdują się na sali rozpraw. Problemem była również niemożność zobaczenia pozostałych uczestników, w szczególności świadków⁴⁴⁰. Wskazuje to na możliwość naruszenia zasady ustności oraz zasady prawa do obrony.

⁴³⁸ Taka okoliczność stanowiłaby przewidzianą w art. 401 § 1 k.p.k. „inną ważną przyczynę” uzasadniającą zarządzenie przerwy w rozprawie. Katalog okoliczności stanowiących podstawę do zarządzenia przerwy jest otwarty, a wspomniany zwrot jest niedookreślony, więc przyznaje sądowi swobodę w podjęciu decyzji. Zob. R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks...*, art. 401, nb 6, LEX/el.

⁴³⁹ Pomocnicy organu procesowego nie prowadzą e-czynności a jedynie biorą w niej udział w celu zapewnienia właściwego jej przebiegu w miejscu przebywania oskarżonego. Zob. Wyrok SA w Katowicach z 6.05.2009 r., II AKa 394/08, LEX nr 519646; Wyrok SA w Krakowie z 5.10.2010 r., II AKa 10/10, LEX nr 852396.

⁴⁴⁰ Na te i inne problemy związane z przeprowadzaniem tzw. zdalnych rozpraw uwagę zwrócili adwokaci oraz aplikanci adwokaccy, którzy w 2022 r. wzięli udział w ankiecie przeprowadzonej przez Naczelną Radę Adwokacką, https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-20221124-pismo-do-centrum-

3.4. E-czynność przesłuchania świadka oraz biegłego

3.4.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

E-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego w stadium jurysdykcyjnym nie różnią się znacznie od ich odpowiedników w stadium przygotowawczym. Rozważania te sprowadzają się zatem do wskazania różnic oraz wskazania problemów, jakie uwidaczniają się przede wszystkim w tym późniejszym stadium procesu.

Decyzja o przesłuchaniu świadka na odległość następuje w drodze postanowienia, które organ wydaje z własnej inicjatywy, na wniosek mającego wziąć udział w przesłuchaniu świadka lub stron postępowania⁴⁴¹. Ustawa nie wskazuje przesłanek obligujących do przeprowadzenia e-czynności przesłuchania (zwykłego) świadka na odległość. Wydaje się, że w tym względzie sąd może posiłkować się regulacją przewidzianą w § 156 r.u.s.p., która to wskazuje minimalną odległość pomiędzy siedzibą sądu orzekającego a miejscem zamieszkania świadka uzasadniającą zwrócenie się do innego sądu w celu zlecenia przeprowadzenia dowodu. Takie działanie jest dopuszczalne, jeżeli odległość ta wynosi co najmniej 50 km. Ponadto, jeżeli odległość ta jest mniejsza pomiędzy miejscem zamieszkania świadka a siedzibą sądu orzekającego, aniżeli miejscem jego zamieszkania a siedzibą sądu, w okręgu którego świadek zamieszkuje, to wówczas również zlecenie przeprowadzenia dowodu jest niedopuszczalne. Sąd może to jednak uczynić w drodze wyjątku, gdy uzasadniają to szczególne warunki komunikacyjne (np. wykluczenie transportowe uniemożliwiające stawiennictwo w określonym miejscu).

Jurysdykcyjne e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego również można określić mianem synchronicznych oraz przyjmujących postać dźwiękową. Do ich przeprowadzenia również potrzebne są urządzenia techniczne zapewniające jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku.

Ustawodawca w art. 177 k.p.k. nie wskazał kto jest odpowiedzialny za zapewnienie warunków technicznych dla przeprowadzenia omawianej e-czynności w postępowaniu jurysdykcyjnym. Uzasadnione jest przypisanie tego zadania przewodniczącemu składowi orzekającego jako (jak wyżej wskazano) moderatorowi zdalnego połączenia. Precyzyjne wskazanie organu odpowiedzialnego za zapewnienie warunków technicznych w postępowaniu przygotowawczym wynikało z tego, że na tym etapie procesu można wyróżnić kilka organów procesowych, których zadaniem było prowadzenie

kompetencji-i-informatyzacji-sadownictwa-uwagi-dot-rozpraw-zdalnych-35986.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴⁴¹ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks...*, art. 177, nb 6, LEX/el..

postępowania przygotowawczego. Brak wprowadzenia wcześniej wspomnianej reguły polegającej na określeniu odpowiedzialności organu procesowego za warunki techniczne e-czynności przesłuchania, którą przeprowadza, mógłby spowodować obarczenie tym zadaniem organów nieprowadzących postępowania.

Różnica pomiędzy e-czynnością przesłuchania w postępowaniu przygotowawczym a jurysdykcyjnym uwidacznia się, gdy porówna się katalogi pomocników organów, którzy obowiązani są brać udział w e-czynności w miejscu przebywania świadka lub biegłego. W przypadku rozprawy głównej (w postępowaniu pierwszoinstancyjnym oraz odwoławczym) w miejscu przebywania świadka powinien znajdować: aplikant sędziowski, referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik zatrudniony w sądzie, w którego okręgu świadek przebywa.

Jeżeli świadek przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, wtedy niezmiennie względem stadium przygotowawczego świadkowi powinien towarzyszyć przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, a jeżeli świadek będący obywatelem polskim przebywa za granicą – urzędnik konsularny (art. 177 § 1a i 1b k.p.k.). Również w postępowaniu jurysdykcyjnym wzięcie przez ww. pomocników organów w e-czynności sprowadza się do przeprowadzenia czynności technicznych. Organem przeprowadzającym czynność procesową pozostaje sąd.⁴⁴²

Możliwość przeprowadzenia **e-czynności przesłuchania** dotyczy również **małoletniego świadka**. Podstawą do jej przeprowadzenia jest art. 185b § 2 k.p.k. w zw. z art. 177 § 1a k.p.k. Jest to e-czynność synchroniczna przyjmująca postać dźwiękową, która do jej przeprowadzenia wymaga tych samych urządzeń elektronicznych, które wykorzystywane są do zdalnego udziału oskarżonego, świadka oraz biegłego. To co wyróżnia e-czynność przesłuchania małoletniego świadka na tle innych e-czynności przesłuchania, to określony katalog okoliczności, których wystąpienie sprzężone jest z przeprowadzeniem tej e-czynności. Oznacza to, że jeżeli okoliczności te wystąpią kumulatywnie, wówczas sąd jest obowiązany do przeprowadzenia przesłuchania małoletniego świadka w formie elektronicznej. Jeżeli świadek w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, a sprawa w której ma być przesłuchany dotyczy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub przestępstwa określonego w rozdziałach XXV (poświęconego przestępstwom przeciwko wolności seksualnej i obyczajności) i XXVI (poświęconego przestępstwom przeciwko rodzinie i opiece)

⁴⁴² Wyrok SA w Katowicach z dnia 6.05.2009 r., II AKa 394/08, LEX nr 519646.

Kodeksu karnego, a zeznania tego świadka mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, wtedy przesłuchuje się go w warunkach określonych dla przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego (art. 185b § 1 k.p.k.). Ponadto powinna zająć uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu małoletniego świadka mogłaby oddziaływać krępująco na jego zeznania lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny.⁴⁴³ Dopiero spełnienie powyższych warunków obliuguje sąd do przeprowadzenia przesłuchania małoletniego świadka w formie elektronicznej.

Ustawodawca dopuścił również możliwość przeprowadzania **e-czynności przesłuchania świadka anonimowego**. Takim świadkiem określa się uczestnika procesu, wobec którego zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla jego życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach lub osoby dla niego najbliższej i wydano postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie jego tożsamości (art. 184 § 1 k.p.k.). Świadek anonimowy, pomimo jego szczególnej sytuacji procesowej jest obowiązany do stawienia na wezwanie sądu w wyznaczonym czasie i miejscu w celu złożenia zeznań. Status świadka anonimowego nie zwalnia tej osoby od tego obowiązku.⁴⁴⁴ Dotyczy to również stawienia się w wyznaczonym do przeprowadzenia e-czynności miejscu.

Warto zwrócić uwagę, że e-czynność przesłuchania świadka anonimowego jest czynnością, która może wymagać wykorzystania innych urządzeń elektronicznych niż te wykorzystywane do przesłuchania pozostałych uczestników procesu. Jeżeli w e-czynności przesłuchania świadka uczestniczą strony, to wówczas organ procesowy powinien zapewnić warunki uniemożliwiające jego identyfikację. Pomocne w tym względzie będzie korzystanie z urządzenia elektronicznego umożliwiającego zniekształcenie głosu bądź chroniącego przed wzrokiem rozpoznaniem świadka⁴⁴⁵. To w jaki sposób i w jakiej formie należy przekazywać stronom odpowiedzi świadka anonimowego w postępowaniu sądowym określają przewodniczący składu lub sędzia wyznaczony do dokonania e-czynności przesłuchania, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator (§ 10 ust. 3 rozp.taj.świadek).

⁴⁴³ Krępujące oddziaływanie na zeznania świadka objawia się tym, że może wpłynąć negatywnie na pełność jego relacji (zeznań). Natomiast wywarcie negatywnego wpływu na jego stan psychiczny polega na podwyższeniu jego stanu emocji związanego ze składaniem określonej treści zeznań, które dot. przede wszystkim oskarżonego - L. K. Paprzycki, *Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego*, J. Grajewski, S. Steinborn, L. K. Paprzycki, 2015, art. 185b, LEX/el.

⁴⁴⁴ Wyrok SA w Katowicach z 24.07.2014 r., II AKa 188/14, LEX nr 1537362.

⁴⁴⁵ C. Kulesza, *Kodeks...*, art. 185, nb 6, LEX/el.

Jak wskazano we wstępie, **e-czynność przesłuchania biegłego** w stadium jurysdykcyjnym nie różni się znacznie od jej odpowiedników w stadium przygotowawczym. Tak jak w przypadku przesłuchania świadka, różnica sprowadza się do katalogu pomocników organu procesowego, którzy biorą udział w miejscu przebywania biegłego. Katalog ten jest tożsamy z tych dot. przesłuchania świadka na odległość w postępowaniu jurysdykcyjnym.

Należy zauważyć, że biegły, zarówno ten sądowy, jak i *ad hoc*, stanowi szczególne osobowe źródłowe dowodowe. Uzasadnione jest to wyodrębnieniem przez ustawodawcę odrębnego Rozdziału 22 w k.p.k., którego przepisy w większości odnoszą się do sytuacji procesowej biegłego. Uzasadnia to również zakres środków dowodowych jakie można od niego pozyskać, a który jest przedmiotowo szerszy w przeciwieństwie do np. świadka. W drodze przesłuchania tego ostatniego, materiał dowodowy powiększa się o treść jego zeznań. W przypadku biegłego możliwe jest uzyskanie od niego opinii (ustnej lub pisemnej) oraz zeznań powstałych w drodze przesłuchania.

W kontekście powyższego należy uwzględnić złożenie przez biegłego opinii stanowiącej jeden ze środków dowodowych. Ustawa przewiduje dwie formy opinii biegłego – ustną oraz pisemną. Ponieważ e-czynność przesłuchania ma charakter synchroniczny i przyjmuje postać dźwiękową, nie jest możliwe, aby biegły złożył na odległość opinię w formie pisemnej. Może on jednak wygłosić opinię w postaci dźwiękowej czyniąc tym zadość wskazanej w art. 200 § 1 k.p.k. formie. Dopuszczalność takiego działania jest zależna od tego jaka forma złożenia opinii zostanie wskazana w poleceniu (postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego) organu procesowego. Biegły może uzupełnić ustnie przygotowaną przez siebie w formie pisemnej opinię, np. gdy strony zawnioskują o jej doprecyzowanie⁴⁴⁶.

Katalog osób, które mogą być przesłuchane na odległość został rozszerzony na mocy art. 200 § 3 k.p.k. Obejmuje on również osoby, które brały udział w wydaniu opinii biegłego oraz te, które uczestniczyły tylko w badaniach. Pierwsza grupa osób może być przesłuchana w charakterze biegłych, natomiast druga w charakterze świadków. W przypadku e-czynności przesłuchania osoby biorącej udział w wydaniu opinii oraz e-czynności przesłuchania osoby, która uczestniczyła tylko w badaniach należy stosować odpowiednio przepisy o biegłych oraz świadkach.

⁴⁴⁶ C. Kulesza, *Kodeks...*, art. 200, nb 6, LEX/el.; Wyrok SA w Warszawie z 27.03.2015 r., II AKa 43/15, LEX nr 1667667.

Świadek lub biegły, który bez należytego usprawiedliwienia nie stawiał na wezwanie organu prowadzącego postępowanie albo wydalili się z miejsca czynności przed jej zakończeniem bez zezwolenia tego organu może zostać ukarany przez organ karą pieniężną w wysokości do 3000 złotych (art. 285 § 1 k.p.k.). Organ może zdecydować się dodatkowo na zarządzenie zatrzymania i przymusowego doprowadzenia świadka lub biegłego. Taką możliwość należy traktować jako *ultima ratio*. Przepis art. 285 § 1 k.p.k. nie wskazuje, czy taki uczestnik procesu ma być doprowadzony na miejsce wezwania (tj. do siedziby sądu w którym ma zdalnie uczestniczyć w przesłuchaniu), czy może do siedziby sądu przeprowadzającego czynność. Doprowadzenie świadka lub biegłego na miejsce wezwania jest najbardziej uzasadnione, a wynika to z trzech powodów:

- 1) Stanowisko doktryny – można spotkać się ze stanowiskiem, które wprost wskazuje na doprowadzenie do miejsca wskazanego w wezwaniu do stawieniectwa⁴⁴⁷. Dotyczy to wezwania do stawieniectwa w celu przeprowadzenia zwykłej czynności przesłuchania. W przypadku e-czynności takim miejscem będzie wskazana w wezwaniu siedziba organu w której świadek lub biegły weźmie zdalny udział w przesłuchaniu;
- 2) Przymusowe wykonanie czynności procesowej – tak określa się zatrzymanie i doprowadzenie przewidziane w art. 285 § 1 k.p.k. Wskazuje to na brak znamion typowych dla kary porządkowej, a ponadto na cel tego środka przymusu jakim jest wykonanie zaplanowanej czynności procesowej⁴⁴⁸. Zaplanowaną czynnością jest e-czynność przesłuchania, która ma nastąpić na odległość. Zarówno sąd przeprowadzający e-czynność oraz biorący w niej udział pomocnik organu znajdujący się w innym sądzie przygotowani są do tego, aby taką czynność na odległość przeprowadzić;
- 3) Ekonomika procesowa – jeżeli organ pierwotnie zdecydował się przesłuchać świadka lub biegłego na odległość (prawdopodobnie zważając na odległość, która dzieli źródło dowodowe od sądu), to doprowadzenie go do miejsca, w którym znajduje się organ przeprowadzający e-czynność stoi w sprzeczności z ekonomiką procesową. Takie działanie będzie generować nadmierne koszty oraz będzie zmierzać ku przewlekłości postępowania.

⁴⁴⁷ J. Karaźniewicz, *Kodeks...*, art. 285, nb 5, LEX/el.

⁴⁴⁸ R. Koper, 2.3. *Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie* [w:] *Badanie świadka w aspekcie jego ochrony w procesie karnym*, Warszawa 2015, LEX/el.

Mając powyższe na uwadze, świadek lub biegły, który nie stawia się uprzednio wezwany przez sąd, może zostać zatrzymany i doprowadzony do miejsca wskazanego wezwaniu do stawienia, tj. do budynku sądu, w którym ma wziąć udział w e-czynności przesłuchania.

3.4.2. Ocena e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego w świetle zasad procesu karnego

Ocena e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego powinna uwzględniać to, że są one czynnościami postępowania dowodowego. W związku z tym dalsze rozważania skupią się na ich ocenie w świetle związanych z tym etapem postępowania zasad: swobodnej oceny dowodów oraz zasady bezpośredniości.

Przedmiotowy zakres zasady swobodnej oceny dowodów odnosi się do zakresu jej stosowania. Warto odnotować, że dotyczy ona wszystkich przeprowadzonych w sprawie dowodów. Wskazuje na to literalne brzmienie art. 7 k.p.k. „Organy postępowania kształtują swe przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów”. Jest to wyraz gwarancji na rzecz zasady prawdy⁴⁴⁹. Nie jest zatem możliwe poddanie przez organ ocenie jedynie części z dowodów, pewnej ich grupie wyodrębnionej ze względu na bliżej nieokreślone kryteria. Sąd wydając orzeczenie powinien wskazać na podstawie jakich dowodów ustalił stan faktyczny i co równie istotne, które z dowodów nie stanowiły jego podstawy dowodowej rozstrzygnięcia. Przy czym takie odrzucenie dowodów powinno być uzasadnione. Pozwala to określić omawianą zasadę zasadą kontrolowanej oceny dowodów⁴⁵⁰. Elektroniczna forma czynności procesowych przesłuchania świadka oraz biegłego nie powinna stanowić kryterium wykluczającego pozyskane w ten sposób dowody spod oceny sądu.

Nie należy dopuszczać jakichkolwiek odstępstw w sposobie oceny środków dowodowych w związku z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych, a zasada swobodnej oceny dowodów musi być tak samo uwzględniona przy ocenie dowodów przeprowadzanych z wykorzystaniem czynności procesowych dokonanych w formie elektronicznej. Nie jest dopuszczalne również przyjmowanie innych niż wyrażone w art.

⁴⁴⁹ C. Kulesza, *Kodeks...*, art. 7, nb 3, LEX/el.

⁴⁵⁰ J. Skorupka, *Zasada swobodnej oceny dowodów i zasada legalnej oceny dowodów* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Cz. 2. Zasady procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014, s. 1165; A. Murzynowski, *Istota...*, s. 287.

7 k.p.k. kryteriów oceny⁴⁵¹ - niezależnie od tego czy byłyby to kryteria de facto faworyzujące, bądź dyskryminujące dowody pozyskane na skutek przeprowadzenia e-czynności.

Urządzenia elektroniczne mogą prowadzić do częściowej zmiany głosu lub wizerunku osoby przesłuchiwanej. Wymaga to wzmożonej uwagi po stronie organu procesowego przeprowadzającego e-czynność przesłuchania. Z drugiej strony, możliwość przyglądania się osobowemu źródłu dowodowemu z bliska (tj. widząc widok z kamery przedstawiającej przesłuchiwanego uczestnika na ekranie komputera) może być dla sądu pomocny. Takie warunki techniczne powinny umożliwić sądowi dokładniejsze dostrzeżenie warstwy komunikacji niewerbalnej wyrażanej przez osobę przesłuchiwaną (np. odwracanie przez nią wzroku).

Kolejną z zasad, której obecność zaznacza się w postępowaniu dowodowym jest prawnie niezdefiniowana zasada bezpośredniości, której adresatem jest organ procesowy. W przepisach poświęconych przesłuchaniu na odległość, ustawodawca wskazał na obowiązek wykorzystania urządzeń umożliwiających jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku na odległość. Oznacza to, że zachowaniem sprzecznym z tą zasadą byłoby wykorzystywanie nagrań wideo z utrwaloną już treścią zeznań świadka (dowodów pochodnych). Uwagi poczynione w związku z oceną e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego w postępowaniu przygotowawczym pozostają aktualne do przeprowadzenia ich na etapie postępowania jurysdykcyjnego.

M. Cieślak wskazuje, że zasada bezpośredniości ma ścisły związek z zasadą ustności⁴⁵². Umacnia to przekonanie o potrzebie przeprowadzania dowodów w formie ustnej, a więc nieodczytywaniu w postępowaniu jurysdykcyjnym protokołów przesłuchań świadków przeprowadzonych w postępowaniu przygotowawczym. Prowadzi to do wniosku, że zasada ustności sprzyja realizacji zasady bezpośredniości poprzez przeprowadzanie dowodów pierwotnych. Przekładając to na współczesny obraz procesu karnego można postawić tezę, że podejmowanie e-czynności procesowych, które przyjmują postać dźwiękową i są przeprowadzane w sposób synchroniczny również sprzyja realizacji zasady bezpośredniości.

⁴⁵¹ Sąd Najwyższy wskazał, że warunki przeprowadzenia przesłuchania na odległość nie mają znaczenia dla oceny wiarygodności zeznań świadka - Postanowienie SN z 21.11.2018 r., III KK 5/18, LEX nr 2580562.

⁴⁵² M. Cieślak, *Polska...*, s. 336.

Przeprowadzanie e-czynności przesłuchania świadka może naruszać zasadę, która skupia się na sytuacji procesowej innego z uczestników niż uczestniczący w tej czynności świadek. A. Lach zwrócił uwagę na możliwość naruszenia w ten sposób prawa do obrony. Oskarżony uczestniczący w rozprawie w sposób zdalny lub tradycyjny powinien mieć możliwość obserwowania zachowania świadka w trakcie toczącego się przesłuchania. Problemy uniemożliwiające realizację zasady prawa oskarżonego do obrony w tym zakresie sprowadzają się do urządzeń elektronicznych – braku udostępnienia na sali rozpraw ekranu z widocznym na nim zdalnie uczestniczącym świadkiem lub posługiwanie się kamerami niezapewniającymi dobrej jakości obrazu.⁴⁵³

E-czynność przesłuchania biegłego staje się obligatoryjna do przeprowadzenia, gdy strona zgłosi sądowi zamiar zwrócenia się do biegłego z pytaniami dotyczącymi sporządzonej przez niego na piśmie opinii. Zaniechanie wezwania biegłego na wniosek oskarżonego w takiej sytuacji stanowi naruszenie jego prawa do obrony⁴⁵⁴. Zarówno zeznania biegłego, jak i jego opinia wygłoszona w trakcie rozprawy do protokołu wpisują się w zasadę ustności. Udział biegłego w rozprawie na odległość nie wymusza na nim odstępowania od tej zasady na rzecz pisemności.

Ustalenia poświęcone biegłemu znajdują zastosowanie również wobec osób, które brały udział w wydaniu opinii (art. 200 § 3 k.p.k.). Sposób przeprowadzenia e-czynności przesłuchania tych osób nie różni się technicznie od przesłuchania biegłego.

Powyższe wskazuje na to, że przeprowadzanie e-czynności przesłuchania świadka oraz biegłego na rozprawie nie powoduje naruszenia zasady swobodnej oceny dowodów, zasad bezpośredniości oraz zasady ustności. Niestety braki w wyposażeniu sądów, które uniemożliwiają stronie przyglądanie się przesłuchiwanemu świadkowi powodują, że w ten sposób prawo oskarżonego do obrony nie jest w pełni realizowane.

4. E-czynność doręczenia za pośrednictwem portalu informacyjnego

4.1. Rozwiązanie normatywno-techniczne

Czynność doręczenia jest formą komunikowania osobom, których to dotyczy, przebiegu procesu karnego i jego wyników. Polega ona na udostępnianiu uczestnikom

⁴⁵³ A. Lach, M. Klubińska, R. Badowiec, *Conflicting...*, s. 1176.

⁴⁵⁴ Wyrok SN z 15.01.2008 r., III KK 383/07, LEX nr 359243; wyrok SN z 11.06.2021 r., V KK 197/20, LEX nr 3227246. Sąd Najwyższy przedstawił również stanowisko, w którym wskazuje, że nie każdy wniosek „musi być uwzględniony w imię realizacji prawa oskarżonego do obrony”, dotyczy to w szczególności wniosków nieumotywowanych – wyrok SN z 6.06.1997 r., III KKN 114/96, LEX nr 162239.

tego procesu pism procesowych, tak aby mogli zapoznać się z ich treścią.⁴⁵⁵ Przepisy poświęcone doręczeniom zostały umieszczone w Rozdziale 15 k.p.k. zatytułowanym „Doręczenia”. Wskazuje się w nim m.in. na rodzaje pism podlegających doręczeniu, sposób potwierdzenia ich odbioru, a także na doręczanie z wykorzystaniem portalu informacyjnego. Ostatnie z zagadnień zostało wprowadzone do Kodeksu postępowania karnego 14.03.2024 r. na mocy nowelizacja z 7.07.2023 r. przyjmując postać nowo utworzonego art. 133a k.p.k. Doręczenia z wykorzystaniem portalu informacyjnego nazywane są doręczeniami elektronicznymi lub e-doręczeniami⁴⁵⁶. Zważając na właściwą dla czynności procesowej doręczenia z wykorzystaniem portalu informacyjnego formę elektroniczną, należy zakwalifikować ją jako jedną z e-czynności procesowych. W przeciwieństwie do omówionych wcześniej e-czynności synchronicznych, e-doręczenie jest e-czynnością niesynchroniczną oraz przyjmującą postać tekstową.

Uznanie tej e-czynności za niesynchroniczną podyktowane jest tym, że do jej przeprowadzenia nie jest wymagana jednoczesna obecność nadawcy (sądu) oraz odbiorcy (uczestnika postępowania) doręczanego pisma procesowego. Sąd zapewne zainicjuje e-doręczenie w godzinach swojej pracy, natomiast uczestnik postępowania będzie mógł dokonać jego odbioru o dowolnej godzinie, również w weekendy i święta. Pozwala to przypisać e-czynności doręczenia cechę pełnej asynchroniczności.

W przypadku tradycyjnej czynności doręczenia należy zatem wskazać na niepełną asynchroniczność. W momencie nadawania przez organ pisma procesowego w formie pisemnej obecność adresata jest zbędna. Wymagana jest ona dopiero, gdy listonosz podejmie próbę doręczenia pisma procesowego pod wskazanym adresem. Nastąpi to w godzinach pracy operatora pocztowego, w trakcie których adresat prawdopodobnie również będzie w pracy. W ten sposób nie będzie mógł on odebrać przesyłki. Będzie on zatem musiał poświęcić swój czas w trakcie innego dnia roboczego, aby odebrać przesyłkę. Ograniczenie wpływające na przyznanie cechy niepełnej asynchroniczności, polega zatem na przyjęciu ram czasowych w trakcie których takie doręczenie może nastąpić. Tradycyjna forma doręczenia za pośrednictwem operatora pocztowego nie

⁴⁵⁵ W. Niemiec, *Metody doręczania pism procesowych w sprawach karnych*, Wrocławskie Studia Sądowe, vol. 5, nr 3, 2016, s. 96.

⁴⁵⁶ E-doręczeniem jest nazywany przede wszystkim sposób doręczenia z wykorzystaniem publicznej oraz kwalifikowanej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego przewidziany w u.dor.elekt.

spełnia oczekiwań środowiska prawniczego⁴⁵⁷, a postulaty w zakresie wprowadzenia elektronicznej formy doręczeń od lat są wygłaszane przez przedstawicieli doktryny⁴⁵⁸. Nie ulega zatem wątpliwości, że pełna asynchroniczność, jak i dalszy rozwój w zakresie e-doręczeń są pożądane przez środowisko prawnicze⁴⁵⁹.

Pozytywnie należy ocenić obecność elektronicznej formy doręczeń w prawie karnym procesowym⁴⁶⁰. Z pewnością jest to rozwiązanie bardziej zaawansowane od dostępnych dotychczas doręczeń za pośrednictwem telefaksu lub poczty elektronicznej⁴⁶¹ (art. 132 § 3 k.p.k.⁴⁶²). Nie jest to jednak rozwiązanie pozbawione wad.

Konstrukcja e-doręczeń przewidziana w art. 133a k.p.k. umożliwia dokonywanie ich w sposób fragmentaryczny. Ograniczenia w tym zakresie występują na płaszczyźnie podmiotowej oraz przedmiotowej. Katalog podmiotów uprawnionych do dokonywania e-doręczeń zawężony został do sądu. Pozostali uczestnicy procesu karnego nie są uprawnieni do tego rodzaju komunikacji – nie mogą wnosić pism drogą elektroniczną. Zawężono również katalog adresatów, mogą być nimi wyłącznie podmioty profesjonalne, tj. prokurator, obrońca i pełnomocnik będący adwokatem lub radcą prawnym oraz Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej.

Zakres przedmiotowy pism, które mogą zostać w ten sposób doręczone obejmuje pisma procesowe oraz inne pisma, z wyłączeniem tych, które podlegają doręczeniu wraz z odpisami pism procesowych stron lub innymi dokumentami nie pochodzącymi od sądu (art. 133a § 2 k.p.k.). Warunkiem koniecznym, który kwalifikuje konkretne pismo do doręczenia go z wykorzystaniem portalu informacyjnego, jest dysponowanie nim przez sąd w postaci elektronicznej.

⁴⁵⁷ Zgłaszane problemy dot. m.in. podwyższonych opłat za wysłanie przesyłki pocztowej, skróconych godzin pracy placówek pocztowych. <https://www.rp.pl/uslugi-ceny-zarobki/art40108291-ceny-przesylek-pocztowych-w-gore-adwokaci-i-radcowie-apeluja> (dostęp: 10.10.2024 r.); <https://krknews.pl/srodowiska-prawnicze-protestuja-przeciwko-skroceniu-godzin-pracy-poczty-przy-dworcu-glownym/> (dostęp: 10.10.2024 r.);

⁴⁵⁸ Zob. J. Kosowski, 4. *Elektronizacja a prawo oskarżonego do obrony* [w:] *Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania*, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021, LEX/el.

⁴⁵⁹ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/kiedy-adwokaci-beda-mogli-doreczac-apelacje-elektronicznie,522309.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)

⁴⁶⁰ Doświadczenia związane z dokonywaniem e-doręczeń za pośrednictwem portalu informacyjnego na podstawie tzw. przepisów covidowych pozwoliły stwierdzić, że średni czas doręczenia wynosił tylko 2,8 dnia, a oszczędności poczynione w budżecie sądów w okresie 13 miesięcy korzystania z portalu i odstąpienia od tradycyjnej korespondencji wyniosły ponad 52 mln zł – M. Czechowska, *E-sąd. E-doręczenia, rozprawy zdalne, systemy teleinformatyczne w sądownictwie. Komentarz praktyczny*, red. J. Gołaczyński, A. Zalesińska, Warszawa 2024, s. 128.

⁴⁶¹ Zalety doręczenia pism za pośrednictwem poczty elektronicznej dostrzegł S. Kowalski – S. Kowalski, *O potrzebie upowszechnienia doręczania pism sądowych za pośrednictwem poczty elektronicznej* [w:] *Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania*, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021, LEX/el.

⁴⁶² Zob. H. Paluszkievicz, *Kodeks...*, art. 132, LEX/el.

Zakres temporalny tego rozwiązania został ograniczony do postępowania jurysdykcyjnego.

Nowelizacja z 7 lipca 2023 r. wprowadziła zasadę doręczeń elektronicznych⁴⁶³, która polega na tym, że sąd będzie doręczać pisma ww. podmiotom wyłącznie przez umieszczenie ich treści w portalu informacyjnym⁴⁶⁴. Z przepisu art. 133a § 1 k.p.k. można zatem wyprowadzić nie tylko normatywnie ukształtowany obowiązek sądu, ale również obowiązek profesjonalnych podmiotów polegający na konieczności dokonywania przez nich e-czynności odebrania pisma procesowego z wykorzystaniem portalu informacyjnego. Wraz z wprowadzeniem ww. zasady powstała konieczność zobowiązania przedstawicieli samorządu radcowskiego oraz adwokackiego do założenia kont w portalu informacyjnym. W związku z tym na mocy art. 22¹¹ u.r.pr. oraz w art. 37d pr. adw. nałożono obowiązek posiadania konta w portalu informacyjnym odpowiednio przez radcę prawnego oraz adwokata.

Tryb i sposób dokonywania doręczeń za pośrednictwem portalu informacyjnego został wskazany w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 marca 2024 r. w sprawie doręczeń pism w postaci elektronicznej w postępowaniu karnym (rozp.dor.elektr.post.kar.) Wskazano w nim, że pismo doręcza się poprzez umieszczenie jego treści w module „Moje doręczenia” portalu informacyjnego. Dopuszczalne jest wniesienie pisma w postaci pliku edytowalnego (np. docx) lub pliku do odczytu (np. pdf). Odebranie pisma po zalogowaniu na konto użytkownika portalu skutkuje automatycznym wskazaniem daty jego odbioru. Jeżeli pismo nie zostanie odebrane w terminie 14 dni od dnia umieszczenia pisma na koncie, a więc nie zostanie wygenerowany określony w art. 133a § 3 zd. 2 k.p.k. dokument potwierdzający doręczenie pisma⁴⁶⁵, doręczenie uznaje się za skuteczne. W przypadku upływu wskazanego terminu w dzień wolny od pracy lub w sobotę, za datę odbioru uznaje się następny dzień, który nie jest dniem wolnym od pracy ani sobotą.

Przewodniczący składu orzekającego jest obowiązany do odstąpienia od doręczenia pisma za pośrednictwem portalu informacyjnego, jeżeli taki sposób doręczenia jest niemożliwy ze względu na charakter tego pisma, w szczególności jeżeli zachodzi potrzeba wydania stronie uwierzytelnionego odpisu orzeczenia (art. 133a § 4 k.p.k.).

⁴⁶³ M. Kurowski, *Kodeks...*, art. 133a, nb 1, LEX/el

⁴⁶⁴ H. Paluszkiwicz, *Kodeks...*, art. 133a, nb 1, LEX/el.

⁴⁶⁵ Takim dokumentem jest elektroniczne potwierdzenie odbioru korespondencji, które po odbiorze pisma jest w sposób automatyczny generowane oraz przekazywane do sądu za pośrednictwem portalu informacyjnego (§ 3 ust. 2 rozp.dor.elektr.post.kar.).

Wydanie przedmiotowego zarządzenia skutkuje koniecznością doręczenia pisma w tradycyjny sposób, tj. za pośrednictwem operatora pocztowego.

Należałoby rozważyć wprowadzenie rozwiązania zabezpieczającego interesy stron w sytuacji, w której portal informacyjny uległby awarii lub doszłoby do zakłóceń w jego funkcjonowaniu. *De lege ferenda* można przyjąć za wzór istniejącą już w tym zakresie regulację przewidzianą w art. 60 ust. 3 u.aml. W przypadku wystąpienia awarii lub zakłóceń w funkcjonowaniu systemu teleinformatycznego⁴⁶⁶ organ prowadzący rejestr informuje o ich wystąpieniu i usunięciu w BIP na stronie urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw finansów publicznych. Skutkuje to nie wliczaniem do biegu wybranych terminów okresu od chwili wystąpienia awarii lub zakłócenia wskazanej w BIP do chwili zamieszczenia informacji o ich usunięciu.

W przypadku doręczeń elektronicznych rozwiązanie to mogłoby polegać na publikowaniu w BIP Ministra Sprawiedliwości informacji o wystąpieniu i usunięciu awarii lub zakłóceń w funkcjonowaniu portalu informacyjnego. Okres od wystąpienia awarii lub zakłóceń wskazany w BIP do chwili zamieszczenia informacji o ich usunięciu nie byłby wówczas wliczany do biegu terminu np. na wniesienie środka odwoławczego. Rozwiązanie to powinno dotyczyć wyłącznie uczestników procesu, którzy korzystają z portalu informacyjnego. Propozycja ta stanowi asumpt do dalszej dyskusji.

Uczestnicy procesu cywilnego już w 2016 r. otrzymali ramy prawne do wnoszenia pism drogą elektroniczną korzystając z dedykowanego do tego systemu teleinformatycznego⁴⁶⁷. Wskazuje to na dalece przyspieszony stopień informatyzacji procesu cywilnego w zakresie e-doręczeń w porównaniu do procesu karnego. Rozwiązanie oparte na portalu informacyjnym dostosowane do procedury cywilnej weszło jednak w życie również 14 marca 2024 r.⁴⁶⁸. Z pewnością wpływ na to różnicowanie ma przedmiot obu rodzajów postępowań sądowych.

Pozytywne należy ocenić to, że ustawodawca pochylił się nad zwiększeniem funkcjonalności e-doręczeń w procesie karnym.⁴⁶⁹ Niestety uchwalona nowelizacja w

⁴⁶⁶ Jest to system dostępny pod adresem: <https://www.giif.mofnet.gov.pl/>, którego administratorem jest Generalny Inspektor Informacji Finansowej (dalej: GIIF). Jego zadaniem jest zapewnienie bezpiecznej komunikacji między GIIF a instytucjami obowiązany i jednostkami współpracującymi - J. Grynfelder, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Komentarz*, red. M. Nowakowski, Warszawa 2023, art. 12, nb. 12, LEX/el.

⁴⁶⁷ K. Flaga-Gieruszyńska, *Informatyzacja postępowania cywilnego – wybrane zagadnienia*, Studia Informatica Pomerania, 2017, nr 3, t. 45, s. 18-19.

⁴⁶⁸ Więcej o e-doręczeniach za pośrednictwem portalu informacyjnego w procesie cywilnym – J. Gołaczyński, *Doręczenia elektroniczne w sprawach cywilnych i karnych*, Pal., 5/2024, s. 12-15.

⁴⁶⁹ Więcej o e-doręczeniach przeprowadzanych z wykorzystaniem usług rejestrowanego doręczenia elektronicznego – K. Malik, *E-doręczenie jako sposób zapobiegania obstrukcji procesowej* [w:]

zakresie jakim będzie obowiązywać podmioty niepubliczne (tj. osoby fizyczne) wejdzie w życie dopiero 1.10.2029 r. (art. 155 u.dor.elekt.). Jest to odległy termin, które nie koresponduje z aktualnymi potrzebami wymiaru sprawiedliwości oraz środowisk prawniczych.

Dnia 7.10.2024 r. w wykazie prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów pojawiła się informacja o projekcie ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego i ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (projekt nr UD143). Przyjęcie projektu przez Radę Ministrów planowane jest na IV kwartał 2024 r.⁴⁷⁰

Uwzględniając potrzebę dalszej informatyzacji procesu karnego pozytywnie należy ocenić proponowane zmiany w zakresie, w którym miałyby nastąpić rozszerzenie funkcjonowania portalu informacyjnego sądów powszechnych o wnoszenie do sądu pism poprzez umożliwienie umieszczania ich treści w portalu⁴⁷¹. Wśród przyczyn wprowadzenia proponowanych rozwiązań wskazuje się na:

- 1) usprawnienie pracy sądów poprzez odciążenie pracowników sekretariatów sądowych z obsługi korespondencji papierowej;
- 2) zmniejszenie wydatków związanych z doręczaniem korespondencji papierowej za pośrednictwem operatora pocztowego;
- 3) ułatwienie i usprawnienie odbioru korespondencji stronom postępowania karnego.

Zważając na potrzebę dostosowania systemów informatycznych oraz umożliwienie sądom i stronom wdrożenie się w nowe rozwiązania techniczne i legislacyjne, katalog uczestników mogących wносить pisma drogą elektroniczną, jak i zakres przedmiotowy tych pism zostały ograniczone. Uprawnionymi do tego mają być: prokurator, obrońca i pełnomocnik będący adwokatem lub radcą prawnym oraz Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto w projekcie przewidziano możliwość doręczenia pism drogą elektroniczną dla stron postępowania karnego⁴⁷².

Na aprobatę zasługuje przyznanie temu sposobowi wnoszenia pism charakteru fakultatywnego. To uprawniony uczestnik postępowania będzie mógł zdecydować o

Nowoczesny e-proces karny. Między teraźniejszością a przyszłością, red. S. Głogowska, P. Czarnecki, Warszawa 2024, s. 84-89.

⁴⁷⁰ <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy---kodeks-postepowania-karnego-i-ustawy---prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych> (dostęp: 10.10.2024).

⁴⁷¹ Postulaty wnoszenia pism procesowych drogą elektroniczną od lat pojawiały się w doktrynie. Zob. np. M. Nawrocki, *Informatyzacja postępowania karnego* [w:] *Prawo nowych technologii*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, Warszawa 2021, LEX/el.; J. Kosowski, *Kierunki...*, s. 152.

⁴⁷² <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy---kodeks-postepowania-karnego-i-ustawy---prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych> (dostęp: 10.10.2024).

tym, czy będzie korzystać z tradycyjnej formy pisemnej (tj. składając pismo w biurze podawczym sądu lub wysyłając je za pośrednictwem operatora pocztowego) albo będzie korzystać z formy elektronicznej⁴⁷³. Wydaje się, że aktualny stan informatyzacji wymiaru sprawiedliwości oraz zróżnicowany poziom umiejętności z zakresu obsługi urządzeń elektronicznych wśród uprawnionych do tego uczestników uzasadnia współistnienie dwóch form wnoszenia pism procesowych.

Projekt ten stanowi istotny krok na drodze do pełnej informatyzacji procesu karnego. Należy zatem przyglądać się procesowi legislacyjnemu oraz uważnie obserwować stosowanie tych rozwiązań w praktyce.

4.2. Ocena e-czynności doręczenia za pośrednictwem portalu informacyjnego w świetle zasad procesu karnego

E-czynność doręczenia za pośrednictwem portalu informacyjnego przyjmuje postać tekstową. Jak wynika z wcześniejszych ustaleń, jest to właściwa postać dla e-czynności asynchronicznych. Nie jest zatem możliwe, aby jej normatywny kształt wpisywał się w zasadę ustności w jakimkolwiek ujęciu. Zasada ta wymaga, aby wszystkie czynności przeprowadzane na rozprawie przyjmowały formę ustną (postać dźwiękową). Omawiana e-czynność nie jest przeprowadzana w trakcie rozprawy, zatem dyrektywa wynikająca ze wspomnianej zasady nie znajdzie wobec niej zastosowania.

Doręczenie przez portal informacyjny sądu może przyjąć wyłącznie postać tekstową. Nie jest dopuszczalne umieszczanie w nim nagrań dźwiękowych lub filmów, w trakcie których sąd odczytuje treść doręczanego pisma. Taki zabieg byłby niczym nieuzasadnionym dążeniem do realizacji zasady ustności przy dokonywaniu e-czynności doręczenia. Poza tym, stosowanie takiego sposobu doręczenia skutkowałoby wystąpieniem dotychczas nieznanych procedurze karnej problemów, np. koniecznością ustalenia chwili doręczenia nagrania (jako momentu rozpoczęcia odtwarzania pliku audio/video czy momentu odtworzenia całego nagrania?) albo dostosowania takiego nagrania w sposób uwzględniający potrzeby osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi. Wykorzystanie takiego sposobu doręczenia stanowiłoby niepożądane odstępstwo od formalizmu procesowego.

Zasada pisemności jest charakterystyczna dla procesu inkwizycyjnego. Dotyczy to jednak, ponownie, czynności przeprowadzanych w trakcie rozprawy. Poczynione

⁴⁷³ <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy---kodeks-postepowania-karnego-i-ustawy---prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych> (dostęp: 10.10.2024).

ustalenia pozwalają stwierdzić, że e-czynność doręczenia w pełni realizuje zasadę pisemności, która stanowi udogodnienie dla uczestników postępowania.⁴⁷⁴

Większe znaczenie dla zapewnienia gwarancji procesowych uczestników postępowania na kanwie e-czynności doręczenia ma zasada prawa oskarżonego do obrony. Jak wyżej wskazano, doręczenie za pośrednictwem portalu stało się zasadą, a wyjątki od niej przewiduje ustawa. Jednym z nich jest przewidziany w art. 133a § 4 k.p.k. obowiązek przewodniczącego do odstąpienia od doręczenia elektronicznego na rzecz doręczenia tradycyjnego (za pośrednictwem operatora pocztowego). Odstąpienie jest obligatoryjne w sytuacji, w której elektroniczne doręczenie jest niemożliwe ze względu na charakter pisma, a w szczególności wtedy, gdy zachodzi potrzeba wydania stronie uwierzytelnionego odpisu orzeczenia. Katalog przesłanek obligujących do wydania zarządzenia o odstąpieniu od e-czynności doręczenia jest zamknięty. Nie pozwala to zatem przewodniczącemu składu orzekającemu *in casu* przyjąć za podstawę odstąpienia innej okoliczności.

Taką okolicznością mógłby być brak dostępu obrońcy do portalu informacyjnego związany z obiektywnymi przyczynami niezależnymi od niego. W takiej sytuacji sąd dokona e-czynności doręczenia z wykorzystaniem portalu informacyjnego, nawet gdy będzie uprzednio poinformowany o ww. okoliczności. Obrońca niemający dostępu do portalu informacyjnego nie tylko nie będzie mógł zapoznać się z treścią pisma, ale nawet nie wejdzie w posiadanie informacji o jego umieszczeniu w zakładce „Moje doręczenia”. Skutkować to będzie uznaniem doręczenia za skuteczne po upływie 14 dni. Oskarżony reprezentowany przez takiego obrońcę będzie wówczas narażony na np. niewniesienie środka odwoławczego w terminie.⁴⁷⁵ W ten sposób prawo oskarżonego do obrony mogłoby zostać naruszone w ujęciu formalnym (poprzez brak podejmowanych działań przez obrońcę) oraz materialnym (poprzez brak możliwości uczestniczenia w wyznaczonym w piśmie terminie przeprowadzenia określonej czynności procesowej i samodzielnego prowadzenia obrony).

W związku z powyższym należy wnioskować *de lege ferenda* o otwarciu katalogu przesłanek uzasadniających zarządzenie przerwy w doręczaniu za pośrednictwem portalu informacyjnego. Pozostawienie przewodniczącemu w tym zakresie swobody decyzyjnej będzie skutkować podejmowaniem przez niego decyzji również w

⁴⁷⁴ A. Gerecka-Żołyńska, *System...*, s. 851-852.

⁴⁷⁵ Uwagę na ten problem zwróciła M. Czechowska – M. Czechowska, *E-sąd...*, s. 139-140.

sytuacjach, które tego wymagają, a nie jedynie tych, które mieszczą się w granicach aktualnych przepisów.⁴⁷⁶

Ubocznie należy zauważyć, że we wskazanej wyżej sytuacji może wystąpić ryzyko związane z arbitralnym działaniem i stosowaniem nadmiernych odstępstw od elektronicznej formy doręczeń. Ustawodawca formułując nowe przepisy odnośnie do e-doręczeń powinien zadbać o to, aby do takich sytuacji w praktyce nie dochodziło.

5. Podsumowanie

Elektroniczna forma czynności procesowych występuje w prawie karnym procesowym, stanowiąc alternatywną opcję dla preferowanych przez ustawodawcę zwykłych czynności procesowych (w formie ustnej oraz pisemnej). Poczynione w niniejszym rozdziale ustalenia przedstawiły aktualny normatywno-techniczny obraz e-czynności procesowych. Dokonanie oceny poszczególnych z nich w świetle zasad procesowych umożliwiło ponadto określenie w jakim kierunku zmierza ustawodawca tworząc coraz bardziej z informatyzowany proces karny.

Prawo do przeprowadzenia lub uczestniczenia w e-czynności procesowej nie zostało wymienione wśród jakiejkolwiek z zasad procesowych lub reguł rzetelnego procesu. Nie sprawia to jednak, że elektroniczna forma czynności procesowych jest poza ich zakresem przedmiotowym. Ich kształt jest na tyle uniwersalny, że absorbuje pojawiające się na przestrzeni lat zmiany w prawie karnym procesowym, w tym te wpływające na jego informatyzację.

Zasadami, które stanowiły podstawę oceny były: zasada prawa oskarżonego do obrony, zasada bezpośredniości, zasada swobodnej oceny dowodów, zasada ustności, zasada informacji, zasada kontrydiktoryjności, zasada jawności oraz zasada ciągłości rozprawy. Zakreślony w tym kształcie katalog zasad jawi się jako ten najbardziej związany z elektroniczną formą czynności procesowych oraz e-czynnościami poddany ocenie.

Przeprowadzone badania wykazały, że największe uchybienia zauważalne są w zakresie realizacji zasady prawa oskarżonego do obrony. Kształt tej zasady w związku z obecnością e-czynności procesowych został poddany najdalej idącym zmianom w 2020 r. na skutek wejścia w życie Tarczy 4.0. Ustawa ta wprowadziła regulacje, które należy uznać za niepożądane, tj. m.in. uniemożliwienie obrońcy zdalnego udziału w rozprawie

⁴⁷⁶ M. Czechowska, *E-sqd...*, s. 140.

z dowolnego miejsca niegodzącego w powagę sądu oraz przyznanie organom uprawnień do nadmiernego ograniczania prawa oskarżonego do kontaktu z obrońcą oraz ustanowienie udziału tłumacza w budynku sądu jako zasady dla hybrydowego posiedzenia aresztowego oraz rozprawy hybrydowej. Dalsze naruszenia zasady prawa do obrony polegają na uniemożliwieniu oskarżonemu uczestniczącemu zdalnie w rozprawie przyglądania się świadkowi przesłuchiwanemu w budynku sądu, a także na zakreśleniu zamkniętego katalogu przesłanek uzasadniających odstąpienie od e-czynności doręczenia za pośrednictwem portalu informacyjnego.

Warunkiem koniecznym do przeprowadzenia każdej z omówionych e-czynności jest posiadanie przez organ procesowy właściwych urządzeń elektronicznych. W przypadku e-czynności synchronicznych posiadane urządzeń technicznych zapewniających jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku dotyczy nie tylko organu przeprowadzającego czynność, ale również pomocnika organu, w miejscu którego znajduje się biorący zdalny udział w e-czynności uczestnik postępowania. Ustalono, że tylko w przypadku e-czynności przesłuchania świadka anonimowego wymagane może być skorzystanie z ponadprzeciętnych względem e-czynności przesłuchania pozostałych uczestników procesu urządzeń elektronicznych, które dodatkowo mają umożliwiać anonimizację świadka. Może to być dokonywane za pomocą odpowiedniego oprogramowania lub warstwy sprzętowej urządzeń elektronicznych.

Ustawodawca wprowadzając do Kodeksu postępowania karnego kolejne e-czynności procesowe redefiniuje w ten sposób dotychczasowe oblicze odpowiadających im zwykłych czynności procesowych. Czyniąc to powinien mieć na względzie cel jaki określona czynność procesowa powinna osiągnąć oraz realizacja jakich zasad procesowych powinna temu towarzyszyć. Powinien również określić warunki skuteczności takiej czynności. Tylko działając w ten sposób, w duchu rzetelnego procesu, prawodawca może kontynuować i przeprowadzić w pełni informatyzowanie procesu karnego, poprzez m.in. wprowadzanie regulacji prawnych odnośnie do nowych e-czynności procesowych.

Rozdział V

Ocena tendencji rozwojowych i propozycje wykorzystania e-czynności procesowych

1. Elektroniczne uwierzytelnianie e-czynności procesowych

Sprawdzenie tożsamości uczestnika procesu obecnego w miejscu dokonywania czynności sądowej polega na sprawdzeniu jego dowodu osobistego lub innego dokumentu, który może to potwierdzić (art. 47c p.u.s.p.). Jest to metoda wykorzystywana w przypadku zwykłych synchronicznych czynności procesowych. W przypadku zwykłych asynchronicznych czynności procesowych, jak np. wniesienie pisma, ustalenie tożsamości podmiotu dokonującego tej czynności następuje na podstawie naniesionego na piśmie podpisu.

E-czynności procesowe dokonywane są z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych, a te dostarczają organowi procesowemu nowe możliwości do sprawdzenia tożsamości uczestników postępowania. Uczestnicy korzystający z urządzeń elektronicznych są ich użytkownikami, a proces polegający na identyfikacji podmiotu uprawnionego do korzystania z określonego elementu oprogramowania (systemu komputerowego) nazywany jest uwierzytelnianiem⁴⁷⁷. Mimo dostępnych rozwiązań technologicznych, ustawodawca nie przewidział uwierzytelniania dla większości e-czynności procesowych. Sprawdzenie tożsamości uczestnika procesu, który ma wziąć zdalny udział w e-czynności przesłuchania albo w rozprawie hybrydowej polega na sprawdzeniu jego personaliów przez znajdującego się w miejscu jego przebywania pomocnika organu⁴⁷⁸. Jest to uzasadnione tym, że to pomocnik organu zapewnia warunki techniczne niezbędne do przeprowadzania zdalnego udziału uczestnika. Taki uczestnik nie ma zatem możliwości skorzystania z urządzenia elektronicznego i samodzielnego dokonania uwierzytelnienia.

Jednym ze wskazanych w rozdziale III postulatów *de lege ferenda* jest wprowadzenie obligatoryjnego uwierzytelnienia w przypadku uczestników biorących udział w e-czynnościach procesowych na odległość. Miałoby dotyczyć to zarówno asynchronicznych, jak i synchronicznych e-czynności procesowych.

⁴⁷⁷ Encyklopedia PWN, hasło: „uwierzytelnianie”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uwierzytelnianie;3992005.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)

⁴⁷⁸ Wyrok SA w Krakowie z 5.10.2010 r., II AKa 10/10, LEX nr 852396; Wyrok SA w Katowicach z 6.05.2009 r., II AKa 394/08, LEX nr 519646.

Wprowadzenie uwierzytelniania e-czynności procesowych ma na celu zapobieżenie sytuacjom, w których dostęp do przebiegu postępowania uzyskałaby osoba nieuprawniona. Uzyskanie nieuprawnionego dostępu mogłoby skutkować np. wykorzystaniem opartej na AI technologii *deepfake*⁴⁷⁹, która wprowadziłaby organ oraz pozostałych uczestników postępowania w błąd, prowadząc do naruszenia m.in. zasady bezpośredniości oraz prawdy.

Uwierzytelnienie może polegać na uzyskaniu dostępu do oprogramowania przez uczestnika postępowania poprzez wykorzystanie przyznanych mu wcześniej danych do logowania (nazwa użytkownika oraz hasło) albo z wykorzystaniem bardziej zaawansowanej metody polegającej na np. zalogowaniu poprzez profil zaufany. Taki dualizm metod uwierzytelniania został przyznany użytkownikom, którzy chcieliby zalogować się do konta w oprogramowaniu portalu informacyjny albo PROK-SYS⁴⁸⁰ w celu uzyskania dostępu do elektronicznej wersji akt postępowania przygotowawczego.

Ustawodawca dostrzegł potrzebę uwierzytelnienia dla e-czynności procesowych przyjmujących postać tekstową. W związku z tym znowelizowany na mocy u.dor.el. art. 116 k.p.k. od 1.10.2029 r. będzie przewidywał możliwość opatrywania elektronicznie składanych oświadczeń: kwalifikowanym podpisem elektronicznym⁴⁸¹, podpisem zaufanym⁴⁸² albo podpisem osobistym⁴⁸³. Takie oświadczenie będzie przesyłane na adres do doręczeń elektronicznych, a następnie włączane do akt sprawy.

Należy postulować o rozszerzenie obowiązku wykorzystywania ww. narzędzi w celu uwierzytelniania dostępu uczestników biorących zdalny udział w e-czynnościach synchronicznych. Takie działanie będzie wymagało wprowadzenia zmian w oprogramowaniu do zdalnego udziału. Dzięki temu uczestnik postępowania będzie dysponować automatycznie przypisanymi do jego konta terminami rozpraw hybrydowych i e-czynności, w których będzie mógł wziąć zdalny udział. Zapobiegnie to

⁴⁷⁹ https://cyberprofilaktyka.pl/blog/deepfake-jak-sztuczna-inteligencja-moze-nas-oszukiwac_i40.html (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴⁸⁰ Więcej o PROK-SYS w podrozdziale poświęconym elektronicznym aktom sprawy karnej.

⁴⁸¹ Kwalifikowany podpis elektroniczny – najwyższa ze wskazanych form elektronicznego podpisu, jest składany za pomocą kwalifikowanego urządzenia do składania podpisu, opiera się na kwalifikowanym certyfikacie podpisu. https://epodrecznik.mc.gov.pl/mediawiki/index.php?title=Podpis_kwalifikowany (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴⁸² Podpis zaufany – elektroniczny podpis, który w kontaktach z podmiotami publicznymi zastępuje podpis własnoręczny. Podpis zaufany wymaga uprzedniego założenia Profilu zaufanego. <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/0074> (10.10.2024 r.).

⁴⁸³ Podpis osobisty – elektroniczny podpis składa się z wykorzystaniem certyfikatu podpisu osobistego znajdującego się w e-dowodzie, <https://www.gov.pl/web/e-dowod/podpis-osobisty> (dostęp: 10.10.2024 r.).

sytuacji, w której błędnie wysłany link do zdalnego spotkania uniemożliwi mu wzięcie w nim udziału.

Wprowadzenie obowiązkowego uwierzytelniania e-czynności we wskazanym wyżej zakresie i w proponowany sposób powinno wpłynąć pozytywnie na zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego. Takie rozwiązanie jest konieczne dla dalszego rozwoju e-czynności procesowych, a w szczególności tych w których uczestnicy będą mogli zdalnie uczestniczyć z dowolnego miejsca, bez ograniczania ich przebywania do budynku innego sądu, aresztu śledczego lub zakładu karnego.

2. Zmiany w zakresie utrwalania przebiegu e-czynności procesowych

Utrwalanie zwykłych oraz elektronicznych czynności procesowych może nastąpić w postaci samoistnego pisemnego protokołu albo protokołu wraz z nagraniem powstałym za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk. Protokół jest sporządzany we wskazanych w art. 143 k.p.k. przypadkach oraz wtedy, gdy przepis szczególny tego wymaga albo przeprowadzający czynność uzna jego spisanie za potrzebne. Audiowizualny sposób utrwalania przebiegu czynności procesowych ma jedynie charakter akcesoryjny względem obligatoryjnego protokołu sporządzanego w formie pisemnej. Oznacza to, że nie jest możliwe utrwalenie czynności wyłącznie w postaci nagrania obrazu i dźwięku. Uzasadnione jest to potrzebą szybkiego dostępu do treści wypowiedzianych w toku utrwalonej czynności, a pisemna forma wydaje się być do tego najbardziej przystosowana.

E-protokół jest dostępny w polskich sądach już od 2010 r. W procesie cywilnym zasadą jest sporządzenie elektronicznego protokołu, a dopiero w sytuacji, gdy ze względów technicznych utrwalenie posiedzenia za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk nie jest możliwe, protokół sporządza się pisemnie (art. 157 § 1 i 1¹ k.p.c.). Taki protokół jest podpisywany przez protokolanta podpisem elektronicznym (art. 158 § 3 k.p.c.). W przypadku rozpraw prowadzonych w sprawach o wykroczenia zasadą również jest sporządzanie e-protokołu wraz ze skróconym protokołem (art. 37 § 2 k.p.w.).

Wśród korzyści, które zauważono po wdrożeniu e-protokołu wskazuje się m.in. na skrócony czas trwania rozpraw, zmniejszenie kosztów postępowania, zwiększenie

transparentności postępowania oraz kultury wśród uczestników procesu⁴⁸⁴. Rozprawy zostały skrócone ze względu na brak konieczności dyktowania protokolantowi przez przewodniczącego tego co ma zapisać w protokole, tj. np. treści zeznań świadków. Ponadto wskazywano, że dyktowanie powodowało zniekształcenie wypowiedzi, co teraz nie występuje.⁴⁸⁵

Wśród wad e-protokołu należy wskazać na brak możliwości przeglądania wypowiedzianej przez uczestników rozprawy treści w formie tekstowej. Jakakolwiek praca z takim protokołem wymaga poczynienia dodatkowych nakładów czasu, gdyż dostępne w nim „adnotacje” (protokół skrócony) stanowią jedynie wskazówkę w zakresie tego, co jest wypowiedziane na nagraniu. Transkrypcja e-protokołu, czyli konwersja mowy na tekst została uregulowana w art. 158 § 4 k.p.c. i następuje wyłącznie, gdy przewodniczący uzna, że jest to niezbędne dla zapewnienia prawidłowego orzekania w sprawie. Ograniczenie jakiego doznaje transkrypcja polega na tym, że przewodniczący może zarządzić sporządzenie jej przeprowadzenia jedynie w zakresie odpowiedniej części e-protokołu. Transkrypcja nie jest zatem sporządzana *ex lege* do każdego e-protokołu, ani nie obejmuje całego nagrania, a jedynie jego fragmenty.

Transkrypcja, zgodnie z § 2 pkt 15 r.u.s.p., w Kodeksie postępowania karnego oraz Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia utożsamiana jest z pojęciem „przekładu”. W postępowaniu w sprawach o wykroczenia transkrypcja również nie jest przeprowadzana *ex lege*, a jej zakres pozostaje tożsamy z tym właściwym dla procesu cywilnego, tj. może być jedynie fragmentaryczny (art. 37 § 6 k.p.w.).

Sporządzanie transkrypcji następuje w drodze zarządzenia przewodniczącego posiedzenia, w którym należy wskazać fragment protokołu, który ma podlegać transkrypcji. Do zadań prezesa sądu apelacyjnego należy wyznaczenie osób, które są odpowiedzialne za zapewnienie wykonania transkrypcji oraz osoby, która kieruje wykonywaniem tych czynności spośród pracowników sądu (§ 117 ust. 3 r.u.s.p.).

⁴⁸⁴ <https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/projekty/przyklady-najciekawszych-projektow/wdrozenie-protokolu-elektronicznego-w-sadach-powszechnych/> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴⁸⁵ A. Klich wskazała na istotne znaczenie e-protokołu w procesie cywilnym dla odzwierciedlenia rzeczywistej treści złożonej przez biegłego ustnej opinii. Pozwala to zapobiec sytuacji, w której sąd będzie opierać rozstrzygnięcie na rzekomych ustaleniach faktycznych wynikających z zniekształconych treści protokołu pisemnego – A. Klich, *Możliwości wykorzystania protokołu elektronicznego i środków komunikacji na odległość na potrzeby postępowania dowodowego w sprawach cywilnych* [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego. Teoria i praktyka*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016, Legalis/el. Zob. również J. May, 4.3. *Protokół elektroniczny* [w:] *Postępowanie cywilne w dobie przemian*, red. I. Gil, Warszawa 2017, LEX/el.

Oznacza to, że wszystkie sądy rejonowe i okręgowe obarczają przeprowadzeniem transkrypcji właściwy sąd apelacyjny.

Przewidywania w zakresie wprowadzenia elektronicznego protokołu z czynności procesowych przeprowadzanych w postępowaniu karnym zostały poczynione już w 2013 r. przez S. Waltośa i P. Hofmańskiego⁴⁸⁶. Należy zgodzić się z wyrażonym przed laty stanowiskiem i aprobować wprowadzanie dalszych zmian w tym zakresie. W związku z zidentyfikowaniem e-czynności procesowych w procesie karnym oraz dostępnymi możliwościami technicznymi należy postulować *de lege ferenda* o wprowadzenie:

- 1) elektronicznego protokołu do utrwalania czynności procesowych (zwykłych oraz e-czynności);
- 2) obligatoryjnego utrwalania przebiegu rozprawy oraz rozprawy hybrydowej;
- 3) rozwiązań umożliwiających automatyczną transkrypcję mowy na tekst⁴⁸⁷ w czasie rzeczywistym w toku prowadzenia czynności procesowych;

Aktualny normatywny kształt zapisu audiowizualnego z rozprawy w procesie karnym ma charakter względnie obligatoryjny. Objawia się to tym, że ustawa wskazuje na obowiązek utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk, zastrzegając jednak, że okolicznością wyłączającą ten obowiązek są względy techniczne. Względy techniczne mogą polegać np. na wystąpieniu awarii urządzeń elektronicznych niezbędnych do audiowizualnego przebiegu rozprawy. W praktyce polega to również na niedysponowaniu przez sąd wystarczającą liczbą pomieszczeń wyposażonych w taką infrastrukturę techniczną. Powyższe oznacza, że tylko przyjęcie modelu bezwzględnie obligatoryjnego utrwalania rozprawy w postaci e-protokołu zapewni, że narzędzie to będzie wykorzystywane. Będzie wymagało to poczynienia nakładów finansowych na doposażenie sądów, które nie dysponują wspomnianymi urządzeniami w każdej z sal rozpraw. Należy jednak uznać taki wydatek za inwestycję we wzmocnienie gwarancji procesowych uczestników

⁴⁸⁶ S. Waltoś, P. Hofmański, *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne, T. I, cz. I*, red. P. Hofmański, Warszawa 2013, s. 424-425.

⁴⁸⁷ Takie rozwiązanie zostało odebrane w listopadzie 2018 r. jako element projektu e-Protokół w Sądzie Apelacyjnym we Wrocławiu, jednak nie pozwalało ono na prowadzenie transkrypcji w czasie rzeczywistym. System Automatycznego Rozpoznawania Mowy (ARM) – oprogramowanie, które pozwala na transkrypcję mowy dyktowanej na tekst. Jego zadaniem było wsparcie sądów w tym zakresie, przy pracy nad edycją pism. Oprogramowanie nie sporządzało protokołu automatycznie, a wspierało w tym pracowników sądów (transkrybentów). Najwyższa Izba Kontroli, *Wystąpienie Pokontrolne, P/19/038, Realizacja projektów informatycznych mających na celu usprawnienie wymiaru sprawiedliwości*, s. 33, 36, 44. https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,lwr~p_19_038_202002111434591581428099~id0~01,typ,kj.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

procesu karnego. Dzięki temu stworzone zostałyby lepsze warunki do realizacji m.in. zasady jawności w jej ujęciu wewnętrznym, a także zasady ustności, gdyż strony miałyby dostęp do nagrania z przebiegu całej rozprawy i bez ograniczania jej do postaci wyłącznie pisemnego protokołu, siłą rzeczy narażonego na zniekształcenie zawartych w nim treści wskutek ich przekazywania protokolantowi i dokonywania przez niego ich zapisu.

E-czynności procesowe powinny być utrwalane z wykorzystaniem e-protokołu z uwzględnieniem wszystkich dostępnych źródeł obrazu i dźwięku. Dotyczy to kamer i mikrofonów rozmieszczonych na sali rozpraw oraz tych, które znajdują się w miejscu biorącego zdalny udział w rozprawie uczestnika procesu. Postulować należy o rozszerzenie tego obowiązku również na e-czynności postępowania przygotowawczego.

Elektroniczny protokół w proponowanym kształcie stanowiłby dodatkowe narzędzie do kontroli przebiegu postępowania pierwszoinstancyjnego, którym mógłby posługiwać się sąd odwoławczy. E-protokół z rozprawy powinien być dostępny dla stron w elektronicznych aktach sprawy niezwłocznie po zakończeniu rozprawy. Pozwoliłoby to przyspieszyć zainteresowanym prace nad np. sporządzaniem środka odwoławczego. Podnosząc w apelacji zarzut obrazy przepisów postępowania mogącej mieć wpływ na treść orzeczenia strona byłaby w stanie wskazać w treści uzasadnienia na dokładną godzinę z utrwalonego w e-protokole przebiegu rozprawy, w której to w jej ocenie doszło do naruszenia przepisów procesowych (np. sąd nie uprzedził świadka będącego dla oskarżonego osobą najbliższą o możliwości odmowy zeznań, tj. dopuścił się naruszenia art. 191 § 2 k.p.k. w zw. z art. 182 § 1 k.p.k.). Powoływanie się na przebieg czynności procesowych utrwalonych za pomocą e-protokołu mogłoby ukazać sądowi odwoławczemu powstałe w pierwszej instancji nieprawidłowości w zakresie utrwalania protokołu pisemnego (np. gdy sąd w protokole pisemnym wskazał, że zgodnie art. 191 § 2 k.p.k. poinformował świadka o przysługującym mu uprawnieniu z art. 182 § 1 k.p.k., a w rzeczywistości tego nie uczynił).

Korzystanie z elektronicznego protokołu wykorzystującego automatyczną transkrypcję mowy na tekst w czasie rzeczywistym umożliwiłoby uczestnikom procesu będącym osobami z niepełnosprawnościami sensorycznymi (osobami niesłyszącymi lub niedosłyszącymi) wyrównanie ich pozycji w procesie. Jak już wskazywano w toku wcześniejszych rozważań (rozdział IV) udostępnianie uczestnikom postępowania zapisu z elektronicznego protokołu mogłoby polegać na wyświetlaniu warstwy tekstowej elektronicznego protokołu w taki sposób, aby mogli zapoznać się z nim w trakcie

rozprawy. Wymagałoby to wówczas wyposażenia w komputery stanowisk stron procesowych na sali rozpraw. Takie rozwiązanie daje szersze możliwości jego zastosowania w procesie, np. oskarżony, który nie posługuje się w wystarczającym stopniu językiem polskim w trakcie e-czynności przesłuchania mógłby odczytywać treść e-protokołu w wybranym przez siebie języku. Automatyczna transkrypcja to również szansa na odciążanie zobowiązanych do dokonania przekładu pracowników ośrodków transkrypcyjnych. To także brak konieczności wielomiesięcznego oczekiwania na sporządzenie przekładu, a więc szansa na przyspieszenie postępowania⁴⁸⁸.

Propozycja wprowadzenia automatycznej transkrypcji opartej na wykorzystaniu rozwiązań AI pojawiła się również jako jedna z rekomendacji i podgrupy ds. etyki i prawa działającej w ramach Grupy Roboczej ds. Sztucznej Inteligencji (GRAI) przy Ministerstwie Cyfryzacji⁴⁸⁹. Wskazać należy, że takie rozwiązania wykorzystywane już są w sądownictwie wielu państw, np. w Anglii („VIQ”), Austrii („RIS”), Chorwacji („NEWTON Dictate”), a także Estonii („Salme”)⁴⁹⁰.

Zgłaszane w przestrzeni publicznej i w piśmiennictwie postulaty odnośnie do wykorzystania w procesie karnym automatycznej transkrypcji akceptują, iż łączy ona w sobie najlepsze cechy tradycyjnego protokołu oraz nagrania obrazu i dźwięku oraz stanowi nowe rozwiązanie dotychczas nieznane polskiemu prawu procesowemu. Należy zatem, uznając te postulaty za słuszne, wesprzeć je i *de lege ferenda* wnosić o wprowadzenie proponowanych rozwiązań organizacyjno-technicznych nie tylko w zakresie opartej na e-czynnościach rozprawy hybrydowej, ale również do zwykłych czynności procesowych podejmowanych w trakcie tradycyjnej rozprawy. Wymagałoby to oczywiście zapewnienia odpowiedniej podstawy prawnej umożliwiającej realizację tego postulatu w praktyce.

⁴⁸⁸ M. Kotalczyk, *Sztuczna inteligencja w służbie polskiego sądu – propozycje rozwiązań*, IUSTITIA 2(44), 2021, s. 61.

⁴⁸⁹ Grupa Robocza ds. Sztucznej Inteligencji. Podgrupa ds. etyki i prawa, *RAPORT. Rekomendacje w zakresie zastosowania sztucznej inteligencji w sądownictwie i prokuraturze*, Warszawa 2023, s. 27-28 <https://www.gov.pl/web/ai/raport-rekomendacje-w-zakresie-zastosowania-sztucznej-inteligencji> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴⁹⁰ P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, 3.8. *Narzędzia do przetwarzania języka naturalnego* [w:] *Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości. Między prawem a algorytmami*, P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, Warszawa 2024.

3. Elektroniczne akta sprawy karnej

Akta sprawy karnej stanowią zbiór dokumentów, które powstały w toku prowadzonego postępowania karnego i w związku z jego prowadzeniem⁴⁹¹. Służą one dokumentowaniu przebiegu postępowania karnego. Zakres przedmiotowy akt obejmuje m.in. stanowiący podstawę wydania orzeczenia materiał dowodowy, jak np. protokoły z przeprowadzonych czynności procesowych, w tym e-czynności procesowych.

Ustawa Kodeks postępowania karnego wyróżnia w ramach zbioru dokumentów tworzących akta sprawy karnej, akta postępowania przygotowawczego oraz akta sprawy sądowej, uwzględniając jako kryterium tego wyróżnienia stadium postępowania w jakim zostały wytworzone. W perspektywie dokonywania i utrwalania e-czynności w procesie karnym, znaczenie może mieć odmiennie ukształtowany zakres podmiotowy dostępu do akt. Niezależnie jednak od stadium postępowania karnego, wdrożenie rozwiązań umożliwiających prowadzenie akt postępowania karnego w pełni elektronicznie powinno wpłynąć pozytywnie na realizację określonego w art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k. celu postępowania – rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie. Propozycja prowadzenia elektronicznych akt została dostrzeżona już ponad 10 lat temu⁴⁹², a postulaty w tym zakresie nadal są obecne w doktrynie⁴⁹³. Mając na uwadze postęp technologiczny, obejmujący także organy ochrony prawnej, postulaty te należy popierać i dążyć do ich jak najszybszej realizacji w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

De lege lata dopuszczalny zakres udostępnienia akt z wykorzystaniem urządzeń technicznych został wskazany w art. 156 k.p.k. Zgodnie z § 1 akta sprawy sądowej udostępniane są stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym, a za zgodą prezesa sądu również innym osobom (np. doktorantom prowadzącym badania aktowe). Ustawa przewiduje możliwość udostępnienia akt także za pomocą systemu teleinformatycznego (portalu informacyjnego), dotyczy to jednak tylko informacji o aktach, a nie samych akt. Przyjmuje to postać informacji o zawartości akt, a nie o samych aktach sprawy.⁴⁹⁴ Posłużenie się takim zwrotem nie mogło być przypadkowe, dlatego wydaje się, że nie powinno utożsamiać się pojęć „udostępnienia informacji o aktach” z „udostępnieniem akt”. Pierwsze z nich powinno polegać na udostępnieniu informacji w postaci streszczenia zawartości akt, tj. przekazania poszczególnych informacji, o które

⁴⁹¹ H. Paluszkiwicz, *Postępowanie...*, s. 241.

⁴⁹² S. Waltoś, P. Hofmański, *System...*, s. 424-425.

⁴⁹³ Zob. J. Kosowski, *Elektroniczne akta...*

⁴⁹⁴ Tak M. Nawrocki, *Informatyzacja...*

wnosi uprawniony uczestnik postępowania. Drugie ma szerszy zakres i polega na udostępnieniu całych akt (z wyjątkami, jak np. załącznik adresowy), tj. udzielenia wglądu do składających się na nie dokumentów. Nie jest to aktualnie możliwe, ponieważ akta nie są prowadzone w formie elektronicznej. Strony postępowania uprawnione są nie tylko do przeglądania akt, ale również do sporządzania ich kopii (np. odręcznie przepisując ich treść albo wykonując zdjęcia całych kart smartfonem).

Akta postępowania przygotowawczego mogą być udostępnione stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym, a w wyjątkowych wypadkach za zgodą prokuratora również innym osobom. Przepis art. 156 § 5 k.p.k. dopuszcza udostępnienie przez prokuratora akt w postaci elektronicznej. Jest to kolejny po wskazanym dla stadium jurysdykcyjnego „udostępnianiu za pomocą systemu teleinformatycznego” sposób na elektroniczne udostępnienie akt. W przypadku stadium przygotowawczego przyjmuje to szerszy zakres, gdyż nie ogranicza się do informacji o aktach.

Udostępnianie akt postępowania przygotowawczego od dnia 14.04.2016 r. na podstawie § 144 reg. prok. mogło następować przez System Digitalizacji Akt (SDA). Przepis w nowym brzmieniu, który wszedł w życie 7.11.2023 r. spowodował zmianę w zakresie wykorzystywanego oprogramowania wykorzystywanego do udostępniania akt w formie elektronicznej. Aktualnie, udostępnienie akt może nastąpić, w miarę możliwości, za pośrednictwem ogólnokrajowego systemu teleinformatycznego powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury PROK-SYS⁴⁹⁵ przy dostępnych w systemie funkcjonalności.

Zauważalne jest, że udostępnienie akt z wykorzystaniem PROK-SYS ma charakter fakultatywny. Wniosek taki wyprowadzić należy z przyjęcia przez prawodawcę zapisu, w którym uzależnił dostęp do akt od wystąpienia bliżej nieokreślonych możliwości („w miarę możliwości”) po stronie organu procesowego. Należy przyjąć, że dotyczy to m.in. wyposażenia technicznego powszechnych jednostek prokuratury oraz okoliczności, czy in concreto akta sprawy zostały poddane digitalizacji⁴⁹⁶.

⁴⁹⁵ PROK-SYS – zgodnie z § 1 ust. 2 pkt 32 z.o.s.prok. to ogólnokrajowy system teleinformatyczny funkcjonujący w jednostkach w ramach którego wykorzystywany jest elektroniczny obieg dokumentów. Według informacji udostępnionej na stronie internetowej Prokuratury Okręgowej w Opolu, PROK-SYS działa we wszystkich powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury od grudnia 2021 r. <https://www.gov.pl/web/po-opole/portal-przeglądania-akt> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁴⁹⁶ Digitalizacja – zgodnie z § 1 ust. 2 pkt 7 z.o.s.prok. to tworzenie w PROK-SYS cyfrowego odwzorowania akt, dokumentów i danych, w tym konwersja określona zarządzeniem Prokuratora Generalnego w sprawie trybu i zasad wdrażania digitalizacji akt w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury.

Pozytywnie należy przy tym ocenić możliwości jakie zapewnia PROK-SYS. Wraz z wprowadzeniem zeskanowanego dokumentu do bazy danych jest on automatycznie poddawany procesowi rozpoznawania tekstu. Dzięki temu tekst stanowiący zawartość dokumentu staje się widoczny dla wyszukiwarki, a nie pomijany jak w przypadku standardowych dokumentów poddawanych procesowi skanowania. Jedną z funkcjonalności dostępnych w oprogramowaniu jest Zaawansowana Wyszukiwarka Akt (ZWA) za pomocą której prokurator jest w stanie przeszukiwać akta z wykorzystaniem konkretnej frazy. Obejmuje to wszystkie zdigitalizowane akta postępowania przygotowawczego, którymi dysponuje prokuratura.⁴⁹⁷ Ta funkcjonalność zapewnia szybszą pracę z aktami sprawy, jak też usprawnia ewentualny dostęp do konkretnych treści (dokumentów) w nich zawartych.

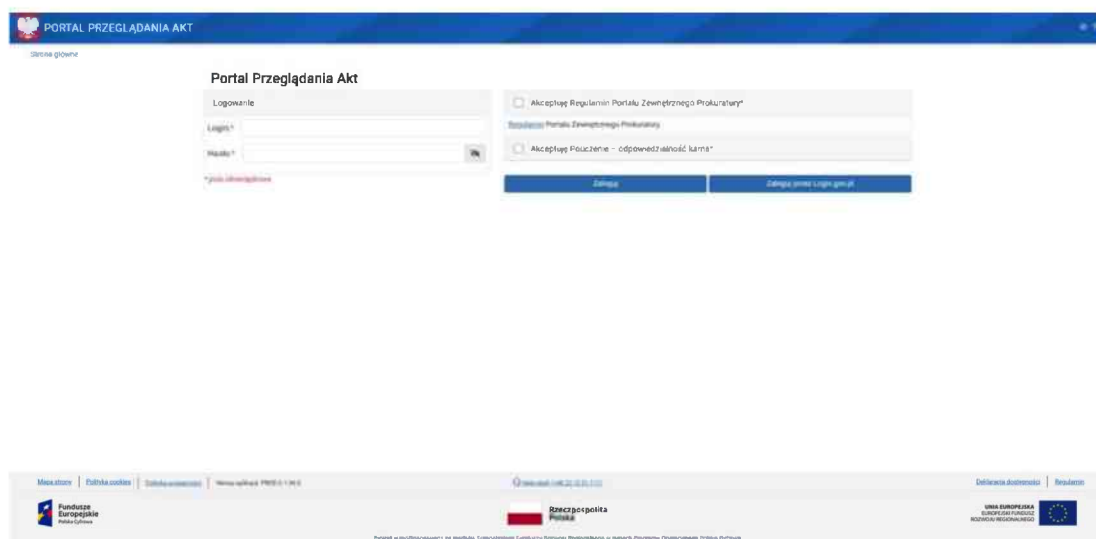
Druga z funkcjonalności PROK-SYS powinna być doceniona nie tylko przez pracowników powszechnych jednostek prokuratury, ale w szczególności przez uczestników postępowania karnego. Jest to Portal Przeglądania Akt (PPA) dostępny pod adresem: <https://portalzewnetrzny.prokuratura.gov.pl/>. Użytkownik może zalogować się z wykorzystaniem jednej z dwóch metod. Pierwsza z nich wymaga uprzedniego uzyskania od prokuratora loginu i hasła. Jest to możliwe również poprzez wybranie opcji „Zaloguj z login.gov.pl”, a więc za pośrednictwem założonego wcześniej Profilu zaufanego. Jest to możliwe po przekazaniu prokuratorowi numeru PESEL, który stanowi identyfikator użytkownika⁴⁹⁸. Drugi z sposobów na uzyskanie dostępu do PPA zasługuje na aprobatę, gdyż jest przeprowadzany za pośrednictwem usługi, która nie wymaga oczekiwania na przyznanie danych do logowania oraz fizycznego pojawienia się w jednej z powszechnych jednostek prokuratury. Ponadto PPA został dostosowany do korzystania z niego za pośrednictwem urządzeń mobilnych (np. smartfonów lub tabletów)⁴⁹⁹, co w dobie powszechnej dostępności tych urządzeń nie ogranicza zainteresowanych w możliwości zapoznawania się z aktami postępowania przygotowawczego.

⁴⁹⁷ P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, *3.1. Nowoczesna prokuratura i policja* [w:] *Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości. Między prawem a algorytmami*, P. Dolniak, T. Kuźma, A. Ludwiński, K. Wasik, Warszawa 2024, LEX/el.

⁴⁹⁸ <https://www.gov.pl/web/po-opole/portal-przegladania-akt> (dostęp: 10.10.2024 r.).

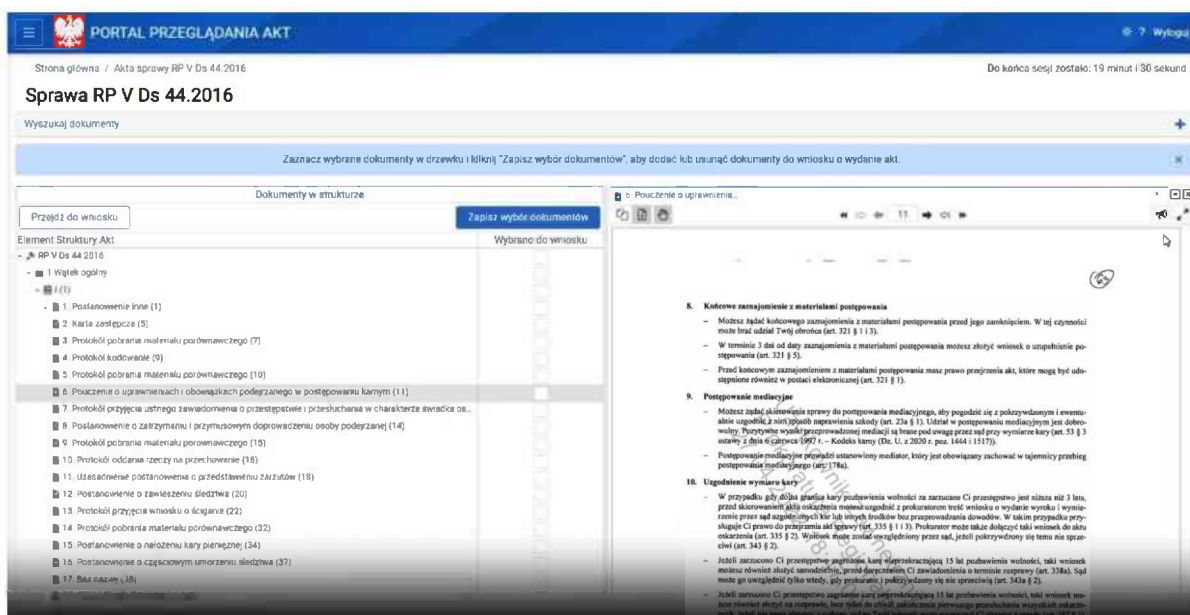
⁴⁹⁹ <https://portalzewnetrzny.prokuratura.gov.pl/pomoc/?page=logowanie-i-wylogowanie-z-portalu-przegladania-akt.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

Ilustracja 6. Ekran logowania Portalu Przeglądania Akt dostępnego w ramach Portalu Zewnętrznego Prokuratury.



Źródło: <https://przegladanieakt.prokuratura.gov.pl/pl-PL/Account/Login> (dostęp: 10.10.2024 r.)

Ilustracja 7. Przeglądanie akt sprawy w Portalu Przeglądania Akt dostępnego w ramach Portalu Zewnętrznego Prokuratury.



Źródło: Film instruktażowy pt. „Tworzenie Wniosku o Wydanie Akt” dostępny w Portalu Zewnętrznym Prokuratury, <https://portalzewnetrzny.prokuratura.gov.pl/pl-PL/Tutorial> (dostęp: 10.10.2024 r.)

Należy postulować *de lege ferenda* o wprowadzenie obowiązku prowadzenia akt sprawy w formie elektronicznej od początku ich istnienia oraz na każdym etapie postępowania. Proces digitalizacji, a więc konwersji dokumentów papierowych do wersji elektronicznej dotyczyłby wówczas tylko akt sprawy powstałych przed wprowadzeniem obowiązku prowadzenia ich w formie elektronicznej. Takie rozwiązanie uchroni pracowników prokuratur oraz sądów przed czasochłonnym digitalizowaniem każdego z

nowo powstałych dokumentów. Pierwotnie elektroniczne akta sprawy (a więc prowadzone w tej formie od początku ich istnienia) zapewnią niezwłoczny dostęp do zebranego materiału procesowego podmiotom do tego uprawnionym. Zapobiegają również sytuacjom utrudniającym wyszukiwanie wybranych treści wśród zeskanowanych dokumentów, np. gdy PROK-SYS nie będzie w stanie zidentyfikować tekstu w poddanym digitalizacji dokumencie. Wynika to z tego, że tylko zawartość dokumentów, których treść jest identyfikowana jako tekst może być uwzględniana przez wyszukiwarkę dostępną w wybranym oprogramowaniu.

Istotne uwagi uwzględniające wprowadzenie elektronicznych akt sprawy karnej poczynił J. Kosowski. W przypadku prowadzonego już postępowania karnego, proponuje on zastosowanie okresu przejściowego, który polegałby na pozostaniu przy prowadzeniu akt w tradycyjnej formie aż do wyczerpania toku instancji⁵⁰⁰. Wydaje się to rozsądnym rozwiązaniem, które nie powinno utrudniać przebiegu toczącego się już postępowania, wymaga jednak przyjęcia w przepisach wprowadzających takie regulacje zamieszczenia stosownych przepisów intertemporalnych.

W przypadku uwzględnienia tego postulatu, istotne dla powodzenia idei prowadzenia w pełni elektronicznych akt jest zapewnienie adaptacji do nowych technologii tworzenia akt sprawy karnej przez pracowników jednostek organów ochrony prawnej. W celu wdrożenia pracowników w nowy sposób prowadzenia akt sprawy, należy zadbać o zorganizowanie dla nich obowiązkowych warsztatów wdrażających do „e-akt sprawy”. Warsztaty takie powinny umożliwiać praktyczne sprawdzenie możliwości oprogramowania do prowadzenia akt poprzez wykonanie ćwiczeń polegających np. na utworzeniu nowych akt sprawy, dodaniu do akt wybranych dokumentów, a także udostępnieniu akt sprawy określonym uczestnikom postępowania. Bez zapewnienia sprawnej obsługi tworzenia i prowadzenia akt elektronicznych sukces w implementacji takich innowacji w procesie karnym nie jest możliwy.

Sama zmiana normatywna w postaci wprowadzenia reguły obligatoryjnego prowadzenia akt w formie elektronicznej nie będzie wystarczająca, aby znacząco przyspieszyć postępowanie karne. Wykorzystanie w pełni możliwości jakie stoją za e-aktami sprawy wymaga wprowadzenia funkcjonalności zapewniającej ich udostępnianie. Niezwykle istotne znaczenie ma to jaki sposób udostępniania akt zostanie wskazany przez ustawodawcę. Tworzenie kopii akt sprawy w postaci papierowej albo na

⁵⁰⁰ J. Kosowski, *Elektroniczne akta...*, s. 359.

przenośnym nośniku (np. pendrive lub płyta CD) wydaje się archaicznym rozwiązaniem, które również nie wpisze się w pełni w informatyzację procesu karnego. Prowadzenie akt w formie elektronicznej powinno być sprzężone z możliwością udostępniania ich na odległość, a więc z wykorzystaniem dedykowanego do tego oprogramowania, jak np. PPA w PROK-SYS (w stadium przygotowawczym) oraz portal informacyjny (w stadium jurysdykcyjnym)⁵⁰¹.

W pełni elektroniczne akta byłyby możliwe do udostępniania pomiędzy sądami bez potrzeby długotrwałego oczekiwania na ich przesłanie czy dostarczenie. Zaoszczędziłoby to również środki potrzebne do przetransportowania tradycyjnie prowadzonych akt do innego sądu. Tym samym tego rodzaju rozwiązanie pozwoliłoby sądom na szybsze prowadzenie postępowań.

Elektroniczne akta sprawy mogłyby okazać się przydatne również w trakcie prowadzenia rozprawy hybrydowej. Sąd mógłby niezwłocznie i równocześnie z dokonywaniem innych czynności procesowych przeglądać akta, a następnie wybierać interesujący go fragment i okazywać go pozostałym uczestnikom (stronom, osobowym źródłom dowodowym), w razie konieczności lub na ich wnioszek. Dotyczyłoby to np. zdalnie uczestniczącego w e-czynności przesłuchania oskarżonego oraz jego obrońcy, który znajdowałby się na sali rozpraw. To samo uprawnienie powinno przysługiwać pozostałym stronom, które mogłyby przeglądać elektroniczne akta sprawy w trakcie prowadzonej rozprawy. Wyobrażalna jest także sytuacja udostępniania fragmentów akt biegłemu, w celu sformułowania przez niego opinii ustnej albo uzupełniającej wcześniej złożoną do akt opinię pisemną.

Ustawodawca, w Rozdziale 18 k.p.k. przewidział sposób postępowania w przypadku zaginięcia lub utraty części lub całości akt sprawy. Każdorazowe odtwarzanie treści akt sprawy wymaga dodatkowego nakładu pracy, którego można uniknąć, jeżeli akta te zostaną odpowiednio zabezpieczone. Prowadzenie elektronicznych akt sprawy umożliwiłoby utrwalenie ich jednocześnie w kilku miejscach (np. serwer lokalny sądu prowadzącego postępowanie, serwer znajdujący się we właściwym sądzie apelacyjnym oraz serwer o zasięgu ogólnopolskim znajdujący się w Ministerstwie Sprawiedliwości).

⁵⁰¹ Wprowadzenie nowej funkcjonalności do istniejącego systemu teleinformatycznego zaoszczędzi uczestnikom procesu, w tym organom procesowym, czasu, który byłby potrzebny na zapoznanie się ze sposobem korzystania z nowego systemu teleinformatycznego.

Taki sposób prowadzenia akt mógłby zapobiec ich zaginięciu lub utracie przed np. występującą w miejscu siedziby sądu klęską żywiołową⁵⁰².

Zakres przedmiotowy akt w formie elektronicznej powinien odpowiadać temu, jaki jest wymagany dla akt prowadzonych w sposób tradycyjny. Powinny one zawierać nie tylko materiały wytworzone przez organy procesowe, jak zarządzenia oraz orzeczenia, ale również te złożone do akt przez innych uczestników postępowania. Przyjęcie takiego rozwiązania organizacyjnego (i technicznego) wymagałoby jednak nałożenia na uczestników postępowania obowiązku wnoszenia pism do sądu drogą elektroniczną. Mając na uwadze wspomniane wcześniej wykluczenie cyfrowe części społeczeństwa i brak możliwości (rozumianych jako brak umiejętności lub wyposażenia technicznego) niezbędnych do wnoszenia pism drogą elektroniczną, należałoby na etapie wdrożenia e-akt sprawy rozważyć na swoisty dualizm, polegający na zachowaniu zasady składania pism procesowych drogą tradycyjną i obowiązku poddania ich niezwłocznej digitalizacji w celu ich wprowadzenia w zasób elektronicznych akt, prowadzonych już w danej sprawie.

W przypadku dowodów rzeczowych stanowiących materiał dowodowy w sprawie należałoby zapewnić rozwiązanie pozwalające na umieszczenie ich w magazynie dowodów rzeczowych prowadzonych przez konkretny sąd. Technicznie możliwe byłoby odtworzenie przedmiotu znajdującego się w aktach (np. noża) jako modelu 3D, a następnie włączenie tego do akt elektronicznych⁵⁰³. Nie wydaje się jednak, aby na tym etapie rozwoju technologicznego polskiego wymiaru sprawiedliwości byłoby to możliwe, a z punktu widzenia zasady bezpośredniości uzasadnione⁵⁰⁴. Dlatego za bardziej racjonalny uznać należy postulat wykonywania utrwalenia w postaci fotografii każdego z dowodów rzeczowych i umieszczenie ich w elektronicznych aktach sprawy. W ten sposób sąd powinien mieć pełniejsze wyobrażenie na temat przedmiotu mającego znaczenie w postępowaniu dowodowym, nie pozbawiając się ani stron procesowych

⁵⁰² Dnia 17.09.2024 r. archiwum z aktami spraw cywilnych i karnych Sądu Rejonowego w Nysie zostało zalane na skutek powodzi - <https://nto.pl/zalane-akta-odwolane-rozprawy-powodz-sparalizowala-prace-opolskiego-sadu/ar/c1-18813929> (dostęp: 10.10.2024 r.)

⁵⁰³ Technika polegająca na wykorzystaniu skanera 3D jest już wykorzystywana przez Policję w celu utworzenia przestrzennego modelu miejsca zdarzenia. <https://magazyn-ksp.policja.gov.pl/mag/wyposazenie/109505,Skaner-3D.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)

⁵⁰⁴ Takie rozwiązanie mogłoby spotkać się z zarzutem naruszenia zasady bezpośredniości, gdyż prezentowany w ten sposób model 3D mógłby być odbierany jako pochodny środek dowodowy względem przedmiotu znajdującego się w magazynie dowodów rzeczowych. Wymagałoby to przeprowadzenia pogłębionej analizy.

dostępu do danego dowodu poprzez możliwość ich sprowadzenia w razie potrzeby na rozprawę.

4. Wyodrębnienie zasady procesowej poświęconej e-czynnościom procesowym – ocena propozycji

Rozdział IV poświęcony został przedstawieniu e-czynności procesowych oraz ich ocenie w świetle zasad procesowych, współtworzących model polskiego procesu karnego. Wśród tych zasad nie ma jednak jak dotąd zasad „elektronizacji” oraz „cyfryzacji”, o których dyskutuje się w doktrynie, gdyż nie stanowią one idei zasługujących na uznanie ich za zasady procesu karnego w rozumieniu M. Cieślaka⁵⁰⁵. Zważając jednak na ich przedmiotowy związek z informatyzacją procesu karnego, a co za tym idzie z e-czynnościami procesowymi, koncepcje wyodrębnienia w systemie prawa karnego procesowego takich zasad nie mogły pozostać bez komentarza. W dalszej części krytycznej ocenie poddane zostaną koncepcje wyodrębnienia wśród zasad procesu karnego: zasady elektronizacji – autorstwa P. Czarneckiego⁵⁰⁶ oraz zasady cyfryzacji – sformułowanej przez Ł. Dziedzic⁵⁰⁷.

Rozważania na temat wyodrębnienia a następnie uznania pewnej idei za zasadę procesową powinny opierać się na uznanych w środowisku naukowym kryteriach. W doktrynie prawa karnego procesowego wyodrębnia się elementy uznane za identyfikujące zasadę procesową, wskazując na następujące jej cechy:

- 1) wystąpienie doniosłości społecznej oraz doniosłych procesowo celów związanych z realizacją zasady;
- 2) istnienie oryginalnych cech konstytutywnych – pozwalających odróżnić zasadę od innych zasad procesowych;
- 3) istnienie przepisów stanowiących podstawę wyprowadzenia normy procesowej o szczególnej doniosłości;
- 4) zdolność do spełniania roli samodzielnej istotnej reguły interpretacyjnej w wykładni przepisów procesowych;
- 5) powszechne stosowanie ww. normy procesowej jako zasady procesowej;

⁵⁰⁵ M. Cieślak, *Polska...*, s. 194-203.

⁵⁰⁶ P. Czarnecki, *Zasada elektronizacji...*, LEX/el.

⁵⁰⁷ Ł. Dziedzic, *Zasada cyfryzacji procesu karnego – dyrektywa nowoczesnego postępowania karnego* [w:] *Nowoczesny e-proces karny. Między teraźniejszością a przyszłością*, red. S. Głogowska, P. Czarnecki, Warszawa 2024, s. 1-13.

- 6) istnienie zasady przeciwnej – możliwej do wyznaczenia normy, która wyraża wartości przeciwne;
- 7) brak przepisów wykluczających obowiązywanie ww. normy prawnej w roli zasady procesowej w systemie prawnym
- 8) powszechność uznania normy prawnej za zasadę (*opinio communis*)⁵⁰⁸.

Postulat wyodrębnienia pierwszej z podlegających ocenie zasad – **zasady elektronizacji** (cyfryzacji), został podniesiony przez P. Czarneckiego w 2022 r.⁵⁰⁹ W swojej publikacji Autor wskazuje na pojęcia z zakresu nowych technologii – elektronizację oraz cyfryzację. Zauważa, że ich zakres treściowy jest zróżnicowany, jednak przyjmuje w swoich rozważaniach – m.zd. nietrafnie – możliwość ich zamiennego stosowania w dyskursie.

Zasada elektronizacji *in concreto* jest określana przez tego Autora w sposób następujący: „Organy postępowania przeprowadzają czynności procesowe oraz dokumentują przebieg czynności dowodowych z wykorzystaniem techniki cyfrowej, systemów teleinformatycznych lub danych elektronicznych, chyba że szczególnie względy stoją temu na przeszkodzie. Strony postępowania mogą składać oświadczenia w formie elektronicznej, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej”⁵¹⁰. P. Czarnecki proponuje taką dyrektywę adresowaną do organów procesowych zamieścić w przepisie odnoszącym się do celów postępowania, tj. w art. 1 § 3 k.p.k., podnosząc w ten sposób jej rangę lub – alternatywnie - w art. 116a k.p.k., a zatem w przepisie odnoszącym się do formy czynności procesowych.

P. Czarnecki podejmuje także próbę poszukiwania przejawów wyodrębnionej przez siebie zasady procesowej w obowiązujących przepisach Kodeksu postępowania karnego, odnoszących się do: przesłuchania na odległość; powoli wprowadzanych do prawa karnego procesowego: e-doręczeniach oraz elektronicznych aktach sprawy; a także do niemających odzwierciedlenia w ustawie: podpisu elektronicznego oraz dowodu cyfrowego.

Pozornie uwzględnienie licznych instytucji związanych z informatyzacją postępowania karnego oraz urządzeń elektronicznych wchodzących w zasób narzędzi wspierających ten proces i „spięcie” ich w jednej zasadzie procesowej, mogłoby

⁵⁰⁸ P. Wiliński, *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Cz. 1. Zasady procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014, s. 208-209.

⁵⁰⁹ P. Czarnecki, *Zasada elektronizacji...*, LEX/el.

⁵¹⁰ P. Czarnecki, *Zasada elektronizacji...*, pkt 2, LEX/el.

wydawać się pożądane. Autor omawianej koncepcji wskazuje na wynikające z wyodrębnienia zasady elektronizacji i jej skodyfikowania zalety: preferencję dla określonej formy czynności procesowej, nakaz wykładni przepisów regulujących formy czynności procesowych, odformalizowanie procesu karnego oraz przyspieszenie postępowania⁵¹¹. Nie sposób podzielić ten sposób argumentacji.

P. Czarnecki za kryteria uzasadniające wyodrębnienie zasady przyjął wskazane przez S. Waltośa cztery elementy wskazujące zdaniem tego Autora na możliwość uznania pewnej idei za zasadę procesu karnego. W tym ujęciu:

- 1) zasada musi mieć znaczenie węzłowe w procesie (jej brak utrudniałby określenie modelu procesu);
- 2) zasada powinna zawierać określoną treść ideologiczną i społeczną;
- 3) zasadą procesu jest tylko ta, która dotyczy bezpośrednio procesu (bez względu na to, czy znana jest w procesie cywilnym lub karnym);
- 4) zasada powinna mieć charakter dyrektywalny.⁵¹²

Tak doniosła instytucja jaką jest zasada procesu karnego wymaga spełnienia dodatkowych kryteriów, aniżeli tylko te wyżej wymienione. Za kryteria uznane w doktrynie, które powinny stanowić podstawę do uznania konkretnej idei za zasadę procesową należy przyjąć osiem elementów przedstawionych wcześniej w tym podrozdziale. Wyodrębnienie tych elementów składowych zasady procesowej jest wynikiem połączenia koncepcji zaprezentowanych przez: A. Murzynowskiego⁵¹³, P. Hofmańskiego⁵¹⁴ i również S. Waltośa⁵¹⁵.⁵¹⁶

Ł. Dziedzic, który prezentuje koncepcję wyodrębnienia **zasady cyfryzacji** – postuluje zaadaptowanie procesu karnego do realiów XXI w. (tj. dostrzega i akcentuje nieustanny postęp technologiczny) i proponuje, by dokonać tego poprzez jej wyraźne wdrożenie do Kodeksu postępowania karnego. Proponowana przez niego zasada miałaby przyjąć następującą postać: „Organ prowadzący postępowanie oraz strony postępowania posługują się narzędziami cyfrowymi, o ile przepis szczególnie nie stanowi inaczej.”⁵¹⁷. Zauważalne jest podobieństwo niniejszej zasady do omawianej wcześniej zasady elektronizacji, w szczególności:

⁵¹¹ P. Czarnecki, *Zasada elektronizacji...*, pkt 4, LEX/el.

⁵¹² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, s. 220-221.

⁵¹³ A. Murzynowski, *Istota...*

⁵¹⁴ P. Hofmański, *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988.

⁵¹⁵ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*

⁵¹⁶ P. Wiliński, *System...* s. 208-209.

⁵¹⁷ Ł. Dziedzic, *Zasada cyfryzacji...*, s. 3.

- 1) na płaszczyźnie podmiotowej – obie zasady zawierają ten sam katalog (*numerus clausus*) uczestników procesu do których zasady te są zaadresowane, tj. dotyczą sytuacji prawnej organów procesowych oraz stron procesu karnego, pomijając pozostałych uczestników procesu karnego (np. świadków i biegłych) – dążąc w ten sposób do nadal niepełnej informatyzacji postępowania;
- 2) na płaszczyźnie przedmiotowej – obie zasady zawierają ten sam katalog sytuacji w których miałyby znaleźć zastosowanie, tj. wskazując wyjątek od reguły. W zamyśle Autorów każda z zasad znajdzie zastosowanie zawsze wtedy, gdy przepis szczególny nie będzie stanowił inaczej.

Rozróżnienie obu tych zasad sprowadza się do sposobu ich normatywnego ujęcia. P. Czarnecki wskazuje na ujęcie konkretne zasady elektronizacji, formułując propozycję brzmienia poświęconych jej przepisów, z kolei Ł. Dziedzic ogranicza się jedynie do wskazania zasady cyfryzacji w jej ujęciu abstrakcyjnym jako wzorca prawnego, choć formułując tę propozycję dostrzega jej potencjalną obecność w kodeksowych przepisach poświęconych „wideokonferencjom”. Różnica w ujęciu obu tych zasad sprowadza się także do wskazania ich zakresu treściowego i kręgu adresatów, do których jest kierowana. W przypadku zasady cyfryzacji katalog dopuszczalnych działań z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych jest równy dla wszystkich uczestników procesu (wskazanych w proponowanym przepisie), z kolei w przypadku zasady elektronizacji zakres treściowy obejmujący czynności procesowe do których zasada ma mieć zastosowanie został zróżnicowany w zależności od tego, czy adresatem dyrektywy postępowania wynikającej z tej zasady jest organ procesowy czy strona procesu.

Kryteria przyjęte przez obu Autorów pozwalające w ich ocenie na wyodrębnienie każdej z zasad są tożsame, przy czym obie koncepcje bazują na metodyce wyodrębnienia idei jako zasady procesu karnego na wyżej wskazanych czterech elementach kreujących, wskazanych przez S. Waltosia.

Propozycje zgłoszone przez obu Autorów nie zasługują na akceptację, choć należy docenić dostrzeżenie przez nich konieczności technologicznego przeniesienia polskiego procesu karnego w nowoczesność i poszukiwanie formuły prawnej dla takiego działania.

Uznając za trafny sposób wyodrębniania zasad procesowych w systemie polskiego prawa karnego procesowego, wskazany przez P. Wilińskiego, który połączył wszystkie wcześniejsze propozycje zgłaszane w doktrynie i zbiorczo je zaprezentował w postaci swoistego algorytmu, należy poddać obie zgłoszone propozycje stosownej ewaluacji z jego wykorzystaniem.

Zaznaczyć należy, że skonfrontowanie zasady z systemem polskiego prawa karnego procesowego możliwe jest w pełni tylko w przypadku zasady elektronizacji. Umożliwia to zaproponowane przez P. Czarneckiego jej ujęcie normatywne w postaci poszczególnych skonkretyzowanych co do brzmienia przepisów Kodeksu postępowania karnego.

Najważniejszym kryterium służącym do wyodrębnienia z szeregu idei czy też dyrektyw postępowania, takiej która może stać się zasadą procesu karnego jest cecha doniosłości społecznej oraz doniosłych procesowo celów związanych z realizacją tej zasady. Potrzeba wystąpienia doniosłości społecznej, powinna być wiązana z zachodzącymi w społeczeństwie istotnymi zmianami oraz uznanymi za możliwe do zrealizowania przy jej pomocy zasadniczymi celami procesu karnego. P. Czarnecki doniosłość społeczną uzasadnia odniesieniami do społeczeństwa „w którym środki masowego przekazu (mass media) i media społecznościowe (social media) stanowią piątą władzę.”⁵¹⁸. W przypadku koncepcji wyodrębnienia zasady cyfryzacji opisanej przez Ł. Dziedzicę zwrócić z kolei należy uwagę, iż opiera on swoje stanowisko na przyjętej przez Radę Ministrów Polityce dla rozwoju sztucznej inteligencji w Polsce od roku 2020⁵¹⁹, wskazując tym samym na relację prawa i nowych technologii oraz wyrażonym w ww. uchwale Rady Ministrów wsparciu dla społeczeństwa oraz sektora publicznego (w tym sądownictwa)⁵²⁰.

Można zgodzić się z obydwoma Autorami w zakresie, w którym przyznają oni powszechnemu korzystaniu z urządzeń elektronicznych (nowych technologii) walor wydarzenia doniosłego społecznie. Transformacja zachodząca na płaszczyźnie korzystania z usług publicznych i upowszechnianie tych rozwiązań z ostatnich lat (np. ePUAP, mObywatel) stanowi znaczącą zmianę społeczną. Prawdopodobnie jest to podyktowane m.in. zmniejszającym się wykluczeniem cyfrowym wśród przedstawicieli polskiego społeczeństwa oraz zwiększonym zaufaniem do usług elektronicznych. Żaden z Autorów nie wskazał natomiast w proponowanych przez siebie ujęciach w jaki sposób można powiązać wskazane przez nich zasady procesu z doniosłością procesową celów postępowania karnego. Tym samym już pierwsze kryterium mechanizmu wyodrębniania nowych zasad procesowych nie zostaje potwierdzone.

⁵¹⁸ P. Czarnecki, *Zasada elektronizacji...*, pkt 2, LEX/el.

⁵¹⁹ Uchwała Rady Ministrów nr 196 z 28.12.2020 r. w sprawie ustanowienia „Polityki dla rozwoju sztucznej inteligencji w Polsce od roku 2020” (M.P. z 2021 r., poz. 23).

⁵²⁰ Ł. Dziedzic, *Zasada cyfryzacji...*, s. 4.

Istnienie oryginalnych cech konstytutywnych – pozwalających odróżnić zasadę od innych zasad procesowych, wskazane jako kolejne kryterium wyodrębnienia zasady procesu karnego wymaga pewnego komentarza. To co pozwala odróżnić proponowane zasady od innych zasad, to z pewnością elektroniczna forma czynności procesowych, których przeprowadzania w procesie karnym obie te zasady mają dotyczyć. Choć żaden z Autorów nie uwzględnił w proponowanym przez siebie brzmieniu zasady pojęcia „forma elektroniczna” lub „e-czynności procesowe”, to niewątpliwie właśnie z tymi elementami zasady te są powiązane. Jak należy przypuszczać w ten bowiem sposób należy rozumieć wskazane przez nich „przeprowadzanie czynności procesowych oraz dokumentowanie przebiegu czynności dowodowych z wykorzystaniem techniki cyfrowej, systemów teleinformatycznych lub danych elektronicznych”⁵²¹ oraz posługiwanie się przez organ procesowy i strony postępowania „narzędziami cyfrowymi”⁵²².

Żadna z innych zasad powszechnie przyjętych w doktrynie za zasady procesu karnego nie wymaga od uczestników postępowania korzystania z urządzeń elektronicznych. Eksponując w ten sposób odmiennność od pozostałych zasad należy odnotować, iż nie oznacza to, że stoją one w sprzeczności z ideą informatyzacji procesu karnego. Należy wręcz wskazać za D. Świeckim, że przeprowadzenie e-czynności przesłuchania (przesłuchania na odległość z wykorzystaniem urządzeń do jednoczesnego, bezpośredniego przekazu i dźwięku) wzmacnia realizację zasady bezpośredniości⁵²³. Mimo tego powszechnie uznane zasady procesowe w ujęciu *in abstracto* oraz *in concreto* nie nawiązują jakkolwiek do urządzeń elektronicznych wykorzystywanych do zapewnienia elektronicznej formy czynności procesowych.

Kolejnym kryterium pozwalającym na przypisanie danej dyrektywie postępowania waloru zasady procesowej jest istnienie przepisów stanowiących podstawę wyprowadzenia normy procesowej o szczególnej doniosłości. Ustawa karnoprosowa nie zawiera przepisów, które mogłyby stanowić podstawę do wyodrębnienia omawianych zasad. Żaden z przepisów nie odpowiada treści konkretnego ujęcia zasady elektronicznej przedstawionej przez P. Czarneckiego, jak i nie wpisuje się w abstrakcyjne ujęcie zasady cyfryzacji zaproponowanej przez Ł. Dziedzic. Nawet próba uwzględnienia na tym polu

⁵²¹ P. Czarnecki, *Zasada elektronicznej...*, pkt 2, LEX/el.

⁵²² Ł. Dziedzic, *Zasada cyfryzacji...*, s. 3.

⁵²³ D. Świecki, *Wnioski końcowe* [w:] *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym*, D. Świecki, Warszawa 2012, LEX/el.

obecnych w Kodeksie postępowania karnego przepisów, statuujących e-czynności procesowe nie doprowadziłyby do spełnienia wszystkich cech przypisywanych zasadom przez tych Autorów.

Bez wątpienia ważnym kryterium służącym do wyróżnienia zasady procesowej jest jej zdolność do spełniania roli samodzielnej i istotnej reguły interpretacyjnej w wykładni przepisów karnopprocesowych. W ten sposób zasada procesowa realizuje przyznaną jej funkcję interpretacyjną, poprzez posiadanie statusu normy mogącej wpływać na zakres stosowania innej normy, a także traktowanie tej zasady jako reguły służącej rozstrzygnięciu kolizji przy wyborze normy, wyznaczanie z pomocą tej zasady zakresu swobody decyzyjnej organu procesowego stosującego prawo oraz traktowanie tej zasady jako „dyrektywy kierunkowej wyznaczającej sposób czynienia użytku z wszelkiego rodzaju przysługujących podmiotom praw”.⁵²⁴

Rozważania poprzedzające niniejszy rozdział doprowadziły do konkluzji o zakazie przyznawania dodatkowych uprawnień uczestnikom procesu w zakresie przepisów poświęconych e-czynnościom procesowym. Zestawienie tego ustalenia ze wskazanym wyżej kryterium przyznania danej dyrektywie rangi zasady procesu karnego wyklucza możliwość nadania „zasadzie” cyfryzacji czy też elektronizacji cechy dyrektywy kierunkowej w zakresie wykładni przepisów prawa karnego procesowego.

Powszechne stosowanie danej normy procesowej jako zasady procesowej, stanowiące kolejny element dyferencjacji należy postrzegać w kategorii wykładni prawa i możliwości odwoływania się do tej normy na etapie jego stosowania. Procesy interpretacyjne należą do organu procesowego będącego *dominus litis* na danym etapie procesu karnego. Trudno zatem w tym kontekście wspierać koncepcję wyodrębnienia którejkolwiek z omawianych zasad, bowiem nie odnotowano jak dotąd by sądy w swoich orzeczeniach wyprowadzały zasadę elektronizacji lub zasadę cyfryzacji z obowiązujących przepisów poświęconych e-czynnościom procesowym. Ocena tego kryterium byłaby zapewne bardziej adekwatna w sytuacji, w której proponowany przez P. Czarneckiego przepis znajdowałby się w ustawie, jednak *de lege lata* tak nie jest, a propozycja normatywnego jej ujęcia zaproponowane przez tego Autora nie wskazuje na zmianę tego stanowiska.

Już M. Cieślak formułując kryteria uznania określonej idei abstrakcyjnej za zasadę procesu karnego wskazywał na przeciwieństwo zasad jako cechę konstytutywną.

⁵²⁴ P. Wiliński, *System...*, s. 208-209.

Istnienie zasady przeciwnej, rozumiane jako możliwą do wyznaczenia normę, która wyraża wartości przeciwne aniżeli wyodrębniana zasada, posłużyło wspólnie za argument przeciwko wyodrębnianiu w polskim systemie prawa karnego procesowego zasady rzetelności procesu. Jeżeli zasady elektronizacji i cyfryzacji mają przyczynić się do uwzględnienia postulatu informatyzacji procesu karnego zarówno na etapie stosowania, jak i stanowienia przepisów prawa karnego procesowego, to trudno zgodzić się z tym, że istnieje jakakolwiek zasada przeciwna.

W szczególności przeciwko takiemu ujęciu przemawiają następujące argumenty. W toku badań prowadzonych na potrzeby niniejszej pracy ustalono, że czynności procesowe nieprzyjmujące formy elektronicznej określane mogą być mianem zwykłych czynności procesowych. Jest to zabieg mający ułatwić rozróżnienie tych dwóch grup czynności procesowych. Nie wydaje się jednak, aby opierając się na tym uproszczeniu można było mówić o „zasadzie zwykłości”, wszak wykorzystanie e-czynności oznaczałoby wtedy posługiwanie się pojęciem „zasady niezwykłości”. Urządzenia elektroniczne nie mają sprawiać, że proces karny stanie się niezwykły, ich zadaniem jest m.in. zwiększenie jego dostępności i poprawa w zakresie jego szybkości.

Słownik antonimów jako przeciwieństwo dla „elektroniczny i „cyfrowy” wskazuje odpowiednio „nieelektroniczny”⁵²⁵ i „niecyfrowy”⁵²⁶. Ł. Dziedzic jako zasadę przeciwną zasadzie cyfryzacji wskazuje zasadę analogowości polegającą na „stronieniu przez organy prowadzące postępowanie od posługiwania się narzędziami cyfrowymi”. Wyodrębnienie wspomnianych zasad przeciwnych wydaje się możliwe jedynie *in abstracto*. Nawet jeżeli brzmienie pojęć „zasady nieelektroniczności”, czy „zasady analogowości” nie spotkałoby się z krytyką doktryny, to sensowne urzeczywistnienie ich *in concreto* jawiłoby się jako wątpliwe. Taki zabieg skutkowałby uznaniem nurtu polegającego na dążeniu, w myśl zasady przeciwnej, do pozbawienia uczestników procesu karnego możliwości korzystania z urządzeń elektronicznych w toku procesu karnego, tj. poprzez świadome działanie ustawodawcy do wykluczenia e-czynności z prawa karnego procesowego. Byłoby to sprzeczne z ideą informatyzacji procesu karnego.

Wskazuje się, że warunek istnienia zasady przeciwnej dotyczy wyłącznie zasady wzorca – tj. zasady w ujęciu abstrakcyjnym. P. Wiliński podkreśla niemożność

⁵²⁵ Słownik Antonimów, hasło: „elektroniczny”, <https://antonim.net/antonim/elektroniczny> (dostęp: 10.10.2024 r.).

⁵²⁶ Słownik Antonimów, hasło: „cyfrowy”, <https://antonim.net/antonim/cyfrowy> (dostęp: 10.10.2024 r.).

koegzystowania ze sobą dwóch przeciwnych zasad w jednym ustawodawstwie⁵²⁷. Można zgodzić się z tym stanowiskiem, jednak nie w sposób bezwzględny. Kodeks postępowania karnego przewiduje bowiem koegzystowanie zasady ustności wraz z ustawowymi wyjątkami na rzecz zasady pisemności. M. Cieślak w swojej koncepcji zasad przeciwstawnych (dominujących i uzupełniających) również wskazał na możliwość równoczesnej koegzystencji tych zasad, np. zasady jawności i tajności⁵²⁸. Jedyną sytuacją, w której uzasadnione byłoby wskazanie *in concreto* na wyjątek od treści reprezentowanych przez zasadę elektronizacji lub cyfryzacji, to postulowane w rozdziale I uwzględnienie sytuacji prawnej osób wykluczonych cyfrowo. Wymagałoby ono powstrzymania się od wprowadzenia bezwzględnego obowiązku dokonywania e-czynności przez uczestników procesu karnego.

W związku z powyższym należy stwierdzić, że możliwe jest wskazanie *in abstracto* zasad przeciwnych zasadzie elektronizacji oraz zasadzie cyfryzacji. Negatywne należy ocenić potencjalną ideę wprowadzania do Kodeksu przepisów materializujących zasadę przeciwną, z wyjątkiem sytuacji wymagających uwzględnienia sytuacji prawnej uczestników procesu karnego podlegających wykluczeniu cyfrowemu.

Kolejnym kryterium odnoszącym się do nadania określonej idei lub dyrektywie postępowania waloru zasady procesu karnego jest brak przepisów wykluczających obowiązywanie ww. normy prawnej w roli zasady procesowej w systemie prawnym. Wykluczenie określonej normy prawnej z możliwości uznawania ją za zasadę procesową powinno być powiązane z wykryciem sprzeczności pomiędzy normą mającą stanowić źródło tejże zasady, a pozostałymi normami składającymi się na system prawa karnego procesowego. Aktualnie brzmienie Kodeksu postępowania karnego zawiera przepisy, których obecność wyklucza obowiązywanie zasady elektronizacji *in concreto*. Dokonywanie czynności procesowych w formie elektronicznej nie jest wynikającą z przepisów regułą. Jak wykazano wcześniej, forma elektroniczna nie jest również formą czynności procesowej preferowaną przez ustawodawcę. Wynika to z art. 116 k.p.k., który uniemożliwia stronom procesu karnego składanie oświadczeń w formie elektronicznej przyjmujących postać tekstową, co pozostaje w sprzeczności z treścią omawianej zasady.

Odnosząc się do sytuacji sądu jako organu postępowania, należy nawiązać do wcześniej poczynionych ustaleń, że może on podejmować e-czynności procesowe przyjmujące postać dźwiękową (np. przesłuchanie oskarżonego na odległość), a także

⁵²⁷ P. Wiliński, *System...*, s. 215.

⁵²⁸ M. Cieślak, *Polska...*, s. 199-200.

(choć od niedawna) może również dokonywać elektronicznych doręczeń pism procesowych z wykorzystaniem portalu informacyjnego (art. 133a k.p.k.), czy też może on również utrzymywać audiowizualny przebieg czynności procesowych (w tym rozprawy). Pozwala to na stwierdzenie (w duchu obu omawianych koncepcji wyodrębnienia nowych zasad procesowych), że aktualne brzmienie przepisów nie pozwala sądowi wypełnić dyrektyw płynących ze skierowanej do niego „zasady” elektronizacji, gdyż występujące w ustawie karnoprosesowej e-czynności w przeważającej większości mają charakter wyłącznie fakultatywny („zasada” wymaga, aby forma elektroniczna była regułą).

Abstrakcyjny zakres proponowanej „zasady” cyfryzacji, o ile możliwe jest jego skonfrontowanie z obowiązującymi normami prawa karnego procesowego, również nie może być realizowany. Na przeszkodzie temu stoją te same przepisy, które nie wprowadzają reguł w wykorzystywaniu elektronicznej formy czynności procesowych.

Powyższe prowadzi do wniosku, że w Kodeksie obecne są przepisy, które w znacznym stopniu wykluczają zaproponowane brzmienie zasady elektronizacji *in concreto*, jak i nie mieszczą się w abstrakcyjnym ujęciu zasady cyfryzacji. Nie należy zatem uznać niniejszego kryterium za spełnione.

Powszechność uznania normy prawnej za zasadę (*opinio communis*) jest ważnym czynnikiem wyróżnienia danej zasady procesowej w systemie prawa karnego procesowego. Pierwsza propozycja odnośnie do wyodrębnienia w prawie karnym procesowym zasady poświęconej elektronicznej formie czynności procesowych pojawiła się w 2022 r. Od tego czasu nie pojawiły się inne opracowania (poza omawianymi dwoma), które rozwinęłyby tę koncepcję. Żaden z uznanych przedstawicieli doktryny nie zaliczył proponowanych zasad do katalogu zasad procesu karnego⁵²⁹. Jak już wskazano, brak jest orzecznictwa, w którym sądy powoływały się na istnienie tych zasad. Ustawodawca również nie przychylił się do tej koncepcji i nie wprowadził w życie przepisów kodyfikujących omawiane dyrektywy nadając im rangę tak poważną by uznać je za zasady procesu karnego. Trudno zatem uznać w świetle doktryny i orzecznictwa, że koncepcja wyodrębnienia zasady elektronizacji czy też cyfryzacji procesu karnego może mieć znaczenie takie jak inne przyjęte w dyskursie naukowym powszechnie zasady procesowe (np. zasad prawa do obrony, zasada bezpośredniości etc.).

⁵²⁹ K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2024, s. 147-193; B. Augustyniak, M. Błoński, K. Eichstaedt, J. Kasiński, M. Kurowski, P. Misztal, D. Świecki, *Meritum. Postępowanie karne*, red. D. Świecki, wyd. 2, Warszawa 2023, s. 112-166; P. Wiliński, A. Gerecka-Żolyńska, B. Janusz-Pohl, P. Karlik, M. Kusak, S. Stachowiak, *Polski proces karny*, Warszawa 2022, s. 275-357.

Dla przekonywalności wskazanych wyżej argumentów konieczne jest zwrócenie uwagi, że nie ma jednolitego stanowiska doktryny w przedmiocie możliwości wyodrębnienia nowej zasady procesowej, wymaga spełnienie wszystkich ośmiu kryteriów, o których wyżej była mowa. Wszak nietrudno wskazać na istnienie takich zasad procesowych, które także nie odpowiadają wszystkim wskazanym cechom dystynktywnym (np. zasada jawności, zasada ustności). Zważając jednak na doniosłość powszechnego uznania zasady, należy przyjąć to kryterium za rozstrzygające.⁵³⁰ Nie ma wątpliwości, że zarówno „zasada” elektronizacji, jak i „zasada” cyfryzacji jako odrębne zasady procesowe dotychczas nie spotkały się z powszechnym uznaniem ani w doktrynie, ani też w judykaturze. Wynika to prawdopodobnie nie tylko z aktualnego stopnia informatyzacji prawa karnego procesowego, ale również braku umieszczenia *in concreto* przepisów mogących stanowić podłoże do wyodrębnienia tych zasad oraz ze względu na to, że prezentowane koncepcje zasad nie spełniają większości wymogów dystynkcji im stawianych.

Zasady procesowe nie pozostają bez związku z innymi normami karnoprocessowymi, dlatego wyodrębnienie nowych konstruktów prawnych w postaci norm o wyjątkowym, kierunkowym znaczeniu dla procesu karnego powinno być zabiegiem uwzględniającym funkcjonujący już system norm prawnych, w tym tych o randze zasad. Pogląd wskazujący na potrzebę zachowania ich nielicznego katalogu przedstawił A. Murzynowski⁵³¹. Według niego większa liczba zasad doprowadziłaby do lekceważenia ich znaczenia, jak i utraty użyteczności. Należy zgodzić się z tym stanowiskiem. Jeżeli zasady procesu karnego mają w sposób syntetyczny przedstawiać wartości, w kierunku których powinno zmierzać postępowanie karne jednocześnie wskazując kierunek wykładni, to nadmierne powiększanie ich katalogu może zaburzyć te właściwości. W ten sposób uwidacznia się wpływ wyprowadzania nowej zasady na ich cały system.

Zajmując stanowisko przeciwne do autorów proponowanych koncepcji wyodrębnienia zasad elektronizacji i cyfryzacji i negując potrzebę nadania tym dyrektywom rangi zasady procesu karnego, należy podkreślić jednocześnie, że idea leżąca u ich podstaw jest wyrazem potrzeby przeniesienia polskiego procesu karnego w nową z informatyzowaną rzeczywistość. Wprowadzanie urządzeń elektronicznych do dokonywania czynności w postępowaniu karnym jako postulat *de lege ferenda*

⁵³⁰ P. Wiliński, *System...*, s. 208-209.

⁵³¹ A. Murzynowski, *Istota...*, s. 96.

skierowany do ustawodawcy, czy zwracanie *de lege lata* uwagi uczestników postępowania na potrzebę właściwego korzystania z nich, nie powinno być celem samym w sobie.

Proponowane przez P. Czarneckiego umieszczenie przepisu stanowiącego podstawę zasady elektronizacji w art. 1 § 3 k.p.k., tj. w bliskim sąsiedztwie do wyrażonych w art. 1 § 1 k.p.k. celów postępowania oraz wynikającej z art. 1 § 2 k.p.k. uznawanej za najważniejszą z zasad – zasady prawdy – stanowi wyraz nadmiernego wypiętrzenia wartości mających stać za tak pojmowaną „zasadą” elektronizacji. Jak wskazano w rozdziale I, urządzenia elektroniczne powinny stanowić narzędzia informatyzacji, które mają zwiększyć dostępność wymiaru sprawiedliwości oraz realizację elementów rzetelnego procesu karnego, w tym przyspieszyć rozpoznawanie prowadzonych spraw. Zasada nie powinna wynosić „narzędzia” ponad cele procesu karnego i wartości jakie powinny być w nim realizowane.

Podsumowując, należy podkreślić, że potrzeba informatyzacji procesu karnego, nie może być zrealizowana bez związku z aktualnym kształtem i celami prawa karnego procesowego a brak powszechnego uznania dla wyodrębnienia omawianych dyrektyw w postaci zasad procesu karnego, powinien być odczytywany jako głos przeciwko koncepcji przyznania elektronizacji oraz cyfryzacji (czy stanowiącej tło dla niniejszej rozprawy - informatyzacji) nadmiernej rangi i waloru zasady procesu karnego.

ZAKOŃCZENIE

Wyniki przeprowadzonych badań udowodniły założoną na wstępie hipotezę, że poczynione przez ustawodawcę zmiany w prawie karnym procesowym odnoszące się do możliwości przeprowadzania niektórych czynności procesowych na odległość z wykorzystaniem urządzeń technicznych zapewniających jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku (urządzeń elektronicznych), wykreowały nowy rodzaj czynności procesowych, które powinny być z uwagi na swoją odrębność formalną nazywane e-czynnościami procesowymi.

W wyniku czynności interpretacyjnych, jakim poddano art. 177, art. 250, art. 374, art. 374 § 3 i 4 w zw. z art. 381 oraz art. 133a Kodeksu postępowania karnego dekodowano normę pozwalającą na podanie konstytutywnych cech e-czynności procesowych, a kolejno na stworzenie propozycji jej definicji.

Za e-czynność uznano działanie uczestnika procesu podejmowane w formie elektronicznej (z wykorzystaniem urządzeń elektronicznych), wywołujące skutki przewidziane przez prawo procesowe.

Istotnym elementem definicji e-czynności jest jej elektroniczna forma, a Kodeks postępowania karnego nie zawiera obecnie przepisu, który wprost odnosiłby się do elektronicznej formy czynności procesowych. Nie stoi to na przeszkodzie, by w procesie interpretacyjnym ustalić ten wymóg. Wykorzystanie do przeprowadzania e-czynności w procesie karnym urządzeń elektronicznych stanowi immanentny element tego konstruktu prawnego. Takie e-czynności procesowe mogą należeć do czynności prostych, ale także mogą być elementem czynności złożonej takiej jak rozprawa. Wskazuje na to możliwość wzięcia przez poszczególnych uczestników postępowania udziału w rozprawie hybrydowej na odległość, czego nie są w stanie umożliwić tradycyjne czynności – dokonywane jedynie w formie ustnej lub pisemnej.

Przeprowadzone badania pozwoliły na ustalenie wzajemnej relacji obu rodzajów czynności procesowych – zwykłych (tradycyjnych) i e – czynności. Nie jest to stosunek wykluczania się, lecz koegzystencji zwykłych oraz elektronicznych czynności procesowych w procesie karnym.

Poczynione ustalenia nie stanowią jedynie refleksji teoretycznej, lecz mają silne predylekcje praktyczne. Dotyczy to zwłaszcza zgłoszonych pod adresem organów procesowych prowadzących postępowanie karne postulatów *de lege lata*, pozwalających *in casu* na optymalną realizację gwarancji procesowych przyznanych jego uczestnikom

przez prawodawcę, w przypadku dokonywania czynności procesowych w formie elektronicznej. Postulaty te prezentują się następująco:

- 1) organ procesowy powinien uznać istnienie dwóch modeli (jednolitego oraz mieszanego) udziału obrońców w przypadku prowadzonych e-czynności procesowych, tak aby nie ograniczać prawa oskarżonego do obrony w ujęciu formalnym (dot. stosowania art. 374 § 6 k.p.k. w zw. z art. 77 k.p.k.);
- 2) w toku dokonywania e-czynności przy wykorzystaniu urządzeń elektronicznych należy stosować odpowiednio przepis porządkowy dotyczący zachowania porządku tj. art. 48 p.u.s.p., co może polegać na „usunięciu” uczestnika postępowania ze zdalnego spotkania (odpowiednik wydalenia z sali rozpraw) albo „zawieszeniu” na określony czas uczestnika biorącego zdalny udział w rozprawie hybrydowej;
- 3) zasadą powinno być zobowiązywanie (w zgodzie z art. 250 § 3d k.p.k.) tylko jednego z wyznaczonych obrońców (w przypadku wyznaczenia jednocześnie dwóch lub trzech) do udziału w hybrydowym posiedzeniu aresztowym budynku sądu. Sąd nie powinien nakładać tego obowiązku na większą liczbę obrońców, gdyż nie spowoduje to, że uchYLENIE ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania podejrzanego zostanie pełniej zrealizowane.

Powyższe postulaty mają nie tylko znaczenie „porządkowe” dla prawidłowości przeprowadzania postępowania i dokonywania czynności procesowych przez organy procesowe. Nie bez znaczenia jest sytuacja pozostałych jego uczestników, zwłaszcza stron procesowych, które dzięki realizacji tych postulatów w praktyce mogłyby uzyskać większe gwarancje realizacji swoich praw procesowych. Wyznaczenie, choćby tylko poprzez przyjęcie określonej (postulowanej) praktyki postępowania, granic działań organu procesowego podczas dokonywania czynności w formie elektronicznej jest warunkiem rzetelnego procesu, a tym samym wpływa na realizację praw i obowiązków procesowych stron.

Wnioski, jakie można sformułować po przeprowadzeniu analizy piśmiennictwa oraz orzecznictwa, a także stanowiące wprost wynik przeprowadzonej wykładni przepisów Kodeksu postępowania karnego otwierają nowe perspektywy w zakresie korzystania z elektronicznej formy czynności procesowych. Zgłoszone w pracy propozycje zmiany ustawy karnoprosesowej, mogą uczynić polski proces karny bardziej

inkluzywnym, dostępnym dla osób z niepełnosprawnościami, a także zapewnić właściwą realizację zasady szybkości procesu.

Wśród zaprezentowanych w pracy postulatów *de lege ferenda* na szczególne podkreślenie jako propozycje zmian ustawodawczych, zasługują:

- 1) przyznanie pełnomocnikowi uprawnienia w zakresie zdalnego udziału w rozprawie hybrydowej, na wzór tego przyznanego obrońcy (poprzez rozszerzenie treści art. 374 § 6 k.p.k.);
- 2) przyznanie obrońcy (oraz odpowiednio pełnomocnikowi) możliwości wzięcia zdalnego udziału w rozprawie hybrydowej lub w hybrydowym posiedzeniu aresztowym z dowolnego miejsca poza salą rozpraw, które nie godzi w powagę sądu (poprzez rozszerzenie treści art. 374 § 6 k.p.k.);
- 3) nadanie nowego brzmienia art. 250 § 3g k.p.k, zgodnie z którym w trakcie hybrydowego posiedzenia aresztowego zasadą byłby udział tłumacza w miejscu przebywania oskarżonego, co mogłoby mieć następująca postać normatywną:
„Tłumacz bierze udział w posiedzeniu przeprowadzanym w sposób określony w § 3b w miejscu przebywania oskarżonego, chyba że sąd zobowiąże go do udziału w posiedzeniu w budynku sądu z uwagi na konieczność uchylenia ryzyka nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego.”
- 4) przyznanie publiczności obserwującej przebieg rozprawy stosownych uprawnień do udziału w rozprawie hybrydowej oraz zapewnienie rozwiązań technicznych umożliwiających taką zdalną obecność w trakcie rozprawy hybrydowej, poprzez dodanie do art. 356 § 1 k.p.k. zdania drugiego, w następującym brzmieniu:
„Osoby te mogą być obecne na rozprawie z wykorzystaniem urządzeń technicznych do jednoczesnego bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku”;
- 5) wprowadzenie obowiązku utrwalania przebiegu rozprawy oraz rozprawy hybrydowej z wykorzystaniem e-protokołu;
- 6) wdrożenie rozwiązań umożliwiających przeprowadzanie automatycznej transkrypcji w czasie rzeczywistym z mowy na tekst (do e-protokołu) w trakcie rozprawy oraz rozprawy hybrydowej;

- 7) wprowadzenie obowiązku uwierzytelnienia uczestnika procesu z wykorzystaniem nowoczesnych metod (np. za pośrednictwem profilu zaufanego) przed uzyskaniem dostępu do systemu (oprogramowania) umożliwiającego zdalny udział w e-czynności;
- 8) wprowadzenie obowiązku prowadzenia w pełni elektronicznych akt sprawy karnej na każdym z etapów postępowania.

Należy żywić nadzieję, że przedstawione propozycje znajdą akceptację i zostaną przyjęte przez prawodawcę jako racjonalne zmiany niezbędne dla dalszej informatyzacji procesu karnego i uczynienia go bardziej dostępnym, szybszym, sprawniejszym i w końcowym efekcie także tańszym poprzez wyeliminowanie możliwości generowania dodatkowych kosztów, jakie wiążą się z przeprowadzaniem w toku postępowania czynności procesowych w tradycyjnej formie, w miejscu siedziby organu procesowego i w określonym czasie. Przeprowadzone analizy możliwości wykorzystania e-czynności w procesie karnym wskazują, że ewentualne ich normatywne ukształtowanie w zaproponowany sposób pozostanie w zgodzie z zasadami procesowymi (zasadą prawa oskarżonego do obrony, zasadą bezpośredniości, zasadą swobodnej oceny dowodów, zasadą ustności, zasadą informacji, zasadą kontradyktoryjności, zasadą jawności oraz z zasadą ciągłości rozprawy), a także będzie oddziaływać pozytywnie na gwarancje rzetelnego procesu.

WYKAZ TABEL I ILUSTRACJI

Tabela 1. Przyczyny odwołania „rozprawy zdalnej” wraz ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wystąpienie.....	57
Tabela 2. Rodzaje urządzeń występujących w treści przepisów Kodeksu postępowania karnego wraz z podstawą prawną i liczbą wzmianek na ich temat.....	74
Tabela 3. Rodzaje i wzajemna relacja: postaci, nośników informacji oraz form czynności procesowej.....	115
Tabela 4. Porównanie sum kontrolnych uzyskanych z wykorzystaniem algorytmu MD5 dla zbliżonych do siebie danych wejściowych w formie tekstu.....	145
Tabela 5. Porównanie sum kontrolnych uzyskanych z wykorzystaniem algorytmu SHA-1 dla zbliżonych do siebie danych wejściowych w formie tekstu.....	146
Ilustracja 1. Zakładka „Moje doręczenia” w portalu informacyjnym.....	129
Ilustracja 2. Elektroniczne potwierdzenie odbioru korespondencji w portalu informacyjnym.....	131
Ilustracja 3. Lista dostępnych dla publiczności rozpraw online w oprogramowaniu Elektroniczna Wokanda udostępnionym przez Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi.....	175
Ilustracja 4. Okno wnioskowania o przyznanie elektronicznej karty wstępu na rozprawę w oprogramowaniu Elektroniczna Wokanda udostępnionym przez Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi.....	176
Ilustracja 5. Rozmieszczenie kamer wraz ze wskazaniem obejmowanego przez nie obrazu na sali rozpraw z uwzględnieniem podziału na urządzenia elektroniczne do utrwalania przebiegu rozprawy (A) oraz urządzenia elektroniczne umożliwiające prowadzenie rozprawy hybrydowej (B).....	179
Ilustracja 6. Ekran logowania Portalu Przeglądania Akt dostępnego w ramach Portalu Zewnętrznego Prokuratury.....	226
Ilustracja 7. Przeglądanie akt sprawy w Portalu Przeglądania Akt dostępnego w ramach Portalu Zewnętrznego Prokuratury.....	226

WYKAZ ŹRÓDEŁ

AKTY PRAWNE

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.).
2. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. i uzup.).
3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego I Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE
4. Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).
5. Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.).
6. Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm.).
7. Ustawa z 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.).
8. Ustawa z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166 ze zm.).
9. Ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2021 r. poz. 1882 ze zm.).
10. Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138).
11. Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.).
12. Ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2022 r. poz. 859 ze zm.).
13. Ustawa z 24.05.2000 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. Nr 48, poz. 554).
14. Ustawa z 24.05.2000 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. Nr 48, poz. 554).
15. Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.).

16. Ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz.U. z 2024, poz. 977).
17. Ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 935).
18. Ustawa z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. nr 17 poz. 155).
19. Ustawa z 17.02.2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 57).
20. Ustawa z 9.01.2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 26, poz. 156).
21. Ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381).
22. Ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).
23. Ustawa z 29.04.2016 r. o szczególnych zasadach wykonywania niektórych zadań dotyczących informatyzacji w zakresie działów administracji rządowej budżet i finanse publiczne (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 186).
24. Ustawa z 1.03.2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1124).
25. Ustawa z 5.07.2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa (Dz.U. z 2024 r. poz. 1077).
26. Ustawa z 4.04.2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 82).
27. Ustawa z 19.07.2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1411).
28. Ustawa z 19.06.2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. poz. 1086).
29. Ustawa z 19.06.2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2022 r. poz. 171 ze zm.).

30. Ustawa z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 285 ze zm.).
31. Ustawa z 17.12.2021 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z powołaniem Centralnego Biura Zwalczania Cyberprzestępczości (Dz.U. poz. 2447).
32. Ustawa z 7.07.2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1860).
33. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2003 r. w sprawie postępowania o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka oraz sposobu postępowania z protokołami z zeznań tego świadka (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 110).
34. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.04.2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2017 r. poz. 1206 ze zm.).
35. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11.01.2017 r. w sprawie utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 93).
36. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.).
37. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12.03.2024 r. w sprawie doręczeń pism w postaci elektronicznej w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 367).
38. Załącznik do Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z 11.10.2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. poz. 2202) – Klasyfikacja dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych.
39. Uchwała Rady Ministrów nr 196 z 28.12.2020 r. w sprawie ustanowienia „Polityki dla rozwoju sztucznej inteligencji w Polsce od roku 2020” (M.P. z 2021 r., poz. 23).
40. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21.07.2021 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów oraz innych działów administracji w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury (Dz.Urz.MS. poz. 170).

WYKAZ LITERATURY

1. Behan A., *Waluty wirtualne jako przedmiot przestępstwa*, Krakowski Instytut Prawa Karnego 2022, LEX/el.
2. *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich* 2016, nr 7, *Dostęp osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości - analiza i zalecenia*, Warszawa 2016.
3. Bógdał-Brzezińska A., Gawrycki M. F., *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003.
4. Cieślak M., *Marian Cieślak. Dzieła wybrane, t. II*, red. S. Waltoś, Kraków 2011.
5. Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, wyd. III, Warszawa 1984.
6. Cieślak W., Steinborn S., *Profesor Marian Cieślak - osoba, dzieło, kontynuacje*, Warszawa 2013, LEX/el.
7. Czarnecki P., *Zasada elektronizacji (cyfryzacji) procesu karnego [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, LEX/el.
8. Czarny P., Florczak-Wątor M., Naleziński B., Radziejewicz P., Tuleja P., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, red. P. Tuleja, WKP 2023, LEX/el.
9. Czechowska M., *E-sąd. E-doręczenia, rozprawy zdalne, systemy teleinformatyczne w sądownictwie. Komentarz praktyczny*, red. J. Gołaczyński, A. Zalesińska, Warszawa 2024.
10. Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa-Poznań 1994.
11. Dejnaka A., *Internet bez barier – accessibility oraz usability a potrzeby osób niepełnosprawnych*, *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*, 2012, Nr II/2012(3).
12. Długosz J., *Prawo do udziału tłumacza jako jedna z przesłanek rzetelnego procesu karnego*, *Investigationes Linguisticae*, 17, 2009.
13. Dolniak P., Kuźma T., Ludwiński A., Wasik K., *Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości. Między prawem a algorytmami*, Warszawa 2024, LEX/el.
14. Dudka K., *Postępowanie karne*, K. Dudka, H. Paluszkiewicz, Warszawa 2024.
15. Dymitruk M., *Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości? [w:] Prawo sztucznej inteligencji*, red. L. Lai, M. Świerczyński, Warszawa 2020, Legalis/el.

16. Dziedzic Ł., *Zasada cyfryzacji procesu karnego – dyrektywa nowoczesnego postępowania karnego* [w:] *Nowoczesny e-proces karny. Między teraźniejszością a przyszłością*, red. S. Głogowska, P. Czarnecki, Warszawa 2024.
17. Ereciński T., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1-124*, wyd. VI, Warszawa 2023 LEX/el.
18. Ferguson K., *Krótką historia Stephena Hawkinga*, 2013.
19. Flaga-Gieruszyńska K., *Informatyzacja postępowania cywilnego – wybrane zagadnienia*, *Studia Informatica Pomerania*, 2017, nr 3, t. 45.
20. Flaga-Gieruszyńska K., *Jawność zewnętrzna procesu cywilnego – wizja przyszłości* [w:] *Zasady postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016.
21. Flaga-Gieruszyńska K., *Wpływ wykorzystywania narzędzi internetowych na efektywność działania sądów cywilnych – wybrane zagadnienia*, *PME* 2014, Nr 2.
22. Florczak-Wątor M., *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, Nr 3 (31)/2016.
23. Fruk A., May J., *Posiedzenie zdalne w postępowaniu cywilnym – geneza, standardy i perspektywy (część I – zagadnienia ogólne)*, *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*, Wrocław 2023, vol. 12 (2).
24. Furmanek W., Lib W., Walat W., *Ilustrowany Słownik Informatyczny. Podstawy informatyki z ilustracjami i objaśnieniami*, Wrocław 2004.
25. Gadziński J., Goras E., *Transport i mobilność miejska. Raport o stanie polskich miast*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa 2019.
26. Gerecka-Żołyńska A., *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Cz. 1. Zasady procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014.
27. Gitkiewicz O., *Nie zdążyć*, Warszawa 2019.
28. Główny Urząd Statystyczny, *Polska 1989-2014*, Warszawa 2014.
29. Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, Warszawa 2022.
30. Główny Urząd Statystyczny, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2022 roku*, Warszawa, Szczecin 2022.
31. Główny Urząd Statystyczny, *Stan zdrowia ludności Polski w 2019 r.*, Warszawa 2021.

32. Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, *Transport – wyniki działalności w 2021 r.*, Warszawa, Szczecin 2022.
33. Gołaczyński J., *Doręczenia elektroniczne w sprawach cywilnych i karnych*, Pal./2024.
34. Gołaczyński J., *Elektroniczne czynności procesowe* [w:] *Elektroniczny biuletyn naukowy CBKE*, 2003, Nr 3, https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24974/PDF/Elektroniczne_czynnosci_pro.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
35. Gołaczyński J., *e-Sąd przyszłości*, M. Praw. 2019, Nr 2.
36. Gołaczyński J., Kotecka-Kral S., *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, Polski Proces Cywilny, Warszawa 2020, nr 4.
37. Gołaczyński J., Zalesińska A., *E-sąd. E-doręczenia, rozprawy zdalne, systemy teleinformatyczne w sądownictwie*, Warszawa 2024.
38. Grajewski J., *Prawo karne procesowe – część ogólna*, wyd. 3, Warszawa 2011.
39. Grajewski J., Rogoziński P., Steinborn S., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, 2016, LEX/el.
40. Grajewski J., Steinborn S., Paprzycki L. K., *Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego*, 2015, LEX/el.
41. Grażul-Luft A., *O ewolucji znaczeniowej wyrazu zdalny w dobie pandemii koronawirusa*, Poradnik Językowy, Warszawa 2020, nr 8.
42. Grubalska A., *Rozprawa zdalna na gruncie art. 374 kodeksu postępowania karnego*, Roczniki Administracji i Prawa, 2021, Tom 3, Nr XXI.
43. Gruszecka D., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, Legalis/el.
44. Grynfelder J., *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Komentarz*, red. M. Nowakowski, Warszawa 2023, LEX/el.
45. Grzegorzczak T., *Czynności procesowe w postępowaniu karnym*, Warszawa 1998.
46. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, wyd. III, Zakamycze 2003.
47. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009.
48. Gudowski J., Ereciński T., Iwulski J., *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2009, LEX/el.

49. Hofmański P., Jeż-Ludwichowska M., Lach A., *System Prawa Karnego Procesowego. Tom IV. Dopuszczalność procesu*, Warszawa 2015, LEX/el.
50. Hofmański P., *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988.
51. Hofmański P., Wiliński P., *System Prawa Karnego Procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III. Cz. 1*, Warszawa 2014.
52. Hołyst B., Pomykała J., *Cyberprzestępczość, ochrona informacji i kryptologia*, Prok. i Pr. 2011, Nr 1, Legalis/el.
53. J. Gołaczyński, *Informatyzacja postępowania sądowego w prawie polskim i wybranych państwach*, Warszawa 2009.
54. Janowski J., *Trendy cywilizacji informacyjnej. Nowy technototalitarny porządek świata*, Warszawa 2019.
55. Janusz-Pohl B., *Formalizacja i konwencjonalizacja jako instrumenty analizy czynności karnoprosesowych w prawie polskim*, Poznań 2017.
56. Janusz-Pohl B., *Polski proces karny*, P. Wiliński, Warszawa 2020.
57. Jaroš V., *Social and transport exclusion*, Geographia Polonica, 90(3), 2017.
58. Kalinowski S., *Polski proces karny*, Warszawa 1791.
59. Kała M., Wilk D., Wójcikiewicz J., Zuba D., *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 2023, LEX/el.
60. Karaźniewicz J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2024, LEX/el.
61. Klepacki B., Walejewska A., *Historia powstania i wykorzystanie Internetu*, *Ekonomika i Organizacja Logistyki*, 2(3), 2017.
62. Klich A., *Możliwości wykorzystania protokołu elektronicznego i środków komunikacji na odległość na potrzeby postępowania dowodowego w sprawach cywilnych* [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego. Teoria i praktyka*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016, Legalis/el.
63. Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Zakamycze 2006.
64. Kocur H., *Czy ustawodawca wspiera osoby z niepełnosprawnościami jako uczestników procesu karnego? Analiza wybranych przepisów kodeksu postępowania karnego* [w:] *Młodzi Naukowcy 2.0. Tom I.*, red. J. Korpysa, P. Niedźwiedzka-Rystwej, Szczecin 2021.
65. Kocur H., *Dopuszczalny zakres utrwalania przebiegu rozprawy przez przedstawicieli środków masowego przekazu w postępowaniu karnym* [w:] *Młodzi*

- naukowcy 2.0. Tom II*, red. J. Korpysa, P. Niedźwiedzka-Rystwej, A. Łabuz, P. Bełtowska, Szczecin 2022
66. Koper R., *Badanie świadka w aspekcie jego ochrony w procesie karnym*, Warszawa 2015, LEX/el.
67. Kosowski J., *Elektroniczne akta postępowania w świetle udostępniania akt sprawy karnej* [w:] *Srebrna księga jubileuszowa upamiętniająca XXV-lecie Wydziału Prawa i Administracji: salus publica suprema lex*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2022.
68. Kosowski J., *Elektronizacja a prawo oskarżonego do obrony* [w:] *Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania*, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021, LEX/el.
69. Kosowski J., *Kierunki skutecznej elektronizacji procesu karnego* [w:] *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, t. XVII, 19 (1) 2022.
70. Kosowski J., *Rozprawa „odmiejszczona”*, Prok. i Pr., 2012, nr 1.
71. Kościółek A., *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
72. Kościółek A., *Elektroniczne czynności procesowe w świetle nowelizacji z 10.7.2015 r.*, PME 2017, Nr 1.
73. Kotalczyk M., *Sztuczna inteligencja w służbie polskiego sądu – propozycje rozwiązań*, IUSTITIA 2(44), 2021.
74. Kotecka S., *Dobre praktyki dotyczące bezpieczeństwa informacji przetwarzanych w systemach teleinformatycznych i ochrony przed ich nieuprawnionym ujawnieniem – dla organizacji publicznych i prywatnych* [w:] *Wybrane dobre praktyki w zakresie usług elektronicznych*, red. J. Gołaczyński, 2016, Legalis/el.
75. Kowalski S., *O potrzebie upowszechnienia doręczania pism sądowych za pośrednictwem poczty elektronicznej* [w:] *Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania*, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021, LEX/el.
76. Krawiec J., *Internet Rzeczy (IoT). Problemy cyberbezpieczeństwa*, Warszawa 2020.
77. Kremens K., Nowicki K., Skorupka J., *Proces karny*, Warszawa 2020.

78. Krysztofiuk G., *Cyfryzacja postępowania karnego a naczelné zasady tego postępowania – doświadczenia Polski, Chorwacji i Unii Europejskiej*, The Prison Systems Review, Security Special Issue 1/2023, Warszawa 2023.
79. Kudrelek J., *Zasada ciągłości w postępowaniu karnym*, Szczytno 2008.
80. Kulesza C., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023.
81. Kulesza C., *Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego*, BSP, 2021.
82. Kulesza C., Starzyński P., *Postępowanie karne*, Warszawa 2020.
83. Kurowski K., *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2014.
84. Kurowski M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–424*, wyd. VII, red. D. Świecki, Warszawa 2024, LEX/el.
85. Lach A., Klubińska M., Badowiec R., *Conflicting interests of witnesses and defendants in a fair criminal trial – can a hearing by videoconference be the best instrument to reconcile them?* Revista Brasileira de Direito Processual Penal, 2022, vol. 8, n. 3.
86. Lach A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Wyd. 10, red. A. Sakowicz, Warszawa 2023, Legalis/el.
87. Lach A., *Realizacja prawa do obrony w związku z przesłuchaniem oraz udziałem na odległość w rozprawie i posiedzeniu aresztowym w świetle orzecznictwa ETPC*, GSP. Proces karny a nowoczesne technologie, Gdańsk 2024, Nr 2 (63)/2024.
88. Lach A., *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych w drodze videokonferencji*, Prok. i Pr., 2009, nr 2, Legalis/el.
89. Lai L., Świerczyński M., *Prawo sztucznej inteligencji*, Warszawa 2020.
90. Leszczyńska C., *Historia Polski w liczbach, Tom 5, Polska 1918-2018*, Warszawa 2018.
91. Lipczyńska M., Kordik A., Kegel Z., Świda-Łagiewska Z., *Polski proces karny*, Warszawa-Wrocław 1975.
92. Łakomy K., *Wpływ pandemii COVID-19 na proces karny na przykładzie digitalizacji posiedzeń w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania* [w:]

Prawne

- i medyczne wyzwania pandemii*, red. J. Długosz-Jóźwiak, E. Paszyńska, wyd. 1, 2021, Legalis/el.
93. Łukasiewicz E., *Czy język to projekt doskonały? Zasada ekonomii w strukturze języka i założeniach programu minimalistycznego*, *Filozofia Nauki* 16/1, 2008.
94. Maciejczyk R., *Bankowość elektroniczna – zagrożenia*, *Kwartalnik policyjny*, Nr 4(43)/2017.
95. Madey J., Sysło M.M., *Początki informatyki w Polsce*, https://www.researchgate.net/profile/Maciej-Syslo-2/publication/280742444_Poczatki_informatyki_w_Polsce_The_Beginning_of_Computer_Science_in_Poland/links/55d0355f08ae6a881385e124/Poczatki-informatyki-w-Polsce-The-Beginning-of-Computer-Science-in-Poland.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
96. Malik K., *E-doręczenie jako sposób zapobiegania obstrukcji procesowej* [w:] *Nowoczesny e-proces karny. Między teraźniejszością a przyszłością*, red. S. Głogowska, P. Czarnecki, Warszawa 2024.
97. Mamak K., *Prawo karne przyszłości*, Warszawa 2017.
98. Marko D., *Zdalny udział podejrzanego w posiedzeniu aresztowym w świetle standardu habeas corpus. Postanowienie Sądu Najwyższego Królestwa Norwegii z dnia 8 maja 2020 r., HR-2020-972-U (20-065997STR-HRET)*, GSP. Proces karny a nowoczesne technologie, Gdańsk 2024, Nr 2 (63)/2024.
99. May J., *Postępowanie cywilne w dobie przemian*, red. I. Gil, Warszawa 2017, LEX/el.
100. Mazur Z., Umiastowska D., *Przeciwdziałanie wykluczeniu osób starszych przez wspieranie ich aktywności fizycznej i rozwijanie umiejętności cyfrowych*, Warszawa 2017.
101. Misztal P., *Zdalne posiedzenia aresztowe w trybie art. 250 § 3b–3h Kodeksu postępowania karnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, *Studia Prawnoustrojowe* (54), 2021.
102. Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 287.
103. Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994.
104. Nawrocki M., *Informatyzacja postępowania karnego* [w:] *Prawo nowych technologii*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, Warszawa 2021, LEX/el.

105. Nawrocki M., *Biegły w postępowaniu cywilnym i karnym. Komentarz praktyczny, orzecznictwo, wzory pism procesowych*, wd. 2, red. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2020, Legalis/el.
106. Nawrocki M., *Błędy ustawodawcy w kodeksie karnym*, PS 2017, nr 2, LEX/el.
107. Niemiec W., *Metody doręczania pism procesowych w sprawach karnych*, Wrocławskie Studia Sądowe, vol. 5, nr 3, 2016.
108. OECD, *Understanding the Digital Divide*, OECD Digital Economy Papers, Paris 2001, No. 49, OECD Publishing.
109. Olszewski R., Małolepszy A., *Exercise of the Right to Defence in Criminal Proceedings during the COVID-19 Pandemic with Particular Reference to the Relation Between the Accused and the Defence Counsel*, BSP, 2022, z. 27, nr 2.
110. Opitek P., *Kontrola operacyjna urzędnika końcowego*, Prok.i Pr., 2023, nr 4.
111. Orfin A., *Sprawność postępowania karnego a jego koszty*, Warszawa 2020, LEX/el.
112. Pachowicz Z., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, Legalis/el.
113. Paluszkiewicz H., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023.
114. Paluszkiewicz H., *Postępowanie karne*, K. Dudka, H. Paluszkiewicz, Warszawa 2024.
115. Paluszkiewicz H., *System prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego, Tom III, cz. 2*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014.
116. Paprzycki L. K., *Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego*, 2015, LEX/el.
117. Rojszczak M., *Ochrona prywatności w cyberprzestrzeni z uwzględnieniem zagrożeń wynikających z nowych technik przetwarzania informacji*, WKP 2013, LEX/el.
118. Rusek J., Boryś W., Bednarczuk L., *Dzieje Słowian w świetle leksyki: pamięci profesora Franciszka Sławskiego*, Kraków 2002.
119. Sakowicz A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 10, Warszawa 2023, Legalis/el.
120. Siwicki M., *Cyberprzestępczość*, Warszawa 2013.
121. Skorupka J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 34, 2023, Legalis/el.

122. Skorupka J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, Warszawa 2023, LEX/el.
123. Skorupka J., *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Cz. 2. Zasady procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014.
124. Skorupka, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, WKP 2017, LEX/el.
125. Skowron B., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. III, red. K. Dudka, WKP 2023.
126. Skulska J., Pławińska W., *Człowiek jako najsłabsze ogniwo bezpieczeństwa informacyjnego*, Nowoczesne Systemy Zarządzania, Zeszyt 16 (2021), Nr 1.
127. Stefański R. A., Zabłocki S., *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166*, WKP 2017, LEX/el.
128. Stefański R. A., Zabłocki S., *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296*, Warszawa 2019, LEX/el.
129. Stefański R. A., Zabłocki S., *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296*, WKP 2019, LEX/el.
130. Susskind R., *Sądy internetowe i przyszłość wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021.
131. Sysło M. M., *Historia rachowania – ludzie, idee, maszyny. Historia mechanicznych kalkulatorów*, 2019, <https://mmsyslo.pl/wp-content/uploads/2019/08/Historia-mechanicznych-kalkulator%C3%B3w.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).
132. Szewczyk A., *Seniorzy i osoby niepełnosprawne w społeczeństwie informacyjnym. Dostępność stron internetowych*, Studia Informatica Pomerania, nr 2/2017 (44).
133. Szpor G., *Jawność i jej ograniczenia. Tom I. Idee i pojęcia*, 2016, wyd. 1, Legalis/el.
134. Szumiło-Kulczycka D., *Wpływ pandemii COVID-19 na realizację prawa do sądu w sprawach karnych w Polsce*, PPC 2022, nr 1, LEX/el.
135. Śliwczyński B., Łuczak-Noworolnik L., *e-Wymiar sprawiedliwości w aspekcie europejskim*, Poznań 2016.
136. Świecki D., Augustyniak B., Błoński M., Eichstaedt K., Kasiński J., Kurowski M., Misztal P., *Meritum. Postępowanie karne*, wyd. 2, red. D. Świecki, Warszawa 2023.

137. Świecki D., *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, LEX/el.
138. Świecki D., *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, LEX/el.
139. Świecki D., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–424*, wyd. VII, Warszawa 2024, LEX/el.
140. Świecki D., *Meritum. Postępowanie karne*, wyd. 2, Warszawa 2023.
141. Świecki D., *Udział stron i ich przedstawicieli procesowych w rozprawie głównej przeprowadzonej w formie zdalnej* [w:] *Prawo karne i postępowanie karne w dobie epidemii COVID-19. Doświadczenia polskie i wybranych państw europejskich*, red. S. Kowalski, M. Małolepszy, Warszawa 2022.
142. Taberski D., *System digitalizacji akt „Sydig” w praktyce*, Prok. i, 2011, Nr 1, Legalis/el.
143. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.
144. Waltoś S., Hofmański P., *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne, T. 1, cz. 1*, Warszawa 2013.
145. Wierczyński G., Wiewiórowski W.R., *Informatyka prawnicza. Nowoczesne technologie informacyjne w pracy prawników i administracji publicznej*, Warszawa 2016.
146. Wiliński P., *System Prawa Karnego Procesowego. Tom III. Cz. 1. Zasady procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014.
147. Wiliński P., Gerecka-Żołyńska A., Janusz-Pohl B., Karlik P., Kusak M., Stachowiak S., *Polski proces karny*, Warszawa 2022.
148. Wiliński P., *Polski proces karny*, Warszawa 2020.
149. Wiśniewski T., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom. II. Artykuły 367–505(39)*, Warszawa 2021, LEX/el.
150. Wojciechowska-Filipek S., Ciekanowski Z., *Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni jednostki-organizacji-państwa*, Warszawa 2019.
151. Worobiec A., *Zbąszynek: miasto i węzeł kolejowy na pograniczu Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej : szkic historyczny*, Zbąszynek 2003.
152. Worona J., *Cyberprzestrzeń a prawo międzynarodowe. Status quo i perspektywy*, WKP 2020, LEX/el.
153. Woźniewski K., *Prawidłowość czynności procesowych w polskim procesie karnym*, Gdańsk 2010.

154. Woźniewski K., *Prawidłowość czynności procesowych w polskim procesie karnym*, Gdańsk 2010.
155. Woźniewski K., *Prawo karne procesowe. Zarys instytucji*, Gdańsk 2013.
156. Zalesińska A., *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016.
157. Zgryzek K., *Proces karny*, wyd. II, K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, Katowice 2005.
158. Żebrowska M., *Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskiej procedurze karnej w dobie pandemii SARS-CoV-2*, PS 2022, nr 10.

ORZECZNICTWO

1. Wyrok TK z 11.06.2002 r., SK 5/02, LEX nr 54901.
2. Wyrok SN z 11.06.2021 r., V KK 197/20, LEX nr 3227246.
3. Wyrok SN z 1.07.2020 r., V KK 496/18, LEX nr 3153476.
4. Wyrok SN z 15.01.2008 r., III KK 383/07, LEX nr 359243.
5. Wyrok SN z 6.06.1997 r., III KKN 114/96, LEX nr 162239.
6. Wyrok SN z 2.02.1981 r., II KR 2/81, LEX nr 17332.
7. Wyrok SN z 29.06.1956 r., II K 879/55, LEX nr 118451.
8. Postanowienie SN z 14.04.2022 r., I KZ 26/22, LEX nr 3430636.
9. Postanowienie SN z 13.04.2022 r., IV KZ 9/22, LEX nr 3421930.
10. Postanowienie SN z 29.06.2021 r., IV KK 288/21, LEX nr 3363544.
11. Postanowienie SN z 24.06.2020 r., IV KK 192/20, LEX nr 3277388.
12. Postanowienie SN z 14.05.2020 r., III KZ 20/20, LEX nr 3175584.
13. Postanowienie SN z 21.11.2018 r., III KK 5/18, LEX nr 2580562.
14. Postanowienie SN z 20.02.2018 r., V KK 357/17, LEX nr 2460489.
15. Postanowienie SN z 9.01.2013 r., III KK 330/12, LEX nr 1277747.
16. Postanowienie SN z 3.08.2011 r., III KK 79/11, LEX nr 955018.
17. Postanowienie SN z 26.03.2009 r., I KZP 2/09, LEX nr 486166.
18. Postanowienie SN z 10.12.2008 r., IV KK 214/08, LEX nr 486200.
19. Postanowienie SN z 23.09.2008 r., V KK 271/08, LEX nr 467482.
20. Postanowienie SN z 23.01.2001 r., WZ 1/01, LEX nr 550452.
21. Postanowienie SN z 10.03.1997 r., III KKN 155/96, LEX nr 29551.
22. Wyrok SA w Gdańsku z 30.06.2020 r., II AKa 1/19, LEX nr 3092586.
23. Wyrok SA w Katowicach z 24.07.2014 r., II AKa 188/14, LEX nr 1537362.
24. Wyrok SA w Katowicach z 6.05.2009 r., II AKa 394/08, LEX nr 519646.
25. Wyrok SA w Krakowie z 5.10.2010 r., II AKa 10/10, LEX nr 852396.
26. Wyrok SA w Krakowie z 2.07.2008 r., II AKa 89/08, LEX nr 477981.
27. Wyrok SA w Krakowie z 21.04.1994 r., II AKr 269/93, LEX nr 28211.
28. Wyrok SA w Lublinie z 21.09.2004 r., II Aka 135/04, LEX nr 165216.
29. Wyrok SA w Warszawie z 5.05.2016 r., II AKa 285/15, LEX nr 2166527.
30. Wyrok SA we Wrocławiu z 26.10.2017 r., II AKa 289/17, LEX nr 2415313.
31. Postanowienie SA w Warszawie z 15.03.2012 r., II AKz 128/12, LEX nr 1217805.

POZOSTALE ŹRÓDŁA

1. „NOVELL(izacja) w Ministerstwie Sprawiedliwości” – wywiad z 1.06.1991 r. z przedstawicielkami Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://www.computerworld.pl/news/NOVELL-izacja-w-Ministerstwie-Sprawiedliwosci,312489.html> (dostęp: 24.07.2023 r.).
2. Begier A., Wypych-Knieć A., Małecki-Tepicht Ł., *Sądownictwo w czasie COVID-19 – raport z badania oceny wpływu pandemii COVID-19 na wymiar sprawiedliwości w Polsce*, Stowarzyszenie Sędziów Polskich IUSTITIA, Warszawa 2021, https://cor.sgh.waw.pl/bitstream/handle/20.500.12182/1215/e-Raport_COVID-19-opt.pdf?sequence=2&isAllowed=y (dostęp: 10.10.2024 r.).
3. Carpooling, <https://beesafe.pl/porady/carpooling/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
4. CERT.GOV.PL, *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2015 roku*, Warszawa 2016, <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/910,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2015-roku.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
5. CERT.GOV.PL, *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2013 roku*, Warszawa 2014, <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/686,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2013-roku.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
6. CERT.GOV.PL, *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2012 roku*, Warszawa 2013, <https://csirt.gov.pl/cer/publikacje/raporty-o-stanie-bezpi/605,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa-cyberprzestrzeni-RP-w-2012-roku.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
7. *Desktop vs Mobile vs Tablet Market Share Poland – Jan- Dec 2022*, <https://gs.statcounter.com/platform-market-share/desktop-mobile-tablet/poland/2022> (dostęp: 10.10.2024 r.).
8. Druk nr 2266 - uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/0CFFDA43BAC4BAAFC1257CAE0030F5E4/%24File/2266.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).
9. *Electrical Devices vs Electronic Devices—What’s the difference?*, <https://www.electronicproducts.com/electrical-devices-vs-electronic-devices-whats-the-difference/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
10. Elektroniczny dostęp do rozpraw dla publiczności w Sądzie Rejonowym dla Łodzi-Śródmieście w Łodzi: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/pierwsza-rozprawa-online-z-publicznoscia-w-sadzie-rejonowym-lodz,500666.html> (dostęp: 23.09.2024 r.).
11. Encyklopedia PWN, hasło: „ARPANET”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ARPANet;3871299.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
12. Encyklopedia PWN, hasło: „czas”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/czas;3889272.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

13. Encyklopedia PWN, hasło: „informatyka”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informatyka;3914698.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
14. Encyklopedia PWN, hasło: „interfejs użytkownika”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/interfejs-uzytkownika;3915080.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
15. Encyklopedia PWN, hasło: „Internet”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Internet;3915155.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
16. Encyklopedia PWN, hasło: „język programowania”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/jezyk-programowania;3917948.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
17. Encyklopedia PWN, hasło: „oprogramowanie”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/oprogramowanie;3951439.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
18. Encyklopedia PWN, hasło: „synchronizm”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/synchronizm;3982060.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
19. Encyklopedia PWN, hasło: „transkrypcja”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/transkrypcja;3988754.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
20. Encyklopedia PWN, hasło: „uwierzytelnianie”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uwierzytelnianie;3992005.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
21. Encyklopedia PWN, hasło: „elektronizacja”,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/elektronizacja;3897399.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
22. *European judicial systems CEPEJ Evaluation Report. 2022 Evaluation cycle (2020 data)*, Council of Europe, September 2022, <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279> (dostęp: 10.10.2024 r.).
23. Eurostat – Europejski Urząd Statystyczny, <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 10.10.2024 r.).
24. Fundacja Court Watch Polska, *Jak zwiększyć dostępność sądów dla osób ze szczególnymi potrzebami*, Toruń 2022, https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2022/12/Raport_WDS_web_1-1.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
25. Główny Urząd Statystyczny, Krajowy rejestr urzędowy podziału terytorialnego kraju (TERYT), *Raport - Liczba jednostek podziału terytorialnego kraju według stanu na 2020-01-01 r.*,
<https://eteryt.stat.gov.pl/eteryt/raporty/WebRaportZestawienie.aspx> (dostęp: 10.10.2024 r.).
26. Grupa Robocza ds. Sztucznej Inteligencji. Podgrupa ds. etyki i prawa, *RAPORT. Rekomendacje w zakresie zastosowania sztucznej inteligencji w sądownictwie i prokuraturze*, Warszawa 2023, <https://www.gov.pl/web/ai/raport-rekomendacje-w-zakresie-zastosowania-sztucznej-inteligencji> (dostęp: 10.10.2024 r.).

27. Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings, European Commission For The Efficiency Of Justice (CEPEJ), 2021, <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4> (dostęp: 10.10.2024 r.).
28. <https://bezprawnik.pl/wyroki-na-youtube/> (dostęp: 20.09.2024 r.).
29. <https://ceo.com.pl/hakerzy-z-rosyjskiej-grupy-killnet-zaatakowali-serwery-naczelnego-sadu-administracyjnego-97459> (dostęp: 10.10.2024 r.).
30. https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2020/06/Wideokonferencje-rozprawy-ONLINE_ver1.00_20200607.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
31. https://cyberprofilaktyka.pl/blog/deepfake-jak-sztuczna-inteligencja-moze-nas-oszukiwac_i40.html (dostęp: 10.10.2024 r.).
32. <https://czestochowa.so.gov.pl/cyberbezpieczenstwo,sd.html>, 144 (dostęp: 10.10.2024 r.).
33. <https://gorzow-wlkp.sr.gov.pl/cyberbezpieczenstwo,m,m2,170> (dostęp: 10.10.2024 r.).
34. <https://iot-analytics.com/number-connected-iot-devices/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
35. <https://krknews.pl/srodowiska-prawnicze-protestuja-przeciwko-skroceniu-godzin-pracy-poczty-przy-dworcu-glownym/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
36. <https://nck.pl/en/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/t-shirt-ipod-i-e-dziennik--cz-i>, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/e;3300.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
37. <https://polszczyzna.pl/pisownia-skrotow-czyli-skracac-slowa-by-stracily-fasonu/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
38. <https://portalzewnetrzny.prokuratura.gov.pl/pomoc/?page=logowanie-i-wylogowanie-z-portalu-przegladania-akt.html>
39. <https://rjp.pan.pl/porady-jezykowe-main/2022-zapis-slowa-e-sport> (dostęp: 28.08.2023 r.).
40. <https://rjp.pan.pl/uchway-ortograficzne?view=article&id=79:zapis-nazwy-listu-elektronicznego&catid=43> (dostęp: 10.10.2024 r.).
41. <https://securityaffairs.com/110484/malware/brazils-court-system-ransomware.html?amp=1> (dostęp: 10.10.2024 r.).
42. <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1858,pojecie.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
43. https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-20221124-pismo-do-centrum-kompetencji-i-informatyzacji-sadownictwa-uwagi-dot-rozpraw-zdalnych-35986.pdf (dostęp: 20.09.2024 r.).
44. <https://www.estense.com/?p=940986> (dostęp: 10.10.2024 r.).
45. <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/wcag-21-w-skrocie> (dostęp: 10.10.2024 r.).
46. <https://www.gov.pl/web/po-opole/portal-przegladania-akt> (dostęp: 10.10.2024 r.).
47. <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy---kodeks-postepowania-karnego-i-ustawy---prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych> (dostęp: 10.10.2024 r.).
48. <https://www.govtech.com/security/justice-hacked-when-cyber-criminals-come-for-the-courts> (dostęp: 10.10.2024 r.).

49. <https://www.money.pl/gospodarka/poczta-zlikwiduje-tysiace-etatow-placowki-ogranicza-dzialalnosc-7018136531807136a.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)
50. <https://www.oecd.org/about/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
51. <https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/projekty/przyklady-najciekawszych-projektow/wdrozenie-protokolu-elektronicznego-w-sadach-powszechnych/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
52. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/e-rozprawy-a-problem-z-linkami,512987.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
53. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/kiedy-adwokaci-beda-mogli-doreczac-apelacje-elektronicznie,522309.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)
54. https://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-18-letni-haker-odpowie-za-atak-na-strony-internetowe-sadow,nId,765329#crp_state=1 (dostęp: 10.10.2024 r.).
55. <https://www.rp.pl/uslugi-ceny-zarobki/art40108291-ceny-przesylek-pocztowych-w-gore-adwokaci-i-radcowie-apeluja> (dostęp: 10.10.2024 r.).
56. <https://www.springerprofessional.de/led-it-go-leaking-a-lot-of-data-from-air-gapped-computers-via-th/12476142> (dostęp: 10.10.2024 r.),
<https://www.youtube.com/watch?v=4vIu8ld68fc> (dostęp: 10.10.2024 r.).
57. <https://www.wdib.uw.edu.pl/images/fomo2021.pdf> s. 21 (dostęp: 10.10.2024 r.).
58. <https://www.zeto.swidnica.pl/oprogramowanie/sedzia-2> (dostęp: 10.10.2024 r.).
59. IBM, IoT, <http://iot.ieee.org/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
60. Imiołczyk B., Jędrzejczyk A., Kosz A., *Z urzędu. Nieurzędowy raport ze skarg, rozmów, spotkań z Rzecznikiem Praw Obywatelskich VII Kadencji 2015–2020 Adamem Bodnarem*,
<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/z%20urzedu%202020.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).
61. Informacja na temat archiwum Sądu Rejonowego w Nysie <https://nto.pl/zalane-akta-odwolane-rozprawy-powodz-sparalizowala-prace-opolskiego-sadu/ar/c1-18813929> (dostęp: 10.10.2024 r.).
62. Informacja na temat wykorzystania skanera 3D w pracy Policji <https://magazyn-ksp.policja.gov.pl/mag/wyposazenie/109505,Skaner-3D.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
63. Instrukcja otrzymania elektronicznej karty wstępu dla publiczności:
<https://lodz.sr.gov.pl/posiedzenia-online,m,mg,346> (dostęp: 10.10.2024 r.).
64. Internet Rzeczy (Internet of Things): https://www.ey.com/pl_pl/law/internet-rzeczy-co-to-jest-iot (dostęp: 10.10.2024 r.)
65. *Jak należy czytać przedrostek „e-” – jako „e” czy „i”?*,
<https://www.ekorekta24.pl/jak-czytac-e/> (dostęp: 10.10.2024 r.).
66. Klasyfikacja zawodów i specjalności, nazwa: „Technik informatyk”,
https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/klasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci/wyszukiwarka-opisow-zawodow/-/klasyfikacja_zawodow/zawod/351203?_jobclassificationportlet_WAR_nnkportlet_backUrl=https%3A%2F%2Fpsz.praca.gov.pl%2Frynek-pracy%2Fbazy-danych%2Fklasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci%2Fwyszukiwarka-opisow-

- zawodow%2F%2F-%2Fklasyfikacja_zawodow%2Flitera%2FT (dostęp: 10.10.2024 r.).
67. Komornicki T., *Polska sprawiedliwa komunikacyjnie*, Warszawa 2019, s. 3, <https://www.batory.org.pl/upload/files/Polska%20sprawiedliwa%20komunikacyjnie.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).
68. Komunikat Prokuratury Okręgowej w Opolu dot. systemu PROK-SYS, <https://www.gov.pl/web/po-opole/porta1-przegladania-akt> (dostęp: 10.10.2024 r.).
69. Kwalifikowany podpis elektroniczny, https://epodrecznik.mc.gov.pl/mediawiki/index.php?title=Podpis_kwalifikowany (dostęp: 10.10.2024 r.).
70. Lista sądów powszechnych na dzień 1.04.2022 r., https://dane.gov.pl/pl/dataset/985,lista-sadow-powszechnych/resource/37811/table?page=2&per_page=50&q=&sort= (dostęp: 24.03.2023 r.).
71. Marcinkowski A., Marcinkowski P., *WCAG 2.0. Podręcznik dobrych praktyk*, Fundacja Widzialni 2012, <https://widzialni.org/download/podrecznik-dobrych-praktyk-wcag-2.0.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).
72. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Informatyka*, , <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/informatyka.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).
73. Ministerstwo Sprawiedliwości, *Kampania „Security Awareness” zwiększy bezpieczeństwo informatyczne polskich sądów*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/kampania-security-awareness-zwiekszy-bezpieczenstwo-informatyczne-polskich-sadow> (dostęp: 10.10.2024 r.).
74. Naczelna Rada Adwokacka, pismo z 24.11.2022 r. do Zastępcy Koordynatora Krajowego ds. informatyzacji sądownictwa powszechnego https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-20221124-pismo-do-centrum-kompetencji-i-informatyzacji-sadownictwa-uwagi-dot-rozpraw-zdalnych-35986.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
75. Naczelna Rada Awokacka, wyniki ankiety dot. rozpraw zdalnych, https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-20221124-pismo-do-centrum-kompetencji-i-informatyzacji-sadownictwa-uwagi-dot-rozpraw-zdalnych-35986.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
76. Nagranie na kanale YouTube Sądu Rejonowego w Nowym Sączu opublikowane 16.06.2020 r. <https://www.youtube.com/watch?v=1qVdQGpPxy0> (dostęp: 10.10.2024 r.).
77. Najwyższa Izba Kontroli, *Wystąpienie Pokontrolne, P/19/038, Realizacja projektów informatycznych mających na celu usprawnienie wymiaru sprawiedliwości*, https://www.nik.gov.pl/kontrole/wyniki-kontroli-nik/pobierz,lwr~p_19_038_202002111434591581428099~id0~01,typ,kj.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).

78. NASK PIB/CERT Polska, *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego internetu w 2022 roku. Raport roczny z działalności CERT Polska*, Warszawa 2023, https://cert.pl/uploads/docs/Raport_CP_2022.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
79. NASK PIB/CERT Polska, *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego internetu w 2020 roku. Raport roczny z działalności CERT Polska*, Warszawa 2021, https://cert.pl/uploads/docs/Raport_CP_2020.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
80. NASK, *Pandemia a zmiany w codziennym korzystaniu z internetu*, Warszawa 2022, <https://cyberprofilaktyka.pl/publikacje/Pandemia-a-zmiany-w-codziennym-korzystaniu-z-internetu.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.).
81. Nowe Technologie, Nowa Sprawiedliwość, Nowe Pytania, Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2021, https://hfhr.pl/upload/2021/09/raport_-nowe-technologie-nowa-sprawiedliwosc-nowe-wyzwania_-wdrazanie-nowych-technologii-w-wymiarze-sprawiedliwosci.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
82. Odpowiedź Sekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z 10.07.2001 r. na interpelację nr 6709 w sprawie informatyzacji polskich sądów, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/main/27FE29CC> (dostęp: 10.10.2024 r.).
83. *Operating System Market Share Worldwide – Jan – Dec 2022*, <https://gs.statcounter.com/os-market-share> (dostęp: 10.10.2024 r.).
84. Podpis osobisty, <https://www.gov.pl/web/e-dowod/podpis-osobisty> (dostęp: 10.10.2024 r.).
85. Podpis zaufany, <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/0074> (10.10.2024 r.).
86. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *Perspektywy rozwoju polskiej Branży ICT do roku 2025*, 2017, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/2017_ict_sector_by_2025_pl.pdf (dostęp: 10.10.2024 r.).
87. Słownik Antonimów, hasło: „cyfrowy”, <https://antonim.net/antonim/cyfrowy> (dostęp: 10.10.2024 r.).
88. Słownik Antonimów, hasło: „elektroniczny”, <https://antonim.net/antonim/elektroniczny> (dostęp: 10.10.2024 r.).
89. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „asynchronizm”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/asynchronizm;2441694.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
90. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „digitalizacja”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dygitalizacja;2555621.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
91. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „e-”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/e;2555937.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
92. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „informatyzacja”, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/informatyzacja.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
93. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „komputeryzacja”, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/komputeryzacja.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).
94. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „serwer”, <https://sjp.pwn.pl/sjp/serwer;2575297.html> (dostęp: 10.10.2024 r.).

95. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „stenografia”,
<https://sjp.pwn.pl/sjp/stenografia;2576210.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)
96. Słownik Języka Polskiego PWN, hasło: „urządzenie”,
<https://sjp.pwn.pl/sjp/urządzenie;2533403.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)
97. Słownik Języka Polskiego, hasło: „cyfryzacja”,
<https://sjp.pwn.pl/sjp/cyfryzacja;2553935.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)
98. Sobański K., referat: *Zdalne posiedzenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania, I Ogólnopolska Konferencja Naukowa Aktualne Oblicza Procesu Karnego*, Zespół Badawczy Prawa Karnego Procesowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 7.11.2023 r.
99. The European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), *ENISA Threat Landscape report 2022*, ENISA 2022, <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022> (dostęp: 10.10.2024 r.)
100. TVN24 Polska, *Hakerzy zdobyli sąd*, 19.07.2008 r.,
<https://tvn24.pl/polska/hakerzy-zdobyli-sad-ra65034-3712485> (dostęp: 10.10.2024 r.)
101. Urząd Transportu Kolejowego, <https://dane.utk.gov.pl/sts/infrastruktura/linie-kolejowe/18885,Linie-kolejowe-w-2021-r.html> (dostęp: 10.10.2024 r.)
102. *What is a Checksum?*, Codecademy Team, 24.04.2024,
<https://www.codecademy.com/resources/blog/checksum/> (dostęp: 10.10.2024 r.)
103. Więcej o FOMO w Polsce: <https://www.wdib.uw.edu.pl/images/fomo2021.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.)
104. Więcej o rozwoju sektora ICT: <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/o-tym-jak-technologie-ict-zmieniaja-przemysl-w-przemysl-4-0/> (dostęp: 10.10.2024 r.)
105. Zarządzenie nr 71/2022 Prezesa SR w Siedlcach z 19.10.2022 r.,
<https://www.siedlce.sr.gov.pl/download/34/46392/Zarzadzenie712022.pdf> (dostęp: 10.10.2024 r.)

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszej rozprawy doktorskiej jest przedstawienie e-czynności procesowych w prawie karnym procesowym oraz dokonanie ich oceny w świetle zasad procesowych kształtujących model polskiego procesu karnego.

Wyniki przeprowadzonych badań udowodniły założoną na wstępie hipotezę, że poczynione przez ustawodawcę zmiany w prawie karnym procesowym odnoszące się do możliwości przeprowadzania niektórych czynności procesowych na odległość z wykorzystaniem urządzeń technicznych zapewniających jednoczesny, bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku (urządzeń elektronicznych), wykreowały nowy rodzaj czynności procesowych, które powinny być z uwagi na swoją odrębność formalną nazywane e-czynnościami procesowymi.

Celem badań było także przedstawienie problematyki e-czynności procesowych, na tle szeroko ujmowanych uwarunkowań technicznych w ramach postępującej informatyzacji wymiaru sprawiedliwości. Obie te kwestie nie mogą bowiem zostać rozdzielone, są ze sobą silnie sprzężone, a normatywny kształt e-czynności procesowych zawsze będzie ich pochodną.

Całość rozważań została podzielona na pięć rozdziałów.

W Rozdziale I przedstawiono technologiczne tło e-czynności procesowych. Pochylono się w nim nad pojęciami związanymi z technologicznymi zmianami zachodzącymi w wymiarze sprawiedliwości wskazując na występujące w doktrynie nieścisłości w zakresie posługiwania się przedmiotową nomenklaturą i podejmując próbę jej uporządkowania. Zwrócono również uwagę na wielowymiarowy wpływ informatyzacji na proces karny, poprzez wskazanie stwarzanych tym korzyści, jak i zagrożeń.

Rozdział II stanowi wprowadzenie do zagadnienia e-czynności procesowych w prawie karnym procesowym. Sformułowano w nim definicję tego pojęcia z uwzględnieniem ustaleń odnośnie do ich związku z urządzeniami elektronicznymi. W Rozdziale tym podjęto również próbę określenia relacji pomiędzy zwykłymi czynnościami procesowymi, a e-czynnościami, rozważając ich wykluczanie się i koegzystencję.

Rozdział III przedstawia wyniki przeprowadzonych badań i ustalenia w zakresie okoliczności modalnych właściwych dla e-czynności procesowych. Wskazano w nim krąg uprawnionych i zobowiązanych do e-czynności procesowych uczestników postępowania. Zwrócono również uwagę na czas, miejsce oraz – kluczową dla e-

czynności – elektroniczną formę. Przedmiotem tego Rozdziału były również rozważania poświęcone utrwalaniu tych czynności procesowych.

Rozdział IV poświęcony został przedstawieniu kształtu normatywno-technicznego wybranych e-czynności procesowych, których katalog obejmuje: m.in. e-czynność przesłuchania podejrzanego, e-czynność przesłuchania świadka, e-czynność wywołania sprawy, a także czynności złożonej częściowo z e-czynności procesowych prostych, w postaci rozprawy hybrydowej. Poddanie ww. e-czynności ocenie w świetle zasad procesu karnego pozwoliło ustalić, czy ustawodawca wprowadzając je do prawa karnego procesowego zachował gwarancje rzetelnego procesu.

W Rozdziale V zaprezentowano postulaty *de lege ferenda* odnoszące się do kluczowych dla dalszej informatyzacji procesu karnego kwestii. Dotyczą one wprowadzenia elektronicznego uwierzytelniania e-czynności procesowych, utrwalania ich przebiegu za pomocą elektronicznego protokołu wraz z prowadzeniem automatycznej transkrypcji z postaci dźwiękowej na tekstową oraz wprowadzeniem w pełni elektronicznych akt sprawy karnej. W tej części rozprawy poddano również krytycznej ocenie zgłoszoną w piśmiennictwie propozycję wyodrębnienia odrębnej zasady procesowej, która zakresowo wpisuje się w zagadnienie e-czynności procesowych.

Badania zostały przeprowadzone z wykorzystaniem metody dogmatyczno-prawnej, właściwej dla dyscypliny nauk prawnych oraz najbardziej adekwatnej dla dokonania prezentacji podjętego tematu. Analizie poddano akty prawne relewantne dla badanych kwestii, nieliczne orzecznictwo polskich sądów oraz piśmiennictwo.

Podjęte w pracy rozważania zostały przeprowadzone na podstawie stanu prawnego na dzień 10.10.2024 r.

SUMMARY

The subject of this doctoral dissertation is to present e-procedural actions in criminal procedural law and to assess them in the light of the procedural principles that shape the model of Polish criminal proceedings.

The results of the conducted research proved the hypothesis assumed at the beginning that the changes made by the legislator in criminal procedural law relating to the possibility of conducting certain procedural actions remotely using technical devices that ensure simultaneous, direct transmission of image and sound (electronic devices) have created a new type of procedural actions, which should be referred to as e-procedural actions due to their formal distinctiveness.

The aim of the research was also to present the issue of e-procedural actions against the background of broadly understood technical conditions within the framework of the progressive computerization of the justice system. Both of these issues cannot be separated, they are strongly interconnected, and the normative shape of e-procedural actions will always be their derivative.

The entire considerations have been divided into five chapters.

Chapter I presents the technological background of e-procedural actions. It examines concepts related to technological changes occurring in the justice system, pointing out inconsistencies in the doctrine regarding the use of the nomenclature in question and attempting to organize it. Attention is also drawn to the multidimensional impact of computerization on the criminal process, by indicating the benefits and threats it creates.

Chapter II is an introduction to the issue of e-procedural actions in criminal procedural law. It formulates a definition of this concept, taking into account the findings regarding their relationship with electronic devices. This chapter also attempts to determine the relationship between ordinary procedural activities and e-activities, considering their exclusion and coexistence.

Chapter III presents the results of the conducted research and findings regarding the modal circumstances appropriate for e-procedural actions. It indicates the scope of participants in the proceedings who are authorized and obligated to e-procedural actions. Attention is also drawn to the time, place and - crucial for e-activities - electronic form. The subject of this Chapter was also considerations devoted to the recording of these procedural actions.

Chapter IV is devoted to the presentation of the normative and technical shape of selected e-procedural actions, the catalogue of which includes: e-action of questioning a suspect, e-action of questioning a witness, e-action of calling a case, as well as an action partially composed of simple procedural e-actions, in the form of a hybrid court hearing. Subjecting the above-mentioned e-actions to an assessment in the light of the principles of criminal procedure allowed to determine whether the legislator, by introducing them into criminal procedural law, maintained the guarantees of a fair trial.

Chapter V presents *de lege ferenda* postulates referring to key issues for the further computerization of the criminal process. They concern the introduction of electronic authentication of e-procedural actions, recording their course using an electronic protocol together with automatic transcription from audio to text and the introduction of fully electronic criminal case files. In this part of the dissertation, a critical assessment was also made of the proposal reported in the literature to distinguish a separate procedural principle, which in scope fits into the issue of e-procedural actions.

The research was conducted using the dogmatic-legal method, appropriate for the discipline of legal sciences and most adequate for presenting the topic undertaken. The analysis included legal acts relevant to the issues under study, a few case law decisions of Polish courts and the literature.

The considerations undertaken in the work were conducted on the basis of the legal status as of 10/10/2024.